

ΠΕΡΙ

ΑΜΦΙΕΣΕΩΣ

Εἴ κεν σμικρὸν ἐπὶ σμικρῷ κατα-
θεῖτο, μέγα ἂν καὶ γένοιτο.

ΥΠΟ

Α. Ν. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ

Μέλους τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Στανισλάου,
τῆς ἐν Παρισίοις Ἑταιρίας τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας
καὶ τῆς Στατιστικῆς, κλπ.

ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΗΣ «ΗΜΕΡΗΣΙΑΣ»
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1906

ΠΕΡΙ ΑΜΦΙΕΣΕΩΣ

Ὁ ἄνθρωπος πρὶν ἐνδυθῆ, ὥπλισθη· διότι ὁ στολισμὸς προηγῆθη τῆς αἰδοῦς, ἂν ὑπῆρχε τὸ αἰσθημα αὐτῆς ἐν τῷ πρώτῳ ἀνθρώπῳ (διότι οἱ ἄγριοι πράττουσιν ἀναφκδὸν αἰσχροῦς πράξεις, ἄνευ αἰδοῦς). Ὡπλίσθη λοιπὸν χάριν ἀμύνης καὶ ἐπιθέσεως. Ἐν τῷ στολισμῷ του ἐν τούτοις, ἐπεδίωκεν οὐχ ἥττον τὴν ἐπιβολὴν, προσπαθὼν νὰ κατασταθῇ ἐπίφοβος, τρομερὸς, χρωματιζόμενος καὶ μετχειριζόμενος ἅμα βοᾶς, φωνᾶς, ὕβρεις, ἀπειλὰς καὶ χειρονομίας. Αἱ στρατιωτικαὶ στολὰὶ φέρουσιν ἔτι ἵχνη τῶν πρωτογενῶν τούτων διαθέσεων καὶ ἑξεων τοῦ ἀνθρώπου.

Θ' ἀναφέρωμέν τινα τῶν ἀρχαίων ἐνδυμάτων καὶ ὅπλων καὶ κυρίως ὅσα σχετίζονται μὲ τὰ σημερινά, παραλείποντες τὰ λοιπὰ· ὡς π. χ. τὴν ἀσπίδα, ἡ ὁποία ἦτο καὶ ἐπιπλον ἅμα, τοῦλάχιστον διὰ τοὺς Σπαρτιάτας, χρησιμεῖον καὶ ὡς λίκνον τῶν παίδων των, βραδύτερον δὲ καὶ ὡς βᾶθρον ἀναρρήσεως τῶν βασιλέων παρὰ Ρωμαίοις, Βυζαντινοῖς, Τούρκοις καὶ Φράγκοις.

Τὰ κυριώτερα καὶ θανασιμώτερα μέρη τοῦ σώματος εἰσὶν ἡ κεφαλὴ καὶ ὁ κορμὸς τοῦ σώματος· κατὰ δευτέρον δὲ λόγον ἔρχονται αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες, ἡ ὁποία προεφυλάσσοντο ὑπὸ εἰδικοῦ ὅπλισμοῦ, συμπληρουμένου καὶ διὰ τῆς ἀσπίδος· ὅταν δ' αὕτη ἦτο μικρὰ καὶ δὲν ἐπῆρκει νὰ προφυλάξῃ ὅλον τὸ σῶμα, κατωρθοῦτο τοῦτο δι' ἐγκαίρου καὶ δεξιᾶς αὐτῆς χρήσεως.

Τοῦ πρώτου ζώου, ὑπερ ὃ ἄνθρωπος ἡδυνήθη νὰ ἐκδάρῃ, καὶ τοῦτο συνέβη ἀφοῦ ἐφόνευσε καὶ κατεβρόχθισεν οὐκ ὀλίγα ζῷα, μετεχειρίσθη ὁλόκληρον τὴν δορὰν εἰς ἐνδυσιν τοῦ σώματός του. Τὴν κεφαλὴν τοῦ ζώου ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του μετὰ τῆς ἄνω σιαγόνης καὶ τῶν ὀ-

δόντων αὐτῆς, κατερχομένην μέχρι τῶν ὀφρύων. Τὸ δέρμα τῆς κάτω σιαγόνης μετὰ τοῦ λαιμοῦ, ἐκάλυψε τὰς παραγναθίδας καὶ σχεδὸν ὅλον τὸ πρόσωπον. Ἡ ἐπίλοιπος δορὰ τῆς κεφαλῆς μετὰ τοῦ αὐχένος, ἐξησφάλισεν ὁλόκληρον τὴν κεφαλὴν του, ἡ ὁποία μὲ τοὺς ὀδόντας, τοὺς ὀφθαλμοὺς, τὰ ὦτα, τὰ κέρατα, τὴν χαίτην, μάλιστα ὅταν τὸ ζῶον ἦτον ἄγριον, ὡς ὁ λέων, ταῦρος, λύκος, ἔλαφος, ἀλώπηξ, αἶζ, τράγος (ἐξ οὗ λεοντῆ, παρδαλῆ, κυνῆ, τραγῆ), καθίστων αὐτὸν φοβερόν.

Οἱ ἐμπρόσθιοι πόδες δενόμενοι ἐπὶ τῶν στέρνων καὶ κρεμάμενοι ἐν μέρει μετὰ χάριτος, προεφύλαττον τὸ στῆθος· ἡ δὲ ὑπόλοιπος δορὰ ταυνομένη καὶ σταυρουμένη ὑπὸ τὰς μασχάλας καὶ στερεουμένη διὰ ζώνης, ἄφινε νὰ κα ταπίπτωσιν ἐπὶ τῶν γονάτων οἱ ὀπίσθιοι πόδες τοῦ ζώου, τῆς οὐρᾶς λαμβανούσης τὴν φυσικὴν θέσιν της (ἡ ὁποία σπανιότα ἐβραχύνετο δι' ἀναδέσεως, διὰ νὰ μὴ ἐμποδίζῃ τὴν πορείαν, ὡς ὅταν ὁ Ἡρακλῆς φέρει τὸν Οὐρανὸν ἐπὶ τῶν ὤμων) καὶ οὕτω ἡ δορὰ ἐχρησίμευεν ὡς πανοπλία ἅμα καὶ ἐνδυμασία. Ἐνίοτε ἡ δορὰ, χωρὶς νὰ ζωσθῇ, ἐκρέματο ἐλευθέρως, ὡς εἰς τὰς Βάκχας, χωρισμένης οὔσης ἢ οὐ, τῆς κεφαλῆς μετὰ τοῦ τραχήλου καὶ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν. δίκην κατωτίδος (capuchon) ὡς εἰς τὸν Ἡρακλέα ἢ ἀλωπεκῆ, ἣν ἠναγκάσθη νὰ φέρῃ ἀντὶ τῆς λεοντῆς εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ἀλφειοῦ ἀγῶνά του, διότι οὗτος μετεμορφώθη εἰς ὄφιν, ταῦρον καὶ τέλος εἰς ἄνθρωπον.

Ἡ δορὰ λοιπὸν ἐφέρετο καὶ ἄνευ κεφαλῆς, (ὡς ἡ αἰγὶς (τῆς Ἀμαλθείας ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς)· συγχρόνως μάλιστα καὶ ὡς ἄσπῆς, ὡς πολλάκις ἡ θεὰ αὕτη μετεχειρίζετο αὐτήν. Ἐξ ὁλοκλήρου τῆς δορᾶς ταύτης κατὰγεται βεβαίως ἡ βαίτη (καπότα) τῶν φουστανελλοφόρων, τῶν Κρητῶν κλπ.

Ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν θήραν δὲν εὔρε μόνον τὴν τροφήν καὶ τὸν ὅπλισμόν του, ἀλλὰ βαθμηδὸν τὰ ἐνδύματα,

τὴν στρωμνὴν, τὰ κλινοσκεπάσματα καὶ σχεδὸν ἔπασαν τὴν ἐπίπλωσιν του, συγκειμένην κυρίως κατ' ἀρχὰς ἐκ ταπήτων, οὐχ ἤττον καὶ τὰ σκεύη του πρὸς ἐναποθήκευσιν καὶ μεταφορὰν τῶν πραγμάτων του. Ἐν τούτοις τὴν δορὰν μετεχειρίζετο ὡς στρωμνὴν καὶ ὡς φόρεμα· τὸν μὲν χεῖμῶνα μὲ τὸν μαλλὸν ἐσωτερικῶς, τὸ δὲ θέρος ἀντιθέτως ἤτοι φυσικῶς, ὡς ὑπάρχουσιν ἀρχαῖαι τοιαῦται παραστάσεις τοῦ Βάκχου καὶ ἄλλων καὶ τέλος εἰς τὴν σημερινὴν φλοκκάτταν (*floccatta*). Καὶ αἱ μνησται ἐπὶ πολὺν χρόνον βραχεῖαι τε καὶ μακραι ἐφέροντο τοιοῦτοτρόπως ἀνευ ὑφάσματος (καὶ σήμερον ἔτι εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τὸν Αἰῶνα καὶ ἀλλαχοῦ). Τὰς δορὰς ὅμως ταύτας δὲν ἔφερον πάντοτε μόνον δίκην ἐνδυμάτων, ἀλλὰ τὰς μεταχειρίζοντο καὶ ἀντὶ στρωμνῶν καὶ ταπήτων (1) ἀφοῦ τὰ ἐνδύματα ὡς προχθές (ἀκόμη δὲ καὶ μέχρι σήμερον ὑπὸ τῶν μὴ εὐπορούντων), ἀπετέλουν τὰ κλινοσκεπάσματά των· ἀλλ' ὅταν ὁ ἄνθρωπος κατάρθωσιν νὰ χωρίσῃ τὸ ἔριον καὶ τὴν τρίχα ἀπὸ τοῦ δέρμα, ἔκτοτε κατεκτεύχσιν καὶ κατασκευάζει τόσα πράγματα· ἐκ τοῦ ἐρίου μάλιστα τὸ πῖλημα, τὸ πρῶτον, οὕτως εἰπεῖν, ὑφασμά του.

Οἱ ἄνθρωποι, κατ' ἀρχὰς, καὶ μάλιστα οἱ Ρωμαῖοι, εἶχον γυμνὴν τὴν κεφαλὴν (*capite aperto*). Ἀπὸ ὅλας δὲ τὰς τιμὰς, ἃς ἡ Σύγκλητος παρέσχε τῷ Ἰουλίῳ Καίσαρι, ἡ εὐχαριστήσασα αὐτὸν πλέον πάσης ἄλλης, ἦτον ὁ ἐκ δάφνης στέφανος, ὃν ἐδικαιοῦτο νὰ φέρῃ διαρκῶς, καὶ ἡ ὁποία ἐκάλυπτε τὴν φαλακρὰν κεφαλὴν του, τὸ ὅποῖον ἐν Ρώμῃ

(1). Τὸ εἶδος τῆς πλεκτικῆς ταύτης δὲν φαίνεται νὰ εἶναι παλαιότερον τοῦ 1527· ὅταν ἐν Γαλλίᾳ οἱ ἀποτελοῦντες τὴν συντεχνίαν ταύτην τεχνίται συνέστησαν σωματεῖον. Τὰ περιπόδια ἐφευρέθησαν τὸν 1527· αἰῶνα. Ἡρρίκος ὁ β', κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν γάμων του μετὰ τῆς ἐκ Σαβοΐας Μαργαρίτας, ἔφερε ζεῦγος μεταξὺν τοιούτων πλεχθέντων διὰ βελονῶν, σήμερον δὲ πλεκομένων δια πλεκτικῶν μηχανῶν ἐφευρεθεισῶν τὸ 1846 ἐν Ἀγγλίᾳ. Ὁ Δουκάγγιος ἐν τούτοις ἀναφέρει τὴν λέξιν *κάλυφα*.

ἐθεωρεῖτο ὡς δυσμορφία. Ὁ Ἕλλην ὅμως ἅμα ἡδυνήθη νὰ καλύψῃ τὴν κεφαλὴν του, ἀμέσως ἐχρησιμοποίησε τοῦτο κυρίως χάριν προφυλάξεως κατὰ πάσης προσβολῆς.

Ἡ περικεφαλαία τῶν ὀμηρικῶν ἡρώων κατ' ἀπομίμῃσιν τῶν δορῶν ἐκάλυπτεν ὁλόκληρον τὴν κεφαλὴν μετὰ τοῦ ἀυχένος ὡς καὶ τὸ μέτωπον, τὰ ὦτα καὶ τὰς γνάθους, ἀφίνουσα ἐλευθέρους τοὺς ὀφθαλμοὺς, τὸ στόμα καὶ τὴν ρίνα (ἥς τὸ μῆκος προεφυλάσσετο διὰ τινος ἐλάσματος). Τούτου ἕνεκα πᾶν κάλυμμα κεφαλῆς (μὴ ὀπλίτου), ἐλέγετο πῖλος, πιλίον, πιλήδιον, πιλάριον, πιλίσκος, περικράνιος πῖλος, οὕτω δὲ ἀκόμη καὶ αὐτὸς ὁ νυκτικός («ὁ πῖλος ὁ ἐξ ἐρίων εἰργασμένος πρὸς τὸ κοιμᾶσθαι ἐπιτήδειος»). Τὸ καμελαύκιον (=camella «Ρωμαίων ἡ λέξις, ρηθεῖσα δ' ἂν καὶ ἑλληνιστὶ, παρὰ τὸ καῦμα ἐλαύνειν... Περίθεμα κεφαλῆς εὐκοσμον, δι' οὗ οἱ ἱερεῖς τὸ παλαιὸν ἐκοσμοῦντο, ἢ ἐκ τριχῶν καμελαύκιον, γράφεται δὲ καὶ καμελαύκιον, καμηλαύκιον, καμιλαύχιον, καμιλάχιον καὶ καλιμαύχιον, καμιλαύκιον.» (Δουκάγγιος).

Τὸ φέσι, ὁ σκούφος, ἡ κίδαρις καὶ πᾶν κάλυμμα κεφαλῆς πάσης χώρας, ἐκτὸς ὅταν πρόκηται περὶ ψυχρῶν χωρῶν, ἐνθα βεβαίως ἐπεκράτησεν αὐτούσιος ἢ δορά, ἢ καὶ μόνον τὸ δέρμα αὐτῆς, συνέκειτο πάντοτε ἐκ πιλήματος(1). Ὁ κεκρύφαλος (ὁ προωρισμένος νὰ κρατῇ καὶ κο-

(1) Τὸ σύνηθες σχῆμα τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς ἦτο τὸ φυσικόν, δηλ. ἐπιμήκης τις ἡμισφαίρα, τοιοῦτο τοὐλάχιστον φέρει ὁ Ὀδυσσεὺς, ἐκτὸς τοῦ φρυγίου πύλου, οὗτινος τὸ κολωδὸν εἶνε ἐπίμηκες ὀξύ. Ἐκ τοῦ ἡμισφαιροειδοῦς τούτου πύλου οἱ ἀρχαῖοι συμπληροῦντες αὐτὸν κατεσκεύασαν τὸν πέτασσον (ἐκ τοῦ πετάννουμι), ὡς καὶ οἱ Μακεδόνες ὑπὸ τὸ ὄνομα καυσία, οὗ τὰ ἄκρα κυρτωμένα καὶ ἐστραμμένα ὀλίγον πρὸς τὰ ἄνω (δηλ. πῖλον μὲ γύρον χάριν σκιᾶς καὶ διὰ νὰ προστατεύωνται ἀπὸ τὴν βροχὴν), ὃν ἔφερον μετὰ τόσης χάριτος, ὡς βλέπει τις εἰς τῆς ζωοφόρου τοῦ Παρθενῶνος, καὶ ὅταν οὗτος ἐπιπτεν ἐπὶ τοῦ ἀδχένους. Καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἔφερον πάντες πῖλον χρωματιστὸν κεκο-

σμη τὴν κόμην), ὡς καὶ το ἄγρηνον, ὃ ἔφερον οἱ μάντεις καὶ οἱ ὑποκριταί, ἦσαν δικτυωτά (δηλ. πλεκτά ὡς τὰ δίκτυα καὶ ὄχι δι' ἐνοφθαλμισμού tricotés δι' οὗ κατεσκευάζοντο ὡς προχθές διὰ βελονῶν, περιπόδια, φλανέλαι, χειρόκτια). Πρὶν ὅμως εἰσέλθωμεν εἰς περισσοτέρας λεπτομερείας, ἀνάγκη νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὸ φυσικὸν ἔνδυμα ἢ κόσμον.

Ἡ κόμη ἐθεωρήθη πάντοτε ὡς πολύτιμος κόσμος τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ ἡξιώθη ἀνέκαθεν, ὑπὸ πάντων, ἰδίως ἐπιμελείας. Οἱ Αἰγύπτιοι ἐν γένει ἔφερον μακρὰν κόμην πεπλεγμένην εἰς πλεξίδας. Μακρὸς πλόκαμος κατῆρ-

σημένον ἐνίστε καὶ διὰ μαργαριτῶν μετ' τὸ ὄνομα σκιάδιον.

Σκιάδιον (σκίρρον ἀττ.). Τοῖνυν οἱ διάκονοι καὶ ἱερεῖς ὁμοταῖματις ἄνωθεν ἐνδύονται ἀμφία, καὶ ἐπὶ κεφαλῇς τὰ σκιάδια, καὶ λοιπὰ συνήθη φορέματα (Σγουρόπουλ.). Ἐἵτα συνήλθεν εἰς τὸ βῆμα, καὶ περιεσκόπει τὸ ἀλτάριον, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ προσέταξε περιελθεῖν τὰ σκιάδια ἐκ τῶν κεφαλῶν ἡμῶν, καὶ περιελθόμεν.— Καὶ ἰστάμενος ἐκβάλλει τὸ σκιάδιον αὐτοῦ, ἣ τὸ περικεφάλαιον. Παχυμ. Καὶ ὁ μέγας Λογοθέτης ὁ Μουσάλων τὰ πολλὰ παρὰ βασιλεῖς δυνάμενος καὶ γε τιμηθεὶς καὶ τῇ τῶν μεγιστάνων χρυσοκοκκίνῃ καλύπτρῃ. (Ἀνώνυμος)

....τὸν καλὸν Μετοχίτην,

Λογοθέτην μέγιστον, σοφίας λῆξιν,
φοροῦντα χρυσὴν ἐρυθρὰν τὴν καλύπτραν.

— Ἰστέον ὅτι χρυσοκόκκινα σκιάδια φοροῦσιν οἱ ἀπὸ τοῦ Πανυπερσεδάστατου, μέχρι τοῦ μεγάλου Στρατοπεδάρχου· τὰ δὲ συρματηρὰ ἀπὸ τοῦ μεγάλου Πριμικηρίου μέχρι τοῦ Κουροπαλάτου· τὰ δὲ κλαπωτά, οἱ ἀπὸ τοῦ Πρωτοδεσπιαρίου μέχρι τέλους.—

Μετὰ τὸν αὐτοκράτορα πρῶτός ἐστι Δεσπότης,
Σεβαστοκράτωρ μετ' αὐτοῦ, καὶ Καῖσαρ μετ' ἐκείνου,
Ὡν κεφαλῇς τὸ κάλυμμα κεκόσμηται μαργαρίοις.

Τὸ περικάλυμμα τῆς κεφαλῇς τοῦ Δεσπότη τοῦ καλοῦμένου σκιάδιον, ὀλομάργαρον. — Τὰ σκιάδια τῶν γαμβρῶν τοῦ βασιλέως, Δεσποτῶν ὄντων, χρυσοκόκκινα, συρματεῖνὰ ἔχοντα σταυροὺς μαργαριταρεῖνους καὶ γύρους. — Τὸ τοῦ Σεβαστοκράτορος σκιάδιον χρυσοκόκκινον συρματεῖνόν.

χστο ὅπισθεν, ἐνῷ ἄλλαι πλεξίδες, ἐπίσης μακρὰι, ἐπιπτον ἐκατέρωθεν ἐπὶ τῶν ὤμων, ἢ κατῆρχοντο ἐπὶ τοῦ στήθους. Τὸ πλέξιμον συνέκειτο, ὡς καὶ σήμερον, ἐκ τριῶν πλοκάδων· τὰ ἄκρα αὐτῶν ἀφίνοντο ἐλεύθερα ἐνίοτε, συννηθέστερον ὅμως συνεδέοντο δύο ἢ τρεῖς πλεξίδες ὁμοῦ διὰ μαλλίνων ταινιῶν εἰς τὴν ἄκραν. Πέριξ τῆς κεφαλῆς ἐτοποθετεῖτο ἐνίοτε δίκτυόν τι πρὸς συγκράτησιν τῆς κόμης, ἢ καὶ κόσμου χάριν. Κομβίον, ἢ ἄνθος λωτοῦ, ἐτίθετο ἐπὶ τοῦ μετώπου. Αἱ εἰς τὰ πλάγια πίπτουσαι πλεξίδες ἐκρατοῦντο διὰ κτενίου, ἢ ταινίας, στολισμέναι διαφοροτρόπως, ἐνίοτε δὲ καὶ περόνη τὰς συνεκράτει ἔμπροσθεν. Αἱ μεγάλαι φενάκαι μαῦραι ἢ κυαναῖ φερόμεναι συνήθως ὑπὸ ἡγεμόνων, δὲν ἡμποδίζον τοὺς Φαραῶνὰ φέρωσιν ἐρυθρόν καὶ λευκὸν στέμμα, σύμβολον τῆς Ἀνω καὶ Κάτω Αἰγύπτου μετὰ τοῦ βασιλικοῦ συμβόλου αὐτῶν τῆς ἀσπίδος (ὄφως), τοῦ περιβάλλοντος τὴν κεφαλὴν αὐτῶν μὲ ἀνηγερμένην τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτῶν.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἔκειρον, ἐν χρῶ, τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς τῶν τέκνων τῶν ἀπὸ μικροτάτης ἡλικίας, ἀφίνοντες βοστρύχους τινὰς μόνον πέριξ τῆς κεφαλῆς καὶ μακράν τινα πλεξίδα εἰς τὴν κορυφὴν πίπτουσαν παρὰ τὸ οὖς, ἣν κατὰ τὴν ἐνηλικίωσιν ἔκοπτον ἀφισροῦντες θεῶ τινι, ἐκτεθειμένοι οὕτω εἰς τὸν καυστικώτατον ἥλιον τῆς Αἰγύπτου. Οἱ χωρικοὶ εἰργάζοντο ἐπίσης μὲ γυμνὴν τὴν κεφαλὴν, ἣν ἐξυρίζον χάριν καθαριότητος, ὡς καὶ οἱ σημερινοὶ Φελλάχοι· ἐνίοτε ὅμως ἔφερον κάλυμμά τι ἐπ' αὐτῆς ἐκ δέρματος, ἢ πιλήματος. Εἰς τὴν σκληραγωγίαν ταύτην ἀποδίδει ὁ Ἡρόδοτος τὴν σκληρότητα τοῦ κρανίου τῶν. Ἐντεῦθεν ἡ μεγάλη χρῆσις τῶν μαύρων, ἢ κυανῶν φενά-

Ὁ Πρωτοβεστιάρης, ὁ Πανυπερσέδαστός τε, οἱ σκιαδίοις ἐρυθροῖς χρυσῷ κατυφασμένοις. Δουκάγγιος Ὅρα καὶ «χρόνον» Ἀθηνῶν 1886. Ἰουνίου 30

κῶν, ἐφ' ὧν καὶ ἔθετον τὸ διάδημα ἐπὶ τῶν σημερινῶν κουφιδῶν βεβαίως ἐκ τοῦ κύφους, ἐξ οὗ καὶ ὁ σκουφος καὶ ὄχι ἐκ τῆς ἐν Μεσοποταμίᾳ ἱερᾶς πόλεως Κούφης, ἢ ἐκ τῆς συριακῆς λέξεως kouffieh, ἀλλ' ἐκ τοῦ κύφους ἐξ οὗ ἀναμφιβόλως καὶ τὸ λατ. eufea καὶ γαλλ. coife, σημαίνουσα, κόμμωσιν καὶ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, τῶν σαρκίων χρησιμευόντων ὡς προφυλακτικὸν μέτρον κατὰ τοῦ ἡλίου παρ' ἅπασι τοῖς εὐπόροις καὶ τοῖς μεγιστᾶσιν ἀμφοτέρων τῶν φύλων καὶ αὐτοῖς τοῖς στρατιωτικοῖς, οἱ ὅποιοι ἔθετον κατὰ τὸν λίθουν τρόπον δύο πτερὰ ἄνωθεν τοῦ ὠτός. Αἱ γυναῖκες ἄφινον τὴν κόμην νὰ πίπτῃ ἐλευθέρως ἐπὶ τῶν νώτων εἰς λεπτὰς πλεξίδας, (ὡς καὶ αἱ ἐν τῷ Μουσίῳ τῆς Ἀκροπόλεως κόραι. καὶ σήμερον ἔτι εἰς πολλὰ ἀπόκεντρα μέρη τῆς Τουρκίας), ἔφερον δ' ἐπ' αὐτῶν φενάκην μέλαιναν.

Αἱ βασίλισσαι ἔφερον διάδημα ἐξ ὄψεως, ὡς οἱ βασιλεῖς, στολίσμένον μὲ ἀνθέμια, ὡς τὰ σημερινά. Τὸ ζύρισμα, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν ἀνατολικῶν λαῶν, φαίνεται νὰ προῆλθεν ἐκ λόγου καθαριότητος, ὡς εἴπομεν, ἕνεκα τοῦ κλίματος, ἀφοῦ οἱ ἱερεῖς ἕνεκα αὐτῆς ἐλούοντο δις τῆς ἡμέρας, ζυρίζοντες ἀνὰ πᾶσαν τρίτην ἡμέραν τὸ σῶμα ὁλόκληρον καὶ ἐκ τούτου προῆλθε καὶ ἡ χρῆσις τῆς φενάκης. Οἱ ἄνδρες ἐξυρίζον τὸν πώγωνα, ὡς λέγει ἡ Γραφή, ὁ Ἡρόδοτος, Διόδωρος ὁ Σικελιώτης βεβαιοῦσι δὲ καὶ αὐτὰ τὰ μνημεῖα. Τὴν συνήθειαν μάλιστα ταύτην τὴν ἐπέβχλον καὶ εἰς τοὺς ξένους, οὓς ἐλάμβανον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των. Οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ μεγιστάνες, οἱ ὅποιοι ἐξωμοιοῦντο μετὰ τοὺς θεοὺς, ἔφερον πρόσθετον ὑπογένειον, λῆγον εἰς τετραγώνον· ἀλλὰ τοῦτο εἶχεν ἱερὸν χαρακτῆρα, ὅπερ καὶ εἰς οὐδένα ἐπετρέπετο νὰ φέρῃ.

Οἱ Ἀσσύριοι ἐχώριζον ἐν τῷ μέσῳ τὴν μακρὰν κόμην των φέροντες ὁλόκληρον φενάκην μὲ πώγωνα, ὃν καὶ ἔπλεον καλλωπίζοντες, μετὰ πολλῆς τέχνης ἀναμιγνύοντες αὐτῷ χρυσᾷ νήματα εἰς κανονικὰς σειρὰς μικρῶν ἰούλων

κλιμακῆδόν· τὰ ὧτα ἔμενον ἐλεύθερα· ἡ κόμη περιεβάλλετο διὰ χρυσοτεύκτου διαδήματος, συγκειμένου ἀπὸ σειρὰν ἐναρθρωμένων ἀνθεμίων, ἥ διὰ τιάρας κανονικῆς διὰ τοὺς βασιλεῖς, ἐξ ἧς δύο ταινίαι κρεμάμεναι ὀπίσθεν, κατέληγον εἰς θυσάνους. Κόμη τε καὶ πώγων παρ' αὐτοῖς φαίνεται νὰ ἦτο σημεῖον ἀξιώματος, ὡς καὶ παρὰ τοῖς Μεροβενγίανσι βασιλεῦσιν ἡ μακρὰ κόμη(1). Οἱ Πέρσαι ἔθετον ἐπὶ τῆς κικκίνου κόμης των εἶδος πύλου μετρίου ὕψους εὐρυνομένου πρὸς τὰ ἄνω. Οἱ Ἀσσύριοι καὶ οἱ Μωαβῖται, οἱ Βαβυλώνιοι καὶ οἱ Ἑβραῖοι ἐθεώρουν τὸ ξύρισμα τοῦ πώγωνος ὡς μέγα αἶσχος, ὡς καὶ οἱ Μωαμεθανοὶ μέχρι σήμερον, οἱ ὅποιοι ἀφοῦ ἀπαξ ἀφήσωσι τὸν πώγωνα δύνανται νὰ κανονίζωσι τὰ ἄκρα ὡς καὶ τὸ ὄριον αὐτοῦ διὰ ψκλίδος, ἥ καὶ ξυραφίου εἰς τακτικὰς γραμμὰς, ὅχι ὅμως καὶ νὰ τὸν ξυρίζωσιν.

Εἴπομεν ὅτι οἱ Ἑβραῖοι ὡς πρὸς τὴν κόμμωσιν, τὸν πώγωνα κτλ. ὁμοιάζον τοὺς Ἀσιανούς ἐν γένει· χωρίον

(1) Τὰ ἐκκλησιαστικά ἄμφια διατείνονται πολλοὶ καὶ οἱ κατὰ γινόμενοι εἰς ταῦτα, ὅτι εἰσὶν Ἀσσυριακὰ, ἢ Ἑβραϊκὰ (ὅρα Ἐξοδ. κεφ. κη'. μεθ' ὧν οὐδεμία ὁμοιότης ὑπάρχει). ἐνῶ διὰ φυσικοῦς λόγους εἰσὶ ρωμαϊκὰ, ὡς θ' ἀποδείξωμεν, ὅταν ὁμιλήσωμεν περὶ αὐτῶν, ἐκτὸς τῆς ἀναξυρίδος (τσακσίρ, ὅπερ κληρικοὶ τινες φέρουσιν ἔτι). Τὸ περιεργότερον πάντων εἶνε, ὅτι οὐδεὶς μέχρι σήμερον παρατήρησεν ὅτι τὰ παρ' ἡμῖν λεγόμενα ἀλθανικὰ γυναικεῖα φορέματα, εἰσὶν Ἀσσυριακὰ μέχρι τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν, μὴ ἐξαιρουμένων οὐδ' αὐτῶν τῶν ψευδῶν ἐκ μετὰξῆς ἐρυθροχρόων πλεξίδων (διότι ἔβαφον οὕτω τὴν κόμην των, ὡς καὶ οἱ σημερινοὶ Πέρσαι, ἐν Ἀνατολῇ δὲ καὶ αἱ γυναῖκες τοῦς ὄνυχας) μετὰ τῶν κροσθῶν των, ὡς δύναται τις νὰ πεισθῇ ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν διασωθέντων μνημείων. Πῶς προήλθεν ἡ ἐνδυμασία αὕτη παρ' ἡμῖν καὶ διετηρήθη μέχρι σήμερον, σχεδὸν ἄνευ μεταβολῆς εἶνε ἀξιοπερίεργον. Ἐὰν ἐπρόκειτο μόνον περὶ τῆς μακρᾶς κόμης, ἡδυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι λέγεται· δηλ. ὅτι ταύτην εἰσήγαγον μετὰ πολλῶν ἄλλων οἱ Φοίνικες, ἣν παρέλαβον οἱ Τυρρηνοί.

τι ὅμως τοῦ Ἑσάτου (κεφ. Γ' § 16-24) μᾶς πικριστάνει τὰς Ἑβραίας οὐδαμῶς καθυστερούσας τῶν σημερινῶν κομφευσμένων γυναικῶν τῶν μεγαλοπόλεων εἰς τὴν ἀμφίεσιν· τὸ ψιμύθιον, τὸ φύκος καὶ πᾶν ὅ,τι ἡδύνατο νὰ τὰς ἀναδείξῃ. Διὰ τὴν κόμμωσίν των μετεχειρίζοντο καὶ ἐμπλόκια καὶ κοσύμβους (boucles ἢ papillotes) καὶ μηνίσκους καὶ καθέματα (suivez-moi) κτλ. Οἱ Ἑβραῖοι ἐκάλυπτον τὴν κεφαλὴν των μὲ εἶδος τι σαρκίου· αἱ δὲ γυναῖκες συνεσώρευον τὴν μακρὰν κόμην των εἰς χρυσομετάξινον δίκτυον, ἀναμιγνύουσαι ὄσμους μαργαριτῶν, κοραλλίων καὶ εἰκόνας ἐκ μετάλλου, μυρώνουσαι αὐτὴν διὰ βαλσάμου καὶ εὐόσμων ἐλαίων· οἱ ἄνδρες ἐπὶ πολὺ ἔφερον μακρὰν κόμην, ἀλλὰ τοῦτο θεωρήσαντες θηλυπρεπέες κατήργησαν αὐτὴν καὶ μόνον οἱ νεανίαί, ὡς ὁ Ἀβεσαλὼμ, ἔφερον μακρὰν κόμην. Ὁ νόμος ἀπηγόρευε νὰ κόπτηται ἡ κόμη περὶ τοὺς κροτάφους, ὅχι ὅμως ὁ πώγων, ὁ ὁποῖος ἐθεωρεῖτο ἱερός· ὁ ἀσπασμὸς αὐτῆς ἦτο σημεῖον σεβασμοῦ, ἢ θαυμασμοῦ, τὸ δὲ τράβηγμα ὄβρις.

Οἱ Ἀραβες ἔφερον ἀπλοῦν ὕφασμα τετράγωνον τιθέμενον περὶ τῆς κεφαλῆς, πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τὸν ἥλιον, στερεούμενον διὰ ταινιῶν· καὶ αἱ γυναῖκες ἐπίσης διὰ στροφίου ἐρυθροῦ διὰ τὰς νέας, καὶ μέλανος διὰ τὰς ἐγγάμους. Οἱ Βεδουῖνοι ἀπέδιδον μεγάλην σημασίαν εἰς τὸ μήκος τῆς κόμης, ἡ δὲ διάθεσις αὐτῆς διέφερε κατὰ φυλὰς, ἐξ ἧς καὶ ἀνεγνωρίζοντο. Ὁ πώγων ἦτο βαθύτατος, αἱ δὲ γυναῖκες εἶχον μακρὰν καὶ ὠραίαν κόμην, ἣν ἐβοστρύχιζον, στολίζουσαι αὐτὴν μὲ κόκκους κοραλλίου καὶ μεταλλίνους κωδωνίσκους.

Οἱ λαοὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπεριποιοῦντο πολὺ τὴν κόμην των· οἱ νέοι ἔθετον ἐπ' αὐτῆς κάλυμμα, ἢ πιλιδιόν τι σκληρόν, ἢ καὶ φρύγιον πῖλον κεντημένον, ὁ ὁποῖος ἄφηνε τοὺς βοστρύχους νὰ πίπτωσιν ἐπὶ τῶν ὤμων.

Οἱ Ἰνδοὶ ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες ἔτρεφον τὴν κόμην·

οἱ δ' ἄνδρες πλέκοντές την ἄφινον νά κρέμαται ἐπὶ τῶν νώτων, τὴν κεφαλὴν αὐτῶν ἐκάλυπτον δι' εἶδους τινὸς περσικῆς μίτρας καὶ ἔβαφον τὸν πώγωνά των λευκὸν, πράσινον, βαθυκύανον, ἢ ἐρυθρόχρουν. Αἱ νεάνιδες ἔσυρον τὴν κόμην των ἐκτερώθεν τῆς κεφαλῆς, δένουσαι αὐτὴν εἰς κόμβον ἐπὶ τοῦ μετώπου, ἢ ἀφίνουσαι κυματίζουσιν αὐτὴν εἰς βοστρύχους κατὰ μῆκος τῶν παρειῶν· πενθηφοροῦσαι ἔπλεκον αὐτὴν εἰς εἰδὸς τι ψιάθης κρεμαμένης ἐπὶ τῶν νώτων.

Οἱ Ἀσικανοὶ δὲν ἐξετίθεντο εἰς τὸν ἥλιον, ἢ τὰς ἀνωμαλίας τῆς ἀτμοσφαίρας μὲ γυμνὴν τὴν κεφαλὴν, ὡς οἱ Αἰγύπτιοι, ἀλλ' ἐκάλυπτον αὐτὴν διὰ φρυγίου πύλου, ἢ ἀναλόγου καλύμματος· ἐν ἀνάγκῃ δὲ καὶ διὰ τῆς ἄκρας τοῦ ἱματίου των, ὡς ἔπραττον οἱ Ρωμαῖοι, ἢ διὰ τῆς ἀμφοτίδος, ἥς ἡ χρῆσις ἦτο πάγκοινος κατὰ τὸ τέλος μάλιστ' αὐτῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἢ εἶδους πύλου, ἐπίσης παγκοίνου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Οἱ ἀγρόται ὅμως καὶ οἱ ταξιδιωταὶ ἔφερον θεσσαλικὸν πέτασπον μὲ πλατὺν γύρον.

Εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους οἱ Βρετανοὶ ἐξύριζον ὅλον τὸ σῶμά των, ἐκτὸς τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ ἄνω χεῖλους τοῦ στομαχίου των. Οἱ Κέλται (γερμανικὴ φυλὴ) δὲν ἠδύναντο νά κείρωσι τὸ γένειον καὶ τὴν κόμην των, πρὶν ἑκάστος αὐτῶν φονεύσῃ ἓνα ἐχθρόν.

Ὅλοι σχεδὸν οἱ Γαλάται ἔφερον μακρὰν κόμην κυματίζουσιν ἀτάκτως ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ πώγων· ἀκολουθῶς δὲ παχὺν μύστακα. Οἱ εὐγενεῖς ἔφερον μύστακα καὶ ὑπογένειον εἰς τὴν σιαγῶνα. Ὁ Κλόδιος ἔφερε μέτριον πώγωνα πλεγμένον μὲ χρυσόν. Περὶ τὸν 5. αἰῶνα οἱ Γαλάται ἐξυρίζοντο ἐξ ὀλοκλήρου, ἀφίνοντες μικρὰν δεσμίδα τριχῶν εἰς τὴν σιαγῶνα.

Οἱ Τοῦρκοι περὶ τὰ μέσα τοῦ 14. αἰῶνος ἔφερον ἅπαντες μακροὺς πώγωνας· ἠγείροντο πρῶτ', κατεκλίνοντο ἐπὶ σκληρῶν στρωμνῶν, ἀρκούμενοι εἰς ὀλίγον κακῶς ἐψη-

μένον ἄρτον, εἰς ὦρόν κρέας ξηραίνόμενον εἰς τὸν ἥλιον, ξυνόγαλα (γιαούρτι, τυρόν, μέλι, σταφίδας, ὀπώρας καὶ χόρτα.

Ἐνδύονται μὲ 2 ἢ τρεῖς ἐσθῆτας, τὴν μίαν ἐπὶ τῆς ἄλλης ποδήρεις, ὑπ' αὐτάς δὲ φέρουσιν ἀναξυρίδας καὶ ὑψηλὰ ὑποδήματα. Τὴν κεφαλὴν τῶν καλύπτουσι διὰ ποικίλων καλυμμάτων, αἱ γυναῖκες φέρουσιν ἐπίσης μακρὰς ἐσθῆτας, καλύπτουσι δὲ τὸ πρόσωπόν των διὰ πέπλου.

Ἡ κόμη παρ' Ἑλλησι ἐλέγετο καὶ χαίτη ἢ θρίξ. Πρὸ τῶν μηδικῶν πολέμων οἱ Ἕλληνες δικαίως ἔφερον ὀλόκληρον τὴν κόμην, καὶ τὸν πώγωνα αὐτῶν κόσμων ἀδανώτατον», ὡς ἔλεγον οἱ Σπαρτιᾶται· οἳ τε θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου λέγονται πάντοτε ἀκαρηκομόντες». Οἱ θεοὶ φέρουσι κόμην ἐμπεπλησμένην ἀμβροσίας. Ἡ τοῦ ἀκερσεκόμου Ἀπόλλωνος κόμη, οὐδέποτε ἐθίχθη ὑπὸ ψαλίδος. Αἱ θεαὶ ὀνομάζονται εὐπλόκαμοι, καλλιπλόκαμοι. Οἱ ἀκαρηκομόντες βαθύκομοι ἥρωες, ὧν ἡ κόμη «ὀπισθεν κομῶντες χαίτης εἰλύμενοι ὦμους.» Καὶ τὸν κόσμον τοῦτον τὸν ἄφινον νὰ κυματίζῃ εἰς πλεξίδας, οἱ δὲ θεοὶ καὶ αἱ ἡρώϊδες κομῶνται δι' αὐτῶν, ἐπίσης οἱ λοιποὶ ποιηταὶ ἀναφέρουσι τὴν κόμην τοῦ Ἰάσωνος, τοῦ Θησέως, τοῦ Ὀρέστου· ἡ δὲ φαλακρότης τοῦ Θερσίτου θεωρεῖται γελοῖον αἶσχος. Ἐν Ἀθήναις περιτυλίσσοντες τὴν κόμην ἀνέδεον αὐτὴν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς εἰς κορύβιον συσφίγγοντες αὐτὴν διὰ χρυσῆς περόνης μὲ κεφαλὴν τέττιγος, δι' ἣν οἱ τεττιγοφόροι οὗτοι ἐπαίρονται ἕνεκα τῆς αὐτοχθονίας των, ἥς σύμβολον ὁ τέττιξ.

Τὴν ἀρχαίαν ταύτην συνήθειαν διετήρησαν οἱ Δωριεῖς καὶ μάλιστα οἱ Σπαρτιᾶται ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας μόνον δ' οἱ παῖδες παρ' αὐτοῖς ἐν χρῶ ἐκείροντο· ἕνα δὲ καὶ οὗτοι ἐφηβοὶ ἐγίνοντο, δὲν ἐκείροντο πλέον. Ἐσεμνύνοντο δὲ διὰ τὴν κόμην των, ἥς καὶ ἐπεμελοῦντο καλλωπίζοντες αὐτὴν μάλιστα ἔταν ἐπρόκειτο νὰ πολεμήσωσιν. Οἱ πρό-

σκοποι τοῦ Ξέρξου εὗρον τὸν Λεωνίδαν ἐν Θερμοπύλαις με-
τοὺς τριακουσίους του καλλωπίζοντας τὴν ἐκυτῶν κόμην,
ἐτοιμαζομένους νὰ δειπνήσωσιν ἐν τῷ Ἄδῃ. Ἄνδρες τε
καὶ γυναῖκες ἀνέδεδον τὴν κόμην των ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς
κεφαλῆς των. Βραδύτερον ὅμως κατέλιπον τὴν παλαιάν
των ταύτην συνήθειαν κειρόμενοι καὶ οὗτοι ἐν χρῶ. Αἱ
νεάνιδες ἔφερον μακρὰν ἐλευθέρως κυματίζουσαν κόμην·
τὴν ἡμέραν ὅμως τῶν γάμων των, ἡ νυμφεύτρια ἐξύριζε
τὴν κόμην αὐτῶν ἐξ ὀλοκλήρου.

Οἱ Ἕλληνες ἔφερον πῖλον, μόνον ταξιδεύοντες, ἢ
ὅταν ἐπρόκειτο νὰ σκιασθῶσιν ἀπὸ τὸν ἥλιον. Οἱ βοιωτικοὶ
κύφοι εἶχον σχῆμα κώνου πίτυος· οἱ τῶν ναυτῶν ἦσαν
ἡμικυκλικοί. Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ὑπάγεται τὸ
τῶν Θετταλῶν, εἰδὸς τι μαλακοῦ πιλήματος στρογγύλου,
οὗ τινος τὸ ἐν μέρος ἦτο πλατύτατον ἀνερχόμενον καὶ
κατερχόμενον καὶ τὸ ἄλλο μέρος στενὸν καὶ οὗτοι ἦσαν
οἱ διὰ τὰ ταξίδια πέτασσοι, διὰ τοὺς θηρευτὰς καὶ τοὺς
στρατιώτας. Οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ ἀγρόται μετεχειρίζοντο
πίλους μὲ στρεπτοὺς κύκλους, ἢ καταβιβάζομένους, ὀνομα-
ζομένους δὲ κυνῇ. Ὁ Ἀρκαδικὸς πῖλος ἦτο πλατύγυρος
καὶ εὐθύς· ἡ Μακεδονικὴ κυσία ἦτον ἐπίσης πλατύγυρος
ἀλλὰ χαμηλή. Ἀναφέρονται δὲ καὶ Λακωνικοὶ πῖλοι.
Ὅσον διὰ τοὺς ἄνευ γύρου, οὗτοι ἦσαν ἐκ πιλήματος, ἢ
δέρματος, ἢ ψάθης· ἔφεροντο δὲ κυρίως ὑπὸ τῶν ἐργατῶν
καὶ ναυτῶν. Μόνον ὁ πέταστος ἐχρωματίζετο.

Αἱ γυναῖκες ἔφερον δικτυωτὰ, σάκκους, ἢ στρόφια,
ἀναμιγνύουσαι τῇ κόμῃ των χρωματιστὰς ταινίας, ἡμι-
κύκλια ἐκ χρυσομένου δέρματος, ἢ ζωγραφιστὰς ἐξ ὀρει-
χάλου, χρυσοῦ, ἢ ἀργύρου. Τὰ δικτυωτὰ ἐχρησίμευον
κυρίως εἰς ἔγκλεισιν τῆς κόμης, ὅταν ἐκοιμῶντο, εἰς χρυ-
σομετάξινον κεκρύφαλον κατὰ τὴν ὀμηρικὴν ἐποχὴν, εἰς
σάκκον, ὁ ὁποῖος περιέκλειε τὴν τε κόμην καὶ κεφαλὴν
μέχρι τοῦ αὐχένος, ἐνθα καὶ ἐδένετο. Βραδύτερον ἀντι-

κατεστάθη διὰ κωνοειδοῦς σκούρου. Ἐφερον τὴν κόμην ἡ-
μικρυπτομένην ἐντὸς στροφίου καὶ ἐν μέρει, ἥ ἐξ ὁλο-
κλήρου, κρατουμένην ὑπὸ ταινιῶν. Μὲ τοὺς κεφαλοδέσμους
τούτους αἱ γυναῖκες ἔφερον μικρὰ διαδήματα ὀνομαζόμενα
στέφανα καὶ χρησιμεύοντα νὰ κρατῶσι τὴν κόμην δεμένην
ὀπίσθεν τῆς κεφαλῆς. Ἐνίοτε προσετίθετο ὡς κόσμος τῆς
κεφαλῆς μικρὸς μεταλλινὸς δίσκος στρογγύλος, εἰς σχῆμα
καθρέπτου.

Ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες ἔφερον σχεδὸν τὴν αὐτὴν
κόμμωσιν, ἥτοι μακρὰν κόμην βοστρυχωτήν. Παρ' Ὀμήρῳ
οἱ θεοὶ καὶ αἱ θεαὶ ἔχουσι πλοκάμους καὶ βοστρύχους.
Τὰ παλαιὰ μνημεῖα φέρουσι πεπλατυσμένους μακρὰς πλε-
ξίδας πιπτούσας ἐπὶ τῶν νώτων, τῶν ὤμων καὶ τοῦ στή-
θους, ἥ ἐν εἵδει ψάθης προσηρμοσμένων ἐπὶ τοῦ αὐχένος
συμμέτρως καὶ παραλλήλως, ὅχι φυσικῶς ἢ ἐλευθέρως,
ἀλλὰ τούναντίον πάντοτε ἐντέχνως καὶ ἐπιμελελημένως·
πλῆθος πλεξίδων, δίκην πλακῶν, προσκολλῶνται ἐπὶ τοῦ
μετώπου καὶ τῶν κροτάφων, πῶγων δὲ βοστρυχωμένους
σφηνοειδῆς, πλαισιοῖ τὸ πρόσωπον ξυρισμένων κατὰ μέγα
μέρος τῶν παρειῶν καὶ τῶν πέριξ τοῦ στόματος τριχῶν.
Ἡ διάθεσις αὕτη μόνον διὰ θερμῶν σιδήρων ἐπετυγχά-
νετο, μετεχειρίζοντο δὲ οὐχ ἥττον μεθόδους σχεδὸν ἀγνώ-
στους ἡμῖν· πιθανώτατα δὲ ν' ἀνemieγνυν νηματοειδῆ
σύρματα καὶ κηρὸν διὰ νὰ κατορθώσουν τὴν βοστρύχωσιν
εἰς ἰούλους τῶν τριχῶν τούτων. Ἡ ἐπάνοδος τῶν Ἡρα-
κλειδῶν ἐπέφερεν ἐν Ἑλλάδι δύο μεγάλας διαιρέσεις.

Κατὰ τὴν Αἰγιναιάν ἐποχὴν οἱ Δωριεῖς ἔφερον μίαν ἢ
περισσοτέρας σειρὰς βοστρύχων, ἐνίοτε δ' ἄφινον νὰ
πίπτῃ κόσμηδός τις ἐκ τοῦ κρανίου ἐπὶ τοῦ αὐχένος.

Οἱ Ἴωνες καὶ μάλιστα οἱ Ἀθηναῖοι ἔδενον τὴν κόμην
τῶν ἐπὶ τοῦ μετώπου. Ὁ δὲ Θουκυδίδης λέγει: Καὶ οἱ
πρεσβύτεροι (τῶν Ἀθηναίων) αὐτοῖς τῶν εὐδαιμόνων διὰ
τὸ ἀβροδίαιτον οὐ πολὺς χρόνος ἐπειδὴ χιτῶνάς τε

λινοὺς ἐπαύσαντο φοροῦντες καὶ χρυσῶν τεττίγων ἐνέρσει κρωβύλον ἀναδούμενοι τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ τριχῶν· ἅφ' οὗ καὶ Ἰώνων τοὺς πρεσβυτέρους κατὰ τὸ ξυγγενὲς ἐπὶ πολὺ αὐτῇ ἢ σκευῇ κατέσχε» (Βιβλ. Α'. ς'). Ἐκτὸς τῶν γερόντων Ἀθηναίων ἐπιμενόντων εἰς τὰς παλαιὰς τῶν συνηθείας καὶ μάλιστα εἰς τὰ τῆς κομμώσεως, ὅλος ὁ κόσμος παρεδέχθη νέαν κόμμωσιν. Οἱ ἄνδρες δὲν κομμῶνται πλέον ὥς αἱ γυναῖκες. Τὰ παιδία φέρουσι μακρὰν κόμην ἀλλ' ἀνδρούμενα τὴν κόπτουσι, διὰ νὰ τὴν ἀφιερῶσιν εἰς τινὰ θεόν.

Οἱ νέοι φέρουσι βραχεῖαν κόμην εἰς ἰούλους κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἀλλ' ἄνευ τεχνητῶν ἐλίκων, ὥς ὁ ἐν Ὀλυμπίᾳ Ἐρμῆς τοῦ Πραξιτέλους· μόνον οἱ φιλόδοξοι, ὥς ὁ Ἀλκιβιάδης, φέρουσι μακρὰν κόμην καλλωπισμένην μεθ' ὅλης τῆς δυνατῆς τέχνης καὶ ἐπιτηδεύσεως. Ὅσον διὰ τοὺς γέροντας καὶ ἡλικιωμένους, οὗτοι μὴ λαμβάνοντες πλέον μέρος εἰς τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας καὶ τὸν πόλεμον, ἀφίνουσι νὰ αὐξάνῃ ἡ κόμη καὶ ὁ πώγων των, ἀλλ' ἄνευ ὑπερβολικῶν ἐλίκων, κρωβύλων, καὶ πλεξίδων. Ἡ κόμη πίπτει φυσικῶς ἐπὶ τοῦ αὐχένος καὶ πέραν αὐτοῦ ἄνευ παρασκευῆς, ἀλλὰ καὶ ἄνευ ἀταξίας. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐξυρίζον τὸν μύστακα. Μετὰ τοὺς Μακεδονικοὺς πολέμους τὸ ξύρισμα τοῦ τε μύστακος καὶ πώγωνος διεδίδετο, ἅμα δὲ καὶ εἶδος τι κομμώσεως ὀνομαζομένου «κέρας», οἱ δὲ κομμῶνται (κεροπλάσται)· αὕτη δὲ συνίστατο εἰς τὸν σχηματισμὸν κέρατός τινος παρ' ἑκάστον ὠτίον, ὥς εἰς τοὺς Σατύρους καὶ Φαύνους, ὅπερ ὁ Μ. Ἀλέξανδρος εἰσήγαγε κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Ἀμμωνος Διός.

Εἰς τὰ πρόσωπα τῶν θεῶν ἀνευρίσκει τις τὸ αἶσθημα, δι' οὗ οἱ Ἕλληνες διὰ τῶν σχημάτων ἐξέφραζον τὸν ἴδιον χαρακτῆρα εἰς τὰς ἐκπροσωπεύσεις τῆς τέχνης καὶ εἰς ὅλας τὰς κομμώσεις τῶν θεῶν. Αἱ Ἑλληνίδες ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἔφερον κόμην πίπτουσαν ἐπὶ τῶν

βρίαν ἐξέχει τὸναντίον περὶ τὸ ἐν ἡμῖς μέτρον καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς οἰκοδομῆς. Πρὸς τὸ μεσημβρινοδυτικὸν μέρος ὁ περίβολος τῆς Ἀκροπόλεως ἦτο πολὺ μικρότερος καὶ ἡ ταπεινότης τοῦ ἐδάφους πρὸς ἀνατολὰς ἀπὸ τοῦ πρώτου κίονος τοῦ Παρθενῶνος μέχρι τέλους ὀλοκλήρου τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς· τὰ θεμέλια ἔχουσι βάθος ἑπτὰ μέτρων. Ὁ παλαιὸς Παρθενὼν πιστεύεται ὅτι εἶχεν ἐξ στήλας κατὰ μέτωπον, ἀντι τῶν ὀκτῶ, ἃς κέκτῃται σήμερον ὁ ναὸς καὶ δεκατρεῖς εἰς τὰ πλάγια, ἀντι τῶν δέκα ἑπτὰ, ἃς κέκτῃται ἐκατέρωθεν καὶ συνεπὶς ὁ παλαιὸς ἦτο μικρότερος τοῦ νέου (1). Ἡ οἰκοδομὴ τοῦ νέου Παρθενῶνος φαίνεται νὰ ἤρχισε τὸ 445 καὶ νὰ ἐπερατώθη περὶ τὸ 437, ἀν καὶ οὐδὲν γινώσκωμεν θετικόν.

Αἱ ἰσοπεδώσεις τοῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως μάλιστα δὲ τοῦ μέρους τοῦ Παρθενῶνος, ἐγένοντο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πεισιστράτου.

Κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Περσῶν ἡ πόλις ἡρημώθη, διότι ὅσοι ἦσαν εἰς κατὰστασιν νὰ φέρωσιν ὅπλα, εὐρίσκοντο ἐπὶ τοῦ στόλου (μὴ ἐξαίρουμένου οὐδ' αὐτοῦ τοῦ δράκοντος)· καὶ αὕτη δὲ ἡ Ἀθηναίων ἀνῆλθεν εἰς οὐρανοῦς. Αἱ γυναῖκες, οἱ γέροντες καὶ τὰ παιδιά ἐστάλησαν εἰς τὴν Σαλαμῖνα, ἢ τὴν Τροιζῆνα· μόνον οἱ ἱερεῖς, πέννητές τινες καὶ ὅσοι τῶν πολιτῶν ἐνόμιζον ὅτι ἐνοοῦσι κάλλιον τὸν χρησμὸν, ἐνεκλείθησαν ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ὀχυρώσαντες αὐτὴν ἐσπευσμένως.

(1) Ἐκατόμπεδος νεὸς ἐν τῇ Ἀκροπόλει Παρθενῶν κατασκευασθεὶς ὑπὸ Ἀθηναίων, μεῖζον τοῦ ἐμπρησθέντος ὑπὸ τῶν Περσῶν ποσὶ πεντήκοντα (Ἡσύχιος). Δέκα ἑπτὰ κίονας μετὰ τῶν γωνιαίων καὶ 15 ἀνευ αὐτῶν ἔχει εἰς τὰς πλευρὰς ὁ Παρθενῶν, ὀκτὼ δὲ εἰς τὰς προσόψεις μετὰ τῶν γωνιαίων, ἦτοι ἐν βλψ 46. Ἐκτὸς δὲ τούτων 6 στήλας εἰς τὸν Πρόναον καὶ ἰσαριθμοὺς εἰς τὰ δυτικὰ προπύλαια αὐτοῦ· εἶναι δὲ ἀμφιπρόστυλος.

Ὅτε ἡ πρώτη ἔφοδος ἀπεκρούσθη, οἱ Πέρσαι κατέλαβον θορυβωδῶς τὸν Ἄρειον Πάγον κείμενον εἰς ἀπόστασιν μύλις βέλους, ρίπτοντες βέλη μὲ ἀναμμένην στύπην κατὰ τοῦ ξυλίνου φράκτου, δι' οὗ ὠχυρώθη ἡ Ἀκρόπολις, συμφώνως μὲ τὸν χρησμόν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀντεῖχον ἐν τούτοις, χάρις εἰς τὴν εὐσεβῆ αὐτῶν ἐμπιστοσύνην. Διόδοος τις ὅμως ὑπόγειος ἀπρόσιτος, ἥτις διὰ τινος ρωγμῆς ὠδήγει εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγραύλου, μένουσα ἀφρούρητος, εἰς τὰ πλάγια τῆς Ἀκροπόλεως, ἔφερε τοὺς ἐχθροὺς ἐν τῷ φρουρίῳ, οὓς ἅμα εἶδον οἱ Ἀθηναῖοι οἱ μὲν κατεκρημνίσθησαν ἀπὸ τὸ ὕψος τῶν τειχῶν αὐτοῦ αὐτοκτονοῦντες, οἱ δὲ ἐλπίζοντες εἰς τὴν θεῖαν προστασίαν, κατέφυγον ἐν τῷ ναῷ, ἔνθα καὶ ἐθανατώθησαν· ὁ ναὸς ἐληλατήθη, ἡ δὲ Ἀκρόπολις ἐγένετο παρανάλωμα τοῦ πυρὸς (1), τὰ λείψανα τῶν πυρποληθέντων ναῶν ἀνευρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ἀκροπόλεως (1885—9). Ὁ Μαρδόγιος κύριος τῶν Ἀθηνῶν γενόμενος μετὰ τὸν Ξέρξην, κατέστρεψε πᾶν ὅ,τι οὗτος ἄφησεν.

Ὅτε οἱ Ἕλληνες νικηταὶ ἐπανῆλθον εἰς τὰς ἐστίας τῶν, ἡ πόλις καὶ ἡ Ἀκρόπολις ἀπετέλουν σωροὺς ἐρείπιων, διότι οἱ Πέρσαι ἀνήκοντες εἰς θρησκείαν ἀντίθετον τοῦ πολυθεϊσμοῦ, κατέστρεφον τὰ πάντα φανατικῶς. Τὰ ἔχνη τῆς πυρκαϊᾶς φαίνονται ἔτι. Ὁ ναὸς τῆς Ἐργάνης Ἀθηναῖς καὶ τῆς Ἀρτέμιδος βεβαίως κατεστράφησαν τότε, ἀνεγερθέντες ἐπὶ τῶν αὐτῶν βάσεων μετὰ τοὺς Μηδικούς πολέμους.

Ὁ Θεμιστοκλῆς μετὰ τὸ πέρας τῆς μάχης ἔλεγε : Δὲν ἐνίκησαμεν ἡμεῖς, ἀλλ' οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες. Τούτου

(1) Τούτου ἕνεκα καὶ ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἐν εὐθυμίᾳ διατελῶν μετὰ τινα πότον, τῇ προτροπῇ τῆς ἐταίρας θαύδος ἀκολουθησάσης αὐτὸν εἰς Περσίαν καὶ πρὸς ἐκδίκησιν, ἔκαυσε τὴν Περσέπολιν, δι' ὅπερ μετενόησε πικρῶς.

ἔνεκα δὲν πρέπει νὰ ἐκπληττόμεθα ὅτι οἱ θεῖοι σύμμαχοι τῆς ἐλληνικῆς γενναιότητος, μετὰ τὰς θαυμασίας ταύτας νίκας ἦσαν τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀπονεμομένης λατρείας καὶ τῆς διακαεστέρας πίστεως. Ἡ τῶν ἡρώων θρησκεία διοργανωθεῖσα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Δράκοντος, ἰσχυροποιηθεῖσα δὲ ὑπὸ τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος περὶ τὸν ἐαῖωνα, διεδόθη πανταχοῦ τελουμένη μετ' ἀξιοσημειώτου λαμπρότητος, εὐχαριστοῦσα ἀφ' ἑνὸς τὰ αἰσθήματα τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ πατριωτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων, ἅμα δὲ τὴν παλαιὰν εὐσέβειαν πρὸς τοὺς νεκροὺς καὶ διετηρεῖτο ὑπὸ τῆς τοπικῆς ὑπερηφανείας τῶν ἐλληνικῶν φυλῶν.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ὁ Περικλῆς ἐδράξατο τῆς μοναδικῆς ἐκείνης ψυχολογικῆς στιγμῆς καὶ διὰ τῶν ἀθανάτων μνημείων τῆς Ἀκροπόλεως κλπ., ἔργων του, ἐξελάμπρυνε τὴν ἐποχὴν ταύτην δοξάσας ἐς αἰετὴν τὴν Ἑλλάδα (Πλουτάρχ. Β. Π. 12). Ἡ κατασκευὴ τῶν μνημείων τούτων ἐκόσμησε καὶ ἔτερψε τὰς Ἀθήνας ἐκπλήξασα τὸν κόσμον· διὸ καὶ ἐφθονεῖτο ὁ Περικλῆς ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του κατηγορούντων αὐτὸν ὅτι μετενεγκὼν ἐκ Δήλου τὰ κοινὰ τῶν Ἑλλήνων γρήματα, τὰ προωρισμένα διὰ τὸν πόλεμον, ὁ Περικλῆς ἐχρύσωνε καὶ ἐκαλλώπιζε δι' αὐτῶν τὴν πόλιν ὡς γυναῖκα φιλάρεσκον. Ὁ Περικλῆς ὀρθῶς ἔλεγεν ὅτι εἰς οὐδένα ὀφείλουσι λόγον οὐδ' εἰς αὐτοὺς τοὺς συμμαχοὺς, διότι οἱ Ἀθηναῖοι πολεμοῦντες ὑπὲρ ἐκείνων ἀναγκάζουσι τοὺς βαρβάρους νὰ μένωσι μακράν, χωρὶς νὰ συνεισφέρωσιν οἱ σύμμαχοι οὔτε ἄνδρας, οὔτε πολεμοφόδια, οὔτε πλοῖα, ἀλλὰ μόνον γρήματα· καὶ ὅτι τὰ γρήματα ἀνήκουσιν ὅχι εἰς τοὺς συνεισφέροντας, ἀλλ' εἰς τοὺς λαμβάνοντας, οἱ ὅποιοι ἀφοῦ εἶναι ἐπαρκῶς ἐφοδιασμένοι διὰ τὸν πόλεμον τὴν πλεονάζουσιν εὐπορίαν αὐτῶν καταναλίσκουσιν εἰς πράγματα, ἐξ ὧν ἡ πόλις θὰ ἀρυσθῇ δόξαν ἀθάνατον (Πλουτάρχ. Β. Περ. 12).

Πῶς κατῴρθωσεν ὁ ὄντως Ὀλύμπιος Περικλῆς νὰ εὕρῃ

3700 τάλαντα, ἔστω καὶ μὲ σπατάλην τοῦ δημοσίου θησαυροῦ, (1) ἐξαντλῶν τὰς δημοσίας προσόδους, καὶ νὰ εὕρῃ τὸν Μνησικλέα ἀρχιτέκτονα τῶν Προπυλαίων (δι' αὐτὸν μόνον ἐδωκεν ἡ πόλις 2012 τάλαντα), τὸν Καλλικράτην καὶ Ἰκτῖνον ἀρχιτέκτονας τοῦ Παρθενῶνος, τὸν Φειδίαν καὶ τὴν ἑκλαμπρον πλειάδα τῶν βοηθῶν καὶ μαθητῶν του, ἥτοι τὸν Ἀλκαμένην, τὸν Ἀγορακρίτην, τὸν Κριτίαν, τὸν Νησιώτην, τὸν Κολώτην, τὸν Θραξικὰ Παιώνιον κλπ., οἵτινες διὰ τῆς σμίλης των ἐκόσμησαν τὰ ἔργα τοῦ Μνησικλέους καὶ Ἰκτίνου (2) καὶ νὰ ἐκτελεσθῶσι ἅπαντα ταῦτα μετὰ τῆς χρυσελεφαντίνης Ἀθηνᾶς τοῦ Φειδίου δι' ἐλευθέρων τεχνιτῶν μισθουμένων γενναίως καὶ νὰ περατωθῶσιν ἐν διαστήματι βραχυτάτῳ, διὰ 3700 ταλάντων, εἶναι ἀληθῶς ἀξιοθαύμαστον. Οἱ Ἀθηναῖοι δικαίως ὑπερηφανεύονται

(1) Ἡ τοῦ δημοσίου θησαυροῦ ἰδέα ἦτον ἀρχαιοτάτη ἐν Ἀθῆναις, ὥς καὶ ἡ τῆς θαλασσοκρατορίας· δὲν ἐφαντάζοντο στόλον ἄνευ θησαυροῦ. Τὰ ἀργυρεῖα τοῦ Λαυρίου ἀπετέλεσαν τὸ ἀρχικὸν κεφάλαιον, κυρίως ὅμως τοῦτο κατωρθώθη διὰ τῆς μεταφορᾶς τῶν ἐν Δήλῳ πανταχόθεν κατατεθέντων χρημάτων, ἀνερχομένων κατὰ τὸν Διόδωρον (XII, 38) εἰς 8,000 τάλαντα καὶ παραδοθέντων εἰς φύλαξιν τῷ Περικλεῖ. Ὁ θησαυρὸς οὗτος ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἀσφαλῆ προστασίαν τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς, ἐν τῷ Ὀπισθοδόμῳ, θεωρουμένων καὶ ὄντων τούτων τῶν μερῶν τῶν ναῶν ὡς τῶν ἀσφαλεστέρων· οἱ δὲ ἱερεῖς εἶχον τὴν διεύθυνσιν τῶν οἰκονομικῶν τούτων πόρων, μάλιστα καὶ τὴν ἐκμετάλλευσιν αὐτῶν πρὸς ἴδιον ἑαυτῶν ὄφελος (A. Bernardakis, *Les Banques dans l'antiquité*, pag. 18 et suivant).

(2) Ὁ Ἀρχιτέκτων τοῦ Παρθενῶνος συμφώνως μὲ τὰς ἰδέας τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ γλύπτου Φειδίου, ἦτον ὁ Ἰκτῖνος, βοηθηθεὶς ὑπὸ τοῦ Καλλικράτους· δὲν ἐζήτησαν νὰ ἐγείρῳσιν οἰκοδόμους, αἱ δὲ ποιεῖται διὰ τῶν κολοσσιαίων αὐτῶν ἀναλογιῶν καὶ τοῦ κακοῦ ρυθμοῦ των νὰ προκαλέσωσιν τὸν θαυμασμόν, ἀλλὰ προσεπάθησαν τοῦναντίον ν' ἀπομακρυνθῶσιν ὅσον ἡδύνατο ὀλιγώτερον τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος, χρησιμοποιοῦντες μάλιστα ὡς θεμέλιον σχεδὸν ἅπασαν τὴν ὑπάρχουσαν βάσιν τοῦ παλαιοῦ Παρθενῶνος φηκομένην τὸ 445-437.

δι' ἅπαντα ταῦτα μ' ὅλας τὰς κατὰ τοῦ Περικλέους κατηγορίας τῆς ἀντιπολιτεύσεως ὅτι ἐσπατάλησε τὸν θησαυρόν καὶ ἐξήντησε τὰς δημοσίας προσόδους. Ὅτε ὁμοῦς ὁ Περικλῆς ἠρώτησέ ποτε, ὡς πρὸς τοῦτο, ἀπ' ἐκκλησίας τὸν λαόν, ἂν εἶναι ἀληθές ὅτι κατηγορεῖται ὡς πολλὰ δαπανήσας· παρὰ πολλὰ τῷ ἀπήντησεν. Τότε λοιπὸν ὅχι σεῖς ἀλλ' ἐγὼ θὰ κάμω τὰς δαπάνας ταύτας· ὑπὸ τὸ ὄρον ὁμοῦς νὰ ἐγγράψω ἐπὶ τῶν μνημείων τούτων ὅτι ὠκοδομήθησαν δαπάναις ἐμοῦ. Τότε ὁ λαὸς ἀπήντησεν ὅτι δύναται νὰ δαπανᾷ ἀφειδῶς ὑπὲρ αὐτῶν, ὅ,τι δεῖ ἐκ τῶν κοινῶν ! (Θουκυδ. καὶ Πλουτ. Β. Π. 12). Πρὶν ὁμοῦς εἰσέλθωμεν εἰς τὸ κύριον θέμα μας, εἰπώμεν δύο λέξεις περὶ τοῦ Περικλέους.

Ἡ πατρικὴ οἰκία τοῦ Περικλέους ἔνεκα τῶν πολιτικῶν σχέσεων τοῦ πατρὸς του, ἀπετέλει διανοητικὸν καὶ πολιτικὸν κέντρον. Συνεδέετο διὰ τῶν τῆς ξενίας δεσμῶν μὲ τοὺς βασιλεῖς τῆς Σπάρτης· αἱ σχέσεις τῶν Ἀλκμαϊωνιδῶν ἐξετείνοντο καθ' ἅπαντα τὸν τότε πεπολιτισμένον κόσμον καὶ δι' ἑνὸς μόνου βλέμματος, ἡδύνατο ν' ἀντιληφθῇ τὰς μετὰ τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὅλας τὰς μεταξὺ τῶν Ἑλλ., κρατῶν σχέσεις ὡς καὶ ἀπάσας τὰς ἐν τῇ τέχνῃ καὶ ταῖς ἐπιστήμασι ἐπιτευχθείσας προόδους.

Εἰς τὰ πολυεidlῇ ταῦτα διεγερτικὰ αἵτια προστετέθησαν τὰ πληρώσαντα τὴν νεότητά τοῦ Περικλέους ἔκτακτα περιστατικά. Παιδίον παρευρέθη εἰς τὴν ὑπὸ τῶν βαρβάρων πυρπόλησιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰς τὴν κατατρόπωσιν αὐτῶν, ὡς καὶ εἰς τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἄστεως. Ἠλικιοῦτο δὲ σὺν τῇ αὐξήσει τῆς πατρίδος του, καὶ ἅμα ἡδυνήθη νὰ φέρῃ ὅπλα ἔλαβε νικηφόρως ταῦτα εἰς τὰς λαμπροτέρας μάχας. Ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν εἶδε σχηματίζομενον μέγα θαλάσσιον κράτος καὶ κατενόησε πάραυτα ὅτι ὁ προορισμὸς τῆς πατρίδος του ἦτο νὰ κατασταθῇ ἀξία τῆς θέσεως ταύτης. Ἐπεθύμησε δὲ νὰ τὴν

βοηθήσῃ ἵνα φθάσῃ εἰς τοῦτο· οὐ μόνον ἡ καταγωγή του ἀλλὰ καὶ αἱ εὐνοϊκώτεραι περιστάσεις τὸν ἐκάλουν εἰς τοῦτο. Πεπροικισμένος ἀφθόνως ὑπὸ τῆς φύσεως, μοναδικῶς δ' ἱκανὸς νὰ ὑποστῇ πάντα σωματικὸν καὶ πνευματικὸν πόνον· ζωηρὸς, ἐνεργητικὸς, γόνιμος εἰς ἰδέας, ὥς συνεκέντρωσεν ἐν ἑαυτῷ ἁρμονικῶς καὶ αἵτινες τὸν ἔθετον ἐκτὸς συναγωνισμοῦ ἀπὸ πάντα ἄλλον, ἅπληστος νέων γνώσεων, ἐκέκτετο ἄσβεστον ἐπιθυμίαν πρὸς καλλιέργειαν τοῦ πνεύματός του. Οὐδεὶς ἐνόησε κάλλιον αὐτοῦ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του. Ἐσπούδασε τὴν μουσικὴν μὲ τὸν Κεῖτον Πυθαγορικὸν Πυθοκλείδην, ἀκολουθῶς μὲ τὸν αὐλητὴν Δαμωνᾶ ἀνώτερον τοῦ Πυθοκλείδου, μάλιστα ὡς πρὸς τὴν θεωρίαν· ὥστε καθ' ὃν χρόνον οἱ συνομήλικές του εὐρίσκοντο περὶ τὰ τέλη τῶν σπουδῶν των, οὗτος ἤρχιζεν αὐτάς. Ἐπεδίωξε τὰς σχέσεις τῶν καλλιτεχνῶν καὶ τῶν διακεκριμένων φιλοσόφων, ὑπῆρξεν ὁ τακτικώτερος μαθητῆς τοῦ Ζήνωνος καὶ τοῦ Ἀναξαγόρα, βραδύτερον δὲ καὶ τοῦ Πρωταγόρα. Ἀλλὰ δὲν ἐμάνθανε διὰ νὰ μάθῃ, μὴ προτιθέμενος ὡς ὁ Ἀναξαγόρας νὰ λησμονήσῃ διὰ τῶν σπουδῶν του τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον λύων ζητήματα ἐντὶ διανοίᾳ του, ἀλλὰ διὰ νὰ χρησιμοποιοῖσῃ καὶ ἐφαρμόσῃ τὰς γνώσεις του. Ὁ Περικλῆς εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ κράτος καὶ δι' ἀπάντων τούτων ἐνόει τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος του. Ἐμενε λοιπὸν πρὸ παντὸς πολιτικὸς καὶ φιλόσοφος καὶ ἅπασα ἡ φιλοδοξία τῆς διαπύρου φύσεώς του ἔτεινεν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἰδεῶν τῆς ὑπερόχου διανοίας του προερχομένην ἐκ τῆς φιλοσοφίας πρὸς ἐπικράτησιν τῶν συμπολιτῶν του, συνεπῶς εἰς τὴν διοίκησιν τῆς δημοκρατίας.

Τὸ δωρικὸν περιστύλιον περιεστοίχιζεν, ὡς ἤδη εἵπομεν, τὴν οἰκοδομὴν τοῦ Παρθενῶνος μὲ ὀκτὼ στήλας κατὰ πλάτος καὶ δέκα ἐπτὰ κατὰ μήκος. Ἐξερχόμενός τις τῶν ἀνατολικῶν προπυλαίων εἰσῆρχετο ἐντὸς δευτέρου

περιστώφου περιειλημμένου ὑπὸ κιόνων ἐξ τὸν πρόναον(1). Ἐντεῦθεν θύρα ὑψηλὴ ἐξ ὀρειχάλκου ἔφερεν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ ναοῦ τῷ καλουμένῳ Ἐκατομπέδῳ, διηρημένῳ εἰς τρεῖς ναῦς (ἐσωνάρθηκας) κατὰ μῆκος δι' ἀμφιστύλων, ἐφ' ᾧ ἐστηρίζετο δευτέρα σειρὰ στηλῶν, σχηματίζουσα διπλὴν στοὰν καὶ ὑποβαστάζουσα τὴν μαρμαρίνην στέγην· ἡ στέγη δ' αὕτη ἐκάλυπτεν ἅπαν τὸ περίπτερον, ἐν δὲ τῷ μέσῳ αὐτοῦ ἔκειτο ὁ Παρθενὼν δηλ. τὸ μέρος ἐνθα ἴστατο τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς(2). Μὲ τὸν σηκὸν τοῦτον συνείχετο ὁ Ὀπισθοδόμος(3), αἰθουσα ἰσθὰ τετράγωνος μὲ τέσ-

(1) Δηλαδή τὸ διάστημα τοῦ τοίχου μεταξὺ τοῦ σηκοῦ καὶ τῶν πρὸ αὐτῆς κιόνων ἔχόντων τὸν ἐμβάτην καὶ συνδεομένων μετ' ἀλλήλων καὶ μετὰ τοῦ τοίχου διὰ κιγκλίδων· ὑψοῦται δὲ ὑπὲρ τὴν ἐξωτερικὴν στοὰν κατὰ δύο βαθμίδας.

(2) Τὸ Ἐκατόμπεδον ἦτο χῶρος ὑπὸ τῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ περιβαλλόμενος· ἐν τῇ κέντρῳ δ' αὐτοῦ παραλληλόγραμμον ἐκ πωρίου λίθου (0.52 ἐπὶ 2.36) καὶ ἐν τῇ μέσῳ αὐτοῦ μικρὸν ὄρυγμα (0.8 ἐπὶ 0.51). Ἐμπρὸς δὲ καὶ ὀπίσω διὰ παραλληλεπίπεδου τούτου φαίνονται ἴχνη κιγκλίδων ἐπὶ τοῦ μαρμάρου, ὅπερ βεβαίως ἐκαλύπτετο ὑπὸ τῆς βάσεως τοῦ χρυσελεφαντίνου ἀγάλματος τοῦτο δὲ ἦτον ὁ κυρίως Παρθενών. Ἄπαν δὲ τὸ ὑπολείπομενον ἦτο τὸ Ἐκατόμπεδον.

(3) Ὀπισθοδόμος τοῦ ναοῦ ἐλέγετο τὸ δυτικὸν θωμάτιον τοῦ σηκοῦ μετὰ τῆς προστάσεως τῶν ἐξ θωρικῶν κιόνων, τῶν παρεντεθειμένων μεταξὺ τοῦ δυτικοῦ τοίχου αὐτοῦ τοῦ ἐξωτερικοῦ περιστυλίου. Ἡ πρόστασις αὕτη ἐκαλύπτετο δι' ὑψηλῶν χαλκῶν κιγκλίδων, ὧν τὰ ἴχνη φαίνονται ἔτι, ἐνουσῶν τοὺς κίονας αὐτῆς μετὰ τῶν γωνιαίων παραστάδων τοῦ σηκοῦ. Συνεκοινωνοὺν δὲ μετὰ τοῦ θωματίου τῆς προστάσεως διὰ μεγάλης πύλης φαίνεται καὶ διὰ δύο ἐπὶ τῆς ἐκατέρωθεν ἐσωτερικῆς στοᾶς ἀνοιγμένων πυλίδων. Ἐν τῇ μέσῳ τοῦ θωματίου τούτου φαίνεται νὰ ἦσαν Ἴωνικοὺ ρυθμοὺ κίονες στηρίζοντες τὴν ὀροφὴν τοῦ Ὀπισθοδόμου, διότι τὸ θωμάτιον τοῦτο ἐχρησίμευσεν εἰς ταμεῖον ἢ θησαυροφυλάκιον. Ἐνταῦθα ἐναπεταμιεύοντο οὐ μόνον τὰ ἀγνώστου ἱστορίας τινὸς, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ κειμήλια ἧτοι κατὰ τὰς ἀπογραφὰς χρυσᾶ, ἀργυρᾶ, χρυσᾶ καὶ ἐπάργυρα, κατὰχρυσά, ἐπί-

σαρκας κίονας, ἥς ἡ ἐξοδος ἔκειτο ἐπὶ τῶν δυτικῶν προ-
πυλαίων. Ἄν καὶ τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ὁλόκληρον συνε-

χρυσά, περίχρυσά κλπ. Ἡ παστάς αὕτη ἐδόθη βραδύτερον ὑπὸ
τῶν ἐξαχρειωθέντων Ἀθηναίων εἰς κατοικίαν Δημητρίῳ τῷ Πο-
λιορκετῇ, ὃν καὶ ἀνεκήρυξαν ἀδελφὸν τῆς Ἀθηνᾶς (Πλουτάρχου
Β. Δημητρ.).

Διαβόητος δὲ ἐγένετο ἐπὶ κολακείᾳ καὶ ὁ τῶν Ἀθηναίων
δῆμος. Εἰς τοσαύτας χαμερπεῖς κολακευτικὰς πράξεις οἱ Ἀ-
θηναῖοι κατήλθον, ὥστε ἀλύπει μὲν καὶ τούτων ἕνια αὐτὸν,
ὡς ἔοικεν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἄλλὰ γε παντελῶς αἰσχροὶ καὶ
ταπεινά.... τούτων ἐκάστῳ καὶ παιᾶνες ἤδοντο, ὥστε καὶ
αὐτὸν τὸν Δημήτριον θαυμάζειν ἐπὶ τοῖς γινομένοις καὶ
λέγειν ὅτι οὐδεὶς ἐπ' αὐτοῦ Ἀθηναίων γέγονε μέγας καὶ
ἀδρὸς τὴν ψυχὴν». Δικαίως δὲ καὶ ὁ Φιλιππίστης ἔλεγεν:

Ὁ τὴν Ἀκρόπολιν πανδοκεῖον ὑπολαβὼν,
καὶ τὰς ἐταίρας εἰσάγων τῇ Παρθένῳ.

Οἱ δὲ Θηβαῖοι ἱδρυσαν ναὸν Ἀφροδίτης Λεαίνης
(χάριν τῆς ἐρωμένης του)! «Τί οὖν παράδοξον οἱ Ἀ-
θηναῖοι οἱ τῶν κολάκων κολακες ἐποίησαν εἰς αὐτὸν
τὸν Δημήτριον παιᾶνας καὶ προσόδους ἄδοντες;...» Ἐπα-
νελθόντα δὲ τὸν Δημήτριον ἀπὸ τῆς Λευκάδος καὶ Κερκύ-
ρας εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέχοντο οὐ μόνον θυ-
μιῶντες καὶ στεφανοῦντες, καὶ οἰνοχοοῦντες, ἀλλὰ καὶ
προσόδια καὶ χοροὶ καὶ ἰθύφαλλοι μετ' ὀρχήσεως καὶ ᾠδῆς
ἀπήντων αὐτῷ, καὶ ἐφιστάμενοι κατὰ τοὺς ὄχλους ἤδον
ὀρχούμενοι καὶ ἐπάδοντες ὡς εἴη μόνος θεὸς ἀληθινός, οἱ
δ' ἄλλοι καθεύδουσιν, ἢ ἀποδημοῦσιν, ἢ οὐκ εἰσὶ,....
δεόμενοι δ' αὐτοῦ ἰκέτευσον, φησὶ, καὶ προσήχοντο». Καὶ
τέλος ἔδωκαν εἰς κατοικίαν τὸν Ὀπισθόδομον τοῦ Παρθε-
νῶνος ἀφοῦ οἱ ἐξαχρειωθέντες οὗτοι Ἀθηναῖοι ἐκήρυττον
Δημήτριον τὸν Πολιορκετὴν ἀδελφὸν τῆς Ἀθηνᾶς πρεσβύ-
τερον. Ὁ δὲ ναὸς οὗτος ἀντήχει ἀπὸ τὰ θεορῶδῃ ὀργῇ

δέετο κατὰ τὰς μεγάλας αὐτοῦ γραμμάς μετὰ τὸ πρελθὼν
τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἐν τούτοις ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις

τῆς Λαμίας, τῆς Χρησίδος, τῆς Δημοῦς, τῆς Ἀντικύ-
ρας, καὶ τῶν ἄλλων ἐταιρῶν. Οἱ περιφρονημένοι θεοὶ
ἐσιώπησαν, ἡ πολιοῦχος Ἀθηνᾶ δὲν ἀπελάμβανε πλέον
σεβασμοῦ. Κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Σύλλα περίφημον πο-
λιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὸν ἐπελθόντα λιμὸν ὁ τύ-
ραννος Ἀριστίων ἀφῆκε μάλιστα νὰ σθεσθῇ ἡ ἀκοίμητος
λυχνία τοῦ Καλλιμάχου, ὅτε δὲ ἡ μεγάλη ἱερεὺς τῷ
ἐζήτησε σῖτον διὰ τινὰ θυσίαν, τῇ ἔστειλε πέπερι.

Ἴδου δὲ καὶ ὁ ἰθύφαλλος :

« Ὡς οἱ μέγιστοι τῶν θεῶν καὶ φίλτατοι
τῇ πόλει πάρεσιν.

Ἐνταῦθα γὰρ Δήμητρα καὶ Δημήτριον
ἅμα παρῆγ' ὁ καιρὸς.

Χὴ μὲν τὰ σεμνὰ τῆς Κόρης μυστήρια
ἔρχεθ' ἵνα ποιήσῃ,

ὁ δ' ἱλαρὸς, ὥσπερ τὸν θεὸν δεῖ, καὶ καλὸς
καὶ γελῶν πάρεστι.

Σεμνὸν, ὅθι φαίνεται, οἱ φίλοι πάντες κύκλῳ,

Ἐν μέσοισι δ' αὐτὸς,

ὅμοιος ὥσπερ οἱ φίλοι μὲν ἀστέρες,

ἥλιος δ' ἐκεῖνος.

Ὡ τοῦ κρατίστου παῖ Ποσειδῶνος θεοῦ
χαῖρε καθ' ἑροδίτης.

Ἄλλοι μὲν ἢ μακρὰν γὰρ ἀπέχουσιν θεοί,

ἢ οὐκ ἔχουσιν ὦτα,

ἢ οὐκ εἰσὶν, ἢ οὐ προσέχουσιν ἡμῖν οὐδὲ ἐν·

σὲ δὲ παρόνθ' ὀρώμεν,

οὐ ξύλινον οὐδὲ λίθινον, ἀλλ' ἀληθινόν.

Εὐχόμεσθα δὴ σοι·

ἤτον ἔργον νέον καὶ πρωτότυπον, μάλιστα διὰ τὴν ἁρμονίαν τῶν ἀναλογιῶν, τὴν τελειότητα τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ μέρους, καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν πλουσίαν αὐτοῦ διακόσμησιν, τὴν μεμετρημένην αὐτοῦ ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὰ ἔργα τῆς πλαστικῆς. Ἀπελευθερούμενος τῆς σεμνότητος τοῦ τύπου τῆς ἀρχαίας δωρικῆς τέχνης καὶ δανειζόμενος ἀπὸ τὸν ἰονικὸν ῥυθμὸν τὰ πλήρη χάριτος κοσμήματα τῆς ζωοφόρου.

Ἐν τῇ πλαστικῇ ταύτῃ διακοσμήσει τὸ πνεῦμα τοῦ Φειδίου ἀνεδείχθη ἐν ὅλῃ του τῇ δυνάμει, διότι ἐνταῦθα ἀνεδείχθη καλλιτέχνης δημιουργὸς, καὶ κόσμος ὁλόκληρος ζωσῶν μορφῶν ἐξῆλθεν τοῦ ἐργαστηρίου του καὶ κατὰ ἕκα-

πρῶτον μὲν εἰρήνην ποίησον φίλτατε·

κύριος γὰρ εἶ σύ.

Τὴν δ' οὐχὶ Θηβῶν, ἀλλ' ὅλης τῆς Ἑλλάδος
Σφίγγα περικρατοῦσαν,

Αἰτωλὸς ὅστις ἐπὶ πέτρας καθήμενος,
ὥσπερ ἡ παλαιά,

τὰ σώμαθ' ἡμῶν πάντ' ἀναρπάσας φέρει,
κοῦκ ἔχω μάχεσθαι·

Αἰτωλικὸν γὰρ ἀρπάσαι τὰ τῶν πέλας,
νῦν δὲ καὶ τὰ πόρρω·

μάλιστα μὲν δὴ κόλασον αὐτός· εἰ δὲ μή,
Οἰδίπουν τιν' εὐρὲ,

Τὴν Σφίγγα ταύτην ὅστις ἡ κατακριμινεῖ,
ἢ σπίνον ποιῆσει.

Ταῦτα ἤδον οἱ Μακραθωνομάχοι οὐ δημοσίᾳ μόνον, ἀλλὰ καὶ κατ' οἰκίαν (Ἀθῆν. σ' 62-3) !

Ἐπιτηδες παρεθέσαμεν τὸν ἰθύφαλλον τοῦτον καὶ τὰς σχετικὰς αὐτοῦ λεπτομερείας, ἵνα παρηγορηθῶσιν οἱ σχετλιάζοντες τὰ ἀνελεύθερα φρονήματα τῆς σήμερον.

τοντάδας ἀριθμούμενα τὰ ἀγάλματα κατασκευασθέντα ἐν βραχυτάτῳ διαστήματι, (ἂν καὶ πάντα δὲν ἐξήλθον τῶν χειρῶν τοῦ Φειδίου) ἀναγνωρίζει τις ἐν τούτοις σχολὴν φθάσασαν εἰς τελειότητα καὶ ἁρμονίαν ἅκρην βασιλεύουσαν μεταξύ τῶν διαφορῶν τούτων μορφῶν.

Τριῶν εἰδῶν ἦτον ἡ γλυπτική τοῦ Παρθενῶνος. Τὰ ἀγάλματα τῶν ἀετωμάτων καὶ τὰ ἀνάγλυφα τῶν μετοπῶν πλαισιούμενα ἐντὸς τριγλύφων καὶ τέλος τὰ καθαρῶς ἀνάγλυφα αἰττικῷ ρυθμοῦ τῆς ζωοφόρου μήκους 161 μέτρων περιστοιχούσης τὴν ἐξωτερικὴν κορυφὴν τοῦ σηκοῦ καὶ παριστανούσης τὰ Παναθηναῖα μετὰ τῶν θεῶν) καὶ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ κοσμήματα.

Ἦδη παρὰ τὸν Παρθενῶνα δεξιᾷ μετὰ Προπυλαίων καὶ Ἐρεχθείου, ἵστατο ἡ ἐξ ὀρειχάλκου κολοσσιαία Ἀθηνᾶ τοῦ Κίμωνος, ἥς ὁ λόφος τοῦ κράνους καὶ ἡ αἰχμὴ τῆς λόγχης αὐτῆς ἐβλέποντο ἐκ τοῦ Σουνίου ἀκρωτηρίου.

Ὅτε ὅμως ἀνεκαινίσθη ὁ Παρθενὼν συνέλαβον τὴν ιδεάν νὰ ἐγείρουν ἐν αὐτῷ Ἀθηναῖν ἐπίσης κολοσσιαίαν, ἀλλ' ἔργον μεγαλοπρεπέστερον προωρισμένον νὰ ἐξεγείρῃ τὴν ἔκπληξιν καὶ τὸν θαυμασμόν τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς πόλεως, τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐγχωρίων τεχνῶν, τὸ θρησκευτικὸν καὶ πολιτικὸν πνεῦμα, ὅπερ ἐνεφύχου τοὺς πολίτας καὶ οὕτως ἀπεφασίσθη ἡ κατασκευὴ τῆς χρυσελεφαντίνης Ἀθηνᾶς.

Ἡ Ἀθηνᾶ ἦτον ὁ ἰδανικώτερος τύπος μετὰ τῶν θεοτήτων. Ἐκόσμησαν αὐτὴν διὰ τῆς οὐρανίας χάριτος τῶν ποιητικῶν μύθων καὶ ἀπέδωκαν αὐτῇ τὴν ἐπιστήμην, τὴν σοφίαν, τὴν σωφροσύνην καὶ τέλος ἀπάσας τὰς γυναικείας ἀρετὰς ὡς καὶ τὴν ἀνδρικὴν ἰδιοφυίαν(α). Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν οἱ ὅποιοι διὰ τὴν εὐσέβειαν των ὑπερτέρησαν ἅπαντας τοὺς ἀντιζήλους λαοὺς, ἐγκατέλιπον τὸ ὄνομα των διὰ νὰ λάβωσι τὸ τῆς προστάτιδός των, ἡ σμίλη τῶν μεγάλων αὐτῆς καλλιτεχνῶν τῇ ἔδωκεν ζωὴν καὶ κάλ-

λος ἀθάνατον ἐπὶ τῆς γῆς· ἐπαγίωσαν τὴν ἰδέαν παρ' αὐτοῖς διὰ παντός, ἀνεγείραντες αὐτῇ μεγαλοπρεπεστάτους ναοὺς, καὶ οὕτω δι' ἀπάντων αὐτῶν ἀπεθανάτισαν αὐτὴν διὰ παντός εἰς πάντα.

“Οτε ὁ ἄνθρωπος κατεσκεύασεν εἰς ἀπωτάτους χρόνους τοὺς θεοὺς του κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοιώματι ἑαυτοῦ, ἔνεκα τῆς ἀνεπαρκείας τῆς τέχνης τὰ ξόανα ἢ βαίτυλα ταῦτα ἦσαν κακότεχνα. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἄνθρωπος καὶ τὰ ἐνέδυσεν ὡς τὸν ἑαυτόν του, μόνον τὰ προωρισμένα νὰ φαίνωνται μέρη ἦτοι ἡ κεφαλὴ, αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες ἐλάμβανον ἀνθρωπίνην τινὰ μορφήν, τὸ δὲ ὑπόλοιπον σῶμα, ἐπειδὴ δὲν ἐφαίνετο, διότι ἐσκεπάζετο ὑπὸ τῶν ἐνδυμάτων, ἦτον ἐντελῶς ἀμορφον, ὡς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῶν Ἑρμῶν. Ἐνεκα δὲ τοῦ χρόνου καὶ τῆς συνηθείας καὶ ὅταν ἡ τέχνη ἐτελειοποιήθῃ τὰ ξόανα ταῦτα ἀποκτῶντα εἰδὸς τι ἱερότητος δὲν μετεβάλλοντο, ἵνα μὴ ἐν τῇ μεταβολῇ ταύτῃ ἀπολεσθῇ ὑπερφυσικὴ ἢ ὑπεράνθρωπός τις δύναμις ἣν ἐνεῖχον ἐν αὐτοῖς, ὡς ἐνόμιζον οἱ λατρεύοντες ταῦτα, ὡς καὶ εἰς τὴν βυζαντινὴν ἀγιογραφίαν. Μόνον ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐνέδυσον διὰ νέων ἐνδυμάτων ταῦτα, ἀφοῦ τὰ ἐκαθάριζον καὶ ἐπεριποιῶντο. Τὴν φαίδρυνσιν μάλιστα ταύτην καθιέρωσαν δ' ἑορτῶν εἰς ὠρισμένους ἐποχάς(1).

(1) Παρὰ τὸν Ἰνδὸν ὡς καὶ ἐν Περσίᾳ, οἱ παραποτάμιοι καὶ παραθαλάσσιοι πόλεις ἦσαν ξύλιναι· αἱ δὲ εἰς ὑψηλά μέρη κείμεναι πλίνθιναι. Τὰ ἀνάκτορα ἦσαν πλουσιώτατα χρυσοῦς ἔχοντα κίονας καὶ χρυσᾷ κλήματα σταφυλῶν (Ἀριανοῦ Ἀνάβ. Δ' 23, Ἰνδ. αὐτόθι). Ἐν τῇ ἀδένδρῳ Αἰγύπτῳ καὶ αἱ ἀρχαιότεραι κατοικίαι ἦσαν τρωγλοδυτικὰ ὀρύγματα καὶ ὑπόγειοι σήραγγες ἐν τῇ γῇ καὶ ἐν τοῖς παροχθίοις βράχοις τοῦ Νεῖλου, ἢ ἐπὶ τοῦ ἀμμόδους ἐδάφους τοῖχος ὀγκώδης, οἵτινες πρὸ τῆς εὐρέσεως τῆς ἀψίδος, ἐστεγάζοντο διὰ μονολίθων, ἢ διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους προσανακλίσεως. Ἐντεῦθεν τὸ στένωμα τοῦ ἄνω μέρους τῶν θυρῶν καὶ πα-

Ἡ γλυπτικὴ

Ἐκ τῶν ἐπιταφίων ἀγώνων ἐγεννήθησαν οἱ ὀλυμπιακοί, οἱ Νεμεακοί, οἱ Πυθικοί, οἱ Ἰσθμικοί καὶ οἱ Παναθηναϊκοί ἀγῶνες. Ἐξ αὐτῶν δὲ ἡ στρατιωτικὴ προπόνησις καὶ ἡ ἀγαλματοποιΐα. Οἱ παιδοτρίβαι τοῦ Λυκείου, τοῦ Κυνοσάργου, τῆς Ἀκαδημίας, τῆς Σπάρτης καὶ τῶν λοιπῶν μερῶν παρεσκεύασαν τοὺς ἀξιοθαυμάστους ἐκείνους Ἀθηναίους ἵππεις, τοὺς γενναίους ἐκείνους στρατιώτας τῶν Θερμοπυλῶν, τῶν Πλαταιῶν καὶ τοῦ Μαραθῶνος, τοὺς θαλασσομάχους τῆς Σαλαμῖνος· ἐκ τῶν παλαιῶν τούτων μεθόδων προῆλθον οἱ μύριοι τοῦ Ξενοφῶντος, οἱ στρατοὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, οὐχ ἥττον καὶ ἡ σημερινὴ τακτική. Εἰς τὸν ἐξαφανισθέντα Ἑλληνικὸν κόσμον, ἡ παλαιὰ γυμναστικὴ, ἡ ὁποία ἐπέφερε τὰ θαυμάσια ταῦτα ἀποτελέσματα ἐπὶ τόσων πεδίων μαχῶν, ἀπέβαλε τὸν χρήσιμον καὶ πατριωτικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα. Χωρὶς νὰ χρησιμεύσῃ εἰς κατασκευὴν, οὕτως εἰπεῖν, στρατιωτῶν, κατήντησεν, ὥς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, εἰδὸς τι ὑγιεινῆς γυμναστικῆς, sport. Τέλος ὁ χριστιανισμὸς διδάσκων ἀφ' ἐνὸς τὴν τοῦ σώματος καταφρόνησιν καὶ ἐξ ἄλλου τὴν

ραθύρων τῆς κλασικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ὅπερ ἄλλως τε καὶ στερεώτατον. Τὰ ἐν τοῖς ναοῖς κολοσσιαῖα ἀγάλματα ἦσαν πανάρχαια ἐν Ἑλλάδι κατ' ἀπομίμησιν τῆς Αἰγύπτου καὶ Ἀσίας, ὅχι ὅμως καὶ ἔργα τέχνης. Ἡ τυραννία εἶναι πρόσφορος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν μεγάλων ἔργων (Ἀριστοτ. Πολ. Β' Ε' κ. 2). Εἰς τὴν τυραννίαν ὀφείλονται ὄντως αἱ πυραμίδες κλπ. ἔργα τῆς Αἰγύπτου, τὰ μεγάλα ἐν Σάμῳ ἔργα τοῦ Πολυκράτους, τὰ μνημεῖα τῶν Κυψελιδῶν ἐν Κορίνθῳ, ἡ ἔγερσις ὑπὸ τῶν Πεισιστρατιδῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐν Ἀθήναις κτλ. Ὁ Δαίδαλος διαστείλας τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας τῶν ἀγαλμάτων ἀνοίξας τοὺς πρὶν συμμεικτότας αὐτῶν ὀφθαλμοὺς, ἐνεφύσησεν οὕτω ψυχὴν καὶ κίνησιν εἰς αὐτά. Οἱ ἀρχαῖοι μιμούμενοι τοὺς Αἰγυπτίους, ἐξ ὧν παρέλαβον τὴν τέχνην κατεσκεύαζαν μάλιστα κατ' ἀρχὰς κολοσσιαῖα ἀγάλματα.

ἀπαγόρευσιν παντός γήινου μεγαλείου, ἢ ἀπολαύσεως, ἐπιβάλλων δὲ τὸυναντίον τὸν ἀσκητισμὸν ὡς ἰδεῶδες, ἐπήνεγκε τὴν παρακμὴν τῆς γυμναστικῆς· ὅσον διὰ τὸν ἀθλητισμὸν, ἡ κατάργησις τῶν εἰδωλολατρικῶν τελετῶν κατῆνεγκεν αὐτῇ τὸ τελευταῖον πλήγμα.

Ἡ ὑπὸ τῶν ἀγαλματοποιῶν σύχνασις τῆς παλαίστρας καὶ αἱ τῷ ἀθλητῇ ἀποδιδόμεναι τιμαὶ, ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ σπουδᾷσῃσι τὸ γυμνὸν σῶμα. Τὸ σῶμα τοῦτο, ὅπερ κατέστη αὐτοῖς οἰκεῖον τὸ μετεχειρίσθησαν εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν πατρῶν θεῶν, οὓς ἡ φαντασία τῶν ποιητῶν ὥρισε καὶ ἐξεδανίκευσε. Μετεχειρίσθησαν λοιπὸν τὸν μεγαλοπρεπέστερον καὶ ἰδανικώτερον τύπον τῆς καλλονῆς, ὃν καὶ συνεπλήρωσαν ἐκ τῶν ἀνκλογιῶν τῶν εὐγενεστέρων καὶ ἐντελεστέρων μορφῶν καὶ οὕτω μεταξὺ ἄλλων ἀπετελέσθη καὶ ὁ τύπος τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, τῆς Περθένου Ἀθηνᾶς τοῦ Φειδίου, ἐνώπιον τῶν ὁποίων καὶ οἱ πλέον ἀνεπτυγμένοι ἄνθρωποι κατελαμβάνοντο ὑπὸ σεβασμοῦ καὶ θαυμασμοῦ.

Οἱ Ἀθηναῖοι κατακτῆσαντες τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν δόξαν ἐκληρονόμησαν ἀπὸ τοὺς Δωριεῖς καὶ τὴν καλλιτεχνίαν. Εὐαίσθητοι, ζωηροὶ, νεωτερισταὶ καὶ ρέκται, κατοικοῦντες ὑπὸ λαμπρὸν οὐρανὸν, ἐν εὐκρασεστάτῳ κλίματι, ἐν χώρᾳ περιρρεομένη ὑπὸ θαλάσσης καὶ ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Ἑλλάδος ἐφαίνοντο προωρισμένοι ὑπὸ τῆς φύσεως εἰς πᾶν μέγα καὶ εὐγενές, μάλιστα ἀφ' ὅτου ἀπέσεισαν τὴν τυραννίδα. Ἡ πρόοδος αὐτῶν ἤρχισεν ἀπὸ τῆς 67ης γ' Ὀλυμπιάδος. Ὅτε δὲ τὴν 72αν γ' Ὀλυμπιάδα ἀνεχίτισαν ἐν Μικραθῶνι τὸν βαρβαρικὸν χεῖμαρρον, τότε σύμπασα ἡ Ἑλλὰς ἔστρεψε πρὸς αὐτοὺς εὐγνωμοσύνης καὶ θαυμασμοῦ βλέμματα· ἡ δὲ βαθύνοια τοῦ Θεμιστοκλέους, παρακινήσαντος αὐτοὺς νὰ δαπανήσωσιν ὑπὲρ τοῦ στόλου τὰς προσόδους τοῦ Λαυρίου, τοῖς ἀπεκόμισε τὰς ἀθανάτους δάφνας τῆς Σαλαμῖνος, τὴν θαλασσοκρατορίαν καὶ τέλος τὴν ἐπὶ τῶν

Ἑλλήνων ἡγεμονίαν, οἵτινες βαρέως ἔφερον τὴν ὑπεροφίαν τῶν Σπαρτιατῶν. Ἐκτοτε ἤρξαντο φορολογοῦντες τοὺς Ἕλληνας χάριν τῆς κατὰ τῶν βαρβάρων ὑπερασπίσεως (Ὁλ. 79 δ) καὶ μετέφερον εἰς Ἀθήνας τὸ κοινὸν ταμεῖον, δι' οὗ πόροι συμποσούμενοι εἰς 460 τάλαντα ἐπὶ Ἀριστείδου, ἀνῆλθον εἰς 600 ἐπὶ Περικλέους καὶ εἰς 1200 ἐπὶ τῶν μετὰ τούτους δημαγωγῶν· αἱ Ἀθηναὶ ὅμως ἤκμασαν κυρίως τὴν 80ην Ὀλυμπιάδα, ὅτε κατέκτησαν τὴν δωρικὴν καὶ θαλασσοκράτειραν ἄλλοτε Ἀῖγιναν. Τότε καὶ ἡ Ἑλληνικὴ καλλιτεχνία ἔφθασεν εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δόξης.

Ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Κίμων ἤρχισαν ἤδη νὰ καλλωπίζωσι τὰς Ἀθήνας, ἀλλ' ἰδίως ὁ Περικλῆς ἠθέλησε νὰ τὴν κοσμήσῃ ὡς βασιλίδαν καὶ ἀνήγειρεν ἐν αὐτῇ χιλιοταλάντους ναοὺς. Ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν δὲ τοῦ πολιτικοῦ μεγαλείου συνανεπτύχθησαν ἐν Ἀθήναις αἱ τε ὥραῖαι τέχναι, τὰ γράμματα καὶ αἱ ἐπιστῆμαι. Ἡ τέχνη ἤκμασεν ἐν Ἀργεῖ, ἀναπτυσσομένη ὅμως ὁσημέραι ἐν Ἀθήναις ἐπῆνεγκε τὴν ἐν Ἀργεῖ παρακμὴν τῆς.

Οἱ ναοὶ τὸ πρῶτον ἀπετελοῦντο ἐκ σωροῦ λίθων, ἀψύχων καὶ βωβῶν· ὁ γλύπτης ὅμως ἔδωκεν αὐτοῖς ψυχὴν ἐμφυσήσας αὐτοῖς κίνησιν καὶ ζῶν ἑταίαν ἐγκατοικήσας τὸν θεὸν ἐν τῇ κατοικίᾳ, ἡ ὁποία τῷ καθιερώθῃ, πολλαπλασιάσας τὴν εἰκόνα αὐτοῦ περίξ τῆς ὁποίας συνῆθροισε πλῆθος λατρευτῶν. Ὁ ναὸς καθ' ἐκάστην καὶ ἐβελτιοῦτο. Ἀπὸ πολλοῦ εὐδοκίμως ἐν Πελοποννήσῳ ἡ ὀρειχάλκινος ἀγαλματοποιία ἔφθασεν, ὡς πρὸς τὰ ἀγάλματα ἕνεκα τῆς τε γυμναστικῆς καὶ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, εἰς μεγάλην ἀνάπτυξιν. Αἱ καλλιτεχνικαὶ σχολαὶ τῆς Σικυῶνος, τῆς Αἰγίνης, τοῦ Ἀργους ἦσαν αἱ ἀνθηρότεραι τοῦ τότε Ἑλληνικοῦ κόσμου. Οἱ μεγαλύτεροι μάλιστα γλύπται τῆς ἀρχαιότητος ὁ Μύρων, ὁ Πολύκλειτος, ὁ Φειδίας ἐξῆλθον τοῦ ἐν Ἀργεῖ ἐργαστηρίου τοῦ Ἀγελάδα. Αἱ δ' ἀτ-

ταὶ σχολαὶ εἶχον πρὸ πολλοῦ εὐχριάσει πρὸ τῶν τῆς Θάσου, τῆς Σικυῶνος, τῆς Αἰγίνης καὶ τοῦ Ἄργους. Ὅσον ὅμως κατὰλληλοι καὶ ἂν εἶναι αἱ εὐνοϊκαὶ περιστάσεις εἰς τὰ μικρὰ κράτη πρὸς καλλιέργειαν καὶ ἐμψύχωσιν τῶν ὠραίων τεχνῶν, δὲν ἠδύναντο νὰ συγκεντρώσωσιν πάσας τὰς ἀπαιτούμενας συνθήκας, ὅφ' ἃς ἡ τέχνη ἠδύνατο νὰ φθάσῃ εἰς τὴν τελειότητα παρὰ μόνον ἔνθα εὕρισκετο τὸ κέντρον τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἡ ἔδρα τῆς κυριαρχίας, τὸ θέατρον τῆς δόξης. Αἱ τέχναι ἀκολουθοῦσι τὴν νίκην, ἡ δ' ὠραιότερα ἀποστολὴ τῶν, εἶναι ἡ δι' ἀθανάτων ἔργων δικαιώνησις τῶν διὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἱκανότητος καὶ γενναιότητος δρεπομένων μεγάλων ἐπιτυχιῶν. Τὰ τέως διὰ τῶν τυράννων λαμβάνοντα χώραν, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐνδιὰφέρωσι τὸ πλῆθος, οὔτε τὴν τέχνην ν' ἀναπτύξωσι. Τὰ πρὸ τινος ὅμως λαβόντα χώραν ἔφερον μεγάλην ἐθνικὴν κίνησιν συμπαράσφύραντα ὁλόκληρον τὸν λαόν. Ἐπὶ κεφαλῇ τῆς κινήσεως ταύτης εὕρισκετο μία πόλις ἐλευθέρα, εἰς ἣν ἡ νίκη ἔδωκε τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δύναμιν. Τὰ ἱερὰ ἀφιερῶματα τὰ ὅποια ἔκτοτε προσεφέροντο ὑπὸ τῶν γενναίων φίλων τῆς τέχνης, ἢ ὑπὸ τῶν εὐπατριδῶν, δὲν ἐπῆρκον πλέον· αὐτὸ τὸ κράτος ἔπρεπε νὰ δώσῃ ἐπισήμως παραγγελίας· τὸ ἀθηναϊκὸν ἄστυ ἐπληροῦτο ἰσχυροῦ αἰσθημάτος τῆς τέχνης διὰ νὰ θεωρήσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεγάλων ἔργων ὡς πρώτης τάξεως δημόσιον συμφέρον.

Τὰ πάντα λοιπὸν συνετέλουν εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῆς πολιτικῆς τοῦ Περικλέους, βασιζομένης οὐχὶ ἐπὶ προσωπικῶν φαντασιῶν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀναγκαίαν συνέπειαν τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως.

Διότι δὲν ἐννόει νὰ παράσχῃ εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν εὐκαιρίαν πρὸς πολυτελεῖ ἐπίδειξιν τοῦ πλοῦτου τῆς ἐπεθύμει μάλλον ἢ Ἑλληνικὴ τέχνη ἢ κατασταθεῖσα βαθμηδὸν ἱκανὴ νὰ διαπλάττῃ πᾶσαν ὕλην, ἐφευρίσκουσα ἅμα δι' ὅλα τὰ εἶδη τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς

πλαστικῆς τὸν ἀληθῆ ρυθμὸν, νὰ τελειοποιῇ ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς τέχνης ἀπὸ τὰ κολοσσιαῖα χρυσελεφάντινα ἀγάλματα μέχρι τῶν κοινωτέρων οἰκιακῶν σκευῶν, καὶ τέλος πάντων, ἀφοῦ ἐτελειοποίησε τὴν ἀγωγὴν καὶ διδασκαλίαν, ἐπεζήτησε χάριν τῆς δόξης τῶν Ἀθηναίων τὴν ἐκτέλεσιν, τοιούτων ἔργων, ἵνα βεβαιώσῃ ἅπασαν τὴν δύναμιν αὐτῆς.

Ἡ γλυπτικὴ τοῦ Παρθενῶνος.

Ὁ θαυμασμὸς τῶν Δωριέων διὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν ρώμην τῶν ἀθλητῶν, ἡ πρὸς αὐτοὺς ἀμοιβὴ καὶ μάλιστα ἦταν οἱ ἀγῶνες ἤρχισαν ἀπὸ τῆς ζ' Ὀλυμπιάδος νὰ ὦσι στεφανῖται καὶ ὄχι χρηματῖται, ὡς ἐπὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, καὶ ἀφ' οὗτο οἱ ἀθληταὶ ἤρχισαν νὰ παρουσιάζωνται, ἀπὸ τῆς ιε' Ὀλυμπιάδος, γυμνοὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ ἤρχισεν ἡ ἀνέγερσις τῶν ἀνδριάντων, ἅπαντα ταῦτα συνετέλεσαν σπουδαίως εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ προχωγὴν τῶν εἰκονιζομένων ἀγαλμάτων· ἡ ἀπομίμησις δὲ τῶν φυσικῶν ὡραίων σωμάτων, ἀνῆλθε μέχρι ἰδανικῆς ἐντελείας κατὰ τὴν παράστασιν τῶν θεῶν.

Οὐδέποτε φυσικὸν σῶμα (modelo ὀλιγώτερον δ' εἴδωλον) δύναται νὰ προσφέρῃ τῷ σημερινῷ τεχνίτῃ, ὅ,τι δωρεὰν ἡ ἀρχαία παλαιστρα· τὸ σῶμα ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ καὶ ἐπὶ τοῦ σκίμποδος τοῦ γλύπτου ἔνθα διευθετεῖται καὶ ἴσταιται, στενοχωρεῖται· ὅσον καὶ ἂν προσπαθήσῃ νὰ τηρήσῃ τὴν ἀπαιτουμένην θέσιν, ἡ μυϊκὴ τάνυσις χαλαροῦται ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος, ἢ ὑπερβάλλει. Ἡ κατὰ παραγγελίαν κίνησις δὲν δύναται νὰ ἔχῃ τὴν θερμότητα ἢ εἰλικρίνειαν τῆς φυσικῆς κινήσεως. Ὁ ἀρχαῖος καλλιτέχνης προσέτι προσεπάθει νὰ φθάσῃ τὴν ἰδανικὴν τελειότητα, οὐ μόνον ἐν τῇ φυσικῇ παρυστάσει, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ὑλικῇ ἐκτέλεσει. Ἐνταῦθα ἐγκεῖται τὸ μυστήριον τῆς ἀρχαίας τέχνης. Ἐνῷ ὁ σημερινὸς γλύπτης ἐργάζεται «εἰς τὰ σκοτεινὰ» προσπαθῶν νὰ κατασκευάσῃ,

οὕτως εἰπεῖν, ἀπὸ ἐνδεδυμένου ἀνθρώπου, γυμνὸν ἄγαλμα, ἀδιάφορον ἂν τὸ ἔργον τοῦ εἶναι γυμνόν. Ἐκ τοῦ φυσικοῦ λοιπὸν ἀδυνατεῖ ἡ ἀντιγράψῃ τὸ ποθοῦμενον καὶ ἀναγκάζεται νὰ τὸ ἀναπληρώσῃ διὰ τῆς φαντασίας. Ἰδοὺ ὁ λόγος τῶν δυσκολιῶν τῆς συγκολλήσεως τοῦ Ἐφήβου τῶν Ἀντικυθέρων καὶ ἡ δυσκολία ἡμῶν εἰς τὴν συναρμολόγησιν ἢ συγκόλλησιν τῶν τεθραυσμένων ἀγαλμάτων καὶ ἡ εὐκολία τῶν ἀρχαίων, ἀφοῦ τὰ ἀγάλματά των ἦσαν πολὺλιθα καὶ οὐδὲ ἐν μονόλιθον ὑπάρχει ἐκ τῶν ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἀκροπόλεως, διότι ὁ ὀφθαλμὸς των ἦτο τόσον γυμνασμένος, ὥστε διέκρινεν ἀμέσως τὴν φυσικὴν θέσιν ἐνὸς ἐκάστου μέλους, ἢ μέρους, τοῦ σώματος, ἣν ἐπεδίωκεν ὁ καλλιτέχνης, ὡς διακρίνει σήμερον ὁ χρυσοχόος τὸν ἄργυρον ἀπὸ τὸν μολυβδον, τὸν χρυσὸν ἀπὸ τὸν ὀρείχαλκον καὶ ὁ καλὸς ζωγραφὸς τὰς καλὰς εἰκόνας ἀπὸ τὰς κακὰς καὶ τὰς ἀντιγραφάς. Περὶ τούτου δύναται τις νὰ λάβῃ ἰδέαν τινὰ ἀπὸ τὴν ὕλικήν ἐκτέλεσιν· πᾶς τις ἂς παρατηρήσῃ τὸ μάρμαρον πῶς τὸ εἰργάζοντο οἱ ἀρχαῖοι καὶ πῶς προσήρμοζον τὰ τεμάχια αὐτοῦ ἐπὶ τῶν κιόνων, τῶν θριγκῶν, τῶν βαθμίδων, τῶν τοίχων, ἢ τοῦ ἐδάφους· νομίζει τις ὅτι δὲν πρόκειται περὶ σκληρᾶς ὕλης ὡς τὸ μάρμαρον, ἀλλὰ περὶ ξύλου, ὅπερ προσεκτικὸς λεπτοεργὸς ἔκοψεν, ἐρρυκάνισε καὶ συνεκόλλησεν.

Ἡ φιλοκκλία τῶν Δωριέων κατέστησε τὴν τέχνην ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου, ἐξυπηρετοῦσαν τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν, τοὺς ἀνδριάντας τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν διακόσμησιν τῶν ναῶν· ἀνηγείροντο δ' ἀνδριάντες οὐ μόνον εἰς τοὺς δοξάζοντας νικητὰς κατὰ τοὺς ἀγῶνας τὰς ἰδίας αὐτῶν πόλεις, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς παρέχοντας σπουδαίας ὑπηρεσίας εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν· καὶ πόλεις δ' ἐπίσης καὶ οἰκογένειαι καὶ ἰδιῶται προσέφερον ἀναθήματα γλυπτικῆς εἰς τοὺς θεοὺς. Τὰ τῆς γλυπτικῆς ἔργα ἐκόσμουσαν τὰ ἀκρωτήρια, τὰς μετώπας, τὰς ζωφόρους,

τοὺς αἰτοὺς, ὥς καὶ ἄλλα μέρη τοῦ ναοῦ, οὐχ ἤττον καὶ ἄλλα ἔργα τῶν καλῶν τεχνῶν. Τὰ ἐργαστήρια δὲ ταῦτα, ἢ αἱ σχολαί, εὐρίσκοντο εἰς διαφόρους χώρας, καὶ διάστημα ἦσαν τῆς Κρήτης, τῆς Χίου, Σπάρτης, Αἰγίνης, Σικυῶνος, Ἀργούς, Κορίνθου καὶ Ἀθηνῶν.

Τοὺς ἀνδριάντας τούτους ἀνήγειρον, ἢ αἱ πόλεις εἰς τιμὴν τῶν νικητῶν, ἢ οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ φίλοι αὐτῶν κατ' ἄδειαν τῆς πόλεως, ἢ καὶ αὐτοὶ οἱ νικηταὶ ἀφιερῶντες αὐτοὺς τοῖς θεοῖς. Οἱ ἀνδριάντες οὗτοι κατεσκευάζοντο πολλάκις μετ' ὀλίγα, ἢ πολλὰ ἔτη μετὰ τὴν νίκην. Οἱ ἐκ τῶν ἀθλητῶν νικῶντες ὠνομάζοντο ἱερωνίκα καὶ ἐλάμβανον τὰς μεγίστας ἀμοιβὰς καὶ τιμὰς. Ὁ νικητὴς ἐθεωρεῖτο ὥς τιμὴ τῆς πατρίδος του· ἐπανήρχετο εἰς τὴν γεννήσασαν αὐτὸν πόλιν ἐνδεδυμένος πορφύραν καὶ περιστοιχούμενος ὑπὸ φίλων, ἐν θριάμβῳ, διὰ ρήγματος γενομένου εἰς τὸ τεῖχος πρὸς ὑποδοχὴν αὐτοῦ «ὥς οὐ μέγα πόλει τειχῶν ὄφελος ἄνδρας ἐχούσῃ μάχεσθαι δυναμένους καὶ νικᾶν»(1), διήρχετο τὰ τεῖχη ἐφ' ἄρματος, συρομένου ὑπὸ τεσσάρων λευκῶν ἵππων, καὶ διὰ τῶν κυριωτέρων ὁδῶν τῆς πόλεως διαβαίνων παρεγίνετο εἰς τὸν ναὸν τοῦ Πολιούχου θεοῦ, ὅπου ἤδοντο τὰ νικητήρια καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸ προσφερόμενον συμπόσιον, ὅπερ ἐνίστε ἀνενεοῦτο καὶ εἰς τὰς προσεχεῖς Ὀλυμπιάδας. Οἱ νικηταὶ ἀπηλλάσσοντο τῆς πληρωμῆς τῶν φόρων καὶ ἐλάμβανον τὴν προεδρείαν εἰς πάντας τοὺς δημοσίους ἀγῶνας καὶ τὰ θέατρα, ἐνίστε δ' ἐσιτίζοντο καὶ ἐν τῷ Πρυτανείῳ. Αἱ δὲ στῆλαι καὶ ἀνδριάντες αὐτῶν ἡγείροντο εἰς τὰ πολυκριθμότερα μέρη τῆς πόλεως· μετὰ θάνατον δὲ ἐτιμῶντο πολλάκις διὰ λατρείας ὥς οἱ ἥρωες καὶ οἱ θεοί.

Τῆς τέχνης λοιπὸν ταύτης ἐπωφελήθησαν, ὥς εἰκὸς, πρωτίτως καὶ δεόντως οἱ ναοί.

(1) Πλουτάρχ. Συμπόσ.

Ἄετοί

Τὰ ἐπὶ τῶν προσόψεων τοῦ ἄνω μέρους τῶν ναῶν τριγωνοειδῆ τύμπανα ἐχρησίμευον πρὸς κάλυψιν τῆς στέγης· ἕνεκα δὲ τοῦ σχήματος αὐτῶν καὶ διότι ἄλλοτε ἐκοσμοῦντο δι' αἰτῶν(1), ἐκαλοῦντο αἰετοὶ ἢ αἰετώματα.

Τὸ δυτικὸν αἰετώμα τοῦ Παρθενῶνος παριστάνει τὴν γέννησιν τῆς Ἀθηνᾶς(2), τὸ δὲ ἀνατολικὸν τὴν ἔριδα τῆς Ἀθηνᾶς μετὰ τὸν Ποσειδῶνα περὶ τῆς κυριαρχίας τῆς Ἀττικῆς. Ἰδοὺ περιγραφή τις δόκιμος αὐτῶν :

Ἀλλὰ τὰ ἐπισημότερα ὡς πρὸς τὴν τέχνην καὶ τὸ μέγεθος πάντων τῶν κοσμημάτων τοῦ ναοῦ, ἦσαν ἀνεμφισβητήτως τὰ τῶν αἰτῶν ἀγάλματα (σκολιὰ ἔργα). Ταῦτα ἐζωγράφησεν ὁ Carrey τὸ 1674, ἀλλ' ἀτελῶς ὡς πρὸς τε τὴν ἀκρίβειαν τῶν παρισταμένων καὶ ὡς πρὸς τὸν καλλιτεχνικὸν αὐτῶν χαρακτήρα. Τότε ὅμως μόνα τὰ τοῦ δυτικοῦ αἰετώματος ὑπῆρχον ἐν χώρᾳ, ἄχρις οὗ καὶ ταῦτα κατέρριψεν ἡ ἔκρηξις τῶν 1687. Τὴν παραμονὴν δὲ τῆς ἐκρήξεως ταύτης 25 Σ) θύριου ἔπεσεν ἐπίσης βόμβα. Ὅτε δὲ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Μοροζίνης ἐγκαταλείπων τὰς καταπροδοθείσας Ἀθήνας, ἠθέλησε νὰ συμπαραλάβῃ, ὡς τρόπαιον καὶ ἀνάμνησιν τοῦ ματαίου τούτου κατορθώματος, ἐκ τοῦ δυτικοῦ αἰετοῦ τὸ ἄγαλμα τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τὸ τέθριππον τῆς Ἀθηνᾶς, τότε ἐξ ἀπροσεξίας καὶ ἀνεπιτηδεϊότητος τῶν ἐργατῶν αὐτοῦ, καταπεσόντα πάντα τὰ αὐτόθι ἐν χώρᾳ εἰσέτι μένοντα ἐξ αἰσίας ἔργα τῆς γλυπτικῆς, συνετρίβησαν ἐντελῶς, καὶ μία μόνη κεφαλὴ Κενταύρου ὑπὸ

(1) Ἐν τῇ αἰετώματι τοῦ ἐν Ρώμῃ Καπιτωλίου Διὸς ὑπῆρχε τὸ σύμβολον τοῦ Διὸς χαλκοῦν, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα· ἀκολούθως δ' ἀντεκατεστάθη δι' ἀγαλμάτων.

(2) Ἡ κλασικὴ αἰσθητικὴ μὴ δυναμένη νὰ παραστήσῃ τὴν στιγμὴν τῆς γεννήσεως τῆς Ἀθηνᾶς, διότι ἔπρεπε νὰ δώσῃ δυσαναλόγους διαστάσεις αὐτῇ, παρέστησεν ἂν ἑνὸς μὲν τὴν γέννησιν ὡς λαβοῦσαν ἤδη χώραν, ἂν ἑτέρου δὲ τὴν Ἀθηνᾶν πορευομένην πρὸς τὴν Νίκην, καὶ τὸν Ἡφαιστον ἀπὸ τῆς ἐκρήξεως ἐντρομόν.

Δανοῦ ἀξιοματικοῦ μετεκομίσθη εἰς Κοπεγχάγην, ἑτέρα δὲ κεφαλὴ Νίκης ὑπὸ τοῦ γραμματέως τοῦ Κοινιγισμάρκου ἀρπαγεῖσα καὶ πολλὰς ὑποστάσα τύχης μεταβολὰς, ἐταμιεύθη πρό τινων δεκαετηρίδων εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Λούβρου. Τέλος δ' ἐν ἔτει 1801—16 ὁ Θ. Ἑλγιν ἔλαβε καὶ ἐπώλησεν εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον πάντα μὲν τὰ ὑπὸ τοῦ Καρρέυ ζωγραφηθέντα, τότε δὲ κατὰ γῆς κείμενα ἀγάλματα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, δέκα τὸν ἀριθμὸν, ἐξ δὲ συντρίμματα ἐκ τῆς δυτικῆς, ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως καὶ ταῦτα πεσόντα. Ἐκτὸς δὲ τούτων, τὰ μόνα εἰσέτι σωζόμενα εἰσὶν ἐξ τεμάχια ἀνευρεθέντα κατὰ τὰς ἐνταῦθα ἀνασκαφὰς καὶ διατηρούμενα ἐν Ἀθήναις, καὶ ἐν σύμπλεγμα δύο ἀγαλμάτων, μένον ἐν χώρᾳ κατὰ τὴν βόρειον γωνίαν τοῦ δυτικοῦ ἀετοῦ. Ἀνεφέροντο δὲ τῶν ἀγαλμάτων τούτων τὰ ἐπὶ τῆς εἰσόδου, ἥτοι τὰ ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος εἰς τὴν τῆς Ἀθηναῶς γέννησιν, ἢ πιθανώτερον, καὶ πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαίας τέχνης συγγενέστερον, εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Διὸς εἰσαγωγὴν αὐτῆς, ἄρτι γεννηθείσης, εἰς τὸν σύλλογον τῶν θεῶν.

Τὸ πρῶτον αὐτῶν τμήμα, ἀπὸ τῆς πρὸς βορρᾶν γωνίας, παριστᾷ κεφαλὴν καὶ νευρώδεις πρὸς τὸ κέντρον τοῦ ἀετώματος προτεταμένους βραχίονας, ἔτι δὲ προτομὴν τεσσάρων ἵππων θυμοειδῶς ἀνορθομένων, τὸν Ὑπερίωνα ἐκ τῆς θαλάσσης ἀναδυόμενον, ὅπως μετέξῃ τοῦ σεμοῦ ἐκείνου θεάματος καθ' Ὅμηρον (Ὑμν. κη'). Εἰσὶ δ' ἐκ τῶν κεφαλῶν τῶν ἵππων αἱ μὲν δύο λίαν ἡκρωτηριασμέναι. ἐν χώρᾳ, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, ἔργον διὰ τὴν εὐγένειαν, τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ζωὴν ἐν τῇ ἱππείᾳ φυτεῖ οὐδὲν ἔχον τὸ δυνάμενον νὰ παρὰβληθῇ πρὸς αὐτοὺς, οἵτινες παρίστανται εἰς τὸν θεατὴν ὡς κεφαλαὶ ἵππων νηχομένων.

Τὸ μετὰ ταῦτα δ' ἐπόμενον ὁλοκλήρως σχεδὸν σωζόμενον ἀγαλμα νωχελῶς ἐπὶ λεοντῆς κειμένου καὶ πρὸς

τοὺς ἵππους ἀφορῶντος νεανίου, Ἡρακλέους κατὰ τινας, πιθανώτερον Θησέως κατ' ἄλλους, εἶναι τὸ ὠραιότατον ἴσως τῶν ὄσων κεκτήμεθα δεῖγμα ἀνδρικοῦ νεανικοῦ κάλλους. Σῶμα ἀνθηρὸν συγχρόνως καὶ εὖρωστον, καὶ μεθ' ὑπερτάτης ἀρμονίας τοὺς δύο τούτους χαρακτηῖρας συνδέον, πολλὴν μὲν ἔχει σχέσιν μετὰ τοῦ Κηφισοῦ τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος, ἀλλ' ἐκείνου πολὺ ἐντονώτερον ὂν, ὑπὸ τρυφερὸν δέρμα σιδηροῦς ἐλέγχει τοὺς μῦς καὶ ἐκείνου μὲν ὑγρότης εἶναι ὁ χαρακτηῖρ, τούτου δὲ σφριγῶσα ἐλαστικότης. Δύο εὖθруνοι θεαί, ἀδελφικῶς πρὸς ἀλλήλας ἀνακεκλιμέναι καὶ ὑπὸ διαφόρων διαφόρων ὀνομασθεῖσαι, Πειθὼ καὶ Ἀφροδίτη, Περσεφόνη καὶ Δήμητρα, Ἀττικαὶ Ὡραι, ἦτοι Θαλλὼ καὶ Αὐξὼ, εἰσὶν ἀριστουργήματα διὰ τῶν θέσεων τὴν εὐπρέπειαν, τὴν εὐκοσμίαν τῆς ἀναβολῆς, τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἀρμονίαν τῆς πτύξεως καὶ τὴν ἐντέλειαν τῆς ἀπεργασίας. Καίτοι δ' ἐλλειπουσῶν τῶν κεφαλῶν, φαίνεται ἐκ τῆς λοιπῆς αὐτῶν κινήσεως ὅτι ἀμφοτέραι, μάλιστα ἡ πλησιεστέρα τοῦ κέντρου, μετ' εὐφροσύνου ἐκπλήξεως δέχεται τὴν χαρμώσουν εἰδήσιν, ἣν φέρει αὐτῇ τρέχουσα, ὡς ἐκ τῆς πτύξεως τοῦ μακροῦ αὐτοῦ χιτῶνος εἰκάσαι, ἡ Ἴρις, ἀκέφαλος ἤδη καὶ αὐτῇ, ἀλλὰ χάριν παρθενικῆς συνάμα καὶ θείας κεκτημένη φυῆς καὶ ἀναλογίας τῇ ἐλαφρᾷ καὶ ὠκείᾳ τῶν θεῶν ἀγγέλω πρεπούσας. Ὁμοίου δ' ἔστι ρυθμοῦ καὶ ὁ κορμὸς τῆς πτερωτῆς Νίκης, ἣτις σπεύδει πρὸς τὸ ἕτερον πέρας τοῦ αἰτοῦ νὰ φέρῃ τὴν αἰσίαν πρὸς τοὺς ἐκεῖθεν προσερχομένους κατοίκους τοῦ Ὀλύμπου, ἐλλειψάντων μέχρι ἔχρους πάντων τῶν μεταξὺ ἀγαλμάτων. Ἀλλὰ τὸ πάντων ἐξαισιώτατον ἔργον τοῦ ἀετώματος τούτου διὰ τε τὸ κάλλος τῆς κατασκευῆς καὶ διὰ τὴν ἐντέλειαν τῆς διατηρήσεως, εἶναι τὸ σύμπλεγμα τῶν τριῶν τελευταίων καθημένων γυναικῶν, ἅς τινες μὲν Ἑστίαν, Περσεφόνην καὶ Δήμητραν, ἄλλοι δὲ τὰς τρεῖς Μοῖρας, καὶ ἄλλοι ὀρθότερον, ὡς

φαίνεται, τὰς θυγατέρας τοῦ Κέρροπος ὀνομάζουσι. Τὸ ἐπαφρόδιτον καὶ μεγαλοπρεπές τῆς μιᾶς αὐτῶν, τῆς προσανακακλιμένης εἰς τῆς ἄλλης τὰ γόνατα, ὁ λεπτοφυῆς αὐτῆς χιτῶν, συσκιάζων μᾶλλον ἢ συγκαλύπτων πολλαχοῦ τὴν νεανικὴν τῆς μορφήν, καὶ καθ' οὗ φαίνεται ὡς πάλλουσα καὶ ἐξανισταμένη τοῦ στήθους τῆς ἡ ζωηρὰ καὶ νεάζουσα σὰρξ, παριστῶσι τῆς γλυπτικῆς καλλιτεχνίας τ' ἀνυπέρβλητα πέρατα. Ἀπέληγε δὲ τὸ ἀέτωμα εἰς ἄλλην κεφαλὴν ἵππου, τοῦ τῆς Νυκτός, κύπτουσαν αὐτήν, καὶ ὡς βυθιζομένην εἰς τὸν Ὠκεανὸν καὶ τὸ σκότος, καὶ περατοῦσαν τὴν διὰ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους χαρμόσυνον ἐκείνην ἡμέραν.

Τὸ δὲ τοῦ δυτικοῦ ἀειώματος σύμπλεγμα παρίστα τὴν περίφημον ἔριν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ ἀντιγραφὲν σχεδὸν ὁλόκληρον ὑπὸ τοῦ Κάρρεϋ, εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ τούτου καὶ μόνου γνωστόν. Κατ' αὐτὸ, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀετώματος ἴσταντο οἱ διαμαχόμενοι δεξιῶς μὲν τῷ ὀρῶντι ὁ Ποσειδῶν, γυμνὸς καὶ ἀντωπὸς ὅλος φαινόμενος, ἐν λαμπρᾷ τοῦ ἀνδρικοῦ αὐτοῦ κάλλους ἀναπτύξει καὶ ἐν ὑπερανθρώπῳ δυνάμει, ὡς ἐμφαίνει ὁ ἐν μέρει μὲν ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν μέρει δὲ ἐν Ἀθήναις διατηρούμενος κορμὸς αὐτοῦ, τὰ σκέλη δραστηρίως διαστέλλων, καὶ κλῶν μὲν τὸ ἀριστερόν, τὸ δ' ἕτερον τείνων, ὡς ἂν, ἡ παρεσκευάζετο διὰ τῆς δεξιᾶς, τεταμένης ἄλλ' ἑλλειπούσης χειρὸς, πρὸς ἣν στρέφει καὶ τὴν κεφαλὴν, νὰ πλήξῃ τὴν γῆν βιαίως διὰ τῆς τριαίνης του, ἡ ἔφευγε μετὰ σπουδῆς εἰς τὸ ὑγρὸν αὐτοῦ βασίλειον καὶ πρὸς τὸ πεδῖον τῆς ἡττης του. Δεξιᾷ δ' αὐτοῦ ἴστατο, κατ' ἐναντίαν διεύθυνσιν κινουμένη, θριαμβευτικῶς δὲ τοὺς βραχίονας ἀνατείνουσα, ἡ Ἀθηνᾶ, ἥς ἔλειπεν ἤδη ἐπὶ Κάρρεϋ ἡ κεφαλὴ καὶ παρ' αὐτῇ ἐφύετο, κατὰ τεμάχιον ἀνευρεθὲν καὶ σωζόμενον, ἡ ἐλαία, ἣν ἡ θεὰ ἐδώρῃσατο εἰς πλούτου πηγὴν εἰς τοὺς εὐγνώμονας Ἀθηναίους. Ἀπὸ τῆς θέσεως

τοῦ Ποσειδῶνος, μέχρι τῆς νοτίας γωνίας, εἶπετο συνοδεῖα τοῦ θεοῦ τούτου, καὶ πρώτη μὲν ἡ Ἀφροδίτη ἐπὶ θαλασσίῳ ὀχουμένη τέρατος καὶ ἐκατέρωθεν ἔχουσα τινὰς τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς, πρὸς τὰ δεξιὰ μὲν γυναῖκα μετὰ σπουδῆς χωροῦσαν. ἴσως τὴν Θέτιδα, ἀριστερὰ δ' ἐτέραν καθημένην μετὰ παιδίου, πιθανῶς τὴν Λευκοθέαν μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς Παλαίμονος ἢ Μελικάρτου. Μετὰ ταύτην δὲ εἶπετο γυνὴ ὑγρῶς ἐξηπλωμένη, ἡ θάλασσα, ὡς πιθανῶς ἐξηγήθη, φέρουσα ἐπὶ τῶν γονάτων τὴν θυγατέρα αὐτῆς Ἀφροδίτην, ἐνταῦθα τὸ πρῶτον ὡς νέαν κόρην γυμνὴν παριστωμένην καὶ ὀπίσω αὐτῆς ὡς βρέφος τὸν ἔρωτα. Κατόπιν τούτων ἐκάθητο ἐτέρα θαλασσία θεότης, ἡ Γαλήνη, ἢ Δωρίς, καὶ μετὰ μικρὸν διάστημα εἶπετο ἐπὶ τῶν γονάτων ἀνακαθήμενος, γυμνὸς νεανίας, ἴσως ὁ Ἴλισσος, πρὸς ὃν ἀνεκέχλιτο παρθένος ἐνδεδυμένη, ἡ ἐν τῇ κοίτῃ αὐτοῦ ρέουσα Καλλιρόη, ἥς λείψανά τινὰ δυσδιάκριτα διατηροῦνται ἐν χώρᾳ.

Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὴν συνοδίαν ταύτην τοῦ Ποσειδῶνος, εἶπετο ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ αἵτου πρὸς τὴν βορείον γωνίαν ἡ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ πρῶτον μὲν τὸ λαμπρὸν αὐτῆς τέθριππον, τὸ κινήσαν τὸν θαυμασμόν πάντων ὅσοι ἠτύχησαν ἔτι νῦν τὸ ἰδῶσιν, ἡνιοχούμενον μὲν ὑπὸ γυναικὸς, συνήθως τῆς Νίκης, ἐνταῦθα ὁμῶς ἴσως τῆς Πανδρόσου, διότι εἶναι ἄπτερος, καθοδηγούμενον δ' ὑπ' ἀνδρὸς γυμνοῦ, ὅστις ἐξελήφθη ὅτι ἦτον ὁ Ἄρης. Ὀπίσω δὲ τοῦ ἅρματος εἶποντο γυνὴ ἐκ τῆς χειρὸς ἔχουσα παιδίον γυμνόν, σπεῦδον πρὸς τὰ γόνατα ἄλλης γυναικὸς καθήμενης, πιθανῶς αἱ Ἑλευσινιακαὶ θεότητες, ἡ Κόρη καὶ ἡ Δήμητρα μετὰ τοῦ Τριπτολέμου ἐν μέσῳ αὐτῶν. Μετὰ τὸ σύμπλεγμα δὲ τοῦτο, ἀνὴρ πώγων ἔχων ἐκάθητο πρὸς τὰ δεξιὰ ἐστραμμένος, ἀλλὰ τὸ γυμνὸν ἄνω σῶμα στρέφων πρὸς τ' ἀριστερὰ, καὶ διὰ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος ἐναγκαλιζόμενος νέαν γυναῖκα γονυπετοῦσαν, ἥς ὁ χιτῶν

ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὄμου καταρρέων, ἀσκεπὲς κατέλειπε τὸ ἡμισυ στῆθος αὐτῆς. Τὸ ὠραῖον τοῦτο σύμπλεγμα, ἐστερημένον τῶν κεφαλῶν, σώζεται ἔτι ἐν χώρᾳ, συνδυάζον θαυμασίως τοῦ γυναικείου σώματος τὴν νεανικὴν χάριν καὶ ἀπαλότητα μετὰ τῆς ἀνδρικῆς ἀκμῆς ἐν τῇ πλήρει αὐτῆς ἀναπτύξει. Τὸν ἄνδρα τοῦτον ὑπέθεσαν ὅτι εἶναι ὁ Κέρωψ μετὰ τῆς γυναικὸς, ἢ μετὰ τινος τῶν θυγατέρων αὐτοῦ, καὶ τοῦτο πιθανολογεῖ μάλιστα λοφοειδὲς τι ὕψωμα παριστώμενον μετὰ τῶν δύο, καὶ αἰνιττόμενον ἴσως τὴν Ἀκρόπολιν, τὴν ἑδρὰν τοῦ γηγενοῦς βασιλέως. Εἰς τὴν γωνίαν τέλος ἔκειτο ἐκτάδην νεανίας γυμνός, ὡς Κηφισὸς ἐκλαμβανόμενος, τὸ μόνον ἐκ τοῦ ἀετώματος τούτου εἰς τὴν Ἀγγλίαν μετακομισθὲν ὅπως οὖν πλήρες ἀγαλμα, ἀκέφαλον μὲν καὶ κατὰ τὰ ἄκρα ἠκρωτηριασμένον, ἀλλ' ἀπαράμιλλον δεῖγμα τρυφερᾶς καὶ μαλακῆς ἐφηβικῆς καλλονῆς, οἷα ἤρμοζεν εἰς τοῦ χαρίεντος Ἀττικοῦ ρύακος τὴν προσωποποίησιν.

Εὐγενὲς ἀφέλεια μετὰ μεγαλείου, τῆς φύσεως βαθυτάτη σπουδὴ, καὶ τῆς τέχνης ἀπαράμιλλος ἐμπειρία εἰσὶν ὁ διακριτικὸς χαρακτὴρ πάντων τῶν ἀνυπερβλήτων τούτων τῆς γλυπτικῆς προϊόντων ἐν τῷ συνόλῳ καὶ ἐν ἑκάστῳ μέρει αὐτῶν. Ἡ ἐντέλεια τῆς ἀπεργασίας αὐτῶν εἰς οὐδὲν ἄλλο ἔργον τέχνης εἰς ἴσον βαθμὸν ἀπαντᾷται· καὶ οὐ μόνον τὰ μέρη ἃ ἦσαν ἐκτεθειμένα εἰς τῶν θεατῶν τὴν κρίσιν καὶ τὸν θαυμασμόν, ἀλλὰ καὶ τὰ ὀπίσθια μέρη τῶν ἐν τοῖς ἀετοῖς τεθειμένων ἀγαλμάτων, τὰ προσωρισμένα νὰ μένωσι τὸν πάντα χρόνον ἀόρατα, εἰσὶν οὐχ ἥττον τὴν ἐμπροσθίαν σοφῶς καὶ ἐπιμελῶς γεγλυμμένα· φαίνονται δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγαλμάτων καὶ ἐπὶ τῶν ἀναγλύφων ἔχνη μὲν χρυσώματος εἰς τὴν κόμην, ἔχνη δὲ χρωμάτων εἰς τὰ ἐνδύματα (1), τὰ ὄπλα, τὰ ὄργανα καὶ τὰ ἐργαλεῖα.

(1) Α. Ρ. Ραγκαβῆ, ἱστορία τῆς Καλλιτεχνίας τόμος α. σελ. 331 κτλ., ὡς καὶ τὰ κατωτέρω περὶ τῆς Ζωοφόρου.

Αἱ μετόπαι.

Εἰς τὰ διαζώματα τῶν δωρικοῦ ρυθμοῦ οἰκοδομῶν, αἱ τῆς λιθοδομίας τρίγλυφοι παρίσταν τὰ ἄκρα τῶν βεθηκυῶν ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου δοκίδων τῆς πρότερον ξυλοδομίας, ὧν αἱ κοιλότητες ἐλέγοντο ὀπαι, τὰ μεταξὺ δ' αὐτῶν διαστήματα μετόπαι πληρούμεναι διὰ λείων πλακῶν κοσμουμένων ἀκολουθῶς δι' ἀναγλύφων καὶ τοιαῦται ἐτέθησαν καὶ ἐν τῷ διαζώματι τοῦ Παρθενῶνος.

Τεσσαράκοντα ἑξ κίονες ἀπετέλουν τὸ περιστύλιον τοῦ Παρθενῶνος. Ἐφ' ἐκάστου κίονος καὶ ἐν τῷ μέσῳ ἐκάστου κενοῦ δύο κιδνῶν ὑπάρχει τρίγλυφον, ἐκατέρωθεν δὲ τοῦ τελευταίου τούτου τρίγλύφου ἀνὰ μία μετόπη στηριζομένη ἐν μέρει ἐφ' ἐκάστου κίονος καὶ ἐπὶ τοῦ κενοῦ. τούτου ἕνεκα ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἀνέρχεται εἰς ἑνενήκοντα δύο ἥτοι τριάκοντα δύο ἐφ' ἐκάστης πλευρᾶς καὶ ἀνὰ δέκα τέσσαρες ἐφ' ἐκάστης προσόψεως. Αἱ μετόπαι αὗται μὲ ἔκτυπα ἀνάγλυφα (*haut-reliefs*) ἐμπλαισισμέναι παριστάνουσιν ἐν μὲν τῇ προσόψει τὴν γέννησιν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὴν ἐν Ἀττικῇ κάθοδον αὐτῆς καὶ εἰς κεχωρισμένας εἰκόνας παρίστανται τὰ κατορθώματα ἥτοι τὰ ἄθλα καὶ εὐεργετήματά της ὡς καὶ διάφοροι παραστάσεις τῶν εὐνοουμένων ἡρώων της, τοῦ Ἡρακλέους, Περσέως, Θησέως. Ἡ βορείᾳ πρόσοψις παρίστανε πιθανῶς τὰς μάχας τῶν Ἀμαζόνων, ἀφοῦ ἡ ἀντίθετος παριστάνει τὴν μάχην τῶν Κενταύρων καὶ Λαπιθῶν.

Ἡ δυτικὴ πλευρὰ εἶναι μᾶλλον ἱστορικῇ.

Ἡ ὀπισθία κατείχeto ὑπ' ἀνθρώπων καὶ τῆς ἱστορίας των.

Ὡς σύνδεσμος τῆς ἱστορίας τῶν θεῶν καὶ ἀνθρώπων παρέστησαν ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ ναοῦ τὴν σχεδὸν μυθώδη γένεσιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς θρησκείας της, τὰ ἄθλα καὶ τοὺς σοφοὺς θεσμοὺς τοῦ Ἐρεχθέως, τὸν θετὸν υἱὸν τῆς

Ἀθηνᾶς, τὴν διαφορετικὴν τύχην τῶν τριῶν θυγατέρων τοῦ Κέκροπος, ἱερειῶν τῆς θεοῦ, τὴν καθιέρωσιν τῆς λατρείας του, τῶν ἐορτῶν, τῶν ἱερῶν μυστηρίων, τῶν διαφόρων βάσεων τοῦ γενομένου πολιτισμοῦ, πᾶν ὅ,τι ὑπῆρχεν ἐν ταῖς ἐθνικαῖς παραδόσεσιν ἦτοι οἰκεῖά τε καὶ προσιτὰ εἰς τὴν τέχνην.

Ἡ ζωοφόρος ἀπεικονίζει κατ' ἀρχὴν ἔμψυχα ὄντα ἐζωγραφημένα καὶ ἀναγεγλυμμένα. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐμπεριεῖχε τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους· ἡ ἄλλη δὲ τοὺς ἱστορικοὺς. Ἐπὶ τῶν πλευρῶν, ὡς μετάβασις, τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς θρησκείας, διδάσκοντας τὰ εὐεργετήματα τῆς μὲν καὶ τῆς δὲ εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Ἀττικῆς. Ἡ διαχχομένη ἐνότης ἐφ' ὅλου τοῦ ἔργου, εἶναι ἡ παρουσία τῆς Ἀθηνᾶς.

Ὁ Φειδίας εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ μεταχειρισθῇ διὰ τὰς ἀπειραρίθμους ἐργασίας τοῦ Παρθενῶνος ὅλους τοὺς ἐν Ἀθήναις εὐρισκομένους τότε καλλιτέχνας. Μόνον αἱ μετόπαι ἐμπεριεῖχον περὶ τὰ διακόσια πρόσωπα κατὰ τὸ ἥμισυ γεγλυμμένα καὶ ἰσοδυναμοῦντα μὲ ἰσάριθμα σχεδὸν ἀγάλματα κατὰ τι μικρότερα τοῦ φυσικοῦ μεγέθους. Τὰ εἶδη ταῦτα ἦσαν ἀκριβῶς οἰκεῖα εἰς τὴν παλαιὰν σχολὴν, ἡ ὁποία κατὰ τὴν διοίκησιν τοῦ Κίμωνος διεκόσμησε πολλοὺς ναοὺς δι' ἀναγλύφων παριστανόντων τὰ αὐτὰ ἀντικείμενα. Ὁ Φειδίας, ὑποχρεωμένος ν' ἀποταθῇ εἰς αὐτὴν καὶ κολακείας καὶ ἀνάγκης χάριν, ἦτον ἀδύνατον νὰ εὕρῃ προσφορωτέρους ὄρους. Αἱ μετόπαι ἦσαν ἰδίου ὅλου ρυθμοῦ, μὴ ὁμοιάζουσαι οὔτε μετὰ τῶν ἀετωμάτων, οὔτε μὲ τὴν ζωοφόρον ἀπέχουσαι τέλος τῆς τοῦ Φειδίου σχολῆς. Οἱ γλύπται αὐτῶν ἦσαν πιθανῶς ὁ Κρίτιος, ὁ Κρεσίλας, Ἡγέας, ὁ Νησιώτης, οἱ ὅποιοι μετὰ τῶν μαθητῶν των ἀνέλαβον ὁλόκληρον τὴν γλυπτικὴν ἀπασῶν τῶν μετοπῶν. Τὰ κατωτέρω ἀντικείμενα τὰ ἐφαπτόμενα τῆς πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων ἐνε-

πιστεύθησαν ἴσως εἰς τὴν εὐστροφωτέραν ἱκανότητα τῆς νέας γενεᾶς.

Ζωοφόρος

Ἐνῷ ἡ ἐκ μετοπῶν ζωοφόρος ἐκοσμεῖτο ὑπὸ εἰκόνων καὶ προσώπων σχεδὸν ὁλοσωμάτων, ἡ ὑπὸ τὸ περιστύλιον ἐστεγασμένη ζωοφόρος ἐπὶ τῆς κορυφῆς σχεδὸν τῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ παρεῖχεν ἀδιάκοπον συνέχειαν ἀναγλύφων μῆκ. 161 περίπου μ. περιέουσα ἐπὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν τοῦ ναοῦ εἰκονιζόντων μοναδικὸν ἀντικείμενον: Τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων. Ἐκ τοῦ ἡρωϊκοῦ κόσμου παριστανομένου ἐπὶ τῶν μετοπῶν μετέδαινον εἰς τὸν κόσμον τὸν πραγματικόν. Δὲν ἐπρόκειτο πλέον περὶ τοῦ μύθου καὶ τῶν εὐεργετημάτων τῆς Ἀθηνᾶς, ἀτινα ἡ σμίλη ἐχάραξεν ἐπὶ τοῦ μαρμαροῦ· τὸ τῆς εὐσεβείας τεκμήριον τοῦτο καθίστατο ἀθάνατον· ἦτον αἰίδιος ἑορτή. Ἡ τῶν Παναθηναίων περιγραφὴ δὲν παρεστάθη ὑπὸ τῆς γλυπτικῆς, ὡς θὰ περιεγράφετο ὑπὸ τῆς ἱστορίας. Εἶναι τὸ σύνολον τῶν πανηγυρικῶν ἑορτῶν· ἀπὸ τὰς μυστικὰς τελετὰς τῆς νυκτὸς τελουμένας ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς, μέχρι τῶν ἀρματοδρομιῶν καὶ ἵπποδρομιῶν τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἰλισσοῦ ἦσαν τὸ θέατρον, κατ' ἄλλους δὲ θυσία Ἐκατόμβης.

Τὰ Παναθήναια ἦσαν ἡ μεγίστη καὶ ἡ ἐπιφανεστάτη τῶν ἐν Ἀθήναις ἑορτῶν τελουμένη εἰς τιμὴν τῆς Πολιούχου Ἀθηνᾶς. Λέγεται ὅτι ἡ ἑορτὴ αὕτη συνεστήθη ὑπὸ τοῦ Ἐριχthonίου καὶ μέχρι τοῦ ὑπὸ τοῦ Θησέως συνοικισμού τῆς Ἀττικῆς ὠνομάζετο Ἀθήναια. Ἀφοῦ ὁμως ὁ Ἥρως οὗτος συνήνωσεν ἀπάσας τὰς πόλεις τῆς Ἀττικῆς, ὠνομάσθη Παναθήναια, δηλ. ἡ ὑπὸ πάντων τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς καὶ τῶν Ἀθηνῶν τελουμένη ἐτησίως ἑορτὴ εἰς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς. Ὑπῆρχον ὁμως μικρὰ (τὰ ἐτήσια), καὶ μεγάλὰ Παναθήναια, ἥτοι τὰ καθ' ἑκάστην τε-

τραετίαν, δηλ. έορτή πενταετηρίς άγομένη τὸ τρίτον έκά-
στης Ὀλυμπιάδος έτος, πιθανόν τήν 17—28 Ἑκατομ-
βαιῶνος, ἡ διάρκεια δ' αὐτῶν φαίνεται νά ἦτο δωδεκαή-
μερος. Μεγάλα τε καί μικρά έτελοῦντο τήν ίδίαν ὥραν
τοῦ ένιαυτοῦ μέ μόνην τήν διαφοράν ὅτι ὅταν έωρτάζοντο
τὰ μεγάλα, τὰ μικρά δέν έωρτάζοντο κατ' έκεῖνο τὸ
έτος. Ἐτελοῦντο δέ κατὰ τήν διάρκειαν αὐτῶν ποικίλοι
άγῶνες καί τελεταί. Τὰ μεγάλα Παναθηναίαι, τὰ ὁποῖα
φαίνεται νά συνεστήθησαν μικρόν πρό τῆς 66 Ὀλυμπιά-
δος, ἴσως ὑπό τοῦ Πεισιστράτου, ἦσαν δημοτελέστερα, ὁ δέ
πέπλος τῆς Ἀθηνᾶς έφέρετο εἰς τόν ναόν αὐτῆς έν μεγα-
λοπρεπεστάτῃ πομπῇ. Ἡ πανήγυρις, οἱ άγῶνες καί αἱ
ψυχαγωγίαι τῶν Παναθηναίων, ἦσαν πολυτελεῖς θυσίαι
βοῶν καί κοιδῶν, πεζοδρομαίαι, άρματοδρομαίαι, γυμνικοί,
σκηνικοί καί θεμελικοί άγῶνες, τριήρων άμιλλα, κολυμβη-
τικοί καί λαμπαδηφορία καί τέλος άγῶνες εὐανδρίας καί
καλλιστείας (μάλιστα δέ καί φιλήματος έν Μεγάρους).
Ραψῳδοί έψαλον έν αὐτοῖς τὰ όμηρικά έπη καί άλλας έπο-
ποιτας, ἴσως καί έπαίνους τοῦ Ἀρμοδίου καί Ἀριστογεί-
τanos, φιλόσοφοι διελέγοντο· ένταῦθα άνεγνώσθη ὁ τοῦ
Ἰσοκράτους Παναθηναϊκός καί ὁ τοῦ Ἀριστείδου, ἴσως
καί αἱ τοῦ Ἡροδότου Μοῦσαι. Ἀλεκτορομαχίαι έπίσης έλάμ-
βανον χώραν, ὁ δέ λαός παρεδίδοτο εἰς ποικίλας διασκε-
δάσεις καί ψυχαγωγίας. Τοῖς νικηταῖς έδίδοτο βραβεῖον
άμφορεῦς, παναθηναϊκός λεγόμενος, πλήρης έλαίου εκ τῆς
έν τῇ Ἀκροπόλει άρχαίας έλαίας τῆς Ἀθηνᾶς, μέ τήν
Ἀθηνᾶν έπί τῆς μιᾶς πλευρᾶς καί τοὺς διαφόρους άγῶ-
νας ἢ άθλα έπί τῆς άλλης. Οἱ δέ προσφέροντες άξιολόγους
τινας ὑπηρεσίας τῇ πόλει έστεφανοῦντο ὑπ' αὐτῆς, ὕπερ
καί άνηγόρευεν ὁ κῆρυξ έν τοῖς γυμνικοῖς άγῶσιν. Οἱ έν
τῷ δεσμωτηρίῳ έπίσης άφίνοντο έλεύθεροι καθ' ὅλην τήν
διάρκειαν τῆς έορτῆς τῶν Παναθηναίων. Ἐπί Περικλέους
εἰσήχθησαν καί άγῶνες μουσικοί, ῳδῆς, αὐλοῦ καί κιθά-

ρας, τελούμενοι ἐν τῷ ᾠδεΐῳ. Εἰς τοὺς νικητὰς τούτων ἀπενέμετο τὸ αὐτὸ βραβεῖον καὶ στέφανος ἐκ κλάδων ἐλαίας. Ἐπίσης ἐλάμβανον χώραν κυκλικὴς, πυρρίχιος καὶ ἄλλοι χοροί. Δέκα ἀθλοθέται ἐξ ἐκάστης φυλῆς ἐπιμελοῦντο τὰ τῆς ἐορτῆς διαθέτοντες, τὰ τῶν ἀγώνων ἐπὶ ὀλόκληρον Ὀλυμπιάδα. Ἀγνοεῖται ἡ τάξις τῶν ἀγώνων, πάντως ὅμως πρὸ τῆς θυσίας δημόσιος κῆρυξ κατήχετο ὑπὲρ τῆς εὐτυχίας τῶν Ἀθηναίων (μετὰ δὲ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην εἰς τὴν δέησιν ταύτην συμπεριλαμβάνοντο καὶ οἱ Πλαταιεῖς, πάραυτα δὲ ἤρχιζον αἱ θυσίαι τὸ δὲ κρέας τῶν ἱερείων διενέμετο εἰς τὰ πλήθη· ἦσαν δὲ πολυτελέστατα διότι πᾶσα πόλις τῆς Ἀθηνᾶς, πᾶσα ἀποικία τῶν Ἀθηναίων, πᾶσα σύμμαχος καὶ πᾶσα ὑποτελὲς πόλις, ὤφειλε νὰ πέμψῃ ἐκάστη τοῦλάχιστον ἓνα βοῦν.

Ὁ κύριος ὅμως σκοπὸς τῆς τελετῆς τῶν Μεγάλων Παναθηναίων, ἦν ἡ μεγαλοπρεπὴς πομπὴ εἰς τὸν ναὸν τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς, ἦτον ἡ προσαγωγὴ τοῦ ἱεροῦ πέπλου αὐτῆς εἰς τὸν ναὸν τῆς, πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ παλαιοῦ, ὃ ὁποῖος ἐπὶ τέσσαρα ἡδὴ ἔτη, ὑπετίθετο ὅτι ἐφθάρη, ἢ ὅτι ἐπὶ τέλους καθίστατο πλέον ἀνάξιος τῆς Ἀθηνᾶς.

Ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους τὰ δῶρα, μάλιστα μεταξὺ Ἑλλήνων, ἦσαν συνηθέστατα. Ἐν Τροίᾳ τὴν στήγμην καθ' ἣν λαμβάνει χώραν ἡ περὶ τῶν ὄλων πάλη, ἡ Ἐκάβη ἐπιχειρεῖ νὰ κάμψῃ τὴν Ἀθηναὶν καὶ ἀποφασίζει νὰ τῇ προσφέρῃ τὸν ὠραιότερον καὶ μεγαλύτερον πέπλον, ἐξ ὧν εἶχεν ἐν τοῖς κιθωτίοις τῆς (Ἰλιάδ. ζ. 90, 273, 303). εἰσαχθεῖσα ἐν τῷ ναῷ τῆς θέτει αὐτὸν, ὡς ἦτον ἡ συνθήκη, ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς. Ἡ ἱέρεια τῆς Παλλάδος Θεωνὴ λαμβάνει καὶ ρίπτει αὐτὸν ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ τοῦ στήθους τῆς θεᾶς· αὕτη βλέπουσα ἐκυτὴν ἐνδεδυμένην πολυτελέστερον ἀπὸ τὰς εὐγενεστέρας γυναῖκας τῆς πόλεως, θὰ συμφιλιωθῇ ἴσως μὲ τοὺς Τρώας.

Τὸ ἐν τῷ Ἑρεχθείῳ (Ἀριστοφ., Ὀρνιθ. 826—8) οὐρανόπεμπτον ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς ἀτέχνως ἐξεργασμένον ἐκ τεμαχίου ἐλαίας, ἐρρυπούτο ἀπὸ τὴν κόνιν καὶ ἄλλα αἷτια καὶ ἦτον ἀνάγκη νὰ πλύνεται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν χριόμενον καὶ δι' ἐλαίου. Ἡ ὑπηρεσία δ' αὕτη τῆς ἐορτῆς τῶν Πλυντηρίων καὶ τοῦ κατανίπιου ἦτοι (τὴν κβ'-κέ Θαρρηλιῶνος) νὰ πλύνεται ἐτησίως, ἵνα διὰ λουτρίδων καὶ πλυντρίδων παιδρύνεται διὰ τῶν καλλυντηρίων, διὸ καὶ οἱ ἐκτελοῦντες τὴν πρᾶξιν ταύτην ἐλέγοντο Φαιδρυνταὶ ἢ Πραξιεργῖδαι. Ἡ ἡμέρα τῆς ἐορτῆς ταύτης ἐν Ἀθήναις ἦν ἐκ τῶν μάλιστα ἀποφράδων, διότι ὁ ναὸς τῆς θεοῦ περιεσχοινίζετο, ἵνα μὴ δύναται νὰ εἰσέλθῃ ἐν αὐτῷ οὐδεὶς ἱερόσυλος καὶ ἵνα μὴ βέβηλος ὀφθαλμὸς ἴδῃ τὴν Παρθένον γυμνὴν κόσμων καὶ ἐνδυμάτων, ἃν καὶ ἐν τῷ μεταξὺ περιεκάλυπτον αὐτὴν καθιστῶντες ἄόρατον. Ὡστε ἡ πόλις κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἦτο ἐστερημένη τῆς Πολιούχου αὐτῆς θεότητος· πᾶν δ' ἔργον, ἢ ἐπιχείρησις, ἀρχόμενα κατ' αὐτὴν ἐθεωροῦντο δυσέκβατα. Κατὰ τὰ ἡγητόρια ταῦτα ἔφερον κάλαθον μὲ ἰσχάδας.

Ὁ πέπλος οὗτος ἦτο μεγαλοπρεπὲς κροκωτὸν περιβόλκιον κατασκευαζόμενον ὑπὸ Ἀθηναίων παρθένων ἐκλεγομένων πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἀρχοντος βασιλέως καλουμένων *Εργαστινῶν*. αἱ δὲ φέρουσαι αὐτὸν *Ἀρρηφόροι* 1). Τὰ

(1) Ὅταν ἀρχίζῃ νὰ χαράξῃ, δηλ. νὰ διαλύεται ἡ Νῦξ καὶ ταύτην νὰ διαδέχεται ἡ Ἀὕη, τὸ χρῶμα τοῦτο, ὅπερ καλύπτει καὶ φωτίζει τὸν οὐρανὸν καὶ οὕτινος τὸ χρῶμα ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῆς ἀτμοσφαίρας, ὀνομάζεται Ἡὼς καὶ τοῦτου ἕνεκα ὀνομάζεται ροδοδάκτυλος Ἡὼς, κροκόπελος Ἡὼς κτλ. Οἱ ἀρχαῖοι, τοὐλάχιστον οἱ Ἀθηναῖοι, παρεδέχθησαν τὸ κροκόχρουν χρῶμα διότι ὁ οὐρανὸς τῆς Ἀττικῆς μᾶλλον τὸν χρωματισμὸν τοῦτον παρουσιάζει, διὸ καὶ οὐ μόνον ὁ πέπλος τῆς Ἀθηνᾶς ἦτο κροκόχρους, ἀλλὰ φαίνεται καὶ τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν χρῶμα ἦτο τοιοῦτον ἐκτὸς τοῦ πορφυροῦ, ὅπερ ἐδέσποζε πάντοτε εἰς τοὺς πολέ-

έρσηφόρια ἢ ἀρρηφόρια ἀνάγονται εἰς τὴν θυγατέρα τοῦ Κέκροπος Ἑρσὴν, ἧς ἡ λατρεῖα ἦν στενῶς συνδεδεμένη τῇ Ἀθηνᾷ. Ἦγοντο ἐν Ἀθήναις τὸν Σκιροφοριῶνα μῆνα· τέσσαρες παρθένοι 7—11 ἐτῶν ἐξελέγοντο κατ' ἔτος ὑπὸ τοῦ ἀρχόντος βασιλέως ἐκ τῶν Εὐπατριδῶν· δύο ἐκ τούτων ἐπεμελοῦντο τῆς ἱστουργίας τοῦ ἱεροῦ πέπλου τῆς Ἀθηνᾶς, ἀρχομένης τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ Πυανεψιώνος. Ἐν Ἠλείᾳ τὸν πέπλον τῆς Ἥρας ὕφαινον δέκα ἐξ γυναικῶν ἐν τῷ οἰκήματι, κειμένῳ ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ καλουμένῳ ἐκκαίδεκα, ὃν καὶ ἥλλασσον κάθε πέμπτον ἔτος κατὰ τὴν ἑορτὴν «τὰ ἐνδύματα», καθ' ἣν αἱ Ἥρησιδες ἐφόρουν τῇ θεᾷ ἔνδυμα καλούμενον πάτον(1), αἱ δὲ δύο ἄλλαι ἔφερον τὰ μυστηριώδη κανᾶ τῆς θεοῦ· διητῶντο δ'

μους, ἕνεκα φυσικῶν λόγων. Διὰ τοὺς λόγους τούτους καὶ οἱ Ρωμαῖοι παρεδέχθησαν τὸ χρώμα τοῦτο, ἀλλ' ἀτμοσφαιρικῶν λόγων ἕνεκα, ἐπεκράτησε παρ' αὐτοῖς μᾶλλον τὸ φλόγινον flammum, ἐξ ὧν τὸ παρέλαβον καὶ οἱ Βυζαντινοὶ καὶ ἐξ αὐτῶν οἱ Τοῦρκοι. Ἀπορῶ λοιπὸν πῶς ὅταν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ἀψευσίσαιμεν νὰ κατασκευάσωμεν ἐθνικὴν σημαίαν δὲν παρελάβαιμεν τὸ πορφυρόχρουν, τὸ κροκόχρουν, ἢ τὸ ροδόχρουν χρώμα, ἀλλὰ τὸ κυανόλευκον, ἀπομιμηθέντας βεβαίως τὴν ρωσικὴν καὶ τὴν ἀμερικανικὴν σημαίαν (διότι τὸ χρώμα τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς θαλάσσης μοι φαίνονται βεδιασμέναι ἐξηγήσεις). Ἀπορῶ ἐπίσης πῶς δὲν ἐληφθῇ ὡς ἐθνικὸν σύμβολον ὁ μονοκέφαλος, ἢ δικέφαλος ἀετὸς, ἢ τοῦλάχιστον ὁ ἐπὶ Κυθερνήτου ληφθεὶς ποιητικὸς Φοῖνιξ. Τρανὸν δὲ δεῖγμα ἀκαλαισθησίας μαρτυροῦσιν οἱ χρησιμεύοντες ὡς Tenants (Supports) τοῦ ἐθνοσίμου μας οἱ ἐν ἐνεργείᾳ Ἡρακλεῖς καὶ οἱ ἐξωσθέντες Λέοντες.

(1) Τὸ αὐτὸ ἐλάβανεν χώραν ἐν τῇ Ἠραίῳ τῆς Σάμου, ὡς καὶ ἐν Ἠλιδι διὰ τὸ ἄγαλμα τῆς Ἥρας καὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τοῦ ἐν Τετάνῃ Ἀπόλλωνος. Ἐν Ἀργεὶ δ' ἐτελοῦντο τὰ λουτρά τῆς Ἀθηνᾶς, δι' ἐλαίου ἄνευ κατόπτρου καὶ μύρου· Χάριν θρησκευτικῶν λόγων ἀγάλματά τινα, ὡς τὸ τοῦ Ἑρμοῦ, τοῦ Διονύσου, τοῦ Πανός, τοῦ Πριάπου καὶ τῶν Σατύρων, ἐμίλτουτο ἐρυθρῶς, τὸ δὲ τῆς Σκιράδος Ἀθηνᾶς διὰ λευκοῦ καὶ ἄλλα δι' ἄλλων χρωμάτων.

αὗται ἐφ' ἔπταν τὸ ἔτος ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Κατὰ τὴν ἐορτὴν, ἡ ἱερεία τῆς Ἀθηνᾶς ἔθετεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν κανᾶ, ὧν τὸ περιεχόμενον οὔτε ἡ δίδουσα, οὔτε αἱ φέρουσαι αὐτὰ παρθένοι ἐγίνωσκον. Αἱ κανοφόροι αὗται ἐρχόμεναι κατέβαινον μετὰ τῶν κανῶν εἰς τινὰ αὐτόματον κάθοδον ἐν περιβόλῳ παρὰ τῇ Ἀφροδίτῃ τῶν κήπων. Ἐνταῦθα ἀφίνουσαι ταῦτα ἐλάμβανον ἄλλο τι ἐγκεκαλυμμένον ἐπίσης ἄγνωστον αὐτοῖς, ὅπερ καὶ ἔφερον αὐτὸ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Μετὰ ταῦτα ἀπήρχοντο πλέον παρὰ τῇ οἰκογενεῖα τῶν ἀντικαθιστάμεναι δι' ἄλλων ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Αἱ κόραι αὗται ἔφερον λευκὰ ἱμάτια χρυσόπαστα, ἅτινα κατέλειπον τῇ θεᾷ. Πρὸς τροφήν αὐτῶν κατεσκευάζετο ἴδιον εἶδος πλακούντων. Ἡ ἐορτὴ δ' αὕτη εἶχεν ἴδιον προϋπολογισμόν ὀνομαζόμενον *ἀρορηφορία*.

Ἐν τῷ πέπλῳ τούτῳ ἦσαν ἐνυφασμένος ὁ Ἐγκέλαδος καὶ οἱ Γίγαντες καταπολεμούμενοι ὑπὸ τῆς θεοῦ· κατ' ἄλλους δὲ οἱ Ὀλύμπιοι θεοὶ καταβάλλοντες τοὺς Γίγαντας. Ὁ πέπλος οὗτος ἀνηρτᾶτο ἐκ τοῦ ἱστοῦ νηὸς(1), ἡ ὁποῖα ἐφυλάσσετο πρότερον πλησίον τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἔπειτα δ' ἀιεύετο, λέγουσιν, εἰς τὴν γῆν, δι' ὑπογείων δὲ μηχανῶν ἐφέρετο, φαίνεται εὐχερῶς, ἐπὶ τροχιαστῆς ὁδοῦ. Ἡ πομπὴ ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Κεραιικοῦ, πλησίον τοῦ Λεωκορίου, ἔφθανε πρὸς τὸ Ἐλευσίνιον καὶ ἐκεῖθεν διὰ τοῦ πελασγικοῦ τείχους εἰς τὸν ἐν Πνυκί

(1) Ἡ ναὺς αὕτη δὲν πιστεύω νὰ ἦτον ἐκ τῶν δύο ταχυπλόων ἱερῶν τριήρεων τῆς θεοῦ. Ἡ τε Πάραλος καὶ ἡ Σαλαμινία ἐχρησίμευον εἰς τὰς κατεπειγουσας ἀνάγκας τῆς πόλεως. Ἡ Σαλαμινία ὀνομάζετο καὶ Δηλία καὶ Θεωρίς, διότι μετέφερε τοὺς εἰς Δῆλον κατ' ἔτος ἀποστελλομένους θεωροὺς· ἐχρησίμευον δὲ καὶ εἰς διαφόρους δημοσίας ὑπηρεσίας, δηλ. μετεβίβαζον θεωρίας, ἀποστολὰς ἐξ Ἀθηνῶν, ἐκόμεζον εἰς Ἀθήνας τοὺς φόρους τῶν ὑποτελῶν πόλεων, ἅμα δὲ καὶ τοὺς ἐν τῇ ξένῃ ἐγκληματοῦντας κτλ. Ἐν ταῖς ναυμαχίαις ἐπέβαιναν ἐπ' αὐτῶν πολλάνκις ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου καὶ ἦσαν πάντοτε ἐτοιμαὶ πρὸς ἀπόπλουν.

ναὸν τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὴν Ἀκρό-
πολιν, ἔνθα διὰ τοῦ πέπλου τούτου περιέβαλον τὸ ἄ-
γαλμα τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς, ἀφοῦ προηγουμένως εἰς
τῶν Πραξιεργιδῶν ἀφαίρει ἐκ τοῦ ξυλίνου ἀγάλματος τὸν
πέπλον τῆς τελευταίας τετραετίας, βοηθούμενος ὑπὸ τι-
νος παιδός· τὸν διπλώνει καὶ ἡ θεὰ εἶνε ἐτοίμη νὰ ἐν-
δυθῇ τὴν νέαν στολὴν τῆς. Τὰ προκαταρκτικὰ ταῦτα,
σύμβολον ὀλοκλήρου τῆς ἐορτῆς, λαμβάνουσι χώραν εἰς τὰ
ἄδυτα τοῦ ἱεροῦ, διὸ καὶ δὲν πρέπει νὰ ἐκπληχθῇ τις
βλέπων τὴν λατρείαν τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς παριστανο-
μένην ἀπὸ τῆς ζωοφόρου τοῦ Παρθενῶνος, ὁ ὁποῖος πλεόν
ἀπέβη τὸ κέντρον καὶ ὁ σκοπὸς τῶν τελετῶν, ἀντικατα-
στήσας τὸ Ἑρεχθεῖον.

Εἰς τὰ Παναθηναῖα ταῦτα παρευρίσκετο ἅπας ὁ πλη-
θυσμὸς τῆς Ἀττικῆς· οἱ μὲν πεζοὶ, οἱ δ' ἑφιπποὶ, ἢ ἐφ'
ἄρμάτων, ὡς δῆλον γίνεται ἐκ τῆς ζωοφόρου τοῦ Παρθε-
νῶνος. Οἱ πρεσβύτεροι τὴν ἡλικίαν ἔφερον εἰς τὰς χεῖρας
κλάδους ἐλαίας ὀνομαζόμενοι διὰ τοῦτο θαλλοφόροι· οἱ δὲ
νεώτεροι ἔνοπλοι. Αἱ ἐκ τῶν πρώτων γενῶν τῆς Ἀττικῆς
κόραι ἔφερον κανᾶ περιέχοντα προσφοράς τῇ θεᾷ. Αἱ γυ-
ναῖκες τῶν μετοίκων ἔφερον ὑδρίας, αἱ δὲ θυγατέρες αὐ-
τῶν τὰ σκιαδία τούτων, καὶ οἱ ἄνδρες τὰς σκάφας. Δε-
ξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ τῶν δύο τούτων συμπλεγμάτων παρι-
στάνόντων τὴν ἰδέαν τῆς Ἀθηνᾶς, δώδεκα θεοὶ κάθην-
ται ἀθέατοι θεαταί, ὡς εἰς τὰ ἐπικὰ ποιήματα τῶν
πράξεων τῶν θνητῶν. Ἐν τῷ Κερκμειῷ ἢ τῷ Γυμνασίῳ
οἱ νέοι Ἀθηναῖοι παρεσκευάζοντο ἐνδύόμενοι τὴν στολὴν
των. Οἱ δοῦλοι αὐτῶν ὀδηγοῦσι τοὺς ἵππους των, ἀφοῦ
τοὺς θωπεύσωσι καὶ χαλινώσωσι. Διὰ δεξιοτάτης συμπλο-
κῆς αἱ κύριαὶ σκηναὶ ἐνοῦνται μ' ὅλην τὴν διαφωρὰν τοῦ
τόπου καὶ χρόνου. Ἡ διάθεσις μάλιστα τῆς ζωοφόρου
ὑποβοηθεῖ τὸν τεχνίτην, ἵνα δώσῃ τὴν ἐνότητα εἰς τὸ σύ-
νολον τῆς πομπῆς.

Μεσούτης τῆς θερινῆς ὥρας τοῦ τρίτου ἔτους ἐκάστης Ὀλυμπιάδος ἐν Ἑκατομβαιῶνι φθίνοντι, ἡ πόλις ὅλη τῶν Ἀθηνῶν ἦν ἀνάστατος διὰ τὴν πανήγυριν τῆς Πολιούχου θεᾶς τῆς. Εἰς τὸ Στάδιον ἡμιλλῶντο δρομεῖς καὶ πύκται, μουσικοὶ ἔψαλλον τὰς πράξεις τῶν προγόνων εἰς τὸ Ὠδεῖον, δραματουργοὶ ἀντηγωνίζοντο εἰς τὸ θέατρον, τὰς νύκτας ἐφαίδρουν λαμπαδηφορίαι ἐν τῷ Κεραμειῷ, καὶ πλασταὶ ναυμαχίαι περὶ τὸ Σούνιον ἀνεκάλουν τῆς πόλεως τὴν δύναμιν καὶ τὴν δόξαν. Ἀλλ' ἅμα ὑπέφωσκεν ἡ ὀγδόη καὶ ἡ εἰκοστὴ τοῦ μηνὸς λαμπροστόλιστος καὶ μύρτου κλάδους διὰ χειρὸς φέρων ἐξεχεῖτο ὁ λαὸς ἀθρόος εἰς τὸν ἔξω Κεραμεικὸν, ὅπου παραταξάμενος ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τὴν ἐποπτείαν, εἰσῆρχετο διὰ τῆς Πειραικῆς πύλης καὶ ἐλάμβανεν ἐκ τοῦ παρακειμένου Πομπείου (1), τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἐορτάσιμα σκεύη, ἰδίως δὲ τὸν νέον κροκωτὸν πέπλον τῆς θεᾶς, ὃν ἐξύφαινον ὑπὸ τῶν Ἀρρηφόρων τὴν ἐπιτήρησιν, νέαι παρθέναι, αἱ Ἑργαστῖναι, ἐμποικίλουςαι Γιγαντομαχίας καὶ ἄθλα ἡρώων καὶ πράξεις τῆς Ἀθηνᾶς. Προσῆρτιον δ' αὐτὸν εἰς παράδοξον κατασκευύσμα, εἰς ναῦν ἡγκυροβολημένην ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ Ἀρείου Πάγου. Ἐδῶ ἐνήρχετο ἡ κυρίως πομπή. Ὁ πέπλος κολπούμενος ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, ὤθει ὡς ἱστίον τὴν τροχοφόρον ναῦν, ἥτις ἐρεσσομένη χιλία κώπη καὶ ὀλισθαίνουσα ἐπὶ τροχικστῆς ὁδοῦ, (ἡ διὰ κεκρυμμένου μηχανισμοῦ), ἐξετελεῖ ἀκατανοήτως τὸν ἀνυδρὸν πλοῦν τῆς διὰ τῆς πολέως. Οἱ ἀρχοντες τὴν περιεκύκλουν καὶ τὴν προέπεμπον, ἐνῶ συγχρόνως ἀναμειγμένοι εἰς τὸ πλῆθος ἐρρυθμίζον καὶ διηύθυνον τὰς τάξεις αὐτοῦ. Μετ' αὐτοὺς δ' ἔβαινον σεμνῶς καὶ ἐορτασίμως γυναῖκες καὶ νεάνιδες Ἀθη-

(1) Τὸ κτίριον ἢ σκευοφυλακεῖον ἔνθα ἐφυλάττοντο τὰ τῆς ἐορτῆς τῶν Παναθηναίων καὶ τὸ μέρος ἐνθα ἤρχιζεν ἡ ἐκινεῖτο ἡ πομπή.

ναῖται ἐν βαθυκόλπῳ χιτῶνι φέρουσαι τὰ σκεύη τῶν θυσίων καὶ παρακολουθοῦμεναι ὑπὸ τῶν γυναικῶν τῶν μετοίκων, εἰς ἃς τῶν Ἀθηναίων ἡ ἀλαζονεία ἐπέβαλλε νὰ φέρωσιν ἐν ὑπηρετίδων μοίρᾳ, τὰς ὑδρίας καὶ τὰ σκιαδία.

Κατόπιν δ' αὐτῶν ἦγοντο εἰς τοὺς βωμοὺς τὰ ἱερὰ θύματα. Κριοὶ εὐτραφεῖς ἐβάδιζον περιεσκεμμένως, ἡ ὥρμων εἰς τὰ πρόσω λιπαροὶ ταῦροι, δῶρα υἱικοῦ φίλτρου τῶν ἀποίκων τῶν Ἀθηνῶν, μόλις ἀναχαιτιζόμενοι ὑπὸ τῶν εὐρώστων θυτῶν, καὶ ἀγνοοῦντες ὅτι χωροῦσιν οὕτω προθύμως εἰς τὴν σφαγὴν, ὅτι πρὶν τῆς ἐσπέρας θέλῃσι θρέψει τὸν περιεχυμένον ἐκεῖνον θορυβοῦντα καὶ ἐορτάζοντα ὄχλον. Μετ' αὐτῶν δὲ προέβαινον καὶ οἱ λοιποὶ τῆς δημοτικῆς εὐωχίας θεράποντες, οἱ ἐν σκάφκις φέροντες τὰ ὄψα καὶ τὰ τραγάλια, καὶ τὸν οἶνον ἐν ἀμφορεῦσι, καὶ ὀπίσω αὐτῶν οἱ μουσικοὶ, λυρισταί τε καὶ αὐληταί, καὶ αἰδοὶ καὶ θαλλοφόροι πληροῦντες τὸν ἀέρα διὰ τῶν φαιδρῶν τόνων καὶ σεμνῆς μελωδίας.

Τὸν πεζὸν ὄχλον παρηκολούθει σειρὰ τεθρίππων πολυτελῶν, τῶν προαγωνισθέντων εἰς τὴν διφρηλασίαν (παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ εἰς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς). Ὑπὸ τοῦ βόμβου τοῦ συρρέοντος πλήθους, ὑπὸ τῆς ἀμίλλης, τῆς κλαγγῆς τῶν ὄπλων, καὶ τῶν φθόγγων τῆς μουσικῆς οἱ στρηλατούμενοι οἱ θυμοειδεῖς ἵπποι, ἀφηνιάζον καὶ ἠπεύθουν πρὸς τὸν ἡνίοχον. Εἰ καὶ κατὰ διάταξιν τοῦ Θεσέως, οἱ ἐν τῷ σταδίῳ ἀγωνισάμενοι προσανέβαινον ἔνοπλοι, καὶ εἰς τὴν λαμπρότητα τῆς παρατάξεως συντελοῦντες καὶ τῆς ἡνιοχίας συναντιλαμβανόμενοι, οἱ ἀδάμαστοι ἵπποι ἤθελον οὐχ ἥττον θαρύσει πάντα χαλινὸν καὶ συνταράξει τῆς πομπῆς τὴν σοβαρότητα, ἂν πεζοὶ ὀδηγοὶ παρακολουθοῦντες, δὲν ἐρρῦθμιζον τὸ βῆμα αὐτῶν, πρᾶυνοντες τὴν ὁρμὴν τῶν.

Μετὰ τὰ τέθριππα εἶπετο τέλος μέγα πλῆθος ἵππων χρυσοφαλάρων, ἀποπερατοῦν τὴν πομπήν, δοκιμαζόντων

καὶ βαινόντων διὰ τὰ ἐνωθῶσι μὲ τὴν πομπήν, ἣ ὁποία βαίνει πρὸς τὸ βόρειον μέρος. Ἄλλοι ὁδηγοῦντες τοὺς ἵππους τῶν καταστέλλουσι τὴν ὁρμὴν αὐτῶν τοὺς χαλινοῦσι καὶ τοὺς θωπεύουσιν, ἄλλοι ἐτοιμάζονται διὰ τὴν ἐορτήν. Πᾶς ὁ δυνάμενος τὰ θρέψῃ καὶ ν' ἀναβῇ ἵππον, ἐφιλοτιμεῖτο, ὥφειλε μάλιστα, τὰ προσέλθῃ ἔφιππος, ὥς ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς εἰς τὰ ἐν χώρᾳ σωζόμενα τεμάχια βλέπομεν πολλοὺς προθύμως εἰς τοῦτο παρασκευαζομένους. Ἄλλ' οἱ πλεῖστοι εἰσὶν ἤδη ἐν παρατάξει, καὶ πυκναὶ εἰσὶν αἱ σειραὶ αὐτῶν· ἐν ᾧ δὲ τὸ εὐγενὲς ζῶον καλπάζον μετεωρίζεται καὶ γοργοῦμενον κάμπτει ὑπερφάνως τὸν τράχηλον, περιβλεπτος καὶ μεγαλοπρεπῆς ὁ ἵππευς, χαίρει ἐπὶ τοῖς λαμπροῖς τούτοις κινήμασι, καὶ τὸ πλῆθος, ἐπὶ ἱκρίων συσσωρευμένον ἐν ταῖς ὁδοῖς χειροκροτεῖ ἐπὶ τοῦ θαύματος τῇ πολλῇ ζωηρότητι καὶ ποικιλίᾳ.

Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς προσόψεως παρίσταται αὕτη ἡ σεβαστὴ ὁμήγουρις τῶν θεῶν πρὸ τοῦ Παρθενῶνος· ἐν τῷ χώρῳ ἐκεῖνῳ καὶ ἔνθα τελεῖται ἡ μεγάλη θυσία. Ἐνταῦθα συνήχθησαν οἱ θεοὶ ἀγαλλόμενοι ἐπὶ τῇ προσφερομένῃ αὐτοῖς θυσίᾳ καὶ ἀφανεῖς τοῖς θεαταῖς κάθηνται ἐπὶ θρόνων, ἐνῷ ὁ ἱερεὺς καὶ ἡ τῆς Ἀθηνᾶς ἱέρεια ἐξῆλθον τοῦ ναοῦ, ἐκεῖνος μὲν ἵνα τελέσῃ τὴν θυσίαν, αὕτη δὲ ἵνα ἀπαγγείλῃ, ἐν ὀνόματι τοῦ λαοῦ, τὴν μεγάλην προσευχήν. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἀπεκδυσάμενος τὸ ἱμάτιόν του, ἵνα μὴ παρεμποδίξῃ αὐτὸν, κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς ἱεροτελεστίας ταύτης παραδίδει αὐτὸ ὑπηρετοῦντι παιδί, αὕτη δὲ παραλαμβάνει τοὺς παρὰ δύο κορασίων, ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ ναοῦ διατελούντων, φερομένους δίφρους, ἵνα καθίσωσιν ἀμφοτέρωι μέχρις ἀφίξεως τῆς ὅλης πομπῆς.

Οὕτω ἡ τελετὴ διήρχετο τὴν ὁδὸν τῶν Ἑρμῶν, παρήλαττε τὸ παρὰ τὴν ἀγορὰν Ἐλευσίνιον, διέβαινεν ἐμπρὸς τοῦ Πελασγικοῦ ἢ βορείου τείχους τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ ὑπ' αὐτὸ Πυθίου, καὶ ἀνήρχετο εἰς τὸ Ἄστυ. Διὰ

δὲ τῶν Προπυλαίων προελθοῦσα εἰς τὸν Παρθενῶνα, δι-
σχίζετο δίχα, καὶ παροδεύουσα παρὰ τὰς δύο πλευρὰς
αὐτοῦ, συνηνοῦντο πάλιν ἐμπρὸς τῆς ἀνατολικῆς, τῆς
κυριωτέρας εἰσόδου του. Ἐδῶ δὲ τὴν περιέμενον οἱ ἀνώ-
τατοι τῆς πολιτείας ἄρχοντες καὶ οἱ νομοφύλακες. Ὁ ἄρ-
χων Βασιλεὺς προβαίνειν μέχρι τῆς πύλης, ἐδέχετο ἐκ
τῶν χειρῶν νέου παιδὸς ἐπτυγμένον τὸν νέον πέπλον, ὃν
ἐξύφαινον αἱ Ἑργαστῖναι, ἵνα θέσῃ αὐτὸν ἀντὶ τοῦ πα-
λαιοῦ ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ ξοάνου τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς,
ἐγίνετο δ' ἡ ἱερὰ παράδοσις αὕτη, κατὰ τὰς σωζομένας
γλυφὰς, ἐπὶ ἀοράτῳ τῶν θεῶν παρουσίᾳ τοῦ Διὸς, τῆς
Ἥρας μετὰ τῆς Ἥθης, τῆς Δήμητρος μετὰ τοῦ Τριπτο-
λαίμου, τῶν Διοσκούρων, ὡς ἐξηγήθησαν οἱ συνδεδεμένοι
ἄλλ' ἀντίνωτοι δύο χαριέστατοι νεανῖαι, παρακαθημένων
πρὸς νότον· πρὸς βορρᾶν δὲ τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῆς
Ὑγείας, ἢ κατ' ἄλλους μᾶλλον τοῦ Ἡφαίστου καὶ
Ἀφροδίτης, τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς
νομίζεται, προσέτι καὶ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῆς Γῆς,
δεικνυούσης προσερχομένην τὴν πανήγυριν εἰς τὸν μικρὸν
υἱὸν τῆς τὸν Ἐριχθόνιον, γενάρχην τοῦ πομπεύοντος ἐκεί-
νου λαοῦ.

Συγχρόνως δὲ δύο παρθένοι, αἱ Ἀρρηφόροι, λαβοῦσαι
διὰ νυκτὸς παρὰ τῆς ἱερείας τῆς Πολιάδος δύο κανᾶ μυ-
στηριώδη καὶ φέρουσαι ταῦτα ἐπὶ κεφαλῇς κεκλεισμένα,
παρέδιδον αὐτὰ εἰς τὴν Τραπεζῶν, τὴν μίαν τῶν δύο Ἱε-
ρειῶν τῆς θεᾶς, τὰ τῆς Τραπεζῆς ἐπιμελουμένης, ἢ ὁποῖα
ἐπίσης ἀγνοεῖ τὸ ἐμπεριεχόμενον. Εἷς τινὰ ἐν τῇ πόλει,
παρὰ τῇ Ἀφροδίτῃ τῶν Κήπων περίβολον, ἔνθα εὕρεσκειται
ὑπόγειός της φυσικὴ ὁδὸς, κατέρχονται αἱ νέαι κόραι ἐν-
τεῦθ, καταθέτουσι τὸ φορτίον των καὶ λαμβάνουσιν ἄλλο
νέον ἐπιμελῶς σκεπασμένον.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο εἰς τῶν Πραξιεργιδῶν ἀφαιρεῖ
ἐκ τοῦ ξυλίνου ἀγάλματος τὸν πέπλον τῆς τελευταίας τε-

τραετίας· βοηθούμενος ὑπὸ τινος παιδὸς, τὸν διπλώνει καὶ ἡ θεὰ εἶναι ἐτοίμη νὰ περιβληθῇ αὐτόν.

Ταύτην τὴν πανάρχαιον καὶ δημοτελεστάτην πομπὴν παριστᾷ ἡ ζωοφόρος τοῦ Παρθενῶνος. Ἐν τῷ ἐκτενεστάτῳ συμπλέγματι, οὗ τὴν ὕλικήν μεθ' ἐνότητος ἀποτελεῖ ἡ ὑπόθεσις, τὴν δ' ἠθικὴν ἢ ἐπὶ πάσης τῆς συνθέσεως ἐπιπνέουσα ἐπισήμου εὐλαβείας ἔκφρασις, εἶναι μὲν θαυμασία ἡ ἀκρίβεια τῆς φυσικῆς ἀπομιμήσεως ἔν τε τῷ διαγράμματι καὶ ἐν τῇ τεχνικῇ παραστάσει τῶν ἐπιφανειῶν τοῦ προτύπου ἀναγλύφου (*reliefs*). ἄλλ' αὕτη οὐδόλως ἀποκλείει τὴν ἀναγωγὴν εἰς κάλλος ἰδανικόν, ἐξευγενίζον καὶ οὐχὶ ἀναίρουσιν τῆς φύσεως τὴν ἀλήθειαν. Ἐκαστον δὲ ζῶδιον, ἐξαισίου ἐργασίας καθ' ἑαυτὸ, ἦν πρὸ πάντων θαυμάσιον ὡς μέρος ἐν συνόλῳ ἀριστουργήματος, οὗ τὴν γενικὴν ἐντύπωσιν ἐπεδίωκε μάλιστα ὁ τεχνίτης. Ἡ παράστασις μετέχει καὶ συμβολικοῦ μέχρι τινὸς χαρακτῆρος, ὅταν ἵνα μὴ καταλείψῃ δυσάρεστον κενὸν εἰς τὸν λίθον, διαγράφει τοὺς πεζοὺς ἰσοῦψεῖς τοῖς ἵππευσιν. Παρατηρεῖται δ' εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν πολλαχοῦ διαφορὰ τῆς γλυφίδος, ἀποδεικνύουσα ὅτι πολλαὶ χεῖρες ἀνίστου δεξιότητος, εἰργάσθησαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν γλυφῶν, ὡς καὶ τὸ διάγραμμα αὐτῶν βεβαίως ἐκ μιᾶς διανοίας ἀπέρρευσεν.

Ἡ ζωοφόρος αὕτη θὰ ἐχρωματίσθῃ μετὰ πολλῆς φειδωλίας ἀφοῦ νόμος τις ἀπηγόρευε νὰ παρευρεθῇ τις εἰς τὴν ἱερὰν πομπὴν καὶ τοὺς ἀγῶνας μὲ χρωματιστὰ ἐνδύματα. Ἐν τοῖς ἀναγλύφοις ταύτης ὑπάρχει ἐναργής τις διαφορὰ μεταξὺ τῆς συνθέσεως καὶ τῆς ἐκτελέσεως. Ἡ σύνθεσις φέρει χαρακτῆρα ἐνότητος, ὃν οὐδεὶς παρεγνώρισεν. Ἡ αὐτὴ ἀρχή, τὸ αὐτὸ σχέδιον, ὁ αὐτὸς ρυθμός. Ἡ ἐκτέλεσις τοῦναντίον εἶναι ἄνιστος. Ὁ Φειδίας βεβαίως συνέλαβε καὶ ἐσχέδιασε τὸ μεγαλοπρεπέστατον τοῦτο σύνολον, οἱ δὲ μαθηταὶ αὐτοῦ τὸ ἐφήρμοσαν ἐπὶ τοῦ μαρμάρου.

Τὰ ἐκ χαλκοῦ ἀγάλματα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις.

Ἐν τῇ ἀρχαιότητι κατεσκευάζοντο ξόανα καὶ ἀγάλματα ἐκ διαφόρων ὑλῶν, ἥτοι: ἐκ θύας, ἐβένου, κυπαρίσσου, κέδρου, ὀρυός, σμίλακος, λωτοῦ, ἐλαίας, συκῆς, ὀξύας, ἐλάτης, ἀχράδος, φελλοῦ, φοίνικος, ἰτέας, φιλύρας, σφενδάμνου, ἀμπέλου, μύρτου, πίτυος, λεύκης, ροδκινέας, μολύβδου, κασσιτέρου, ἀργύρου (1), ὀρειχάλκου, σιδήρου, ὀψιδιανῆς λίθου, μαγνήτου (2), ἐλεφαντόδοντος, ὀστέων ἵπποποτάμου καὶ καμήλου, ἡλέκτρον, μωσαϊκῶν, ἀργίλου, κηροῦ, γύψου, πίσσης, λιβάνου, μαρμάρου, διαφόρων χρωματιστῶν λίθων, ὡς καὶ πωρίνου λίθου καὶ πηλοῦ. Πρὸς διατήρησιν δὲ καὶ κόσμον αὐτῶν μετεχειρίζοντο διάφορα χρώματα, χρυσὸν, ἄργυρον, (3) πολυτίμους λίθους καὶ ὑφάσματα.

Ἡ κυρίως ὁμῶς πρώτη ὕλη τῆς ἀγαλματοποιίας μετὰ τὰ ξύλα, φαίνεται νὰ ἦτο ὁ πῶρινος (ἢ πῶριος) λίθος, ἐξ οὗ κατεσκευάσθη καὶ ὁ ὑπὸ τῶν Περσῶν καταστακαφίς Παρθενῶν καὶ ὁ χαλκὸς καὶ διότι ἀνέκαθεν ἦτο γνωστός, κοινός, ἀφθονός καὶ εὐώνητος ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ διότι τηκόμενος εἰς 1,0350 βαθμοὺς οὐ μόνον ἦτο εὐχεύριςτος, ἀλλὰ καὶ εὐκόλως ἀνεμιγνύετο μετ' ἄλλων μετάλλων π.χ. μετὰ κασσιτέρου λαμβάνων διαφόρους βαθμοὺς σκληρότητος καὶ διαφόρους χρωματισμούς. Διαιρούμενος δὲ εἰς οἰονδήποπε ὄγκον ἢ βάρος δὲν ἔχανε τὴν ἀξίαν του καὶ

(1) Πλησίον τοῦ Βουλευτηρίου ὑπῆρχον ἀγάλματα ἐξ ἀργύρου (Παυσαν. Ἀττ. ε')

(2) Ἐν τινι ναφῇ ὑπῆρχεν ἄγαλμα τῆς Ἀφροδίτης ἐκ μαγνήτου λίθου παρ' αὐτῇ δὲ ἐτέθη ἄγαλμα τοῦ Ἄρεως ἐκ σφυρηλατημένου σιδήρου.

(3). Οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν χαλκίνων ἀγαλμάτων ἦσαν συνήθως ἐξ ἀργύρου (ἐνίοτε δὲ καὶ τὰ χεῖλη, οἱ ὀνυχες καὶ αἱ θηλαὶ τῶν μαστῶν, ὁσάκις δὲν ἦσαν χρωματισμένοι)· πάντοτε δὲ ἐκ ξένης ὕλης· ἐνίοτε δὲ καὶ τὰ λέπη τῆς αἰγίδος τῆς Ἀθηνᾶς, τὰ κοσμη-

ἡδύνατο εὐχερῶς νὰ μετακομισθῇ καὶ τέλος ὑπὸ τὰς ἀπαι-
τουμένας ταύτας ιδιότητάς του, ἦτο τὸ εὐθηνότερον τῶν
μετάλλων, δι' ὃν λόγον κατεσκευάζοντο καὶ ἅπαντα τὰ
ἐργαλεῖα, σκευή, ὅπλα, καὶ ὄργανα, φυσικῶ δὲ τῷ λόγῳ
καὶ τὰ τόσον συνήθη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀγάλματα(1). Ἐ-
γνώριζον δὲ καὶ μετεχειρίζοντο πᾶσαν μεταλλευτικὴν ἐρ-
γασίαν κοινῶν τε καὶ πολυτίμων μετάλλων ἐν μέρει, ἢ ἐξ
ὀλοκλήρου· ἦτοι τὴν ἔλασιν, τὴν τόρευσιν, τὴν τήξιν, τὴν
ἐν αὐτοῖς ἀνάμιξιν πολυτίμων λίθων, τὸ χρύσωμα, τὸ ἀρ-
γύρωμα καὶ τὴν διὰ λεπτῶν φύλλων κάλυψιν αὐτῶν, τὴν
κατὰ διαμερίσμα ἐργασίαν των, τὴν βαφήν, τὸν χρωμα-
τισμὸν καὶ τὴν προπαρασκευὴν αὐτῶν δι' ὀξέων ἢ διὰ μί-
ξεως, τὴν κατὰ διαμερίσματα ἐπίσης ἐργασίαν αὐτῶν, τὴν
ποίκιλσιν διὰ σκληρῶν πολυτίμων λίθων, μετάλλων τε
καὶ ξύλων [marqueterie(2)]. Ἐφήρμοζον ἐπίσης τὴν μίλ-
τον εἰσάγοντες ἐν αὐτῇ σκληροῦς πολυτίμους λίθους καὶ
τὴν παντὸς εἵδους γλυφὴν αὐτῶν

Τὰ ξόανα καθιερωθέντα διὰ τῆς λατρείας τοῦ λαοῦ
διετηρήθησαν μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς εἰδωλο-
λατρείας ἐν τισὶ ναοῖς· ἵνα παρατείνωσι δὲ τὴν ὑπαρξίν
των δὲν ἐφείδοντο οὐδεμιᾶς ὑπὲρ αὐτῶν μερίμνης· ἦτοι τὰ
ἐκθαίριζον, τὰ ἔχριον, τὰ ἔβαφον, τὰ ἐχρύωνον, τὰ ἐνέ-
δουν διὰ πολυτίμων ὑφασμάτων, ἐνίοτε δὲ καὶ διὰ νὰ ἐμ-
ποδίξωσιν τὴν κατὰστροφὴν τῶν σκληροβρότων τούτων
βασιτύλων, τὰ ἐκάλυπτον διὰ φύλλων χαλκοῦ, σπανιώτατα

ματα τῆς περικεφαλαίας, αἱ πόρπαι τῆς χλαμύδος, καὶ οἱ κόμβοι
κτλ.

(1). Ὁ ἀρεῖχαλκος σύγκειται συνήθως ἐξ 90)00 χαλκοῦ καὶ
10)00 κασσιτέρου ἢ 93)00 χαλκοῦ, 6)00 κασσιτέρου καὶ 1)00
ψευδαργύρου.

(2). Ὅπου γὰρ ὕλη μὲν ἦν λίθος, χαλκοῦς ἐλέφανς, χρυσοῦς,
ἔβενος, κυπάρισσος, αἱ δὲ τούτων ἐκπονοῦσαι καὶ κατεργαζό-
μεναι τέχναι. τέκτονες κτλ. [Πλούταρχος. Περικλ. β'.]

δὲ καὶ διὰ χρυσοῦ, ἐφαρμόζοντες ἐπ' αὐτῶν ὅσον ἡδύναντο καλλήτερον τὰ φύλλα ταῦτα, καλύπτοντες τὰς ἐνώσεις των καὶ σχηματίζοντες οὕτω, ὅσον ἡδύναντο πιστότερον τὸ ἀνθρώπινον σῶμα. Διότι ἀπὸ τῶν μυκηναϊκῶν ἤδη χρόνων ὁ χαλκὸς ἀντεκατέστησε τὸ ὁστοῦν καὶ τὴν λίθον· ὅτε δὲ ἀπὸ τοῦ Ρήκου καὶ τοῦ Θεοδώρου ἤρχισεν ἡ τῆξις αὐτοῦ καὶ ἐκαλύπτοντο ὡς εἴπομεν, αἱ τε ἐνώσεις ὡς καὶ πᾶσα ἔλλειψις, ἡ πρόοδος τῆς βιομηχανίας ταύτης ἀνῆλθεν εἰς μέγαν βαθμὸν μάλιστα ἐν Αἰγίνῃ καὶ ἀκολουθῶς ἐν Δήλῳ καὶ ἐν Κορίνθῳ. Ἀμα ἐφεῦρον τὴν τῆξιν τοῦ χαλκοῦ, καὶ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὀρειχάλκου, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἐκ τοῦ μετάλλου τούτου ἀγαλματοποιίαν καταλήξαντες εἰς καταπληκτικὰ καὶ μυθώδη ἀποτελέσματα. Ἰδοὺ δὲ πῶς εἰργάζοντο τοῦτο, ὡς καὶ μέχρι σήμερον, προκειμένου περὶ καλλιτεχνικῆς ἐργασίας συγκειμένης ἐξ εὐμεγέθων ὅπωςδῆποτε τεμαχίων.

Κατ' ἀρχὰς κατεσκευάζετο πρόπλασμα συγκρατούμενον διὰ σιδηρῶν, ἢ ὀρειχαλκίων, διακλαδώσεων χριόμενον ὀλόκληρον ἐξωτερικῶς δι' ἰσοπαχοῦς στρώματος κηροῦ, ὅπερ διὰ τῆς πίεσεως ἐλάμβανεν ὅλας τὰς λεπτότητας τοῦ ὀριστικοῦ εἰδώλου. Ἀκολουθῶς παρεχόνετο ἐντὸς διαδοχικῶν στρωμάτων γῆς, ἅτινα βρεχόμενα ἐπανειλημμένως ἀπετέλουν στερεὰν μάζαν, ἐφ' ἧς κατεσκευάζοντο μικρὰ ὅπαι καὶ σωλῆνες ὥστε διὰ τῆς θερμότητος νὰ ἐξέλθῃ ὁ ἀήρ καὶ ὁ κηρὸς καὶ τότε ἔχυνετο ἐν αὐτῷ ὁ ἐν τῇξει ὀρειχαλκὸς πληρῶν τὸ ἐκ τοῦ ἐξεληθόντος κηροῦ κενόν. Ὁ τρόπος οὗτος εἶνε ὁ τελειότερος, ἅμα δὲ καὶ τὸ χυνόμενον οὕτω ἔργον εἶναι ἄρτιον, λαμβάνει ὅμως χώραν μόνον δι' ἔκτακτα ἔργα. Τῷ γλύπτῃ μάλιστα ἐλαχίστη ἐργασία τῷ ὑπολείπεται, ἥτοι ἡ συναρμολόγησις τῶν τεμαχίων (ὅταν εἶναι εἰς τεμάχια), ἡ ἀφαίρεσις πάσης ἀνωμαλίας, ἡ λείανσις, καὶ ἡ διὰ τῆς τέχνης ὀξείδωσις (patine) τοῦ χαλκοῦ δι' ἑνὸς τῶν τριῶν κλασικῶν χρωμάτων καθιστῶσα

ὁμοιόχρουν καὶ ἁρμονικὸν τὸ σύνολον. Ἐν περιπτώσει ὁμῶς ἀποτυχίας (ὅταν ἐπρόκειτο περὶ ἀρτίου ἔργου), τὰ πάντα κατεστρέφοντο μὴ ἐξαιρουμένου οὐδ' αὐτοῦ τοῦ προπλάσματος. Ὁ τρόπος δ' οὗτος ἦτον ἐν χρήσει ἐν τε τῇ ἀρχαιότητι καὶ τῷ μεσαίῳ, ἐνίοτε δὲ καὶ σήμερον.

Ὁ Πραξιτέλης μόνον ἀφοῦ κατεσκεύασεν οὐκ ὀλίγα ἀριστουργήματα ἐξ ὀρειχάλκου, περιωρίσθη εἰς τὸ μάρμαρον. Ὁ Φειδίας, ὁ Μύρων, ὁ Πολύκλειτος (1) ἦσαν κυρίως ὀρειχαλκουργεῖς. Ὁ Λύσιππος μόνον ἐξ ὀρειχάλκου ἀγάλματα κατεσκεύαζεν. Ὁ ὀρείχαλκος, ἂν καὶ οἱ χρωματισμοὶ τοῦ δὲν ἔχουσιν οὔτε μακρόθεν οὐδεμίαν σχέσιν μὲ τοὺς τόνους ἢ τὴν χροιάν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, οὐχ ἦττον ὁ ὀρείχαλκος τοὺς ἀντικροῦει ἀντικατοπτρίζων πιστῶς αὐτοὺς· τὸ δὲ ζωηρὸν αὐτοῦ φῶς ἀποπλανᾷ τὸ βλέμμα τοῦ θεατοῦ στενοχωροῦν αὐτὸ κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σκοτεινοῦ εἰς τὸ φωτεινὸν μετάδασιν αὐτοῦ, ὡς καὶ αἱ καμπύλαι γραμμαὶ τοῦ σώματος. Τὰ συμφυῆ ταῦτα εἰς τὴν φύσιν ἐλαττώματά του ἐξουδετεροῦνται, οὕτως εἶπεῖν, ἀπὸ τὴν στερεότητα καὶ τὴν ἀκρίβειαν ἣν τὸ μέταλλον παρέχει.

Εἰς τὸ σχῆμα καὶ ἐν γένει τὰς περιφερείας, τὰς εὐκολίας, ὅς παρέχει τῷ τεχνίτῃ, τὴν ἁρμονίαν καὶ ἐνότητα τῶν γραμμῶν καὶ μάλιστα τὴν ἐλευθερίαν τῶν κινήσεων

(1) Ὁ διασημότερος γλύπτης τῆς ἀρχαιότητος μετὰ τὸν Φειδίαν, ἂν καὶ ἡ Ἀμαζών του κατὰ τὸν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ λαβόντα χώραν διαγωνισμὸν ἐν τῇ ναφί τῆς Ἐφεσσίας Ἀρτέμιδος, ἐπροτιμήθη τῆς τοῦ Φειδίου, ἦτον ὁ Πολύκλειτος. Πάντοτε ὁμῶς δι' ὅτι ἀφορᾷ τὴν ἐκφράσιν καὶ τὸ ὕψος τῶν θεῶν ἐθεωρήθη ὑποδεέστερος τοῦ Φειδίου: «τῇ μὲν τέχνῃ κάλλιστος τῶν πάντων, πολυτελεῖα δὲ καὶ μεγέθει τοῦ Φειδίου λειπόμενα, τὸ δὲ ἄγαλμα τῆς Ἥρας ἐπὶ θρόνου κάθηται μεγέθει μέγα, χρυσοῦ μὲν καὶ ἐλέφαντος Πολύκλειτου δ' ἔργον ἐπεστὶ δὲ ὁ στέφανος Χάριτας ἔχων καὶ Ὠρας ἐπεργασμένας, καὶ ἐκ τῶν χειρῶν τῇ μὲν καρπῷ φέρει ροιᾶς, τῇ δὲ σκήπτρον... κόκκυγα ἐπὶ τῷ σκήπτρῳ».

αὐτῶν. Ὡστε τὰ μειονεκτήματα συμψηφίζονται μὲ τὰ πλεονεκτήματα ἅτινα καὶ μόνα τὰ τελευταῖα τὰῦτα φαίνεται νὰ ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν ὁ Ἑλλήν ὁ ἀγαλματοποιός. Ὁ ὑποκρυπτόμενος λόγος τῆς ἐπισήμου ταύτης προτιμήσεως παγκοίνως ὅμως δεδηλωμένος ὑπὲρ τοῦ ὀρειχάλκου, φαίνεται νὰ ἔγκηται εἰς τὴν μοναδικὴν ἀπλοποίησιν τῆς πλάσεως. Ὁ ὀρείχαλκος ἀποδέχεται, ὡς τὸ μάρμαρον, τὴν σοφὴν καὶ λεπτὴν ἀκρίβειαν τῆς πλαστικῆς, ἣν καὶ ἀποδίδει· εἰς ἀμφοτέρας δὲ τὰς περιστάσεις ταύτας αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν γλυπτικὴν, ἀλλ' ἐν τῷ ὀρειχάλκῳ τοῦ γλυφάνου γίνεται χρῆσις, μόνον διὰ νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸ ἔργον τὴν ἄκραν τελειότητα τῆς ἐργασίας, ἐνῶ εἰς τὸ μάρμαρον συμπληροῦται βαθμηδὸν ἅπασα ἡ ἐργασία διὰ ξέσεως, ὡς εἰς τὰ ξόανα, τὸ δὲ πρόσωπον βαθμηδὸν καὶ κοπιῶδως σχηματίζεται καὶ ἐξέρχεται τῆς ὕλης. Ἡ μακρὰ δὲ αὕτη προπαρασκευαστικὴ ἐργασία λαμβάνει χώραν διὰ τῶν βοηθῶν τοῦ γλύπτου, ἡ ὁποία θὰ ἦτο εὐκολωτέρα, ἂν οἱ ἀρχαῖοι ἐγνώριζον τὴν σίξιν τῆς ὀριστικῆς ἐπιφανείας (pointillage) τοῦ ἀγάλματος, ὡς σήμερον γίνεται καὶ ἡ ὁποία δὲν ἦτο γνωστὴ πρὸ τῶν μακεδονικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἐνῶ ἄνευ αὐτῆς ὁ γλύπτης κινδυνεύει νὰ καταστρέψῃ μετὰ τῆς ἐργασίας του καὶ τὸ διὰ τὸ ἀγαλμα προωρισμένον τεμάχιον τοῦ μαρμάρου. Ἐνῶ ὁ χυνόμενος ὀρείχαλκος μάλιστα εἰς τεμάχια, ἀπλοποιεῖ σπουδαίως τὴν ἐργασίαν, στερούμενος μόνον τὴν τελευταίαν ἐπεξεργασίαν. Τούτων ἀπάντων ἕνεκα ὁ Λύσιππος μόνος κατώρθωσε νὰ κατασκευάσῃ 1500 ἀγάλματα!

Ἐνῶ ὁ γλύπτης τοῦ πωρίνου λίθου οὐ μόνον εὐχερῶς ἀπέβλεπεν αὐτόν ἕνεκα τῆς ἀπχλότητος αὐτοῦ καὶ κατ' ἀπομίμησιν τῶν ξοάνων (1), ἀλλ' ἕνεκα τῆς πορώδους αὐ-

(1) Τὰ ξόανα ταῦτα ἐξέοντο διὰ τοῦ πρίονος, τῆς ξύστρας, τῆς ρίνης καὶ τῆς σμίλης (γλυφάνου)· ἡ Ἡρα μάλιστα τοῦ ναοῦ

τοῦ φύσεως, περιωρίζετο εἰς συνοπτικὴν τινὰ ἐργασίαν, ἐνῶ οἱ διάδοχοί του ἕνεκα τῆς σκληρότητος τῆς ὕλης ἤναγκάζοντο νὰ ἐπεξεργασθῶσι τελείως τὸ μάρμαρον. Ἀπὸ τὰ μέσα λοιπὸν τοῦ 5' αἰῶνος πρὸ Χριστοῦ, ἡ τῶν ἀγαλμάτων κατασκευὴ παρουσιάζει ὅλως διάφορον φυσιογνωμίαν· ἄλλως τε τὸ μάρμαρον εἶναι βαρὺ, δυσκόμιστον καὶ εὐθραστον, ἂν καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐν γένει τὰ ἀγάλματα τὰ κατεσκευάζον ἐκ πολλῶν τεμαχίων — π. χ. οὐδὲ ἐν ἀγάλματι ἐκ τῶν ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῆς Ἀκροπόλεως εἶναι μονόλιθον ἀλλ' ἅπαντα πολύλιθα—οὐχ ἥττον ἢ μεταφορὰ τῆς πρώτης ὕλης ἦτο δύσκολος καὶ δαπανηρά, τὰ δὲ μέσα τῆς μεταφορᾶς τότε, λίαν ἀτελεῖ. Δὲν ἀγνοοῦμεν ὅτι τὰ μὲν τεμάχια ἐν γένει καὶ μάλιστα τῆς ἀγαλματοποιίας οἱ ἀρχαῖοι τὰ ἐξεχόνδριζον, διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν ἐν χρήσει λέξιν, καὶ ὅτι μ' ὅλην τὴν ἀτέλειαν τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας των μετέφερον ἐν τῇ Ἀκροπόλει καὶ ἀλλαχοῦ μέγιστα τεμάχια μαρμάρων· καὶ ὅτι χάρις εἰς τὰ μάρμαρα τοῦ Ὑμηττοῦ (ἐν μέρει καὶ τῆς Πεντέλης) ὀφείλομεν τὰ ἑκτακτα ταῦτα μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως, οὐχ ἥττον καὶ ἄλλα ὥς καὶ τόσα ἀγάλματα. Τὰ τῶν νήσων μάρμαρα καὶ μάλιστα τὰ τῆς Πάρου τοῖς ἦσαν γνωστότατα καὶ τὰ ἐχρησιμοποιοῦν ἐπαρκῶς μάλιστα ἕνεκα τῆς εὐκόλου αὐτῶν διὰ θαλάσσης μεταφορᾶς. Καὶ ἅπαντα ταῦτα συνετέλεσαν οὐ μικρὸν εἰς τὴν ἀποθανάτισιν τῆς Ἑλλάδος.

Τέλος δ' εἰπώμεν καὶ δύο λέξεις περὶ τῶν μαρμάρων τούτων.

Ὁ λυχνίτης, ἢ λυχνεὺς λίθος, δηλ. τὸ μάρμαρον τῆς Πάρου εἶναι ἐξ ὅλων τῶν γνωστῶν μαρμάρων ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἕνεκα τῆς πιέσεως ὑπέστη ἐν τῇ μυχιαιτάτῃ κα-

τῆς Σάμου τὸ πρῶτον ἦτον ἄξιος σαρὶς καὶ βραδυτέρων κατασκευάσθη ἑξάνον ὑπὸ τοῦ Αἰγινήτου Σμίλιδος.

τασκευῇ, τὴν τελειοτέραν μεταμόρφωσιν. Ἐν τοῖς λοιποῖς μαρμαροῖς π. χ. τοῦ Πεντελικοῦ τὰ ἐκ (*colcite*) διαφανῇ αὐτοῦ κρύσταλλα ἐμπεριέχοντα, ἐντὸς εἰδους λιθοκολλας ἀποτελοῦντα μικροὺς κόκκους, μὴ διαφανεῖς. Ἀνθρακικοῦ ἀσθέστου. Ἐν ᾧ ἐν τῷ μαρμάρῳ τῆς Πάρου οὐδὲν τούτων ὑφίσταται, ἀλλὰ μόνον κρύσταλλα ἀνίστου μεγέθους, ἅτινα συνεσφιγμένα τὰ μὲν ἐπὶ τῶν δέ, σχηματίζουσιν εἰδὸς τι μωσαϊκοῦ ἀκκονίστου· οὐδὲν τῶν στοιχείων τούτων ἔχει μῆκος πλεόν τῶν τριῶν χιλιοστῶν. Ἀμφότερα κέκτηνται λευκότητι χιόνος, μετὰ τὴν διαφορὰν ὅτι τὸ τῆς Πάρου ποικίλλεται δι' ἐλαφροτάτης κυανοφαίης τινὸς ἀποχρώσεως. Ἐνῷ τὸ ἀττικὸν μάρμαρον εἶναι μᾶλλον κιτρινωχρουν· ἡ πρωτίστη ὁμῶς διαφορὰ ἔγκειται ἐν τῇ τελείᾳ αὐτοῦ ἀποκρυσταλλώσει, ἕνεκα τῆς ὁποίας τὸ μάρμαρον τῆς Πάρου ἀπορροφᾷ τὸ φῶς, εἶναι διαφανέστερον παντὸς ἄλλου, καὶ τὸ προὔτιμον προσέτι ἕνεκα τῆς λευκότητός του καὶ κυρίως διότι ἀνεμίμησθε τὸ νωπὸν χρῶμα, τῆς σαρκὸς, ἕνεκα δὲ τῆς ἡμιδιαφανεΐας του, οὐδεμία ἄλλη ὕλη δύναται νὰ παρβληθῇ μετ' αὐτό. Ἐνῷ τὸ μάρμαρον τῆς Καρράρας ἔχει τι τὸ σακχαρῶδες καὶ μ' ὅλην τὴν λευκότητά του εἶναι ψυχρὸν καὶ ἀποκρουστικόν. Εἶναι δὲ ἡ μόνη ὕλη ἥτις διὰ τῶν θαμβοκοποῦσων μαρμαρυγῶν της εἶναι ἄξιον ἀγαλμάτων, ἀνδριάντων καὶ μεγάρων θεῶν!

Ἄλλ' ἐπανελθωμεν εἰς τὸν ὀρείχαλκον.

Ἀγάλματα ἐξ ὀρείχαλκου ἐλάχιστα ἡμῖν διεσώθησαν· μαρμαρίνα δὲ σῶα, καὶ μάλιστα τεθραυσμένα, πολλά. Ἐκ τῶν διασωθέντων λειψάνων τούτων δὲν δικιουόμεθα ἄραγε νὰ κρίνωμεν ἐξ ἀναλογίας περὶ τοῦ ποσοῦ τούτων, ὅπερ ὑπῆρχεν ἄλλοτε; Ἴσως τὸ πρᾶγμα τοῦτο δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἐπαρκῶς.

Ἐὰν ἐκ τῶν ἀρχαίων κωμικῶν ποιητῶν μᾶς ἐσώζοντο μόνον αἱ ἑνδεκα Κωμωδίαι τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τὰ ὀλίγα

ἀποσπάσματα αὐτοῦ καὶ περιοριζόμεθα μόνον εἰς τὰς σχε-
τικὰς ἐλαχίστας πληροφορίες τῆς ἀρχαιότητος περὶ αὐ-
τῶν, οἱ μὲν θὰ ἀμφέβαλον περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν κω-
μικῶν ποιητῶν, οἱ δὲ θὰ παρεδέχοντο ἐλαχίστας τινὰς κω-
μωδίας ἀπολεσθείσας καὶ οὐδὲν πλεόν. Καὶ ὅμως γνωρίζο-
μεν σήμερον ὅτι αἱ κωμωδίαὶ παρ' ἀρχαίοις ἠριθμοῦντο
κατὰ ἐκκτοντάδας, διὰ τὸ μὴν εἶπω κατὰ χιλιάδας.

Καὶ τὰ διασωθέντα ἀρχαῖα ἀγάλματα καὶ συντρίμ-
ματα αὐτῶν ἐκ χαλκοῦ, εἶναι ἄξιον ἀπορίης πῶς διασώθη-
θησαν, διότι καὶ τὸ ἐλάχιστον λείψανον αὐτῶν ἄμορφον, ἢ
μὴ, χρησιμεύει πάντοτε εἰς κατασκευὴν πολλῶν πραγμά-
των καὶ ἐπιδιώκεται, διότι ἔχει ἄξιον τινά. Ἐνῶ τὰ ἐκ
μαρμάρου ἀγάλματα, ἢ ἀνάγλυφα ἄρτια ἤδη, κατεστρέ-
φοντο ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τῶν
βροβάρων· θραυσμένα δὲ τὰ μετεχειρίζοντο πάντοτε ὡς κοι-
νὴν λίθον, ἢ μετεποιοῦν εἰς ἄσβεστον. Ὅσα δὲ διασώθησαν
ὀφείλουσι κυρίως τοῦτο εἰς τὴν δαπάνην τῆς μεταφορᾶς
πρὸς μετατόπισίν των, τοῦλάχιστον ἐκείνης, ἢ οἱ προτι-
θέμενοι τὸ καὶ μεταχειρισθῶσιν ἀπέδιδον, ὡς καὶ εἰς τὴν
γῆν ἢ ὁποῖα φιλοστόργως, ἕνεκα πολλῶν αἰτίων, κατώρ-
θωσε τὸ ἀποκρύψῃ. Οἱ φύλακες τῆς Ἀκροπόλεως ἐλυ-
ποῦντο διότι ὁ Ἑλγῖνος ἀπέφερε τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀρπαγέντα
καλλιτεχνήματα, διότι ἠδύναντο τὸ μετατραπῶσιν εἰς
λαμπρὰν ἄσβεστον. Τούτων ἀπάντων ἕνεκα, τὰ ἐκ μαρμά-
ρων σήμερον λείψανα τῆς ἀρχαιότητος εἶναι πολὺ περισ-
σότερα τῶν ἐξ ὀρειχάλκου, ἐνῶ τοῦναντίον τὰ ἐξ ὀρειχάλ-
κου ἀγάλματα, ἦσαν πολὺ περισσότερα ἀριθμούμενα κατὰ
χιλιάδας.

Εἰς τοὺς ἀρχαίους ναοὺς καὶ μάλιστα τοὺς ἐκδίδοντας
χρησμοὺς προσεφέροντο δῶρα, καὶ ἀναθήματα ὑπὸ διαφό-
ρους μορφάς, σχήματα καὶ εἶδη· ὅτε μὲν διὰ τὸ δυσωπή-
σωσι τὴν θεότητα, ὅτε δὲ διὰ τὸ καταστήσωσιν αὐτὴν
εὐνοϊκὴν. Τὰ ἀφιερῶματα ἢ αἱ προσφοραὶ αὗται ἐξηκολού-

θουν μάλιστα καὶ μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν, ἵνα τεθῇ φραγμὸς κατὰ τῆς καταφορᾶς, ὥς καὶ ὅταν ἐπρόκειτο νὰ προκαλέσωσιν εὐνοϊκὴν ἀπάντησιν, νὰ εὐχαριστήσωσι καὶ τέλος διὰ ν' ἀποτρέψωσι τὴν μῆνιν. Ὅταν ὁ χρησμὸς δὲν ἦτο πολὺ εὐχάριστος ἡγόραζον, οὕτως εἶπεῖν, καλλιτέρας ἐλπίδας, διὰ σπουδαιοτέρων προσφορῶν. Εἰς τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις συνεκροτεῖτο εἰδὸς τι πλειοδοσίας μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων, ἐκτὸς ὅταν ἐπεκράτει γνώμη τις, ὅτε ὁ παρὰ τῷ παρακειμένῳ συμβουλίῳ τοῦ ναοῦ, χρησμὸς ἦτον ὀριστικός, καὶ αὐτὸς μόνος ἐπέφερε πολλάκις τὸ ἀποτέλεσμα. Ὅτε ὁμως τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο δύσκολον νὰ προμαντευθῇ, ὁ χρησμὸς ἦτο διφορούμενος διὰ νὰ μὴ καταπέσῃ ποτὲ τὸ κύρος τοῦ μαντείου. Αἱ προσφοραὶ ἦσαν πολλάκις εἰς νόμισμα, οὐχ ἥττον καὶ εἰς ἀντικείμενα τέχνης καὶ μάλιστα ἀγάλματα, συνήθως ἐκ μετάλλου, ὥς καὶ εἰς σκεύη, ἀγγεῖα, τρίποδας βωμοὺς, τροπέζας, θρόνους, λυχνίαις, ἀσπίδας, πανοπλίας, στεφάνους, παντοῖα ὁμοιώματα κτλ. Ἀπαντα ταῦτα ἦσαν κατ' ἀρχὰς ἐξ ὀρειχάλκου εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς ναόν· ὁ Γύγης ὁμως καὶ ἄλλοι ἡγεμόνες τῆς Λυδίας ἀντεκατέστησαν τὸν χαλκὸν διὰ πολυτίμων μετάλλων.

Ἡ πόλις τῆς Ρόδου ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς ἦτον ὀχυρωμένη ὡς φρούριον καὶ κεκοσμημένη ὡς βασιλικὸς οἶκος· ὅτε ὁ Κῆσιος ἐπύρθησεν αὐτήν, εὗρεν ἐν αὐτῇ τρισχίλια ἀγάλματα. Μόνον ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ ἐκατὸν κολοσσῶν τοῦ Ἥλιου, οἵτινες ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων εἶχον ἀνεγερθῇ, εἰς καὶ μόνος ἠδύνετο νὰ δοξάσῃ οἰκονομήποτε πόλιν. Ὁ μέγιστος πάντων φαίνεται νὰ ἦτο ἔργον τοῦ Λυσίππου, ἂν καὶ τοῦτον ἐποίησε κατὰ τὸν Πλίνιον ὁ Χάρης, μάλιστα ἐκ τοῦ χαλκοῦ τῆς ἐλεπόλεως τοῦ Δημητρίου, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πολιορκίας αὐτοῦ (1).

(1) Κατεσκευάσας δὲ τοῦτον ἐβδομηκοντάπηχυν, ἡ δ' ἐργασία αὕτη διήρκεσε δώδεκα ἔτη· ἀπέβη δὲ τόσον πολυδάπανος ὥστε

Οἱ Ἀθηναῖοι ἀνήγειρον εἰς 200 ἡμέρας 360 χαλκοὺς ἀνδριάντας εἰς Δημήτριον τὸν Φαληρέα, 1500 δὲ κατὰ Δίωνα τὸν Χρυτόστομον (1).

Ὁ Multianus ἠρίθμησεν ἐν Ἀθήναις τρεῖς χιλιάδας ὀρειχάλκινα ἀγάλματα· ἰσάριθμα ἐν Ρόδῳ, ἰσάριθμα ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἐν Δελφοῖς δὲ ἐκτὸς τῶν ἀρπαγέντων, ὑπῆρχον ἔτι τρεῖς χιλιάδες. Ὁ Μούμμιος ἤρπασεν τσαῦτα ἐν Κορίνθῳ, ὥστε ἐπλήρωσεν ἐξ αὐτῶν τὴν Ρώμην, χωρὶς νὰ ὑπολογίσωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ πυρὸς καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἀταξίας καταστραφέντα ἀριστουργήματα ἀνερχόμενα εἰς πολλὰς χιλιάδας. Ὁ Σκάρως κατὰ τὸν θρίαμβόν του ἐξέθηκεν τρεῖς χιλιάδας ἐν τῷ θεάτρῳ. Κατὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Οὐλοσίων ἐκομίσθησαν δύο χιλιάδες ἐν Ρώμῃ. Φίλιππος γ' ὁ Μισορωμαῖος ἀντεκδικούμενος τὸ Δῖον (ἐξ οὗ Μέτελλος (ὁ Μακεδονικὸς), ἀφείλετο πολλοὺς ἀνδριάντας καὶ μάλιστα τοὺς 25 χαλκίνοὺς τοῦ Λυσίππου, οὓς ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἀνήγειρε διὰ τοὺς ἐν τῷ Γρανικῷ πεσόντας· ἐπόρθησε τὸ ἐν Ἀταλείᾳ Θέρμον, ἐν ᾗ διέφθειρε περὶ τοὺς δισχιλίους ἀνδριάντας, φεισθεὶς μόνον τῶν ἐπιγραφῶς

ὁ Χάρης βλέπων τὴν δαπάνην υπερδιπλασιαζομένην ἡτοχευρίασθη ἐξ ἀπελπισίας. 56 ἔτη μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ κολοσσοῦ τούτου, μέγας σεισμὸς κατέρριψε τὸ τεράστιον τοῦτο ἄγαλμα συντριφθὲν ἐκ τῶν γονάτων. Τὸ 653 μ. Χ. τὰ συντρίμματα ταῦτα ἐπωλήθησαν ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν εἰς ἔμπορόν τινα μεταχειρισθέντα 900 καμήλους πρὸς μεταφορὰν αὐτῶν.

(1) Ἐπειδὴ δὲ οἱ τεχνῖται δὲν ἐπῆρχον εἰς τὴν ἀπέραντον ταύτην ἐργασίαν, ἤρχισεν ἔκτοτε ἡ ὀλεθρία ἔξις τοῦ μεταρρυθμίζειν καὶ μεταγράφειν ἀρχαίους ἀνδριάντας εἰς μορφήν, ἣ εἰς ὄνομα μεταγενεστέρων ἀνδρῶν· ἀλλασσομένης ὅτε μὲν τῆς κεφαλῆς, ἄλλοτε δὲ καὶ μόνῃς τῆς ἐπιγραφῆς. Ὁ Καλιγούλας συνέλαβε μάλιστα τὴν βέβηλον ἰδέαν ν' ἀποκόψῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ Φειδιακοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, καὶ νὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ διὰ τῆς ἰδικῆς του !

θεῶν ἐχόντων. Ὁ Νοβιλίωρ ἤρπασεν ἐξ Ἀμβρακίας 258 χαλκίνους καὶ 230 λιθίνους.

Ἐν Τυρρηνίᾳ οἱ τῶν ναῶν ἀετοὶ ἐκοσμοῦντο τὸ πλεῖστον διὰ χαλκίνων ἐπιχρῦσων ἀγαλμάτων, διότι ἦσαν ἐλαφρότερα τῶν λιθίνων· πλεῖστα δὲ τούτων ἀναφέρονται εἰς Τυρρηνικάς πόλεις. Οἱ Ρωμαῖοι δὲ πρὸ τοῦ Ἀ Καραχιδονικοῦ πολέμου (267 π.Χ.) ἐκυρίευσαν τὴν Τυρρηνικὴν πόλιν Οὐολσῖνον ἐπί- τηδες, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ λάβωσι 2,000 ὑπάρχοντας ἀνδριάντας ἐν αὐτῷ· ὑπῆρχον δὲ πανταχοῦ τοῦ τότε πολιτισμένου κόσμου διεσπαρμένα τυρρηνικὰ ἀγάλματα.

Ὁ πρὸ τοῦ χρυσοῦ οἴκου τοῦ Νέρωνος ἐγερθεὶς κολσ- σὸς ὑπὸ τοῦ Ζηνοδώρου, παρίστατο ὡς Ἥλιος ἀκτινοστε- φής—ἅπαντες δὲ οἱ ἐπιφανεῖς Πτολεμαῖοι παρίσταντο ἀκτινοστεφῆς.— Ἀκολουθῶς οἱ Ρωμαῖοι ἀφίερωσαν τοῦτο εἰς τὸν Ἥλιον καὶ τέλος δι' 24 ἐλεφάντων τὸν μετεκό- μισαν ἀλλαχοῦ ὀνομάσαντες αὐτὸν Κόμμοδον. Καὶ ἄλλα πολλὰ ἀγάλματα καὶ προτομαὶ τοῦ Νέρωνος εὗρίσκοντο ἀκτινοστεφῆ. Οἱ αὐτοκράτορες δὲ ἀποθνήσκοντες ἔφερον ἀκτινωτὸν διάδημα. Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς λέγουσιν ὅτι πολλὰ περίφημα ἀγάλματα μετεφέρθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει κοσμήσαντα τὸ Ἱπποδρόμιον καὶ ἐν τῷ Λαυσαϊκῷ πολλὰ ἐθαυμάζοντο μέχρι τοῦ ἰα αἰῶνος ὡς ὁ Ὀλύμπιος Ζεὺς τοῦ Φειδίου, ἡ Κνιδία Ἀφροδίτη, ἡ Ἥρα τῆς Σάμου, τὰ ὅποια κατεστράφησαν κατὰ τὴν πυρ- καϊὰν τοῦ 475, 546 καὶ τὰς ἐπομέας καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων τοῦ 1203 καὶ 1204 κατεστρά- φησαν πολλὰ κειμήλια τέχνης καὶ οὐκ ὀλίγα ἀγάλματα· οἱ τὴν λοιπὴν δ' Ἑλλάδα διανεμηθέντες Φράγκοι, οὐδ' ἀγωγὴν οὐδὲ φιλοκαλίαν εἶχον, ὥστε νὰ ἐκτιμήσωσι τὰ τῶν ἀρχαίων μνημεῖα καὶ τὰ καλλιτεχνήματα, ἀφοῦ τὰ τέως διατηρούμενα Προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως μετεσκεύ- ασαν εἰς Παλάτιον τῶν Δουκῶν, καταστρέφοντες καὶ με- ταβάλλοντες ταῦτα κατὰ τὸ δοκοῦν.

Ἄπαντα τὰ ἐκ χαλκοῦ ταῦτα ἀγάλματα ὤφειλον βεβαίως τοὺς διαφόρους τούτους θελκτικούς χρωματισμοὺς εἰς τὴν ἀνάμιξιν τοῦ χαλκοῦ κατὰ τὴν τῆξιν μίγματος τινος ἢ εἰς τὴν χρῶσιν. Οἱ Αἰγύπτιοι ἐγνώριζον διαφόρους μεθόδους τῆς βαφῆς (teindre) τῶν μετάλλων. Ἐπὶ τοῦ ἀργύρου καὶ ἔγραφον διαφόρους γραφὰς ἄνευ γλυφῆς. Μόνον ἢ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ('Ιλ. Σ. 43, 47) περιγραφὴ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως δύναται νὰ μᾶς δώτῃ ἰδέαν τινα περὶ τὴν εἰς τὰς τέχνας ταύτας ἀνάπτυξιν αὐτῶν καὶ τῆς Λάρνακος τοῦ Κυψέλου(1), τῆς τοῦ Ἡρακλέους ἀσπίδος ('Ἡσιόδ.) τοῦ θώρακος τοῦ Ἀτρείδου ('Ομ. 'Ιλ. 23—8). Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἀνεπτύχθη κυρίως ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ τορευτικὴ (ἀρχίσκω κυρίως ἀπὸ τὰ μηχανικὰ σκεύη) μάλιστα κατ' ἐποχὴν, καθ' ἣν αἱ λοιπαὶ τέχναι μόλις ἐκκλιεργοῦντο (2). Καθόσον δ' ἡ μίμησις τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἀνεπτύσσετο καὶ τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν ἐλάμβανον τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν, ἡ θρησκεία ἀπῆτει νὰ σύγκληνται ἐκ πολυτίμων ὑλῶν. Τὰ τῶν θεῶν ὁμοιώματα ἤρχισαν νὰ κατασκευάζωνται ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος, ἢ χρῆσις δ' αὕτη κατέστη συνήθης εἰς τὰ ἀναθήματα, ὧν ἡ εὐσέβεια ἐπλήρου τοὺς ναοὺς. Ὅταν ἡ ἐξ ὀρειχάλκου ἀγαλματοποιία ἀνεπτύχθη, ἡ τορευτικὴ οὐδαμῶς ἔπαυσε νὰ συμερίζηται τὸ κράτος τῆς μὲ τὴν ἀγαλματοποιεῖαν διαφιλονεικοῦσα τὴν χρῆσιν, ἥ, εἶχεν ἄλλοτε τὸ πρυνό-

(1) «Ζώδια δ' ἐλέφαντος ἐπ' αὐτῆς (τῆς Λάρνακος] τοῦ Κυψέλου), τὰ δὲ χρυσοῦ, τὰ δὲ καὶ ἐξ αὐτῆς ἐστὶν εἰργασμένα τῆς κέδρου».

(2) Ὁ πρῶτος καλλιτέχνης ὡς πρὸς τὴν διακόσμησιν τῆς ἀσπίδος τῆς χρυσελεφαντίνης Ἀθηνᾶς μετὰ τὴν τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς φαίνεται νὰ ἦτον ὁ Μῦς, ὁ δὲ Παρράσιος νὰ ἔκαμε τὸ σχέδιον: «Ταῦτά τε καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ ἔργου Παρράσιον καταγράφας τὸ Εὐκτέρου....Λέγουσι τορρεῦσαι Μῦς».

μιον. Ἐκτοτε τὰ χρυσελεφάντινα ἀγάλματα κατέστησαν ἡ πολυτιμότερα προσφορά. Ἰδέαν τινὰ τούτων δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἀπὸ τὴν περιγραφὴν τῶν ἀνακτόρων τοῦ Ἀλκινόου κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Ὀμήρου (Ὀδ. Ζ 12, Η. 82-100).

Ἐγνώριζον δὲ πᾶσαν ἐργασίαν τῶν πολυτίμων μετάλλου ἦτοι τὰ σφυρήλατα, τὰ πλακωτὰ (plaqués), τὰ σηκωτὰ en compartiment (ἢ μᾶλλον τὰ cloisonnés), τὴν τορευτικὴν, τὴν ἐν μέρει, ἢ ἐξ ὁλοκλήρου τῆξιν, ἀναμιγνύοντες ἐν μέρει πολυτίμους λίθους καὶ σπάνια ξύλα, τὴν ποικιλικὴν (marqueterie), τὴν ποίικισιν καὶ χρωματισμόν τῶν μετάλλων διὰ τῆς δι' ὀξέων παρασκευῆς, ἢ διὰ μίξεως. Ἐφήρμοζον τὴν μίλτον, ἀφοῦ ὁ Φειδίας μετεχειρίσθη αὐτὴν διὰ νὰ καλύψῃ δι' ἀνθέων καὶ εἰκόνων τὸν μανδύαν τῆς Ἀθηνᾶς, τὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, ὡς καὶ τὸν ἐξ ἐλκίας στέφανον αὐτοῦ καὶ τὰ σκηπτρον μετάλλοις τοῖς πᾶσι διηθισμένον» (Παυσ. ἐ. II. 1) εἰσάγοντες πολυτίμους καὶ σκληροὺς λίθους. Τὰ κυρτὰ ἀνάγλυφα (en ronde bosse), τὴν κοσμηματογραφίαν, τὰς διακοσμητικὰς συνθέσεις καὶ τὰ κολοσσιαῖα ἀγάλματα : «Ὅπου γὰρ ὕλη μὲν ἦν λίθος, χαλκός, ἐλέφας, χρυσός, ἔβενος, κυπάρισσος αἱ δὲ ταύτην ἐκποιοῦσαι καὶ κατεργαζόμεναι τέχναι, τέκτονες, πλάσται, χαλκοτύποι, λιθουργοί, βαφεῖς, χρυσοῦ μαλακτῆρες ἐλέφαντος, ζωγράφοι, ποικιλταί, τορευταί· πομποὶ δὲ τούτων καὶ κομιστῆρες, ἔμποροι καὶ ναῦται, καὶ κυβερνήται κατὰ θάλατταν· οἱ δὲ κατὰ γῆν, ἀμαξοπηγοί, καὶ ζευγοτρόφοι, καὶ ἡνίοχοι, καὶ καλωστρόφοι, καὶ λινουργοί, καὶ σκυτοτόμοι, καὶ ὁδοποιοὶ καὶ μεταλλεῖς· ἐκάστη δὲ τέχνη, καθάπερ στρατηγός, ἴδιον στράτευμα, τὸν θητικὸν ὄχλον καὶ ἰδιώτην συντεταγμένον εἶχεν ὄργανον καὶ σῶμα τῆς ὑπηρεσίας γενόμενον εἰς πᾶσαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἡλικίαν καὶ φύσιν αἱ χρεταὶ διένεμον καὶ διέσπερον τὴν εὐπορίαν (Πλουτάρχ. Β. Περικλ. ιβ').

Ὁ μετὰ τὸν Φειδίαν τεχνίτης ὡς πρὸς τὴν τορρευτικήν βεβαίως ἦτον ὁ Πολύκλειτος. Ὡς πρὸς τὴν διακόσμησιν δὲ τῆς ἀσπίδος τῆς χρυσελεφαντίνης Ἀθηνᾶς μετὰ τὴν τῆς Προμάχου Ἀθηνᾶς, ἦτον ὁ Μῦς, ὁ δὲ Παρράσιος ἔκαμε τὸ σχέδιον (1).

Τὸ λεγόμενον ὅτι τὸ χρῶμα τοῦ χρυσοῦ εἶναι ἀκατάλληλον εἰς τὴν γλυπτικήν καὶ ὅτι τὸ χρύσωμα βλάπτει καὶ ἀτιμάζει τὰ ἀγάλματα, τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον, τοῦτο εἶναι ζήτημα συνηθείας, οὐχ ἦττον καὶ φωτός, καὶ μόνον ταῦτα μᾶς καθιστῶσιν εὐάρεστον ἢ δυσάρεστον τὴν χρῆσιν μιᾶς ἢ ἄλλης ὕλης· πολλάκις δὲ εἰς τὴν ἔλλειψιν τῆς συνηθείας, ὁφείλομεν τοῦναντίον. Ἡ ἐκλογὴ τῆς ὕλης ὑπὸ τοῦ τεχνίτου ὁφείλεται εἰς τὸ ὁρατὸν (visibilité) τοῦ ἔργου, τὴν εὐκολίαν τῆς ἐκτελέσεως καὶ τὴν διαφάνειάν του δηλ. τὴν στερεότητα. Οὐδὲν εὐχαριστώτερον τοῦ χρυσοῦ, οὐδεμία ἄλλως ὕλη παρέχει ὠραιότεραν ἐργασίαν, λεπτοτέραν καὶ στερεωτέραν. Οἱ ἀρχαῖοι φαίνεται νὰ ἐχρύσωνον πολλὰ ἐκ τῶν ὀρειχαλκίων ἀγαλμάτων τῶν ἐν μέρει, ἢ ἐξ ὀλοκλήρου, οὐχ ἦττον καὶ τὰ ξύλινα, τὰ γύψινα, ἐνίοτε δὲ καὶ τὰ μαρμαρίνα. Ὁ ἵππος τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, ὡς καὶ οἱ ἵπποι τοῦ Ἀγίου Μάρκου τῆς Βενετίας, διετήρησαν ὁρατὰ τὰ ἔχνη τοῦ χρυσώματος. Ἐν τῇ κόμῃ δὲ φαίνεται ὅτι ἐτίθετο χρυσὴ κόνις. Ἡ κόμη τῆς Ἀφροδίτης τῶν Μεδίκων ἦτο χρυσωμένη, ἀφοῦ διακρίνονται ἔχνη χρυσώματος, λέγεται δὲ ὅτι καὶ ὁ κολοσσὸς τῆς Ρόδου ἦτο χρυσωμένος ὡς καὶ ἄλλα ἀγάλματα. Ἡ ἐν τῷ Ἡρακλείῳ δὲ (τῆς Καμπανίας) ἀνακαλυφθεῖσα Ἀρτεμις ἔχει ξανθὴν κόμην.

(1) Ταῦτά τε καὶ τὰ λοιπὰ (δηλ. τὴν Λαπιθομαχίαν καὶ τὴν Κενταυρομαχίαν αἱ ὁποῖαι διακόσμουσιν τὴν ἀσπίδα τῆς Προμάχου Ἀθηνᾶς) τῶν ἔργων Παρράσιον καταγράφας τὸν Εὐκλῆτορος... Λέγουσι τορρεῦσαι Μῦς».

Ἄλλ' ὁ χρυσὸς δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν ἀγαλματοποιίαν.

Τὰ ἔργα τῆς ἐλληνικῆς χρυσοχοίας ἐκίνησαν μέχρι πάθους τοὺς Ῥωμαίους αὐτῶν ἐραστάς. Ὅταν ὁ Οὐῆρρος, τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς Δημοκρατίας, ἐλαφυραγῶγει τὴν Σικελίαν, ἐγκλείουσιν τὰ ὠραιότερα ἐξ αὐτῶν, ἐκινεῖτο μᾶλλον ὑπὸ τοῦ πρὸς αὐτὰ ἔρωτός του, παρὰ τοῦ τῆς ἀρπαγῆς. Ὁ ρήτωρ Κράσσος ἐπλήρωσεν 100,000 σιστέρσια διὰ ζεύγος ἀγγείων κατασκευασθέντων ὑπὸ τοῦ Μέντορος, χωρὶς ποτὲ νὰ κάμῃ χρῆσιν αὐτῶν, χάριν σεβασμοῦ πρὸς τὴν τέχνην. Ἐν τούτοις εὐρέθη ἕτερός τις μετ' αὐτὸν, φανατικώτερος καὶ ἐμέτρησε 1,200,000 διὰ τὰ περίφημα δύο ἐκπώματα ἐφ' ὧν ὁ Ζώπυρος παρέστησε τὸν Ἀρειὸν Πάγον καὶ τὴν δίκην τοῦ Ὁρέστου. Ὅτε οἱ διάσημοι καλλιτέχναι κατέστησαν σπάνιοι ἐπεζητοῦντο διὰ τὴν σπανιότητα καὶ ἀρχαιότητά των ὡς ἀρχέτυπα καὶ (*argenteus vetus*) μάλιστα τὰ φέροντα ὄνομα διασήμεου τινὸς τεχνίτου (διότι εὐρίσκοντο καὶ ἀπομιμήσεις αὐτῶν) ὡς τὰ τοῦ Μέντορος, τοῦ Ἀκράγαντος· ὁ τορευτὴς Ἀκράγας κατεσκεύασεν ἐν Ρόδῳ ἐκπώματα, κεκοσμημένα Κενταύροις, Βάκχαις καὶ θηρευταῖς, ὁ Ἀντίπατρος, οὗ θαυμαστικῶς ἀναφέρεται φιάλη, ἐφ' ἧς ὁ καλλιτέχνης, ἐκοίμισε μᾶλλον ἢ ἐτόρευσεν Σάτυρον. Ἄν καὶ ὁ ποιητὴς Πλάτων διὰ τοῦ κατωτέρου ἐπιγράμματος ἀποδίδει αὐτὸ τῷ Διοδώρῳ :

Τὸν Σάτυρον Διόδωρος ἐκοίμισεν, οὐκ ἐτόρευσεν.

Ἦν νύξης, ἐγερεῖς· ἄργυρος ὕπνον ἔχει.

Μετ' αὐτοὺς ἀνεφέροντο ὁ Βόηθος, ὁ Μέντωρ, ὁ Μύρων, ὁ Λύκιος, ὁ Κάλαμις, ὁ Ἀντίπατρος, ὁ Διόδωρος, ὁ Στρατόνικος, ὁ Ταυρίσκος ἀμφότεροι ἐκ Κυζίκου· ὁ Ἀρίστων καὶ Εὐνοῖκος ἐκ Μυτιλήνης, ὁ Ἐκαταῖος. Οἱ τοῦ Πομπηίου σύγχρονοι Πασιτέλης, Ποσιδώνιος ὁ Ἐφέσιος, Ζώπυρος καὶ Πυθέας καὶ τέλος ὁ Τεῦκρος.

Υπῆρχον δὲ χιτῶνες διάχρυσοι καὶ λιθοκόλλητοι. Πο-

τήρια λιθοκόλλητα, ὡς καὶ φάλαρα ἵππων, ἀσπίδες, κράνη, κολεοὶ ξιφῶν, ἀορτῆρες, σκῆπτρα, πόρπαι, ὑποδήματα, ἄρματα, πλοῖα, πυξίδες, ἀβακες, κλῖναι, μουσικὰ ὄργανα κτλ. ἐστολίζοντο δι' ἀναγλύπτων λίθων, (camées) δι' ἡμισφαίρειδων λείων λίθων (cabuchons). Τὰ στέμματα καὶ σκῆπτρα τῶν αὐτοκρατόρων καὶ ὑπάτων ἐπεστέφοντο δι' ἀετῶν, ἢ προτομῶν, ἐκ σαρδόνυχος κοσμοῦντος καὶ αὐτοὺς τοὺς τοίχους τῶν κατοικιῶν. Τὰ ἀνάκτορα τῆς Κλεοπάτρας ὡς καὶ τὰ τοῦ Ἡλίου ἦσαν κεκαλυμμένα διὰ λιθοκολλήτων ἐμπεπασμάτων. Οἱ Ἴνδοι βασιλεῖς εἶχον λιθοκολλήτους σκιάδας, οἱ Πάρθοι ὑπερέβαινον τοὺς Ρωμαίους διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν πολιτίμων λίθων εἰς ὅλα τὰ εἶδη τῆς διακοσμῆσεως. Διάδοχοι τῶν Ἀχαιμενιδῶν φέρουσιν, ὡς ἐκεῖνοι, χρυσοῦφанта φορέματα, μὲ πόρπας ἐξ ἀναγλύπτων λίθων· φέρουσι τιάρας, ζωστῆρας, περιδέρια, ψέλλια, ὑποδήματα πλήρη ἀναγλύπτων καὶ ἡμισφαίρειδων λείων λίθων. Ρωμαῖοί τε καὶ Βυζαντινοὶ φέρουσιν ἐνδύματα καὶ ὕπλα, λίθων πεπληρωμένα. Δέπαστρα δὲ λιθοκόλλητα ἀριθμοῦνται μετὰ τῶν ἀξιοθαυμαστοτέρων ἐπιτραπεζίων σκευῶν τῶν τε παλατιῶν καὶ χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλως τε ἡ κλασικὴ ἀρχαιότης θεωρεῖ δικαίως πάντοτε τὰ λιθοκόλλητα ὡς ἀνατολικὴν εἰδικότητα, διὰ τὴν ὑποῖαν ἐστερεῖτο καὶ καταλλήλων λέξεων.

Μόνον εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ Παμπηίου τὰ ἐκ τοῦ θησαυροῦ τοῦ Μιθριδάτου προερχόμενα (οὗτινος ἡ ἀπογραφὴ διήρκεσε τριάκοντα ἡμέρας) ἀνῆλθον εἰς 2,000 ἐκπώματα ἐξ ὄνυχος λιθοκόλλητα συσκευασμένα διὰ χρυσοῦ. Ἀγγεῖα δὲ ἐξ ὄνυχος ἐπωλήθησαν 70 τάλαντα. Ὁ Νέρων ἡγόρασεν ἐκπώματα λιθοκόλλητα 300 τάλαντα καὶ λεσχάνην ἐκ χρυστάλλου (φυσικοῦ βέβαια) δι' 150,000 σιστέρσια.

Ἐννοεῖται ὅτι τοιαῦτα κατεσκευάσθησαν οὐκ ὀλίγα ψευδῆ, τὰ ὅποια μάλιστα ὡς προχθές ἐθεωροῦντο ὕφ

ἀπάντων ὡς γνήσια, π. χ. τὸ sacro catino τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῆς Γενούης, δὲν εἶνε σμάρραγδος, ἀλλὰ θαυμάσιος τεχνικώτατος ἀφεγγῆς ὕλος, ὡς καὶ τὸ κυανοῦν κύπελλον τοῦ θησαυροῦ τῆς Monza δὲν εἶνε σάπφειρος, ἀλλ' ὕλος ἐπίσης, ὡς καὶ τὸ ἐν τῷ Βρετταν. Μουσείῳ ἀγγεῖον μὲ τὸν Τρυγητὸν, ὡς καὶ τὰ συντρίμματα ἐτέρου τινὸς ἀγγείου. Ἐν τῷ Cabinet des Médailles τῶν Παρισίων ὑπάρχουσιν οὐκ ὀλίγοι ἀνάγλυπτοι ἀρχαῖοι λίθοι ἐπίσης ψευδεῖς.

Ἡ ἐξ ὀρειχάλκου ἀγαλματοποιία ἔλαβε μεγάλην διάδοσιν ἐπὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Τότε κυρίως ἀνεφάνησαν οἱ δίκην πύργων ἐκεῖνοι κολοσσοί. Ὁ Λύσιππος κατεσκεύαζεν ἀγάλματα ὕψους 30—40 πήχεων. Ὁ ἐκ Λίνδου μαθητὴς τοῦ Χάρης ἐξετέλεσεν, ὡς ἴδμεν τὸν Κολοσσὸν τῆς Ρόδου. Τὰ παριστάνοντα τέθριππα ἄρματα ἐπολλαπλασιάσθησαν ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Λυσίππου καὶ τὸ εἶδος τῶν μνημείων τούτων ἦτο συνηθέστατον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ὀφείλεται καὶ τὸ πιστὸν τῆς ἀπεικονίσεως τῶν προσώπων, διότι ὁ Λυσίστρατος ἐλάβανεν ἐκμαγεῖον τῆς κεφαλῆς τοῦ εἰκονιζομένου.

Ἄν κατὰ τὸν τεχνικὸν ρυθμὸν ἡλαττοῦτο ἡ ἐποχὴ αὕτη τῆς προγενεστέρας, ἀφορμῶν ἐν τούτοις εἰς καλλιτεχνικὰ μεγαλουργήματα δὲν ὑστερεῖτο. Παρέσχον δὲ τοιαῦτα αἱ πολυπληθεῖς ἐγειρόμεναι πόλεις, εἰς ὧν τὴν οἰκοδομὴν καὶ ἐπικόσμησιν συνετέλουν τὰ μέγιστα ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ὑποδοθημένη μάλιστα καὶ ὑπὸ τῶν μηχανικῶν τεχνῶν, τελειοποιηθεισῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἔνεκα τῶν συνεχῶν πολέμων. Ἀξιοθαύμαστος ὅμως πάντων τεχνίτης πρὸς σχεδιασμὸν πόλεων, ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως ὁ μεγαλεπήβολος καὶ παράβολος ἀρχιτέκτων Δεινοκράτης, (κατ' ἄλλους δὲ Στασικράτης). οὗτος ἐπιθυμῶν νὰ ἄρῃ τὴν τέχνην εἰς ὕψος ἀντάξιον τοῦ μεγαλοπράγμονος

κατακτητοῦ, ὃν ἐξυπηρέτει, προέτεινεν αὐτῷ: «τῶν ὁρῶν μάλιστα τὸν Θοράκιον Ἄθων διατύπωσιν ἀνδρείκελον δέχασθαι καὶ διαμόρφωσιν· ἂν οὖν κελεύῃ μονιμώτατον ἀγαλμάτων αὐτῷ καὶ περιφανέστατον ἐξεργάσσεσθαι τὸν Ἄθων, τῇ μὲν ἀριστερᾷ χειρὶ περιλχυδάνοντα μυριάνδρον πόλιν οἰκουμένην, τῇ δὲ δεξιᾷ σπένδοντι ποταμοῦ ρεῦμα δαψιλές εἰς τὴν θάλασσαν ἀπορρέοντος. Ταῦτα μὲν οὖν πρηγθήσαστο» (Πλουτάρχ. Β. Ἀλεξ. κεφ. οβ').

Ἡ ὑπ' αὐτοῦ ὁμῶς οἰκοδομὴ τῆς Ἀλεξανδρείας δικαιώσισε τὴν φήμην τοῦ ἡ κατάλληλος καὶ σύμμετρος καλλονῇ τοῦ διαγράμματος, ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν δημοσίων καὶ ἡ στερεότης τῶν ιδιωτικῶν οἰκοδομῶν ἐθεωρήθη ὡς ὑπόδειγμα καὶ πρότυπον ὅλων τῶν μεταγενεστέρων πόλεων, διὸ καὶ δικαίως ἀπεκαλεῖτο *Καλὴ καὶ Χρυσή*. Ἀπασα ὁδοὺς κατατετέμηται, ἱππηλάταις καὶ ἄρματῆλάταις, δυσὶ δὲ πλατυτάταις, ἐπὶ πλέον ἢ πλέθρον ἀναπεπταμέναι, αἱ δὲ δίχαι καὶ πρὸς ὀρθὰς τέμνουσιν ἀλλήλας» (Στράβ.). Ὁ δὲ Διόδωρος λέγει: «Εὐστειχία δὲ τῆς ρυμοτομίας ποιήσας διαπνεῖσθαι τὴν πόλιν τοῖς ἔτησίοις ἀνέμοις». Ἡ τὸ σχῆμα τοῦ μανδύου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἔχουσα αὕτη «βασιλὶς τῶν πόλεων» εἶχε διάγραμμα εὐρυθμον καὶ τακτικόν ὡς μακεδονικὴ φάλαγξ, ἡ δὲ μεγίστη τῶν ὁδῶν τῆς ἐκκτόμους τὸ πλάτος, ἐξετείνετο ἐπὶ 20 στάδια, κατὰ δὲ Διόδωρον 40 ἀπὸ πύλης εἰς πύλην· αἱ δὲ λοιπαὶ ἦσαν παράλληλοι πρὸς τὰς δύο μεγάλας. Ἡ *Καλὴ καὶ Χρυσή* αὕτη πόλις δὲν ἦτον ὀλιγώτερον ἀξιοθαύμαστος διὰ τοὺς ὑπονόμους, ὅχετούς τῆς, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Σελεύκεια κτλ. Καὶ τέλος τὴν πυρὰν τοῦ Ἡρακλείου, δι' ἣν ὁ αὐτὸς ἀρχιτέκτων Δεινοκράτης ἐδαπάνησε 12,000 τάλαντα ἤτοι ἑξαπλάσια τῶν ὑπὲρ τῶν Προπυλαίων δαπανηθέντων!

Ὁ Χρωματισμὸς

Πρὸ ἐνὸς αἰῶνος οὐδεὶς ἐπίστευεν εἰς τὸν χρωματισμὸν τῶν ἀρχαίων ναῶν καὶ ἀγαλμάτων· ἀλλ' αἱ ἔκτοτε

ἀνακαλύψεις καὶ αἱ ἐπ' αὐτῶν μελέται, οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἐπιτρέπουσι πλέον εἰς τοῦτο.

Τὰ ἐξωτερικὰ ζωηρὰ χρώματα ἐκλαμπρύνουσι τὴν λευκότητα τοῦ μαρμάρου, τονίζοντα καὶ ἐπιδεικνύοντα τοὺς παγίους τόνους τοῦ χρωματισμοῦ τῶν θριγκῶν καὶ τῶν περιστευλίων, μὴ ἐξαιρουμένων οὐδ' αὐτῶν τῶν στηλῶν. Τὸ χρυσιζόν ἅμα κιτρινοειδὲς κροκωτὸν χρῶμα τῶν ἀρχαίων μνημείων, ὅπερ φαίνεται ὁ χρόνος νὰ ἐνεκόλαψεν αὐτοῖς εἶναι τεχνητὸν πάντοτε εἰς τὰ ξένα μάρμαρα καὶ δὲν δύναται πλέον νὰ ἰσχυρισθῇ τις ὅτι ὁ ἀποσπώμενος οὗτος χρωματισμένος φλοιὸς εἶναι ἔργον τοῦ χρόνου(1).

Οἱ δύο ἀετοί, αἱ μετόπαι καὶ ἡ ζωοφόρος ἐκοσμοῦντο διὰ θαυμασίων γλυπτικῶν ἔργων, ὡς καὶ τὰ διάφορα κοσμητικὰ μέρη τοῦ θριγκοῦ, ἡ ὑδροροή, τὰ κυμάτια τῶν ἐπιστυλίων, τῶν τοίγων, αἱ ἐπικρανίτιδες διεποικίλλοντο διὰ γραπιῶν μαιάνδρων καὶ ἀνθεμίων· χρωματιστὰ δὲ ἦσαν καὶ τῶν ἀγαλμάτων τὰ ἐνδύματα καὶ τὰ λοιπὰ πάρεργα, ὡς καὶ αὐτὰ τὰ φατνώματα καὶ αἱ στηλαί. Οἱ τοῦχοι ἐκοσμοῦντο κάτωθεν τῆς ὀροφῆς μὲ θαυμασίας τοιχογραφίας καὶ μετ' αὐτὰς ἠπλοῦντο αὐλαῖαι πολυτελεῖς, ἐνυφασμέναι δι' εἰκόνων τῶν μυθικῶν καὶ ἥρωικῶν χρόνων. Ἀπαντα τὰ ὅπλα, ὄργανα καὶ ἐργαλεῖα, οἱ χαλινοὶ καὶ τὰ φάλαρα τῶν ἵππων, οἱ ἀστερίσκοι τῶν φατνωμάτων κτλ.

(1) Αἱ στηλαὶ τοῦ Πανθέου τῆς Ρώμης ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ ναοῦ ἦσαν ἀνόμοιοι διότι προήρχοντο ἐξ ἄλλων λατομείων καὶ ἐχρωματίσθησαν διὰ τὸ ὁμοιόμορφον. Αἱ χημικαὶ ἀναλύσεις οὐδὲν διεσάφησαν. Καὶ ὁ ἀξιότιμος καθηγητὴς φίλος μου Κ. Ν. Δαμιδέργης φρονεῖ, ὅτι τοῦτο προέρχεται ἐκ τῶν ἐπηρεϊῶν τῆς ἀτμοσφαίρας· ὑποστηρίζει μάλιστα τοῦτο ἀπὸ τὴν Βορείον πρόσοφιν τῆς Ἀκαδημίας, ἣ ὅποια ὄντως χρυσοκιτρινίζει, διότι τὸ ἄχρουν ὑποξύδιον τοῦ σιδήρου διὰ τῆς ἀτμοσφαίρας μετατρέπεται εἰς δεξύδιον τοῦ σιδήρου, ἥτοι τὸ χρυσοκίτρινον τῶν ἐλληνικῶν μαρμάρων.

ἦσαν χρυσωμένα, ἢ ἐξ ὀρειχάλκου κεχυρωμένου (1). Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἀνηρτήθησαν ἐπὶ τῶν ἐπιστυλίων αἱ ἐκ τῆς μάχης τοῦ Γρανικοῦ πεμφθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου 300 ἀσπίδες (2) μετ' ἐπιγραφῶν χαλκίνοις γράμμασι γεγραμμένων· τὰ ἡλιογραφῇ δὲ ἔχνη τῶν ἀσπίδων τούτων, φαίνονται μέχρι σήμερον, ὡς καὶ αἱ ὅσαι ἐφ' ὧν ἦσαν καθηλωμένοι αἱ τε ἀσπίδες καὶ τὰ γράμματα.

Ἡ συνήθεια δὲ τοῦ τε χρωματισμοῦ (3) καὶ τῆς ἀμ-

(1) Καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπὶ τῶν γωνιῶν τῶν ἀετῶν ἀκρωτήριοι λέβητες τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἦσαν ἐπίχρσοι.

(2) Πλουτ. Β. Ἀλεξάνδρ. 16—7. Ἐγράφη μάλιστα ἐπὶ τῶν λαφύρων: «Ἀλέξανδρος ὁ Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες, πλὴν Λακεδαιμονίων, ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων» (Ἀρριαν. Δ' 16). Ὁ Μόμμιος ἐκρέμασεν ἐπὶ τῶν ἐπιστυλίων τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ τοῦ Διὸς ἑνδεκα χρυσᾶς ἀσπίδας «ταῖς ὑπὲρ τῶν κιόνων περιθέουσαι ζώνης» Ἐκτὸς δὲ τῶν τσεσάρων στεφάνων τοῦ Νέρωνος ὑπῆρχον καὶ 25 χαλκαὶ ἀσπίδες τοῦ αὐτοῦ ἐπίσης (Παυσ. Ἠλ. ιδ'). Μεταξὺ τῶν ἐν τοῖς τοίχοις τοῦ ἐν Σιγείῳ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἀναρτηθέντων τροπαίων, ὑπῆρχε καὶ ἡ ἀσπίς τοῦ ποιητοῦ Ἀλκαίου. Ὁ Πύρρος κατατροπώσας τοὺς Γαλάτας ἀνέθεσε τὰ ὅπλα αὐτῶν εἰς τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἱερὸν τῆς Ἰωνίας μετ' ἐπιγράμματος. Τῷ δὲ ἐν Δωδώνῃ Διὶ, τὰς ἀσπίδας τῶν Μακεδόνων (Παυσ. Ἀττ. ιγ'). Εἰς τὰ προπύλαια τοῦ Μαραθῶνος ἔκειντο ἀσπίδες χαμαὶ τῶν Σικυωνίων καὶ τῶν Ἐπικούρων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων τῶν ἐν τῇ Σφακτηρίᾳ νήσῳ ἀλόντων. Εἰς τὰ ἐν Ἀττικῇ ἱερὰ ἀνετέθησαν 300 πανοπλῖαι ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους μετὰ τὴν νίκην τῶν Ἀμπρακιωτῶν (Θουκυδ. Β. Γ'. ριδ'). Τὴν ἀσπίδα τοῦ Λεωκρίτου οἱ Ἀθηναῖοι ἀνέθεσαν τῷ Ἐλευθερίῳ Διὶ μετ' ἐπιγραφῆς (Παυσ. Ἀττ. 26).

Ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν ἤδη χρόνων ἐπεκράτει ἡ συνήθεια τῆς ἀναρτήσεως ἀσπίδων καὶ πανοπλιῶν ἐν τοῖς ναοῖς.

Ἐν τῷ ἐν Δελφοῖς ναῷ ἀνηρτῶντο ἀσπίδες ἐπὶ τῶν ἐπιστυλίων.

(3) Ἡ περιφημία Ἀμαζῶν (Mus. Pi, Chement. II σελ. 72) φέρεται ἐν ἔκτῃ ἔκτῃ χρωμάτων εἰς τὰς πτυχώσεις. «Ἡ γάνωσις τοῦ ἀγάλματος ἀναγκαῖα· ταχὺ γὰρ ἐξανθεῖ τὸ μίλτινον, ὃ τὰ παλαιὰ ἀγάλματα ἐχρῶζον» (Πλουτ. Quest. Rom. qu. 98).

φίσεως τῶν ἀγαλμάτων ἐξήσκησε τοιαύτην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς καλλιισθητικῆς τοῦ λαοῦ καὶ τῶν καλλιτεχνῶν, ὥστε διὰ τῶν ξυάνων κατενόησεν αὕτη τὴν ὑπὲρ τῆς πολυχρώμου γλυπτικῆς κλίσιν, ἐξ ἧς προήλθεν ἡ χρυσελεφαντίνη ἀγαλματοποιία.

Τὰ τρίγλυφα ἐχρωματίζοντο διὰ κυανοῦ χρώματος, ὡς καὶ πᾶν ὅτι ἠδύνατο νὰ ἴδῃ τις κάτωθεν καὶ ὕπερ ἀντικαθίστα τὸν οὐρανὸν τὸ πεδίον τῶν ἀετωμάτων καὶ τὸ τῶν μετοπῶν ἐρυθρόν· αἱ πρόμοχοι κυκναί, καὶ τὰ χωρίζον ταῦτα κοῖλον πλαίσιον ἐρυθρόν, αἱ αὐλακες τῶν τριγλύφων κυκναί, αἱ σταγόνες ἐχρυσούντο, οἱ δὲ κίονες ἐχρωματίζοντο δι' ὄχρας.

Ἡ ζωοφόρος τοῦ σηκοῦ ὑπερεκοσμεῖτο δι' αὐλάκων κυανῶν καὶ ἐρυθρῶν ἐναλλασσομένων· ὑπ' αὐτοῦς διήρχετο μαίανδρος χροματισμένος μετὰ φειδοῦς, μάλιστα δὲ χρυσομένος. Ἀκολουθῶς γραμμαὶ εἰς σχῆμα καρδίας, διακρινόμεναι ὑπὸ γραμμῶν ἐρυθρῶν ἐπὶ κυανοῦ πεδίου. Τῶν φατνωμάτων τὸ πεδίον ἦτο κυανοῦν, ὡς ὁ οὐρανὸς με χρυσοῦς (ἢ ἐξ ὀρειχάλκου χρυσωμένους) ἀστέρας, τὰ ὁποῖα ἦσαν δημοτικώτατα. Τὰ χρυσώματα ἐγένοντο χάριν ἀντανακλάσεως. Ὡς πρὸς τὴν σκληρότητα τῶν τόνων, αὕτη ἐμειοῦτο ἐκ τῆς ἀποστάσεως καὶ τῆς ἀναλογίας. Τὰ δ' ἐνδύματα τῶν παριστανομένων πράσινα.

Τὰ παντὸς εἶδους ἀγάλματα ἐχρωματίζοντο ἐπίσης.

Σχεδὸν ὅλα τὰ ἔθνη ἔχουσιν ἐξ ἐμφύτου κληρονομίας ἢ παραδόσεως τὸ αἶσθημα ἀνωτέρας τινὸς δυνάμεως ἢ ἐνστίκτου. Ἡ ἔκφρασις τῆς ὑπερφυσικῆς τυχῆς δυνάμεως

Ἐπὶ Ναπολέοντος τοῦ α' ὁ συρμὸς νὰ βάζωνται αἱ γυναῖκες ἦτο τόσοσιν κοινός, ὥστε μερικαὶ αἱ ὅποιαι δὲν ἐπεθύμουν νὰ ὑποβάλλωνται εἰς τὴν συνήθειαν ταύτην ἐπροξένουν τοιαύτην κακὴν ἐντύπωσιν, ὥστε ὁ Μ. Ναπολέων ξενιζόμενος διὰ τοῦτο ἡρώτα αὐτάς μετ' ἀπορίας: *où sont vos couleurs?*

ἐκφράζεται συνήθως εἰς τοὺς ἀναπτυγμένους λαοὺς διὰ τε-
λείας ἀπεικονίσεως τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς σχετικῶς μὲ
τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης, ἐν ᾗ αὕτη εὐρίσκεται. Τὰ ἀ-
σιακὰ ἔθνη, ἅτινα πρῶτα πάντων ἀνεπτύχθησαν ἕνεκα τοῦ
κλίματος καὶ ἄλλων λόγων, κατασκεύασαν βαίτυλα
(βαϊτύλιον *fetiches*), ἥτοι χονδροειδῆ ξόανα ἐκ ξύλου,
ἅτινα καὶ ἐλάτρευον. Διὰ τὴν κατασκευὴν αὐτῶν μετε-
χειρίζοντο, ὡς εἵπομεν, παντὸς εἴδους ὕλης. Ἐπειδὴ ἡ
τέχνη εὐρίσκετο εἰς νηπιώδη κατὰστασιν καὶ δὲν ἦτο δυ-
νατὸν νὰ καταργασθῇ ὁλόκληρον τὸ σῶμα μὲ ἀνθρωπίνην
τινὰ ὁμοιότητα, ἐξεργάζοντο μόνον τὰ ἄκρα, ἥτοι τὴν κε-
φαλὴν, τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, ὡς τὰ αἰγυπτιακὰ
ἀγάλματα, καλύπτοντες ὁλόκληρον τὸ σῶμα δι' ἐνδυμά-
των, ὑπερκαὶ φυσικώτερον (ἄφοῦ ὁ ἀνθρώπος ἐνεδύετο ἐπὶ
τέλους), ὡς αἱ Αἰγυπτιακαὶ μούραι, ἣ τὰ σημερινὰ ἀνδρεί-
κελα.

Τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ Γραφῇ ἀναφερόμενα εἰδῶλα (Γένεσις)
ἦσαν χρυσοῦ. Ὁ Βαρούχ (κεφ. 6) παρουσιάζει τοὺς Χαλ-
δαίους ἱερεῖς ἐκδύοντας τοὺς ὑπ' αὐτῶν ὑπηρετούμενους θε-
οὺς, ἵνα διὰ τῶν ἐνδυμάτων αὐτῶν, ἐνδύσωσι τὰς γυναῖ-
κας καὶ τὰ τεκνα αὐτῶν· ἀφῆρουν δὲ οὐ μόνον τὰ ἐνδύ-
ματα, ἀλλὰ καὶ τοὺς στεφάνους αὐτῶν. Τοῦτο δ' ἐγένετο

(1). Ἐν Ἡλιδι ὑπῆρχε ναὸς τῆς Τύχης ἔνθα ἡ θεὰ παρίστατο
ἐν μεγέθει μέγα· ξόανον ἐπίχρυσον ἐκτὸς τῆς κεφαλῆς, τῶν ἄκρων,
τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν, ἐκ λίθου λευκοῦ. Ἐπίσης τοῦ ἐν τῇ
πόλει ταύτῃ ναοῦ τῶν Χαρίτων, τὸ σύμπλεγμα τῶν θεαινῶν τού-
των ἦσαν ξόανα ἐπίχρυσα τὰ εἰς ἐσθῆτα· πρόσωπα δὲ καὶ χεῖ-
ρες καὶ πόδες λίθου λευκοῦ. Τὸ ἐν Αἰγείρᾳ τῆς Ἀχαΐας ναοῦ τοῦ
Διὸς ἦτο διηνησιμένον ξόανον. Τὸ ἐν Ἀμύκλαις ἄγαλμα τοῦ
Ἀπόλλωνος ἦτο στήλη ὀρειχάλκινος οὐτινος ἡ κεφαλὴ καὶ τὰ
ἄκρα τῶν χειρῶν καὶ ποδῶν ἦσαν ἐκ λίθου. Ἡ ἐν Μεγάροις
Ἀθηνᾶ «ἄγαλμα δὲ ἐστὶν ἐπίχρυσον πλὴν χειρῶν καὶ ἄκρων πο-
δῶν· ταῦτα δὲ καὶ τὸ πρόσωπόν ἐστιν ἐλέφαντος» (Παυσαν.).

ἀνέκαθεν ἐν Ἀσίᾳ καὶ σήμερον δὲ ἐνδύουσι τὰς ἐν ταῖς πα-
γύδασι ζόανα. Διὰ τῶν Φοινίκων καὶ διὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι
ἀποικιῶν αὐτῶν εἰσῆχθησαν καὶ παρ' ἡμῖν τὰ ζόανα λε-
γόμενα οὐρανόπεμπτα, πρὸς περισσοτέραν ἐπιβολὴν αὐτῶν.
Ἐντεῦθεν τὸ ἐξ ἐλαίας ζόχνον τῆς Ἀθηνᾶς ἐν τῷ Ἑρε-
χθείῳ, καὶ ὁ κατὰ τετραετίαν ἀλλασσόμενος μετὰ τόσης
πομπῆς πέπλος αὐτοῦ. Ἐκ τούτων λοιπὸν προῆλθεν καὶ
ἐπεκράτησεν ἡ μέθοδος τῆς Αἰγυπτιακῆς σχολῆς (αἰγινή-
τικῆς λεγομένης παρ' ἡμῖν), ἥτοι ὁ ἀνάλογος χρωματισμὸς
τῶν τε ἀγαλμάτων καὶ τῶν φορεμάτων αὐτῶν. Διὰ τοῦ
τρόπου δὲ τούτου διωρθοῦτο καὶ ἡ ἀτέλεια τῆς ὕλης, καὶ
μάλιστα ἡ μονοτονία τῆς τοῦ μαρμάρου λευκότητος, ἡ ἐκ
τοῦ χρόνου προσερχομένη φθορά καὶ τέλος χωρὶς νὰ σφετε-
ρισθῶσι τὴν ζωγραφικὴν, ἐπέφερον διὰ τοῦ πλούτου καὶ τῆς
πολυτελείας τῆς τε ὕλης καὶ τῶν χρωμάτων, τὸ εἰς τὴν
φαντασίαν ποθοῦμενον ἀποτέλεσμα. Οὕτω λοιπὸν ἐγεν-
νήθησαν καὶ τὰ χρυσελεφάντινα ἀγάλματα καὶ μάλιστα ἡ
ἐν τῷ Παρθενῶνι Ἀθηνᾶ τοῦ Φειδίου. Πρὸς ἐπιτυχίαν δὲ τοῦ
σκοποῦ καὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης κατεσκεύαζον ἀγάλματα ἐκ
πολυλίθων λίθων διαφόρων χρωμάτων, ὥστε ἐκ τοῦ χρώ-
ματος τῆς πρώτης ὕλης νὰ ἐπιτυγχάνουσι τὸν χρωματισμὸν
τῶν ἐνδυμάτων: π.χ. διὰ τοῦ πορφυροῦ λίθου. Ἐνῶ δὲ
κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους τὰ ἀγάλματα ἦσαν γυμνά,
ὥς καὶ παρ' Αἰγυπτίους, χάριν τοῦ σκοποῦ τούτου ἤρχισαν
νὰ τὰ κατσκευάζωσι μετ' ἐνδυμάτων. Ὁ Σωκράτης κα-
τεσκεύαζε τὰς Χάριτας ἐνδεδυμένας, καὶ ὁ Ἀπελλῆς ἐπὶ
τῶν ἡμερῶν του ἔπραττεν οὕτω.

Ὁ τοῦ Καπιτωλίου Ζεὺς ἦτον ἐξ ὀπτῆς γῆς χρωμα-
τισμένος ὁμῶς διὰ μίλτου (ἀμμίου, minium), ὡς καὶ τὸ ἐν
Θεσπιαῖς ἐκ γύψου ἀγαλμα τοῦ Βάκχου.

Κατὰ τὴν ἐν Δάφνῃ τῆς Ἀντιοχείας πομπὴν τοῦ Ἀντιόχου
Δ' ἐπαρουσίασε πλῆθος ἀγαλμάτων ἀνεκδιήγητον, κεχρυσω-
μένα ἢ με στυλὰς διαχρύστους ἡμφιεσμένα (Ἀθ. β. Ε' 22-41).

Ἀνάλογά τινα συνέβαινον καὶ εἰς τὰ ὀρειχάλκινα ἀγάλματα τὰ ὁποῖα, ὡς εἶδομεν, ἦσαν περισσότερα τῶν ἐκ μαρμάρου. Διὰ τῆς τέχνης ἐπετυγχάνετο ἡ ἔκφρασις αἰσθημάτων καὶ παθῶν. Ἡ περίφημος Βάκχη τοῦ Σκόπα, λέγει ὁ Καλλιστράτης ὅτι ἐκράτει ἀντὶ θύρσου χιμαίρας τι πλάσμα πελιδνὸν τὴν χροάν, καὶ γὰρ τὸ τεθνηκὸς ὁ λίθος ὑπενεδύετο καὶ μίαν οὔσαν τὴν ὕλην ἐκ θανάτου καὶ ζωῆς διήρει τὴν μίμησιν.

Ὁ περίφημος γλύπτης Σελακίων εἰς τὸν νεκρὸν ἐκ χαλκοῦ τῆς βασιλίσσης Ἰοκάστης, ὅπερ παρίστα αὐτὴν νεκρὰν, διὰ τὴν ἐκφράσιν τὴν ὠχρότητα τοῦ προσώπου ἀνέμιξεν ἄργυρον ἐν τῷ χαλκῷ: ἡ φασὶν εἰς τὸ πρόσωπον ἀργύρου τι συμμῖξαι τὸν τεχνίτην, ὅπως ἐκλείποντος ἀνθρώπου καὶ μαρμариνομένου λάβῃ περιφάνειαν ὁ χαλκός (Πλουτ. Συμπόσ. V. Πρόβλ. Α'. 2).

Ὁ σοφιστὴς Καλλίστρατος περιγράφει δεκατέσσαρα περιφανῆ ἀρχαῖα ἀγάλματα κατασκευασθέντα ὑπὸ τῶν διασημοτέρων ἀγαλματοποιῶν τῆς Ἑλλάδος. Πέντε ἐξ αὐτῶν ἦσαν ὀρειχάλκινα, ὧν μέρη τινὰ τοῦ μετόπου διὰ τὴν ἐκφράσιν παθήσεις τινὰς τῆς ψυχῆς, ὅπερ ἐπετυγχάνετο μόνον διὰ τοῦ χρωματισμοῦ, τὰ σχετικὰ μέρη ἐχρωματίσθησαν ἢ ἀνεμίχθησαν κατὰ τὴν τῆξιν διὰ μίγματος ἢ ἄλλων τεχνικῶν τρόπων. Ὅταν ὁ ἴδιος περιγράφει τὸν ὀρειχάλκινον Ἐρωτα τοῦ Πραξιτέλους προκαλοῦντα τὸν θαυμασμὸν ἕνεκα τῆς διευθετήσεως τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς, τοῦ μειδιάματος, τοῦ πυρὸς τῶν ὀφθαλμῶν, προσθέτει: «καὶ ἦν θαυμαστός οἶος ὁ χαλκός. Ἰδόντι μὲν γὰρ, ἔρευθος ἀπέστιλβεν ἐξ ἄκρων βοστρύχων αἰρόμενον» (Φιλοστρ. Ἐκφρ. Καλλιστράτου. Ἐρωτος ἀγαλμα). Ὅπερ σημαίνει ὅτι ὁ Πραξιτέλης θέλων τὴν παρουσίαν τὸν Ἐρωτα μὲ χρῶμα διάπυρον ἀνέμιξεν εἰς τὸ μέταλλον τοῦ προσώπου τοῦ Ἐρωτος, μίγμα δι' οὗ παρίστατο ροδόχρους, ἢ δι' ἐλαφροῦ τινος χρωματισμοῦ κατέστησε τοιοῦτο τὸ πρόσωπον.

Ἡ μεταβολή δὲ τοῦ μετάλλου κατὰ τὴν τῆξιν δὲν ἦτον ἀδύνατος ἀφοῦ γνωρίζομεν ὅτι τὰ ἀγάλματα καὶ μάλιστα τὰ ἐξ ὀρειχάλκου, συνέκειντο ἐκ πολλῶν μερῶν «ἀ γὰρ μὴ παρέλαβεν ὕλη, μὴ δὲ εἶχε τὸν φόντα τούτων ἡ τέχνη τὴν ἐξουσίαν ἐπορίζετο. Ἐκοινοῦτο δὲ τὰς παρειὰς ἐρυθήματι, ὃ δὴ καὶ παράδοξον ἦν, χαλκὸν τικτόμενον ἔρευθος». (Ἐκφράσεις Καλλιστράτου, εἰς τὸν Πραξιτέλους Ἑρωτα).

Ἐν Ἡλιδι ἐπὶ Παυσανίου, ὑπῆρχεν ἀγένειός τις Ποσειδῶν χαλκοῦς ὄν, ἔνεκα τῶν πολυχρόων ἐνδυμάτων του, τὸν παρωνόμαζον *σαιράπην*.

Μήπως καὶ οἱ Φράγχοι σήμερον δὲν παρονομάζουν τὸ ἐκ πωρίου λίθου τρίσωμον τέρας ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπερ φαίνεται νὰ ἐστόλιζε τὸν ἀρχαῖον Παρθενῶνα, *Barbe-blene*;

Τοῦτ' αὐτὸ συνέβαινε καὶ εἰς τὸν ἐξ ὀρειχάλκου Διόνυσον τοῦ Πραξιτέλους : «Καὶ πρὸς ἀνθρωπίνην αἴσθησιν ἐκδιάζεται τὸν χρυσόν. Αἱ δὲ δὴ Πραξιτέλους χεῖρες, ζωτικά διόλου κατεσκευάζον τὰ τεχνήματα. Ἄλσος ἦν, καὶ Διόνυσος εἰστήκει, ἡθέου σχῆμα μιμούμενος. Οὕτω μὲν ἀπλὸς ὡς πρὸς σάρκα μεταρρυθμίζεσθαι τὸν χαλκόν. Οὕτω δὲ ὑγρὸν καὶ κεχαλασμένον ἔχων τὸ σῶμα, ὡς ἐξ ἐτέρας ὕλης, ἀλλὰ μὴ χαλκοῦ πεφυκός· ὡς χαλκός μὲν ὢν, ἠρρυθρίνετο. Ζωῆς δὲ μετουσίαν οὐκ ἔχων, ἐβούλετο τὴν ἰδέαν δεικνύναι· ἀψυμένῳ δέ σοι, πρὸς τὴν ἀκμὴν ὑπεξίστατο. Καὶ ὄντως μὲν ὁ χαλκός ἦν στεγανός. Ὑπὸ δὲ τῆς τέχνης μαλαττούμενος εἰς σάρκα, ἀπιδίδρασκε τῆς χειρὸς τὴν αἴσθησιν. Ἦν δὲ ἀνθηρὸς ἀβρότητος γέμων, ἡμέρωρ εὔμενος».

» Ὁ γὰρ δὴ Σκόπας ὥσπερ ἔκ τινος ἐπιπνοίας κινη-

(1) Καὶ ὁ Βάχχος ἦτον οὕτως ἐνδεδυμένος, ἀφοῦ ὁ Ἡλιογάβαλος φέρων χιτῶνας χρυσοῦφεις καὶ ἀλουργεῖς χειριδωτοὺς καὶ ποδήρεις, παρεβάλλετο μὲ τὸν Βάχχον.

θεῖς, εἰς τὴν τοῦ ἀγάλματος δημιουργίαν τὴν θεοφορίαν ἐφῆκε. Τί δὲ ὑμῖν οὐκ ἄνωθεν τὸν ἐνθουσιασμόν τῆς τέχνης διηγοῦμαι; Ἦν Βάκχης ἄγαλμα, ἐκ λίθου παρίου πεποιημένον, ἀλλαττόμενον πρὸς τὴν ὄντως Βάκχην. Ἐν γὰρ τῇ οἰκείᾳ τάξει μένων ὁ λίθος, τὸν ἐν τοῖς λίθοις νόμον ἐκβαίνειν ἐδόκει. Τὸ μὲν γὰρ φαινόμενον, ὄντως ἦν εἶδωλον. Ἡ τέχνη δ' εἰς τὸ ὅντως ὄν ἀπήγαγε τὴν μίμησιν. Εἶδες ἂν ὅτι καὶ στερεὸς ὢν, εἰς τὴν τοῦ θήλεος εἰκασίαν ἐμαλάττετο, γοργότητος διορθουμένης τὸ θῆλυ. Καὶ εἰς ἐξουσίαν ἀμοιρῶν κινήσεως, ἤδει βακχεύεσθαι. Καὶ τῷ θεῷ εἰσιόντι, τὰ ἔνδον ὑπῆχει. Πρόσωπόν γε μὴν ἰδόντες, ὑπὸ ἀφασίας ἔστημεν. Οὕτω δὲ καὶ αἰσθήσεως συνείπετο δῆλωμα, μὴ παρούσης αἰσθήσεως. Καὶ Βάκχης ἐκβακχεύων θειασμὸς ἐμηνύετο, θειασμοῦ μὴ πλήττοντος. Καὶ ὅσα φέρει μανίας οἰστρῶσα ψυχὴ, τσαῦτα πάθοις διέλαμπε τὰ τεκμήρια ὑπὸ τῆς τέχνης, ἀρρήτῳ λόγῳ κραθέντα. Ἀνεῖτο δὲ ἡ κόμη ζεφύρῳ σοβεῖν, καὶ εἰς τριχὸς αἰσθησεν λίθος ὑπεσχίζετο. Ὁ δὲ καὶ μάλιστα τὸν λογισμόν ὑπεξίστη, ὅτι καὶ τριχὸς λεπτότητι λίθος ὢν, ἐπέιθετο, καὶ πλοκάμων ὑπῆκουσε τοῖς μιμήμασι, καὶ τῆς ζωτικῆς ἔξεως γεγυμνωμένος, τὸ ζωτικὸν εἶχεν. Ἐφης ἂν ὅτι καὶ αὐξήσεως ἀφορμὰς ἡ τέχνη συνεισήγαγεν. Οὕτω καὶ τὸ ὁρώμενον, ἄπιστον, καὶ τὸ μὴ πιστὸν, ὁρώμενον. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ χεῖρας ἐνεργοὺς ἐπεδείκνυτο. Οὐ γὰρ βακχικὸν ἐτίνασσε θύρσον, ἀλλὰ τι σφάγιον ἔφερεν, ὥσπερ εὐάζουσα πικροτάτας μαnίας σύμβολον. Τὸ δὲ, ἦν χιμαίρας τι πλάσμα πελιδνὸν τὴν χροάν. Καὶ γὰρ τὸ τεθνηκὸς, ὁ λίθος ὑπεδύετο. Καὶ μίαν οὖσαν τὴν ὕλην, εἰς θανάτου καὶ ζωῆς διήρα τὴν μίμησιν. Τὴν μὲν ἔμπνουν στήσασαν, καὶ οἷον ὀρεγομένην Κιθαιρῶνος. Τὴν δὲ, ἐκ τοῦ Βακχίου θανατωθεῖσαν οἰστρου, καὶ τῶν αἰσθήσεων ἀπομακρύνουσιν τὴν ἀκμὴν. Ὁ μὲν οὖν Σκόπας, καὶ τὰς ἀψύχους εἰδωλοποιῶν γενέσεις δημιουργὸς ἀληθείας ἦν, καὶ

τοῖς σώμασι τῆς ὕλης ἀπετυποῦτο τὰ θαύματα».

«Παρά κρήνην Ἰνδὸς εἰστήκει (εἰς τὸ τοῦ Ἰνδοῦ ἄγαλμα),...εἶχε δὲ εὐθαλῆ μὲν, καὶ οὐλὴν τὴν χαίτην, οὐκ ἀκράτῳ τῷ μέλανι λάμπουσιν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἄκρων, πρὸς κόχλου τυρίας ἄνθος ὀρίζουσιν. Οἶον γὰρ εὐπαθοῦσα καὶ νοτιζομένη ταῖς προσοίκοις νύμφαις ἢ θριξὶ ἐκ ριζῶν ἀνιοῦσα, μελάντορος πρὸς τοῖς ἄκροις ἐπόρφυρεν. Ὀφθαλμοὶ γε μὴν οὐ συνῆδον τῷ λίθῳ. Κατὰ γὰρ τὰς τῶν ὀμμάτων κόρας, περιέθει λευκότης, κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς πέτρας μεταπιπτούσης εἰς λευκότερον, καθ' ὃ καὶ τῆς τοῦ Ἰνδοῦ φύσεως ἡ χροὰ μελαίνεται. Μέθη δὲ αὐτὸν ἐξίστη. Καὶ τὸ μεμεθυσμένον, οὐ κατεμήνυσεν ἡ τοῦ λίθου χροὰ. Οὐ γὰρ ἦν αὐτῷ μηχανήμα τὰς παρειὰς φοινίξει, σκέποντος τοῦ μέλανος τὴν μέθην. Ἐκ δὲ τοῦ σχήματος, κατηγόρει τοῦ πάθους. Παράφορός τε γὰρ, καὶ κωμάζων εἰστήκει, οὐ δυνάμενος ἐρεῖδειν τὸ πῶδε, ἀλλ' ὑπότρομός τε, καὶ ὑπὸ τὴν γῆν ὀκλάζων. Ὁ δὲ λίθος, ὑπὸ τοῦ πάθους ἐφκει πληγέν τι, καὶ οἶονεῖ σπαίρειν, τὸν ἀπὸ τῆς μέθης ἐμφανίζων σεισμόν».

» Ἄλσος ἦν. Καὶ ἐν αὐτῷ, κρήνη πάγκαλος...εἰστήκει δὲ ἐπ' αὐτῇ Νάρκισος (εἰς τὸ τοῦ Ναρκίσου ἄγαλμα), ἐκ λίθου λευκοῦ πεποιημένος. Παῖς ἦν, μᾶλλον δὲ ἡθέος, ἡλικιώτης ἐρώτων, ἀστραπὴν οἶον ἐξ αὐτοῦ τοῦ σώματος ἀπολάμπων κάλλους. Ἦν δὲ τοιόνδε τὸ σχῆμα. Κόμαις ἐπιχρύσοις ἥστραπτε, κατὰ μὲν τὸ μέτωπον, τῆς τριχὸς ἐλίσσομένης εἰς κύκλον. Κατὰ δὲ τὸν αὐχένα, κεχυμένης εἰς νῶτα. Ἐβλεπε δὲ οὐκ ἀκράτως γαῦρον, οὐδὲ ἱλαρὸν καθαρῶς. Ἐπιπεφύκει γὰρ ἐν τοῖς ὄμμασιν ἐκ τῆς τέχνης καὶ λύπη, ἵνα μετὰ τοῦ Ναρκίσου καὶ τὴν τύχην ἡ εἰκὼν μιμῆται. Ἔσταλτο δὲ ὥσπερ οἱ ἐρώντες, οἷς καὶ τῆς ὥρας τὴν ἀκμὴν προσείκαστο».

«Καιρὸς ἦν εἰς ἄγαλμα (εἰς τὸ ἐν Σικυῶνι ἄγαλμα τοῦ Καιροῦ τοῦ Λυσίππου), τετυπωμένος ἐκ χαλκοῦ, πρὸς τὴν

φύσιν ἀμιλλώμενος τῆς τέχνης. Παῖς δὲ ἦν ὁ Καιρὸς ἡβῶν, ἐκ κεφαλῆς ἐς πόδας ἐπανθῶν τὸ τῆς ἡβῆς ἄνθος. Ἦν δὲ τὴν μὲν ὄψιν, ὥραϊος, σείων Ἰουλον, καὶ ζεφύρω τινάσειν. Πρὸς ὃ βούλοιτο καταλιπὼν τῆς κόμης ἄνετον, τὴν δὲ χροάν εἶχεν ἀνθηράν, τῇ λαμπηδόνι τοῦ σώματος τὰ ἄνθη δηλῶν. Ἦν δὲ Διονύσῳ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐμφερῆς. Τὰ μὲν γὰρ μέτωπα, χάρισιν ἔστιλβεν. Αἱ παρειαὶ δὲ αὐτῷ εἰς ἄνθος ἐρευθόμεναι, νεωτήσιον ὥραϊζοντο, ἐπιβάλλουσαι τοῖς ὄμμασιν ἀπαλὸν, ἐρύθημα. Εἰστήκει δὲ ἐπὶ τινος σφαίρας, ἐπ' ἄκρων τῶν ταρσῶν βεβηκώς, ἐπτερωμένως τὸ πόδε. Ἐπεφύκει δὲ οὐ νενομισμένως ἢ θρίξ. Ἄλλ' ἡ μὲν κόμη κατὰ τῶν ὀφρύων ἐφέρπουσα, ταῖς παρειαῖς ἐπέσειε τὸν βόστρυχον. Τὰ δὲ ὀπισθεν ἦν τοῦ κairoῦ πλοκάμων ἐλεύθερα, μόνην τὴν ἐκ γεννήσεως βλάστην ἐπιφαίνοντα τῆς τριχός. Ἡμεῖς μὲν οὖν ἀφασία πληγέντες πρὸς τὴν θέαν, εἰστήκειμεν, τὸν χαλκὸν ὀρῶντες ἔργα φύσεως μηχανώμενον καὶ τῆς οἰκίας ἐκβαίνοντα τάξεως. Χαλκὸς μὲν γὰρ ὢν, ἡρυθαίνετο. Σκληρὸς δὲ ὢν τὴν φύσιν, διεχεῖτο, μκλθακῶς εἰκων τῇ τέχνῃ πρὸς ὃ βούλοιτο. Σπανίζων δὲ αἰσθήσεως ζωτικῆς, ἔνοικον ἔχειν ἐπιστοῦτο τὴν αἴσθησιν. Καὶ οὕτως ἐστήρικτο, πάγιον τὸν ταρσὸν ἐρείσας».

«Ὁ μὲν γὰρ λογισμὸς, ὑπὲρ τὴν πρᾶξιν ἐδήλου τῆς γυναικὸς τὰ βουλευματα. Ὁ δὲ θυμὸς, τῇ ρύμῃ τῆς ὀργῆς παραγραφόμενος, τὴν φύσιν πρὸς τὸ ἔργον ἡγείρε, τὴν ἐπὶ τὸν ψόφον ὁρμὴν εἰσηγόμενος. Ἡ λύπη δὲ, τὸν ἐν τοῖς παισὶν ἐπεσήμαινεν οἶκτον εἰς τὴν μητρώαν σύνεσιν ἀρρώστως ἐκ τοῦ θυμοῦ τὴν λίθον ἔλκουσαν. Οὐ γὰρ ἄτεγκτος, οὐδὲ θηριώδης ἢ εἰκὼν, ἀλλ' εἰς θυμοῦ καὶ μακρίας ἔνδειξιν διηρεῖτο, ὑπηρετουμένη τοῖς τῆς γυναικὸς φύσεως βουλευμασιν. Εἰκὸς γὰρ ἦν μετὰ τὸν χόλον καθαρεύουσιν τοῦ θυμοῦ, ἐπιστρέφεσθαι πρὸς οἶκτον, καὶ εἰς ἔννοιαν ἐρχομένην τοῦ κακοῦ, τὴν ψυχὴν οἰκτιρίζεσθαι.

Ταῦτα μὲν τοῦ σώματος τὰ πάθη ἢ εἰκὼν ἐμιμεῖτο. Καὶ ἦν ἰδεῖν τὴν λίθον, ὅτε μὲν, φέρουσιν τὸν θυμὸν ἐν ὄμμασιν. Ὅτε δὲ, σκυθρωπὸν ὀρώσαν, καὶ μαλακτομένην εἰς στενότητα, ὥσπερ ἄντικρυς τοῦ τεχνησαμένου τὴν ὁρμὴν» (εἰς τὸ Μηδείας ἀγαλμα).

Ἡ ἐπὶ τῆς Πνυκὸς ἱσταμένη (ἐπὶ Κικέρωνος ἔτι) μυκωμένη χαλκοῦς βοῦς τοῦ Μύρωνος, (ἐκτὸς τοῦ κυνὸς καὶ τῶν τεσσάρων ταύρων ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἐν Ρώμῃ Ἀπόλλωνος) μετακομισθεῖσα εἰς τὸν ναὸν τῆς ἐν Ρώμῃ Εἰρήνης ἦτο διάσημος καὶ δημοτικωτάτη ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἀφοῦ περὶ αὐτῆς σώζονται, πλὴν ἄλλων ποιημάτων καὶ 57 ἐπιγράμματα, ἐξ ὧν 46 ἐλληνικά καὶ 11 λατινικά. Ἐν αὐτοῖς παντοίως ἐκφράζεται ἡ ἀξιοθαύμαστος ζωηρότης καὶ ἀλήθεια τοῦ ἀριστουργήματος τούτου. Ἄλλοτε μὲν λέγεται ὅτι ταῦροι προσέρχονται τῇ δαμάλει, καὶ ἄλλοτε ὅτι μόσχοι ἵνα θηλάσωσιν αὐτὴν, ἢ ὅτι λέοντες ἵνα τὴν καταφάγωσιν, ὅτι ἀγέλη συνήρχετο πέριξ αὐτῆς, ὅτι ὁ βουκόλος, ὡς ζῶσαν ἐκλαμβάνων αὐτὴν, τὴν λιθοβολεῖ, τὴν μαστίζει, ἢ τὴν κτυπᾷ, ἵνα τὴν κινήσῃ, ὅτι ὁ γεωργὸς προσάγει τὸ ἄροτρον νᾶ τὴν ζεύξῃ, ὅτι ζωκλόπος ἔρχεται νᾶ τὴν ἀρπάσῃ, ὡς καὶ μυῖα ἱπταμένη ἐπικάθηται εἰς τὸ δέρμα αὐτῆς, καὶ ἄλλοτε ὅτι ὁ Μύρων τὴν συγχέει μετὰ τῶν λοιπῶν βοῶν τῆς ἀγέλης του.

Ἡ πολυχρωμία λοιπὸν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἦτο συνηθεστάτη ἐφαρμοζομένη ἐπὶ τε τῶν ναῶν, τῶν βαιτύλων, τῶν ἐκ μαρμάρου ἀγαλμάτων καὶ αὐτῶν τῶν χαλκίνων. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ὁ χρωματισμὸς τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν λοιπῶν μνημείων ἀποκλειστικῶς, ὡς καὶ ἡ κατασκευὴ τῆς χρυσελεφαντίνου Ἀθηνᾶς.

Ἡ χρυσελεφάντινος Ἀθηνᾶ.

Οἱ Ἕλληνες ἐδιδάχθησαν ἐκ μὲν τῆς Ἀσίας, νὰ κατασκευάζωσι τοὺς θεοὺς αὐτῶν ἐκ πολυτίμων ὑλῶν, ἐκ δὲ τῆς Αἰγύπτου νὰ κατασκευάζωσιν αὐτοὺς κολοσσιαίους.

Τὸ μάρμαρον δὲν ἦτον ἡ εὐνοουμένη πρώτη ὕλη τῆς ἀγαλματοποιίας ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς τέχνης· εὐάριθμα μόνον ἀριστουργήματα τῆς γλυπτικῆς, ἦσαν τὰ ἐκ μαρμάρου. Ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐπροτιμῶντο τὰ μέταλλα μετὰ συνδυασμῶν πολυτίμων ὑλῶν. Βεβαίως οἱ ἀρχαῖοι οὔτε ἐσκέφθησάν ποτε, οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ σκεφθῶσιν, ὅτι τὰ διασωθησόμενα θὰ ἦσαν μαρμάρινα· οὔτε ἐκ τῶν ὀρειχαλκίων δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἰδέαν περὶ τῶν ἐκ πολυτίμων εἰδῶν καταστραφέντων ἀγαλμάτων, ἅτινα ἡ φύσις προσέφερεν ἅψ' ἐνός καὶ ἐτελειοποιοῦν οἱ ποικίλοι συνδυασμοὶ τῆς τέχνης ἐξ ἄλλου. Μόνον ἐκ τῶν διασωθέντων περιγραφῶν τῶν ἀρχαίων καὶ τῆς φαντασίας, δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἰδέαν τινὰ τῶν ἐκπαύλων τούτων ἀριστουργημάτων.

Δύο εἰδῶν ἦσαν τὰ κολοσσιαῖα ἀγάλματα τῶν ἀρχαίων· τὸ σχετικὸν καὶ τὸ ἀπόλυτον, ἡ θετικόν. Τὸ πρῶτον λαμβάνει χώραν, ὅταν ἀντικείμενόν τι γλυπτικῆς μεμονωμένον, ἢ μετ' ἄλλων, τοποθετῆται εἰς τρόπον ὥστε νὰ παρατηρῆται ἐξ ἀποστάσεως. (1)

Ἐν τῇ περιπτώσει δὲ ταύτῃ τὸ μέγεθος αὐξάνεται εἰς ὀρισμένον μέτρον, ἀναλόγως τῆς ἀποστάσεως καὶ τῆς ὀπτικῆς εὐκολίας. Τὸ ἔργον τότε εἶναι σχετικῶς κολοσσιαῖον· δὲν φαίνεται ὅμως καὶ δὲν πρέπει νὰ ὁμοιάζῃ κολοσσιαίῳ. Τὸ ἄλλο εἶδος τὸ θετικὸν ὅχι μόνον εἶναι ἀνε-

(1) Προκειμένου ποτὲ περὶ ἔργου γλυπτικῆς προωρισμένου νὰ τεθῇ εἰς ὑψηλὸν μέρος, ὃ Ἀλκαμένης κατασκεύασε πρὸς τοῦτο ἔργον τι ὑπὸ πάντων ἐπαινεθὲν, τὸ τοῦ Φειδίου δὲ διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν, ἐθεωρήθη ὅλως ἀνεπιτυχές· ἐν τῇ τοποθετήσει ὅμως οἱ ἄνθρωποι ἀνεστράφησαν ἐντελῶς.

ξάρτητον τῶν κανόνων τῆς ὀπτικῆς, ἀλλ' ὑφίσταται καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ἐναντίων ἀρχῶν· διὰ τὸ ἐπιφέρει δὲ τὸ πο-
 θούμενον ἀποτέλεσμα πρέπει νὰ ὑπερβαίῃ τὰ φυσικὰ
 ὅρια· ἡ ὑπερβολὴ δ' αὕτη πρέπει νὰ εἶναι ὅσον ἔνεστιν
 ὁρατὴ. Τὰ κολοσσιαῖα λοιπὸν ἀγάλματα τῶν ἀρχαίων τῆς
 πρώτης κατηγορίας ἦσαν, ὡς ὁ Ὀλύμπιος Ζεὺς, ἡ Χρυσε-
 λεφάντινος Ἀθηνᾶ κλπ. Τῆς δὲ δευτέρας ὡς ἡ Πρόμα-
 χος Ἀθηνᾶ τῆς Ἀκροπόλεως (1), ὁ κολοσσὸς τῆς Ρόδου
 καὶ τὰ παρόμοια.

Ἡ φύσις τῆς ἑλληνικῆς πολυθείας ἔδωκεν ὑπαρξιν εἰς
 τὸ εἶδος τοῦτο τῶν εἰκόνων τῆς θεότητος, εἰς ὧν τὴν
 ἐκτέλεσιν ἀνεδείχθησαν μοναδικοὶ οἱ Ἕλληνες. Ἀλη-
 θῶς, (ἀφοῦ ἡ θρησκεία αὕτη ἡρέσκετο εἰς τὰ ἐπι-
 βάλλοντα τὴν πίστιν αἰσθήματα), τί ἄλλο ἠδύνατο νὰ
 δράσῃ ἀποτελεσματικώτερον, ἀπὸ τὴν ἔνωσην τοῦ μεγα-
 λείου καὶ τοῦ μεγέθους τῶν προσώπων τῶν θεοτήτων, τῆς
 μεγαλοπρεπείας καὶ τῆς ὡραιότητος ἐν τῇ ὕλῃ καὶ τῇ ἐρ-
 γασίᾳ, ὡς καὶ ἀπὸ τὴν ἐν τῷ σχήματι ἀπομιμητικὴν τε-

(1) Ἡ Πρόμαχος κολοσσιαία Ἀθηνᾶ τοῦ Φειδίου ἐκ χαλκοῦ
 ἱσταμένη ποτὲ ἀριστερᾷ τοῦ Παρθενῶνος ὅταν εἰσερχώμεθα, καὶ
 ἡ θέσις ὑπάρχει ἔτι, μετεφέρθη φαίνεται ἐν Κωνσταντινου-
 πόλει ἐνθα καὶ κατεστράφη βεβαίως. Ἡ μεγάλη κατὰ Δημοσθέ-
 νη Ἀθηνᾶ ἥς τὸ δόρυ καὶ τὸ κράνος ἦσαν ὁρατὰ ἀπὸ τοῦ
 Σουνίου, ἦν ἀριστερὸν τοῦ πρὸς βαρβάρους πολέμου, ὅπερ ἡ πόλις,
 δόντων τῶν Ἑλλήνων τὰ χρήματα, ἀνέθηκεν δηλαδὴ ἐκ τῆς
 δεκάτης τῶν μηδικῶν λαφύρων. Ὁ δὲ Πausανίας (Ἀττικά κη):
 «Δύο μὲν Ἀθηναίοις εἰσι δεκάται πολεμήσασιν, ἀγάλμα Ἀθη-
 νᾶς χαλκοῦν ἀπὸ Μῆδων τῶν ἐν Μαραθῶνι ἀποδάντων, τέχνης
 Φειδίου· καὶ οἱ τὴν ἐπὶ τῆς ἀσπίδος Λαπιθῶν πρὸς Κενταύρους
 (μάχην), καὶ ὅσα ἄλλα ἐστὶν ἐπειργασμένα, λέγουσι τορεῦσαι
 Μῦν· τῷ δὲ Μυῦ, ταυτά τε καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἔργων, Παρράσιον
 καταγράφει τὸν Εὐθύνορος. Ταύτης τῆς Ἀθηνᾶς ἡ τοῦ δόρατος
 αἰχμὴ καὶ ὁ λόφος τοῦ κράνους, ἀπὸ Σουνίου τοῖς προσπλεύουσιν
 ἐστὶν ἤδη σύνοπτα καὶ ἄρμα κεῖται χαλκοῦν ἀπὸ Βοιωτῶν δεκάτης
 καὶ Χαλκιδέων, τῶν ἐν Εὐβοίᾳ».

λειότητα. Οὐδέν ἄλλο εἶδος γλυπτικῆς ἡδύνατο νὰ ἐνώσῃ ἀπάσας τὰς ιδιότητας ταύτας, οὔτε νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὴν φαντασίαν. Ἡ μόνος μονοχρώμου ὕλης, εἴτε ἐκ μαρμαρίου, εἴτε ἐκ χαλκοῦ, δὲν παρέσχεν οὐδέποτε τῇ τέχνῃ τὴν εὐκαιρίαν νὰ ὑποδουλώσῃ εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν τὰς αἰσθήσεις, ἢ νὰ θέλξῃ τὴν ὄρασιν, ὅσον τὸ ποικίλον θέαμα, ὅπερ ἀφειδῶς προσέφερον οἱ θρόνοι, ἐφ' ὧν ἐβασίλευον οἱ χρυσελεφάντινοι οὔτοι θεοί. Πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τῆς ψυχῆς διὰ τῆς τέχνης καὶ νὰ θέλξῃ πᾶσαν ζωνρὰν φαντασίαν, ὡς καὶ πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ ἐνθουσιάσῃ, ἢ νὰ ἐγείρῃ θαυμασμὸν, συνεκεντροῦτο ἐν ταῖς θαυμασίαις ταύταις εἰκόσι, συνοδευόμενον ἀπὸ τὸ δαιμόνιον τῆς γλυπτικῆς καὶ τῆς ἀλληγορίας, ἅτινα ἤξευρον νὰ φαντάζωνται διὰ νὰ ὁμιλῶσιν εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τοὺς ὀφθαλμούς.

Εἰς πολλὰς περιστάσεις, ἵνα κρίνῃ τις ὀρθῶς, πρέπει νὰ προσεγγίσῃ τὸ ἴδιον εἶδος τῆς φιλοκαλίας τῶν ἔργων τούτων, ὡς καὶ τὸ εἶδος τῶν αἰτίων, ἅτινα τὸ παρήγαγον μετὰ τῶν ἀπαιτουμένων ἀποτελεσμάτων, χωρὶς νὰ χωρίσῃ τὰ μνημεῖα ἀπὸ τὰς γνώμας καὶ τὰ προσφιλῆ αἰσθηήματα, ἐξ ὧν ἐγεννήθησαν καὶ ἅτινα προσέδωκαν μεγάλην δύναμιν εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τὴν φαντασίαν.

Ἄπαντα τὰ ξόανα τῶν παγοδῶν ἐν Ἰνδίαῖς χρωματίζονται, ὡς εἴπομεν, καὶ ἐνδύονται μέχρι σήμερον διὰ πραγματικῶν ὑφασμάτων, ὡς καὶ αἱ Αἰγυπτιακαὶ μούμιαι. «Καὶ ὥσπερ παρθένῳ φιλοκόσμῳ, λαμβάνοντες χρυσίον κατασκευάζουσι στεφάνους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς τῶν θεῶν αὐτῶν... κοσμοῦσι δὲ αὐτοὺς ὡς ἀνθρώπους τοῖς ἐνδύμασι, θεοὺς καὶ ἀργυροῦς, καὶ θεοὺς χρυσοῦς καὶ ξυλίνοους» (Ἱερ. 1. 7). Οἱ Συροφοίνικες διὰ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἐπιμιξίας μετ' ἄλλων λαῶν παρεδέχθησαν καὶ ἄλλας θεῶν παραστάσεις, τὰ δ' ἀγάλματα αὐτῶν ἦσαν ξύλινα, διὰ πετάλων μετάλλου, ἢ δι' ἐλέφαντος, ἢ δι' ἡλέκτρου διακεκολλημένα. Παρ' Ἀσσυρίοις, ἐλλείψει λίθου, ἢ γλυ-

πτική ἦτον ὀλιγώτερον ἐν χρήσει· ἀντικαθίστων δὲ ταύτην διὰ τῆς γραφικῆς, εἰς ἣν ὑπάγονται οἱ στιλπνοὶ πλίνθοι καὶ τὰ ποικίλματα, ἃ ἐνύφαινον εἰς τοὺς τάπητας καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ὑφάσματα αθηρίων τερατώδεις μορφάς, οἷα ποικίλλουσι βάρβαροι» (Φιλόστρ. Εἰκόν. Β. 21)· καὶ τὰς εἰκόνας ταύτας ἐδκνείζοντο βεβαίως ἐκ τῶν ἐντοιχιῶν γραφῶν. Τὰ ξόανα λοιπὸν ἐκομίσθησαν ἐν Ἑλλάδι διὰ τῶν φοινικιῶν ἀποικιῶν καὶ μάλιστα τὸ ἐν Ἐρεχθεῖῳ οὐρανόπεμπτον βαίτυλον. Διὰ πολλῶν λοιπῶν ἐντεῦθεν ἀκάρπων δοκιμῶν καὶ δοκιμασιῶν, ἡ γλυπτική τῆς ἀμφιέσεως καὶ τῶν χρωματιστῶν εἰδώλων ἐγέννησε τὴν χρυσελεφάντινον γλυπτικὴν, καλουμένην Αἰγιναιὸν τρόπον (Παυσ. Η'. 53).

Ὁ Φειδίας γνωστὸς ἤδη διὰ τῆς κατασκευῆς τῆς κολοσσιαίας αὐτοῦ Ἀρείας Ἀθηνᾶς τῶν Πλαταίων, κατασκευασθεῖσαν ἐκ τῆς λείας, ἣν μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἔλαβον εἰς τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος, καὶ ἥς τὸ σῶμα ἦτον ἐκ χρυσωμένου ξύλου, αἱ δὲ χεῖρες καὶ πόδες ἐκ Πεντελησίου μαρμάρου, ὡς καὶ διὰ τῆς κατασκευῆς τῆς ἐν Πελλήνῃ χρυσελεφαντίνου Ἀθηνᾶς, συνενώσας καὶ ἐκμεταλλευθεὶς ἅπαντα τὰ βάρβαρα ταῦτα στοιχεῖα μὲ τὴν πεῖραν τῆς Αἰγινητικῆς σχολῆς, ἔπλασεν ἔργα ἰδανικῆς καλλονῆς, καὶ ὧν ὁ πλοῦτος δὲν ἔβλαπτε ποσῶς τὸ μεγαλοπρεπὲς αὐτοῦ, ὅπερ ἄλλως τε δὲν ἀπεμακρύνετο τῆς φύσεως, οὔτε τῆς ἀληθείας(1). Ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἀφοῦ μετεχειρίσθησαν ἅπαντα τὰ τότε γνωστὰ πολύτιμα ξύλα καὶ

(1) Ἐκτὸς τῆς Ἀθηνᾶς τοῦ Παρθενῶνος, τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Διὸς δῆρρον καὶ πολλὰ ἄλλα ἀγάλματα χρυσελεφάντινα θεῶν, οὐχ ἦττον καὶ καλλιτεχνήματα γλυπτικῆς ὥς: ὁ Ζεὺς τῶν Συρακουσῶν, ὁ Ἀσκληπιὸς ἐν Σικυῶνι, ἡ λουτροφόρος Ἀφροδίτη τοῦ Κανάχου, αἱ θύραι τοῦ ἐν Συρακούσαις ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς. Καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Φειδίου ἐξετέλεσαν τοιαῦτα ἔργα, ὁ Κωλότης, ὁ Ἀλκαμένης οὐτινος ἔργον ἦτο ὁ ἐν Ἀθήναις Βάνχος. Μέχρι τοῦ 6' μ. Χ. αἰῶνος ἡ τέχνη αὕτη ἤκμαζεν.

μέταλλα μετ' ἄλλων ὑλῶν, ὡς εἶδομεν, ἤρχισαν νὰ μεταχειρίζονται καὶ τὸ ἐλεφαντόδοντον χάριν ἀντιθέσεως. Τὸ μέγαρον τοῦ Μενελάου ἀπαστρέπτει :

Χρυσοῦ τ' ἡλέκτρου τε, καὶ ἀργύρου, ἡδ' ἐλέφαντος. (Ὅμ. Ὀδ. Δ. 73). ἐν ἐμπεπασμένοις διαμερίσμασιν, ὡς καὶ ἡ ἀσπίς τοῦ Ἀχιλλέως, ἡ λάρναξ τοῦ Κυψέλου καὶ τὰ σκῆπτρα τῶν θρόνων ἦσαν ἐξ ἐλεφαντόδοντος. Ἡ Γερουσία τῆς Ρώμης ἔστειλεν εἰς τὸν Πορσήνναν θρόνον ἐξ ἐλέφαντος. Οἱ ἄρχοντες τῆς Ρώμης ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν Βασιλέων μετεχειρίζοντο δῖφρους ἐξ ἐλεφαντόδοντος ὃν ἀνεμίγνυσον πάντοτε μετὰ πολυτίμων ὑλῶν. Μεταξὺ τῶν βασιλικῶν δώρων συγκαταλέγεται πάντοτε ὁ ἐλέφας. Ἐν τῷ Ἡραίῳ τῆς Ὀλυμπίας ὑπῆρχον χρυσελαφάντινα ἢ ἀνάλογα ἀντικείμενα· ἦτοι, ἡ λάρναξ τοῦ Κυψέλου, ἡ χρυσελαφάντινος τράπεζα τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, ἡ κλίνη τῆς Ἱπποδαμείας, ὁ δίσκος τοῦ Ἰφίτου, μικρὰ ἄλλα τινὰ ἀντικείμενα, τὰ ἀγάλματα τοῦ Διὸς, τῆς Ἥρας, τοῦ Ἀρεως, τῶν Ὠρῶν, τῆς Δικαιοσύνης, τῶν πέντε Ἑσπερίδων, τῆς Ἀθηνᾶς. Ἐναντι δὲ τῆς Δήμητρος, τὸ τῆς Περσεφόνης, τοῦ Ἀπόλλωνος, τῆς Ἀρτέμιδος, τῆς Ἀητοῦς, τῆς Τύχης, τοῦ Βάκχου, τῆς Νίκης τοῦ Ἑρμοῦ τῆς Ἀφροδίτης, τῆς Εὐρυδίκης, τῆς Ὀλυμπιάδος κόρης καὶ γυναικὸς τοῦ Φιλίππου, ἐν ὅλῳ εἴκοσι καὶ πέντε.

Δὲν γνωρίζομεν τί ἐστοίχιζε τὸ ἐλεφαντόδοντον καὶ τὸ δαπανηρὸν αὐτοῦ παρασκευάσμα τῆς χρυσελαφαντίνου Ἀθηνᾶς. Γνωρίζομεν ἐν τούτοις ὅτι τὰ ἐνδύματα ἐστοίχισαν σαράντα τάλαντα (Θουκ. Φιλόχορ. 44 τάλαντα, Ἐφορος 50 τάλαντα : 1 δὲ τάλαντον χρυσοῦν ἰσοδυνάμει μὲ 11 τάλαντα ἀργυρᾶ καὶ ἐτιμᾶτο δρ. 5,400 ἦτοι δραχμαὶς 2,720,000 καὶ κατὰ τὰς ρηθείσας διαφορὰς δρ. 2,944,000, ἢ 3,560,000). Ὁ γλύπτης ἄλλως διέθεσε τὸν χρυσὸν τοιοῦτοτρόπως, ὥστε νὰ δύναται νὰ αἰρεται ἐν ἀνάγκῃ ἄνευ βλάβης τοῦ ἀγάλματος καὶ νὰ ζυγίζεται εὐ-

κόλως χάριν ἐξελέγξεως· τοῦτο δὲ καὶ ἔσωσεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς συκοφαντίας τῆς ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ δίκην (1). Ἡ Ἀθηνᾶ παρίστατο ὀρθία, μὲ περι- κεφαλαίαν ἧς αὐπερέκειτο σφιγξ κοσμουμένη ἐκατέρωθεν ὑπὸ γρυπὸς» μὲ κράνος εἰς τὴν κεφαλὴν ἐν μέσῳ τοῦ ὁ- ποίου ἐπέκειτο εἰκὼν σφιγγὸς ἐκατέρωθεν δὲ γρυπες ἐπει- γασμένοι τρεῖς λόφους ἔχοντας, μὲ χιτῶνα ποδήρη (2). Τὸ στήθος τῆς ἐκαλύπτετο ὑπὸ τῆς ἐκ χρυσοῦ αὐτῆς αἰ- γίδος περιβαλλομένης θυσσανωδῶς μὲ χρυσοὺς ὄφεις ἐν μέσῳ δὲ αὐτῆς «ἡ κεφαλὴ τῆς Μεδούσης ἐλέφαντός ἐστιν ἐκπεποιημένη» (3). Ἡ δεξιὰ αὐτῆς χεὶρ ἐκτεινομένη ἔ- φερε Νίκην ἐπίσης χρυσὴν ὕψους τεσσάρων πήχεων περί- που, μὲ πτυχωτὸν ἔνδυμα καὶ χρυσᾶς πτέρυγας. Διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐκράτει τὸ δόρυ, παρὰ τῷ ὁποίῳ ὄφεις, μορφὴ συμβολικὴ τοῦ Ἑρεχθέως. «Ἐν δὲ τῇ χειρὶ δόρυ ἔχει, καὶ ἡ πρὸς τοῖς ποσὶν ἀσπίς τε κεῖται, καὶ πλησίον τοῦ δόρατος Δράκων ἐστίν». Τὸ πρόσωπον, ὃ λαϊμὸς καὶ μέρος τοῦ στήθους, ὡς αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες ἦσαν ἐξ ἐ- λεφαντόδοντος. Διὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὃ Φειδίᾳς ἐξέλεξε δύο πολυτίμους λίθους, ὧν τὸ χρῶμα ἐπλησίιζεν ὅσον ἔ- νεστι τὸ τοῦ ἐλεφαντόδοντος καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν ἐνεκόλα- ψεν ἄλλην λίθον ἀπομιμουμένην τὴν κόρην τοῦ ὀφθαλμοῦ, (Ἀθηνᾶ γλαυκῶπις) ἀρμονικὴν ἔνωσιν, ἀποδίδουσιν τὴν διαφάνειαν καὶ τὴν φωτεινὴν ἀκτῖνα τοῦ ἀνθρωπίνου βλέμ- ματος. Ὁ βραχίων τῆς Ἀθηνᾶς ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἄκρας τῆς παρ' αὐτῇ κειμένης ἀσπίδος (15-18 ποδῶν ὕψους). Ἡ

(1) Τὸ γὰρ χρυσίον οὕτως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀγάλματι προσειρ- γάσατο καὶ παρέθηκεν ὃ Φειδίᾳς, ὥστε πάνυ δυνατόν εἶναι περιλοῦσαν ἀποδεῖξαι τὸν σταθμὸν (Πλουτ. Β. Περικλ. 15).

(2) Μέσῳ μὲν οὖν ἐπικάειται οἱ τῷ κράνει σφιγγὸς εἰκὼν καθ' ἐκάτερον δὲ τοῦ κράνους γρυπὲς εἰσιν ἐπειργασμένοι (Παυσ. κδ').

(3) Ζωγραφηθεῖσα βεβαίως ὑπὸ τοῦ Παναίνου καὶ γλυφεῖσα ὑπὸ τοῦ Κολώτου.

διάθεσις αὕτη ἐπέτρεπε τὴν ὑποστήριξιν τῆς θεᾶς· ὁ δὲ Φειδίας ἐκόσμησεν αὐτὴν ἐκατέρωθεν διὰ γλυφῶν. Ἐπὶ τῆς κοίλης ὀψεως ἐχάραξε τὸν πόλεμον τῶν θεῶν καὶ τῶν Γιγάντων. Ἐπὶ δὲ τῆς κυρτῆς τήντων Ἀμαζόνων μάχην ἐν εἴδει στεφάνης, ὡς ζωφόρος περὶ τὴν ἀσπίδα περιθέουσα.

ὑπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ φαλακροῦ γέροντος αἵροντος λίθον διὰ τῶν δύο χειρῶν, ἔγραψε θαυμασίαν εἰκόνα τοῦ Περικλέους μαχομένου κατ' Ἀμαζόνος (1). Ἄλλ' ἡ τόση τέχνη ἠὔξησε τὴν ὀργὴν τῶν ἀντιπάλων καὶ τοῦ προκατειλημμένου λαοῦ. Ὁ κατήγορος ἐργάτης Μένων ὑπὸ φθόνου κινούμενος καὶ μὴ κατορθώσας νὰ βλάβῃ τὸν Περικλέα, ἐστράφη κατὰ τοῦ Φειδίου κατηγορήσας αὐτὸν διότι παραστήσας τὴν μάχην τῶν Ἀμαζόνων ἐν τῇ ἀσπίδι τῆς Ἀθηνᾶς, ἐνετύπωσε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μορφήν ὡς γέροντος φαλακροῦ, αἵροντος πέτραν διὰ τῶν δύο χειρῶν τοῦ προσδῶσας ὠραιότην τὴν εἰκόνα τοῦ Περικλέους μαχομένου πρὸς Ἀμαζόνα. Τὸ δὲ σχῆμα τῆς χειρὸς, ὑψούσης τὸ δόρυ ἐμπρὸς τοῦ προσώπου τοῦ Περικλέους, εἰς τρόπον ὥστε νὰ κρύπτηται ἡ ὁμοιότης, ἡ ὁποία ὅμως ὑπεφαίνετο ἐκατέρωθεν.

Τὸ ἔργον διέμεινε διότι ἡ καταστροφή συνεπῆγε καὶ τὴν βλάβην τῆς ἀσπίδος· ὁ καλλιτέχνης ὅμως κατηγορηθεὶς ἐπὶ ἀσεβείᾳ ἐρρίφθη ἐν ταῖς φυλακαῖς χωρὶς νὰ τε-

(3) Πλουτ. Β. Περικλ. λά. «Περικλέα δὲ καὶ αὐτὸν λαθὼν ἐποίησεν. Φασὶ δὲ τὸν ἀγαματοποιὸν Φειδίαν τὴν ἐν Ἀκροπόλει Ἀθηνᾶν ἐν μέσῃ τῇ ταύτης ἀσπίδι τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον ἐντυπώσασθαι καὶ συνδέσαι τῷ ἀγάλματι διὰ τινος ἀφανοῦς δημιουργίας εἴτις βούλοιο αὐτὸ περιαιρεῖν τὸ σῆμπε ἀγαλμα λύειν τε καὶ συγχεῖν (Ἀριστ. περὶ κόσμου). Τὸ ἀγαλμα τοῦ Περικλέους ὡς καὶ τὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Ξανθίππου, ἴστατο παρὰ τῷ Ἀνακρέοντι ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Ἄλλ' ἡ ἀνάμιξις τῆς εἰκόνης τοῦ ἐν τῇ διακοσμῇ τοῦ ἀγάλματος τῆς θεᾶς ἐθεωρήθη βέβηλος, ἂν καὶ τοῦτο δὲν ἐγένετο πρώτην φοράν· ὁ Πεισιστρατος ἐπραξεν ἀνάλογόν τι.

λευτήσῃ, ὡς ὑπὸ τινων ἀναφέρεται, ἀποῦ ἀκολούθως κα-
τεσκεύασε γόσα ἄλλα νέα καλλιτεχνήματα καὶ μάλιστα
τὸ χαλκοῦν ἄγαλμα τοῦ Πεντάρκους, τὴν χρυσελεφάντι-
νον Οὐρανίαν Ἀφροδίτην, τὴν Ἑργάνην Ἀθηναῖν τοῦ ναοῦ
τῆς ἐν Ἡλιδι Ἀκροπόλεως, ἡ ὁποία ἔφερεν ἀλέκτορα ἐπὶ
τῆς περικεφαλαίας σύμβολον γενναϊότητος καὶ ἐργηγόρσεως
καὶ τέλος τὸν θρόνον καὶ ἄγαλμα τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Διὸς
ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος, εἰς ὃ ὁ Φειδίας ἐκδικήσεως ἕνεκα
πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν διαγωγὴν των,
συγκεντρώσας ἀπάσας τὰς δυνάμεις αὐτοῦ κατῴρθωτε νὰ
φανῇ ὄντως ἀνώτερος ἑαυτοῦ, ὥστε μετὰ τὴν κατασκευὴν
τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, ἡ χρυσελεφάντινος Ἀθηναῖ τοῦ Παρ-
θενῶνος νὰ περιέλθῃ εἰς δευτέραν μοῖραν. Φαιδρυντὰς μάλ-
ιστα τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀγάλματος οἱ Ἡλεῖοι διώρισαν, ἀπὸ
εὐγνωμοσύνην, τοὺς ἀπογόνους τοῦ Φειδίου (1).

Ὁ ἀφικρπᾶσας λιμὸς τὸν Περικλέα ἴσως ἦτον εὐεργέ-
τημα δι' αὐτὸν, ἀποῦ μόλις διὰ τῶν δακρύων του κατῴρ-
θωσε νὰ σώσῃ τὴν Ἀσπασίαν, ὃ δὲ γηραιὸς του διδά-
σκαλὸς ἐξωρίσθη.

Τὰ πέλματα τῶν χρυσῶν τυρρηνικῶν ὑποδημάτων(2) τῆς

(1) Ὁ Λύσιππος ἔλεγε περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι ἄλλοι μὲν ἐποίουν
τοὺς ἀνθρώπους οἷοι ἦσαν, αὐτὸς δὲ οἷοι «δόξοιεν ἄν». Ὁ Φειδίας
ἐπλαττε τὴν θεῖαν μορφήν ἐπὶ θεῖου ἡθους ἐμπυχωμένην, ὃ δὲ
ἀνώτατον ἀνθρώπινον κάλλος ἐξ ἀκριβοῦς συμμετρίας πηγάζον,
οὕτω διέφερε τοῦ Πραξιτέλους ὁ Λύσιππος καθ' ὅσον ὃ μὲν
ἐξωγόνει τὸ σωματικὸν κάλλος δι' ἐκφράσεων ἡρέμα κεκινημέ-
νης ψυχῆς, ὃ δὲ ἀπέδλεπεν εἰς αὐτοῦ μᾶλλον τοῦ σώματος τὴν
διάπλασιν, τὸ μυστήριον τοῦ κάλλους ζητῶν εἰς τὴν ἀτομικὴν
ἐντέλειαν καὶ εἰς τὰς σοφὰς ἀναλογίας αὐτοῦ, ὣν βαθεῖαν ἐποι-
εῖτο μελέτην.

(2) Τὰ πέλματα τῶν τυρρηνικῶν ὑποδημάτων ἦσαν πλήρη κατ-
τυμάτων ἐκ φελοῦ ραμμένων τῶν μὲν ἐπὶ τῶν δὲ, πρὸς ἀνύψωσιν
τοῦ ἀναστήματος, ὡς καὶ τῶν κοθόρνων τῶν ὑποκριτῶν τὸ πάχος
(ἢ τὸ ὕψος) ἦτο τεσσάρων δακτύλων.

ἦσαν ἐπίσης εἰκονογραφημένα διὰ τῆς μάχης τῶν Λαπιθῶν καὶ τῶν Κενταύρων, ἵνα τὰ μεγάλα κενὰ τῶν ἐπιφανειῶν μὴ φαίνονται γυμνὰ καὶ μονότονα. Τὸ εὐρὺ βάθρον τοῦ ἀγάλματος τὸ ὑποβαστάζον αὐτὸ ἐκοσμεῖτο δι' εἰκόνων παριστανουσῶν τὴν γέννησιν τῆς Παρθένου καὶ εἰλοσιν ἔτι θεότητας· τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἀρτέμιδα ἐπὶ τῆς πλεούσης αὐτῶν νήσου, τὴν Ἀφροδίτην ἐξερχομένην τῶν κυμάτων, τὸν Βάκχον γεννώμενον ἐκ τοῦ μηροῦ τοῦ Διὸς, τὴν Ἀθηνᾶν ἐκ τῆς κεφαλῆς του, τὸν υἱὸν τῆς Λήδας ἐκ τοῦ θραυσθέντος κελύφους τοῦ ὠοῦ κτλ. Εἶχε δὲ ὕψος 27 γαλλ. ποδῶν ἦτοι μετὰ τοῦ βάθρου, τῆς αἰχμῆς τῆς λόγχης δι' ἧς ἔθιγε σχεδὸν τὰ φανώματα τῆς ὁροφῆς 49 γαλλ. πόδας (=μέτρα 15. 57]οο). Τὸ δὲ ἐσωτερικὸν τοῦ Παρθενῶνος εἶχεν ὕψος 56 ποδ. ὥστε μεταξὺ τοῦ ἄκρου τοῦ λόφου καὶ τῆς ὁροφῆς τοῦ ναοῦ ἀπέμεινε κενὸν 16 ἔτι ποδῶν.

Τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς ἐστήθη ἐν τῷ Παρθενῶνι τὸ γ' ἔτος τῆς 85ης Ὀλυμπιάδος. (1)

(1) Ὁ Πausανίας ἐξ αἰῶνας ἀπὸ τῆς ἐγέρσεως τῆς χρυσελεφαντίνου Ἀθηνᾶς τὴν εἶχεν ἰδῆ ἐν ὅλῃ τῇ λάμπει της. Ἵνα μὴ βλάβηται δὲ ὑπὸ τῆς ξηρότητος τῆς ἀτμοσφαίρας τὸ ἐλεφαντόδοντον ἔρριπτον συχνὰ ὕδωρ περὶ τὸ βάθρον. Ὁ χρυσὸς τοῦ ἀγάλματος τούτου ἐσυλήθη ὑπὸ τοῦ Λαχάρους ἀσεβοῦς καὶ ἀπανθρώπου τυράννου, ὅταν τῇ βοηθείᾳ τῆς Κασσάνδρας ἀνηλθεν εἰς τὴν ἀρχήν. Πολιορκηθεὶς ὑπὸ τοῦ Δημητρίου υἱοῦ τοῦ Ἀντιγόνου, ἔφυγεν εἰς Βοιωτίαν συναπάγων ἅπαντα τὸν περιαιρετὸν κόσμον τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὰς χρυσὰς ἀσπίδας τὰς κοσμοῦσας τὸν Παρθενῶνα. Τὰ τοιαῦτα ὁμῶς δὲν συνέβησαν καὶ πρώτην φοράν. Ὁ διαδόχος ἐπὶ ἀσεβείᾳ, οὐκ ἤττον καὶ ἐπὶ ἀπληστίᾳ, Διονύσιος γυμνώσας τὸν ἐν Συρακούσαις Δία τῆς χρυσῆς του ἐσθῆτος, ἐλκούσης 85 τάλαντα, περιέβαλεν αὐτὸν δι' ἄλλης ἐξ ἐρίου, εἰπὼν αὐτὴν ἐλαφροτέραν εἶναι τὸ θέρος θερμότεραν δὲ τὸν χειμῶνα· τοῦ δὲ Ἀπόλλωνος ἀ π ἐ κ ε ι ρ ε τοὺς χρυσοὺς βοστρύχους. Ἐν Τυρρηνίᾳ δὲ οἱ στρατιῶται κατὰ διαταγὴν τὸν ἀφῆρσαν τὴν ἐνώπιον τοῦ Ἀπόλλωνος κειμένην ἀργυρὰν τράπεζαν.

Ἡ Λιμναία Ἀθηνᾶ τοῦ Φειδίου ἦτον ἡ ὠραιότερα πασῶν, ἀλλ' ἡ τοῦ Παρθενῶνος εἶχεν ἔκτακτον ἐπιβάλλον. Ἡ γαλήνιος καὶ ἰσχυρὰ κεφαλὴ, τὸ στόμα τὸ ὁποῖον δὲν ἐγνώριζε νὰ γελᾷ ἀλλὰ νὰ ἐμπνέῃ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν πεποίθησιν, οἱ ὀφθαλμοὶ ἐκεῖνοι τῆς ἀκατανίκητου γαληνιότητος, τὰ σοδὰρὰ χαρκτηριστικὰ τὰ ὁποῖα κέκτῃται μόνον ἡ ἰδανικὴ ἀγνότης τῆς γυναικὸς, ἡ κυματίζουσα κόμη τῆς πλακισιοῦσα τὸ καθαρὸν μέτωπόν τῆς καὶ ἦν ἡ περικεφαλαία δὲν δύναται νὰ χωρήσῃ, ὁ λαιμὸς καὶ αἱ γραμμαὶ τοῦ στήθους μετέχοντα Ἡρακλέους καὶ παρθένου, ἐνεποιοῦν σεβαστὴν καὶ εὐχάριστον ἅμα ἔκπληξιν. Ἄλλως τε τὸ σέβας πρὸς τὰς παραδόσεις, αἱ

Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, τῇ ἐπιμόνῃ ἀπαιτήσῃ τῆς Θεοδώρας, ἐκομίσθη εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς διακόσμησιν τοῦ Ἱπποδρομίου. Διότι ὁμολογητέον ὅτι ἐπὶ μακρὸν χρόνον αἱ Ἀθηναὶ ἐσεδάσθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀκόμη καὶ ὅταν δολόκληρος ἡ Ἑλλάς ἐγυμνώθη ὑπὸ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς, αἱ Ἀθηναὶ διετήρουν τὰ ἑαυτῶν. Ὁ Νέρων, οὕτινος αἱ ἀκατανόητοι οἰκοδομαὶ ἦσαν σχετικῶς τὰ μᾶλλον συγγνωστά τῶν πράξεών του, ἤρχισε τὴν σύλησιν. Ἀφοῦ ἐγύμνωσε τοὺς Δελφοὺς καὶ τὴν Ὀλυμπίαν ἀπὸ τὰ ἀγάλματά των, ἀφῆρεσε τὰ πλεῖστα καὶ τῶν ἐν Ἀκροπόλει εὐρισκομένων, ἀλλ' ἐπειδὴ προσεπάθουν νὰ πληρώσουν μᾶλλον τὸν Χρυσοῦν οἶκον ἐφείσθησαν τῶν ἱερωτέρων καὶ περιφημοτέρων. Πῶς ὅμως ἐξηφανίσθησαν ἅπαντα τὰ λοιπὰ ἔργα τῆς γλυπτικῆς, ἀπὸ τῆς κολοσσιαίας Προμάχου Ἀθηνᾶς τοῦ Φειδίου μέχρι τῶν Χαρίτων τοῦ Σωκράτους· μετεφέρθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἣν ὁ Θεοδόσιος κυρίως ἐκόσμησε διὰ τῆς ἐξ Ἑλλάδος λείας, κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ ζήλου τῶν Χριστιανῶν, ἡ ὑπὸ τῆς μανίας τῶν βαρβάρων; Ὁ Ἀλαρίχος μὲ τοὺς Γότθους δὲν φαίνεται νὰ ἐπροξένησε κακὸν, διότι εἶδε καθ' ὕπνον τὴν Ἀθηνᾶν μὲ τὸ κράνος καὶ τὴν ἀσπίδα τῆς ἀπειλητικῆς. Ἐντρομος προτείνει εἰρήνην τοῖς Ἀθηναίοις, οἱ ὅποιοι ἀνοίξαντες τὰς θύρας τῆς πόλεως τὸν ἐδέχθησαν ἐν μέσῳ συμποσίων καὶ ἑορτῶν. Οἱ Χριστιανοὶ βεβαίως ἔθραυσαν ἀγάλματά τε καὶ εἰκόνας ἀνατρέφαντες τοὺς ναοὺς, ἔσωσαν ὅμως τὰ ὠραιότερα. Τὸν ἐ αἰῶνα ὁ Παρθενὼν καὶ τὸ Ἐρεχθεῖον μετεβλήθησαν εἰς χριστιανικοὺς ναοὺς.

εἰδωλογατρικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις μεγαλοποι-
οῦσαι τὴν ἰδέαν τῆς θεότητος, ἐμεγέθυνον τὸ πραγματικὸν
πρόσωπόν της· οἱ ἀρχαῖοι δὲ ναοὶ δὲν ἦσαν προσιτοὶ εἰς
τὸ πλῆθος ἀλλ' ἡ κατοικία τοῦ θεοῦ, ἡ σκέπη τοῦ ἀγάλ-
ματος σπανίως ἀνοιγόμεναι. Ὁ ἱερός τοῦ ἐν Ἡλείᾳ Ἰδοῦ
περίβολος, ἠνοίγετο ἅπαξ τοῦ ἔτους (Παυσαν. κεφ. κε').

Ἡ στέγη τοῦ Παρθενῶνος.

Ὅταν τὸ πρῶτον οἱ ἄνθρωποι ἀπέκτησαν ἢ κατε-
σκεύασαν ἄγαλμα θεότητός τινος, ἠθέλησαν νὰ τὸ προφυ-
λάξωσιν ἀπὸ τὰς ἀνωμαλίας τῆς ἀτμοσφίρας καὶ παντός
κακοποιῶν στοιχείου(1). Τὸ περιστοιχίσαν λοιπὸν διὰ τι-
νος φράκτου, ὁ ὁποῖος διὰ τοῦ χρίνου ἀπετέλεσε τὴν κα-
τοικίαν, δηλ. τὸν ναὸν αὐτοῦ, ἦτοι τὸ πτέρωμα, τὸ πε-
ριστύλιον. Ὁ κόσμος λοιπὸν ἐπλησίαζεν εἰς τὸν ναὸν, χω-
ρὶς ὅμως νὰ εἰσέρχεται ἐν αὐτῷ, διότι ὁ ναὸς οὗτος ἦτο
τὸ οἶκημα τοῦ θεοῦ, ἀνοιγόμενος σπανιώτατα. Μό-
νον οἱ ἱερεῖς καὶ αἱ ζῆκοροι, οἱ ἐπιφορτισμένοι τὴν ὑπηρε-
σίαν ἐπλησίαζον ἐν αὐτῷ. Ὁ κόσμος λοιπὸν προσήρχετο καὶ
ἐθυσίαζεν ἐκτὸς τοῦ ναοῦ, ἔνθα καὶ ἐλάμβανον χώραν ἅπα-
σαι αἱ τελεταὶ καὶ διέτριβεν ὑπὸ τὸ στεγασμένον περι-
στύλιον, ἀσχολούμενος οὐ μόνον εἰς εὐσεβῆ καὶ θεῖα ἔργα,
ἀλλὰ καὶ εἰς κοινὰ, καὶ αὐτὰς τὰς ἰδιωτικὰς καὶ ἐμπορικὰς
αὐτοῦ ὑποθέσεις. Ὡστε τὸ περιστύλιον ἀντικαθίστα πολ-
λάκις τὴν ἀγορὰν καὶ τὸ Χρηματιστήριον καὶ αἱ βαθμίδες
τοῦ ναοῦ ἐχρησίμευσαν ὡς καθίσματα. Διὸ καὶ ὁ Ἰη-
σοῦς εἰσελθὼν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ εὐρὼν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς
πωλοῦντας βόας καὶ πρόβατα καὶ περιστερὰς, καὶ τοὺς

(1) Καὶ κοιλότητες δένδρων κατ' ἀρχὰς ἐχρησίμευσαν εἰς
ναὸν δηλ. κατοικίαν θεοῦ «ναῖεν ἐν πυθμένι φυγοῦ», ὁ Δοδωναῖος
Ζεὺς. Ἐν Ἐφέσῳ «νηὸν πρέμνῳ ἐνὶ πτελέαι.» Ἐν Ὀρχομενῷ δὲ
ἡ Ἀρτεμις ἐπεκαλεῖτο «Κεδρεάτις».

κερματιστάς καθήμενους. Καὶ ποιήσας φραγγέλιον ἐκ σχοινίων, πάντας ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ... καὶ τῶν κολλυβιστῶν ἐξέχεε τὸ κέρμα, καὶ τὰς τραπέζας ἀνέστρεψε... Ἄρατε ταῦτα ἐντεῦθεν· μὴ ποιῆτε τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς μου οἶκον ἐμπορίου (Εὐαγγ. Ἰω. κεφ. Β'. 14—16, Λουκᾶ κεφ. κ'. 45—6, Μάρκου κεφ. ΙΒ' § 15—6, Ματθ. κεφ. κ'. § 12—3). Τὸ περιστύλιον τοῦτο διὰ τοῦ χρόνου περιλαβὼν ὁλόκληρον τὸν ναὸν ἐκοσμήθη δι' ἔργων γλυπτικῆς καὶ γραφικῆς, ἐστεγάσθη, ἐπανελήφθη καὶ ἐσωτερικῶς διὰ διπλῆς σειρᾶς κιόνων καὶ στοῶν κιγκλιδωτῶν καὶ τότε βέβαια τὸ ἀγαλμα τοῦ θεοῦ περιωρίσθη ἐντὸς νέων στύλων. Ἐν τῷ ναῷ ἐνίστε ἐτοποθετοῦντο καὶ ἄλλα τινὰ δευτερεύοντα ἀγάλματα καὶ ἀφιερῶματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ ὄντως πολύτιμα καὶ εὐκόμιστα ἢ περιττὰ, ἐτοποθετοῦντο ἐν τῷ Ὀπισθοδόμῳ. Μόνον οἱ ναοὶ τῶν μυήσεων ἦσαν προσωρισμένοι νὰ δέχωνται τὸ πλῆθος ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτῶν, διότι καὶ ἡ ναὺς π. χ. τοῦ ναοῦ τῆς Ἐλευσίνος ἐπίτηδες καὶ ἐνεκα τούτου ᾠκοδομήθη ἐπὶ μεγαλητέρων διαστάσεων ἀπὸ τοὺς ἄλλους ναοὺς. «Ὁχλον θεάτρου δέξασθαι δυνάμενον» (Στράβ. Βιβλ. Ζ'. σελ. 125 καὶ Θ'. σελ. 195).

Ἐν ᾧ ἐκ τῶν ἄλλων ναῶν ὅταν ἀφαιρέσῃ τις ἐκ τῶν κορυφῶν καὶ μεγαλοπρεπῶν ἐξωτερικῶς τὴν θέσιν ἦν κατεῖχε τὸ πτέρωμα, τὰ τῆς εἰσόδου τὸν πρόναον, τὸν ὀπισθοδόμον ὡς καὶ τὸν περὶ ἐσωτερικὸν περίβολον, (ὅταν ὁ ναὸς εἶχεν ἐσωτερικὰς στοὰς καὶ περιστύλια), ἐναπολείπεται ἡ ἐν μέσῳ τοῦ ναοῦ αὐλὴ αὐγαῆς, ἥς τὸ ἐμβαδὸν ἦτον ἑκατοστὺς ποδ. μ. καὶ πλάτ. (τῶν εὐμεγέθων ναῶν τὸ πλάτος ἦτο συνήθως τὸ τρίτον, ἢ τὸ ἡμισυ τοῦ μήκ.). Ἡ δ' ἔκτασις αὕτη ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸν χώρον μικρᾶς τιнос σημερινῆς ἐκκλησίας μὴ δυναμένης φυσικῶς τῷ λόγῳ νὰ χωρέσῃ περισσότερον κόσμον, ἀφ' ὅσον ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ ὁ Παρθενῶν, ἢ ὁ τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Ἐνεκα δὲ τῆς σμικρο-

τητός των ταύτης οἱ ἀρχαῖοι ναοὶ καὶ δὲν κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, ὅταν ἡ εἰδωλωλατρεία, τοῦλάχιστον ἐν Ρώμῃ, κατηργήθη ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ.

Μόνον λοιπὸν οἱ βασιλικοὶ λεγόμενοι ναοὶ (βασίλειος στοὰ), ἡ βασιλικὴ στοὰ, ἔχουσα ἐσωτερικῶς σειρὰς στύλων δι' οὗ ἐσχηματίζοντο στοαί, ἦσαν κατ'ἀλληλοὶ διὰ τε τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῶν μέγεθος, τὴν διαίρεσιν καὶ τὸν φωτισμὸν αὐτῶν πρὸς τέλεσιν τῶν μυστηρίων τοῦ χριστιανισμοῦ. Τούτου ἕνεκα οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες ἐπέτρεψαν τὴν δημοσίαν λατρείαν τῆς νέας θρησκείας ἐν ταῖς βασιλικαῖς.

Ἡ διαφορὰ τῶν βασιλικῶν στοῶν καὶ τῶν ναῶν, ὡς πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, ἔκειτο καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὑπαρξίν τῶν στηλῶν· ἐνῷ οἱ δεῦτεροι τὰς εἶχον ἐξωτερικῶς. Ἐν τοῖς πρώτοις ἡ ἑλλειψίς τῶν στηλῶν ἐπέτρεπε τὴν κατασκευὴν παραθύρων ἐν τοῖς τοίχοις αὐτῶν χωρὶς ἡ συμμετρία, ἡ ἡ τάξις τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, νὰ πάθῃ τι· ἐνῷ τὸ περιστύλιον τῶν ναῶν, ἀπετέλει τὸν κύριον κόσμον αὐτῶν. Ἡ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ ναοῦ συρροή τοῦ κόσμου δὲν ἐπετρέπετο, αἱ δὲ θυγαῖς ἐλάμβανον χώραν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ περιβόλῳ καὶ κυρίως μάλιστα ἐνώπιον τοῦ ὀπισθίου περιστυλίου. Ἐνῷ ἐν ταῖς βασιλικαῖς οὐ μόνον συνείρχετο τὸ πλῆθος, ἀλλὰ συνήθως ἦτο καὶ τὸ μέρος τῶν ἐργασιῶν του, ὡς ἄλλοτε, ἦτοι ἡ συνέντευξις χάριν πάσης συναλλαγῆς ἡ ὑποθέσεως: «Ἄρατε ταῦτα ἐντεῦθεν μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς μου οἶκον ἐμπορίου.» Αἱ βασιλικαὶ λοιπὸν αὗται ἔπρεπε νὰ ᾧσιν οὐ μόνον εὐρύχωροι ἀλλὰ καὶ φωτειναί. Πολλαὶ δὲ τούτων εἶχον καὶ ἐξωτερικὴν πολυτέλειαν ἀνάλογον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τοῦ πλούτου καὶ τῶν ἀγαλμάτων, μάλιστα δὲ τὴν εἰς δύο πατάγματα ἐσωτερικὴν διαίρεσιν τῶν βασιλικῶν στοῶν.

Βεβαίως ἐν τοῖς ναοῖς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μετεχειρίζοντο καὶ τεχνητὸν φῶς, ὡς τὸ τῆς χρυσοῦς λυχνίας τοῦ

Καλλιμάχου ἐν τῷ ναῷ τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς, «ἥς τὸ πῦρ οὐποτε ἀποσθεννύμενον» (Παυσαν. Βιβλ. Η' κεφ. 37) διότι «καὶ ἡ λίνου καρπασίου θρυαλλίς ἐνεστίν, ὃ δὲ πυρὶ λίνον μόνον οὐκ ἔστιν ἀλώσιμον» (Παυσ. Βιβλ. Α. κεφ. 26). τοῦτο δὲ μετεχειρίζοντο καὶ διὰ τὸ ἀγαλμα τοῦ Πανὸς ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀρκαδίας, ὡς καὶ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀργούς, ἐκτὸς ἐὰν ἐγνώριζον καὶ μετεχειρίζοντο τὸ ράδιον. Αἱ λυχνίαι τῶν δ' εἶχον πολλάκις σχῆμα δένδρου, ἀπὸ τῶν κλάδων τῶν ὁποίων ἐκρέμαντο λυχνίαι. Ὁ χριστιανισμὸς μάλιστα φαίνεται νὰ ἐδανείσθῃ τὸ τεχνητὸν φῶς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρείαν καθ' ἣν ἡνάπτετο φῶς ἐνώπιον τῶν ἀγαλμάτων τιμῆς ἐνεκα. Ἀλλ' ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ τοῦ τεχνητοῦ φωτός, ἀλλὰ τοῦ φυσικοῦ ὅπερ εἰσήρχετο ἐν τῷ ναῷ διὰ τῶν θυρῶν καὶ τῶν παραθύρων διότι τὸ τεχνητὸν ὅπερ ἐλάμβανε χώραν, χάριν τιμῆς, ἦτον ἀνεπαρκὲς μάλιστα κατὰ τὰς ὥρας καθ' ἃς ὁ ναὸς διετέλει ἐν πλήρει σκότει· ἀλλὰ καὶ τὸφῶς μιᾶς λυχνίας δὲν δύναται νὰ φωτίσῃ ἐπαρκῶς. Ἀλλως τε γνωρίζομεν ὅτι ὁ μονομανὴς ἐκεῖνος λάτρις τοῦ ἀγάλματος τῆς Κνιδίας Ἀφροδίτης (Λουκ. Ἑρωτες 15—6) ἐκρύβη ὀπισθεν τῆς θύρας διὰ νὰ διέλθῃ τὴν νύκτα μετ' αὐτῆς· αἱ δὲ ζάκοροι τὴν ἐσπέραν ἐφελκύσασαι ἔξωθεν τὴν θύραν, ὡς συνήθως, δὲν παρετήρησαν τὸν ὀπισθεν αὐτῆς κρυβέντα. Ὁ ναὸς οὗτος ἦτο μέγας, ἀμφίθυρος, ἡ δὲ θεὰ ἵστατο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σηκοῦ περικυκλουμένη ὑπὸ κιγκλίδων. Ὡστε ὁ ναὸς διετέλει ἐν σκότει, διότι ἄλλως αἱ ζάκοροι θὰ ἔβλεπον τὸν κρυβέντα.

Ἀξιωματικὸς τις τοῦ Ἑνετικοῦ στρατοῦ παρευρισκόμενος ἐν τῇ πολιορκίᾳ καὶ ἀλώσει τῶν Ἀθηνῶν (1687-8) λέγει ἐν τινι ἐπιστολῇ του ὅτι οἱ Ἕλληνες ἡγείρον ἐν τῷ Παρθενῶνι θόλον· εἷς τινὰ δὲ μέρη ὅτι ὑπῆρχον θόλοι ἐκ πλίνθων· ὁ G. Wheler ὁμιλεῖ ἐπίσης περὶ θόλου ἐφ' οὗ ὑπῆρχεν ἡ Ἀγία Παρθένος· πάντες δὲ οἱ περιηγηταὶ τῆς ἐποχῆς

ταύτης ἐκπλήττονται διὰ τῷ ἐν Παρθενῶνι μεταβληθέντι εἰς ἐκκλησίαν βασιλεῦον σκότος, ἔνεκα τοῦ ὁποίου οἱ Χριστιανοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ καταστρέψωσι τὸν ἀνατολικὸν τοῦτον τοῦ προνάου χάριν τοῦ ἱεροῦ καὶ διὰ νὰ φωτίζεται ὁ ναός. Παράθυρα λοιπὸν δὲν ὑπῆρχον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ναοῖς καὶ μάλιστα τοῖς περιπτεροῖς, ἐκτὸς σπανιωτάτων ἐξαιρέσεων· ὥστε ἐξ ἀνάγκης ἐν τοῖς ἀρχαίοις ναοῖς ἐβασίλευε σκότος βαθύ, διότι τὸ ἐκ τῆς θύρας, ἢ τῶν θυρῶν εἰσδύον, ἢ καὶ τὸ τεχνητὸν, δὲν ἠδύνατο νὰ φωτίσῃ ἀρκούντως τοὺς λαμπροὺς ἐκείνους ἐν αὐτοῖς κολοσσούς, τὰς διακοσμητικὰς ἐκείνας συνθέσεις τῆς γλυπτικῆς, τῆς γραφικῆς τὰς ἀναπεπταμένας αὐλαίας καὶ παραπετάσματα καὶ τὰ τόσα καλλιτεχνικὰ ἀφιερώματα, οὔτε ἠδύναντο νὰ διατελῶσιν ἅπαντα ταῦτα ἐν τῷ σκότει. Ἡ χρυσελεφάντινος λοιπὸν Ἀθηνᾶ τοῦ Παρθενῶνος ὡς καὶ ὁ ἐν Ὀλυμπίᾳ χρυσελεφάντινος Ζεὺς, χρωματισμένοι μετὰ τόσης λεπτότητος, τηλικούτου μεγέθους, δὲν ἠδύναντο διὰ τεχνητοῦ φωτός (μάλιστα τοῦ καιροῦ ἐκείνου) νὰ φωτίζονται, οὔτε κατεσκευάσθησαν διὰ νὰ διατελῶσιν ἐν τῷ σκότει, ἀλλὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ναοὶ εἶχον στέγην καὶ στέγη ὑπῆρχεν. Ὑπαρχούσης δὲ στέγης, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν καὶ φωτισμὸν φυσικὸν ἐπαρκῆ, ἐρχόμενον βεβαίως ἐξωτερικῶς.

Ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ ναοὶ οὗτοι μὲ τὰ ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ περιστύλια τῶν ἐχρησίμευον εἰς συγκέντρωσιν τῶν ἐνδιαφερομένων, ἤτοι πρὸς περίπατον καὶ συζήτησιν ὑποθέσεων καὶ νέων καὶ ὅτι τὰ περίπτερα καὶ αἱ στοαὶ αὗται ἦσαν ἐστεγασμένα, τὸ δὲ κέντρον τοῦ ναοῦ δηλ. τὸ ἐκατόμπεδον μὲ τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμά του καὶ τὰ λοιπὰ κειμήλια καὶ καλλιτεχνικὰ ἀναθήματα, ἅτινα ἔκειντο ἐν αὐτῷ ἦσαν ἐκτεθειμένα εἰς πάσας τὰς μεταβολὰς τῆς ἀτμοσφαίρας ἀφ' ἐνός, ἐξ ἄλλου δὲν παρημελήθη οὐδὲν πρὸς πᾶσαν πρόληψιν βλάβης αὐτῶν

ἀφοῦ δι' ἐλάχιστα καὶ ἐπουσιώδη σχετικῶς ἄλλα ζητήματα ἐλήφθη σπουδαία φροντίς π. χ. διὰ νὰ μετριάζηται τὸ ξηρὸν τῆς ἀτμοσφαίρας τοῦ Παρθενῶνος κατεσκευάσθη παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἀγάλματος φρέαρ, ὅπερ ἐφρόντιζον ν' ἀφθονῇ πάντοτε ὕδατος· ἀλλαχοῦ δὲ ἀντὶ ὕδατος εἶχον ἔλαιον, ἢ μετεχειρίζοντο πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ διατηρῇ τὴν ἀτμοσφαῖραν τοιαύτην ὥστε νὰ μὴ βλάβῃ τὸν ἐλέφαντα τοῦ ἀγάλματος, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι δὲν προεῖδον καὶ προέλαβον τὴν ἐκ τῆς βροχῆς, τῆς χιόνος, τῆς κόνεως, τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ἀνέμου δυναμένην νὰ ἐπέλθῃ βλάβην ἢ μᾶλλον καταστροφὴν, ἀλλὰ κατέλειπον τὰ πολύτιμα ταῦτα πράγματα εἰς τὴν τύχην των;

Παραπετάσματα ἢ σκιαδάς δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι μετεχειρίζοντο χάριν τοῦ σκοποῦ τούτου ἄνωθεν τοῦ ἀγάλματος, ἢ μᾶλλον τοῦ Ἑκατομπέδου, διότι ἦσαν γνωστοί, καὶ ἀφοῦ ὁ Νέρων μετεχειρίζετο πολυτελεστάτας τοιαύτας διὰ τὸ θέατρον, ὧν ὅμως χρήσις ἐγένετο μόνον διαρκούσης τῆς παραστάσεως, ἐνῶ ἐνταῦθα ἔπρεπε νὰ ὑπάρχωσι διαρκῶς (1).

Ὁ πρῶτος ναὸς ἦτον ὁ ἄνευ προστώου (inantis) ἐν παραστάσει, ὁ δεῦτερος ὁ πρόστυλος, ὁ ἀμφιπρόστυλος, ὁ περίπτερος, ὁ ψευδοπερίπτερος, ὁ δίπτερος καὶ τέλος ὁ μονόπτερος, ὁ ὑπαιθρος ὁ ὁποῖος εἶχε καὶ ἐσωτερικὰ στοὰς ἐνίοτε. Περὶ τοῦ ἐν Ἀκράγαντι ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς λέγει Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (Βιβλ. ΙΓ' § 82) ὅτι ὁ

(1) Αἱ δέσποιnai παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσιν μετεχειρίζοντο σκιαδία (ἢ σκιαδίσκους, ὡς τὰ παρ' ἡμῖν ἀλεξήλια), κρατούμενα ὅμως ὑπὸ δούλων παραπορευομένων αὐτῶν. Κατὰ τὴν ἐορτὴν δὲ τῶν Παναθηναίων ἐκράτουν ταῦτα αἱ θυγατέρες τῶν μετοίκων. Αἱ Ῥωμαῖαι δέσποιnai τὰ μετεχειρίζοντο (umprella) διὰ νὰ προφυλάττωνται ἀπὸ τε τὸν ἥλιον καὶ τὴν βροχὴν καὶ ταῦτα ἐκράτουν οἱ ἑρασταὶ των, οἱ ὅποιοι συνήθως τὰ ἐδώρουν.

Καρχηδονιακὸς πόλεμος κατέστρεψε τὴν δημοκρατίαν τῶν Ἀκραγαντίνων καὶ δὲν ἠδυνήθησαν ἕνεκα τούτου νὰ κατασκευάσωσι τὴν στέγην του καὶ νὰ τὸν περατώσωσιν. Ὁ Παυσανίης (Βιβλ. Ζ. κέ) καὶ ὁ Στράβων (Βιβλ. ΙΔ σ. 634) ἀναφέρουσιν ὁμοίον τι διὰ τὸν ἐν Μελίνῃ μέγιστον ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος· καὶ ὁ μὲν Παυσανίας λέγει «οὐκ ἐξεργασμένος» ὁ δὲ Στράβων «διέμεινε δὲ χωρὶς ὀροφῆς διὰ τὸ μέγεθος».

Ὁ ναὸς τῆς ἐν Ἐφέσῳ Ἀρτέμιδος εἶχε στέγην ἐκ ξύλου κέδρου *convenit tectum ejus esse e cedrinis trabibus* λέγει ὁ Πλίνιος (Lib. XVI cap. XL2) ἀνείρχετο δὲ τις εἰς τὸν ὄροφον διὰ κλιμακὸς κατεσκευασμένης ἐκ Κυπρίου κλήματος (οἴνης). Ἄλλως τε προκειμένου περὶ παρκεπέτασματος τοῦ ναοῦ τῆς Ὀλυμπίας ὁ Παυσανίας λέγει (Βιβλ. Ε' κεφ. ΙΒ'), «τοῦτο οὐκ ἐς τὸ ἄνω τὸ παρκεπέτασμα πρὸς τὸν ὄροφον, ὥσπερ γε Ἀρτέμιδος τῆς Ἐφεσίας, ἀνέλκουσι καλωδίους δὲ ἐπιχαλῶντες καθιᾶσιν εἰς τὸ ἔδαφος». Ὁ δὲ Στράβων (Βιβλ. Η') λέγει: «Ἀπτόμενον δὲ σχεδὸν τι τῇ κορυφῇ τῆς ὀροφῆς» ὥστε εἶχεν ὀροφήν (*tectum, couverture, plafond*). Ὁ δὲ Παυσανίας (Βιβλ. Ε' κεφ. 2) ὁμιλεῖ περὶ κεράμων ἐκ πεντελησιῶν μαρμαῦρου διὰ τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός.

Ἐν τῷ ναῷ τῆς Νευμυσίας Ἀρτέμιδος παρκατηρεῖται ἡ ἀρχὴ τοῦ θόλου ἐν τοῖς τοίχοις.

Ὁ ναὸς τῆς Ἐλευστίνος μὲ τὸ εὐρύτατον ἐσωτερικόν του εἶχε δύο στοὰς ἐσωτερικὰς, ὄροφον, καὶ ἐν τῷ ὀρόφῳ ὀπαῖον. «Τὸ δ' ὀπαῖον ἐπὶ τοῦ ἀνακτόρου, Ξενοκλῆς ὁ Χολαργεὺς ἐκορύφωσεν» (Πλουτ. Βίος Περικλ. ιγ').

Ἐν τῷ ναῷ τοῦ Γλύκωνος ἔνθα παριστάνοντο μυστήρια, ἐκ τῆς ὀροφῆς κατήρχετο, ὡς ἐξ οὐρανοῦ, ἀντὶ τῆς Σελήνης, Ρουτιλλίχ τις (Λουκιαν. Ἄλεξ. ἢ Ψευδομ. 39).

Ἐν τοῖς ναοῖς τῶν μυήσεων ἀπηρτεῖτο φῶς καὶ σκότος «σκότους τε καὶ φωτός ἐναλλάξ (Διον. Χρυσοστ. τόμ. Α' σ.

387) αὐτῷ φαινομένων». Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι καὶ σήμερον ἐν τοῖς ναοῖς ἡ παράστασις τῶν μυστηρίων ἐξακολουθεῖ.

Οἱ ἀρχαῖοι μετεχειρίζοντο ξύλινα στεγάσματα πρὸς κάλυψιν τῶν μετρίας ἐκτάσεως θεάτρων. Τὰ καλούμενα δ' Ὠδεῖα εἶχον ὀρόφους. Τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐγεργθέντος Ὠδείου ἡ ὀροφὴ ὁμοιάζε μετὰ τὴν σκηνὴν τοῦ Ξέρξου. Ὁ Σύλλας τὸ ἔκαστε καὶ ἀνυποδομήθη μετὰ τὸ ἴδιον σχῆμα. Ὁ Φιλόστρατος λέγει, ὅτι ὅταν ἡ σύζυγος Ἡρ. τοῦ Ἀττικοῦ Ρηγίλλα ἀπέθανεν, ὁ σύζυγός της κατεσκεύασεν Ὠδεῖον ἐν Ἀττικῇ ὀνομασθὲν Θεάτρον, ὅπερ ἦτο τὸ μεγαλοπρεπέστερον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀκέδρου ξυνθείς τὸν ὄροφον». Ὁ ἴδιος δ' ὑποδομήσεν ἐν Κορίνθῳ «Θεάτρον ὑπορόφιον» (1).

Τὸ ἐν Κυζικίῳ βουλευτήριον ἦτο στεγασμένον διὰ συσκευασμένων ξύλων ἄνευ πασσάλων σιδηρῶν καὶ τοιουτοτρόπως συνηρμοσμένων, ὥστε ἕκαστον τεμάχιον ξύλου ἡδύνατο εὐχερῶς νὰ ἐξαχθῇ, ἢ νὰ προσκαρμωσθῇ ἄνευ τῆς βοήθειας ἀντηρίδος τινός. Ἡ τέχνη δ' αὕτη ἐπενόησε παντὸς εἶδους λεπτουργίαν καὶ δεξιότητα, μάλιστα εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ὀροφῶν τῶν ἐστιατορίων τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων. Εἰς ἀπλοῦν νεῦμα τοῦ Ἡλιογαβάλου ἡ ὀροφὴ ἠνοίγετο καὶ ἐρρίπτετο τοσαύτη ἀφθονία ἀνθέων ἐπὶ τῶν κατακεκλιμένων καὶ παρασίτων, ὥστε τινὲς ἠσφύκουν.

Ὁ Σενέκας ἀναφέρει κινουμένην τινὰ ὀροφὴν, ἥς ἡ κυκλικὴ κίνησις ἐμιμεῖτο τὰς περιστροφὰς τοῦ οὐρανοῦ καὶ οὗτινος αἱ περίοδοι διεδέχοντο τὰς τραπέζας (services). Ὁ Σουητώνιος λέγει ὅτι ἐν τῇ Χρυσῇ Οἰκίᾳ τοῦ Νέρωνος ὑπῆρχεν ὀροφὴ, ἥς τὰ φατνώματα συνέκειντο ἐξ ἐλεφαντίνων ἐλασμάτων καὶ ὅτι ἐκ τῶν χασμάτων αὐτῶν ἐπιπτον ἄνθη,

(1) Ἡ ἐν Πειραιεὶ σκευοθήκη τοῦ Φίλωνος εἶχεν «ὀροφὴν λιθίνην λίθου ὑμηττίου. (Ἐπιγρ. στοιχ. 60, 77 καὶ 79. Choisy, L'arsenal du Pirée). Ὡς καὶ οἱ πύργοι τῶν μακρῶν τειχῶν τῶν Ἀθηνῶν. (Ἐπιγρ. στοιχ. 56): «ἐὰν δέ τις πύργου ἡ ὀροφὴ δέηται» (καὶ στίχ. 89). Τοῦ αὐτοῦ: Les Murs d'Athènes.

καὶ ἀρώματα βροχῆδὸν ἐπὶ τῶν συνδαιτημόνων. Οἱ ἀρχαῖοι συνήρμοζον δοκοὺς ἐκ μετάλλου μεταχειριζόμενοι τὸν ὀρειχαλκὸν εἰς κοίλους ράβδους πρὸς κατασκευὴν θόλων, ὀροφῶν καὶ στεγῶν. Ἡ ἀγορὰ τοῦ Τραϊανοῦ ἦτον οὕτω κατασκευασμένη «καὶ μάλιστα εἰς τὸν ὄροφον χαλκοῦ πεποιημένον» (Παυσ. Β ε' κεφ. ιβ'). Αἰθουσά τις ἐν ταῖς Θέρμαις τοῦ Καρακάλλα μήκους 170 ποδῶν μὲ 72 ποδῶν πλάτους cella solaris εἶχεν ἐσχάραν σχηματιζομένην διὰ καμπυλωτῶν ὀρειχαλκίνων ράβδων ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο ὁ θόλος. Εἶνε ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ μεσαῖος θόλος τοῦ ναοῦ τῶν προφυλαίων τοῦ Ἀγρίππα καὶ οἱ δύο παράπλευροι, ὡς καὶ ἄπασαι αἱ δοκοὶ τῆς στέγης, ἦσαν ἐξ ὀρειχαλκοῦ συνδεόμεναι δι' ἡλίων καὶ ἄλλων συνδέσμων. Ἐννοεῖται ὅτι αἱ δοκοὶ αὗται ἦσαν κοῖλαι. Διὰ τῶν μέσων τούτων καὶ τοιούτων συνδυασμῶν καὶ τοιούτων ποικίλων ἐσχάρων, οἱ ἀρχαῖοι κατασκεύαζον εὐχερῶς ἐν ταῖς ὑπερκειμέναις ὀροφαῖς καὶ στέγαις τῶν ναῶν παντὸς εἶδους φεγγιτῶν καὶ παρθύρων καὶ δι' αὐτῶν εἰσήγαγον ἐν αὐτοῖς φῶς καὶ ἀέρα, ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν περιστάσεων.

Τὸ ἐν Ρώμῃ Πάνθεον ἦτο θολωτὸν ἐξ οὗ ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομά του, (ὡς ἐμφαίνον διὰ τοῦ σχήματος αὐτοῦ τὸν οὐρανὸν ἥτοι τὴν κατοικίαν πάντων τῶν θεῶν) μὲ χαλκᾶς κεραμίδας. Ὁ χρυσοῦς οὗτος θόλος ἀφαιρεῖται ὑπὸ τῶν Βανδάλων τὸ 445. (1) Ἡ ἐνώπιον τῆς πόλεως προστε-

Σκιαδες ὑπῆρχον ἐν τισὶ περιστάσεσιν ἀλλ' αὐταὶ ἐχρησίμευον ἀντὶ στέγης διὰ νὰ προφυλάττωσι τοὺς προσερχομένους, ὡς ἡ τοῦ Ὁρείου τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἡ σκιάς τῆς Σπάρτης ἐν ἣ ἐκκλησιάζοντο. Ὁ δ' ἐν Ἀθῆναις θόλος τοῦ νέου Πρυτανείου ἐλέγετο καὶ Σκιάς. Καὶ ἐν Ἐπιδαύρῳ ὑπῆρχεν ὁ ἐκ λευκοῦ λίθου θόλος τοῦ Πολυκλείτου.

(1). Τὸ 625 ὁ Πάπας Ὀνώριος Α' ζητεῖ τὴν ἀδειαν τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου νὰ μεταχειρισθῇ διὰ τὴν Βασιλικὴν τοῦ Βατικανοῦ τὰς ἐξ ὀρειχαλκοῦ χρυσωμένας κεράμους τοῦ ἐν τῇ Φώρῃ ναοῦ τοῦ Ρωμύλου.

θεῖσα ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις στοὰ ἐκ δέκα ἐξ κορινθιακῶν στηλῶν εἶχε χαλκοῦς ὀροφιαίας δοκοὺς καὶ ἐπιχρῶσους τὰς κεράμους. Τὸ 1632 ἀφῆρέθησαν αἱ χαλκαὶ κεραμοὶ τοῦ θόλου ὡς καὶ αἱ χαλκαὶ δοκοὶ διὰ τὰ χυθῆ ἢ κιβωτὸς τοῦ Ἀγίου Πέτρου.

Ὁ ἐν Μυκῆναις τάφος τοῦ Ἀγαμέμνονος ἡ θησαυρὸς εἶναι πυραμιοειδὴς καὶ θολωτός.

Ἄλλως τε καὶ γνωρίζομεν ὅτι πρῶτος ὁ Σάμιος Βύζας κατεσκεύασεν λιθίνας κεραμίδας· ὁ δ' ἐν Ὀλυμπίᾳ ναὸς τοῦ Διὸς εἶχε κεράμους ἐκ πεντελησίου μαρμάρου.

Αἱ διασταυρώσεις τῶν δοκῶν τῶν ὑποβασταζόντων τὸν θόλον ἐσχημάτιζον κοιλώματα ἤτοι φατνώματα τετράγωνα. Ταῦτα δὲν ἐβράδυνον νὰ χρωματίζωνται καὶ στολίζωνται ὡς οἱ τοῦχοι τῶν δωματίων καὶ οἰκοδομῶν· ὅπου δοκοὶ ἔλειπον ἀντεκατεστάθησαν ὑπὸ ψευδῶν τοιούτων ἢ διὰ γεγλυμμένων ξύλων, γυψίνων, ἢ χρυσμάτων σχηματίζοντος πολλάκις φατνώματα στρογγύλα, ὠσειδῆ, πολύγωνα εἰς ποικίλας καὶ πλουσίας διακοσμήσεις, ἢ καὶ ζωγραφιζόμενα ἐπὶ εὐθέων καὶ ἐπιπέδων. Ταῦτα δ' ἐγένοντο καὶ ἐν τοῖς ὀρόφοις ἐκ λίθου ἢ μαρμάρου τῶν μνημείων, ὡς ὁ θόλος τοῦ ἐν Ρώμῃ Πανθέου καὶ ἡ παρὰ τῇ Ἀγορᾷ ἀψὶς καὶ ἡ ναῦς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης. Ἐν Ἑλλάδι δ' αἱ ὀροφαὶ ἐζωγραφίζοντο μὲ ἀστέρας, ἀνθέμια καὶ εἰκόνας θεοτήτων, προσωπεῖα, ἀστέρας χρυσοῦς μὲ κυανοῦν οὐρανόν, μὲ προσηρμοσμένα ὀρειχάλκινα κοσμήματα, ὡς τοῦ Ἑρεχθεῖου τῶν Ἀθηνῶν, μὲ κεφαλὰς, προτομάς, ὀλοκλήρους εἰκόνας, ὡς ἐν τοῖς ναοῖς τῆς Ἡλιουπόλεως καὶ τῆς Παλμύρας, τοῦ ἐν Ἡλιδι ναοῦ τῆς Ἥρας ἔφερον πτηνὰ τὰ ὅποια ὁ Πausanias δὲν ἠδυνήθη νὰ διακρίνῃ ἂν ἦσαν ἐκ ξύλου, ἢ γύψου, ὥστε ἦσαν ἀνάγλυφα καὶ χρωματιστά. Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανὴς κατεσκεύασε ναὸν βραδύτερον ἐν Ἀντιοχείᾳ, οὗτινος τὰ φατνώματα ἦσαν χρυσαῖ. Ἡ πολυτέλεια δ' αὕτη δὲν ἦτο ξένη καὶ εἰς τὰς ἰδιωτικὰς οἰκίας. Ὁ Πλούταρχος (Λυκουργ. 13)

ἀναφέρει οἰκίαν ἐν Κορίνθῳ τοῦ ἐ. αἰῶνος πρὸ Χ. ἥς τὰ φατνώματα ἦσαν πολυτελέστατα. Μόνον ἐκ τῆς ἀναγνώσεως Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου (18. 26) διὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ νεκρικοῦ δωματίου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ εἰς ποῖον σημεῖον ἔφθασεν ἡ διακόσμησις τῶν ὀρόφων ἀπὸ τοὺς χρόνους ἡδὴ τοῦ Παυσανίου ἐν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ ἐν Ἀνατολῇ. Αἱ περιγραφαὶ τοῦ Ἀθηναίου (Ε'. 14) διὰ τὴν θαλαμηγὸν Ἰέρωνος τοῦ Β'. τὴν σκηνὴν Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου (Ε' 25), ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἡ παράδοσις αὕτη οὐδαμῶς διεκόπη. Ἐν Ρώμῃ κυρίως τὸ πρᾶγμα τοῦτο ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ β' αἰῶνος πρὸ Χ., ὅταν ἡ ὀροφὴ τοῦ Καπιταλίου ἐχρυσώθη μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Καρχηδόνης καὶ ἔκτοτε διεδόθη καὶ εἰς τὰς ἰδιωτικὰς οἰκίας αἱ δ' ὀροφαὶ καὶ θόλοι ἐκοσμοῦντο ὡς ἀγεῖα διὰ τῆς γραφῆς, τῆς γλυπτικῆς ἐκ μωσαϊκῶν, καὶ σπανίων ξύλων, ἐλεφαντόδοντος καὶ ἐκ πολυτίμων μετάλλων.

Ἡ πολυτέλεια αὕτη διὰ τῆς μηχανικῆς ἔφθασε πολὺ μακρύτερα. Ἐν τῇ Χρυσῇ Οἰκίᾳ τοῦ Νέρωνος, παρὰ τῷ Μετέλλῳ Πίῳ, ἐκ τῆς ὀροφῆς κατήρχετο ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ στέφανος, ἡ ἢ Νίκη, μὲ κρότον ἀπομιμούμενον τὸν κεραυνὸν καὶ τὸν ἐστεφάνωνεν. Εἰς τὸν δεῖπνον τοῦ Τριμαλκίωνος κύκλος χρυσοῦς κατήρχετο πλήρης δῶρων ἀποφορῆτων διὰ τοὺς συνδαιτημένους. Ὁ Σενέκας ἀναφέρει ὀροφὴν, ἥς ἡ διακόσμησις μετεβάλλετο εἰς ἐκάστην τράπεζαν (service).

Ὡστε οἱ ἀρχαῖοι ναοὶ ἐν γένει, μάλιστα δ' ὁ Παρθενὸν, εἶχε στέγην καὶ φεγγίτας, ἡ παράθυρα ἐξ ὧν εἰσήρχετο ἄπλεττον φῶς καὶ ἀήρ. Οἱ φεγγίται ὅμως καὶ τὰ παράθυρα ταῦτα, πῶς ἠδύναντο νὰ ᾧσιν ἀνοικτὰ εἰς τὸ φῶς καὶ κλειστὰ εἰς τὰς ἀκαταστασίας τῆς ἀτμοσφαίρας;

Ἡ ὕαλος ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (Βιβλ. Γ' § 24), λόγον ποιουμένου περὶ φερέτρων παρὰ τοῖς Αἰθίοφιν, ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ Ἀριστοτέλους, τοῦ Αἰλια-

νοῦ καὶ τοῦ Στράβωνος (1). Ἡ ἐφεύρεσις αὐτὴ φαίνεται νὰ ὀφείλεται εἰς τοὺς Φοίνικας, οἱ δὲ Σιδώνιοι κατεσκευάζον κάτοπτρα καὶ ὑελοπίνακας (2). Ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων ἐχρωμάτιζον εἰς ὅλα τὰ χρώματα ταύτην καὶ τὴν ἔπλαττον πολυειδῶς ἦτοι διὰ φυσήματος, τὴν ἐτόρρευον, τὴν ἔγλυφον, τὴν καθίστων ἐλαττὴν ἐπὶ δὲ Ῥωμαίων καὶ ἄθραυστον (Δίων Κάσσιος LVII, 21). Ἐν Πομπηίᾳ ἄλλως τε ἀνεκαλύφθησαν ὑελοπίνακες 9 δακτ. τετραγωνικῶν τριῶν παλαμῶν (ἦτοι 17.325×17.125 ἦτοι 30)00) τετραγων. Μετεχειρίζοντο δὲ καὶ διαφανεῖς λίθους προερχομένους ἐξ Ἰσπανίας, Κύπρου, Καππαδοκίας, Σικελίας, Ἀφρικῆς, Ἀραβίας, Βονωνίας (τῆς Ἰταλίας), ἐξ ὧν τινες ἦσαν ἀναλλοίωτοι καὶ ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ ὑπὸ τῆς ἀτμοσφαιρας προσέτι δὲ χωρὶς νὰ ἐμποδίζωσι τὸ φῶς ἀπέκρουον τὴν θερμότητα αὐτῆς ὑάλῳ λευκῇ διαφανέσι παραπλησίως λίθοις. φῶς οὐκ ἐμποδίζουσιν, ἀνεμον δὲ ἔργουσι καὶ τὸν ἀφ' ἡλίου φλογμόν» (Φιλ. Ἀλέξ.). Χρησίς δὲ τῶν φεγγιτῶν τούτων λίθων φαίνεται νὰ ἐγένετο μέχρις ἐσχάτων ἐν Ἑλλάδι ἀφοῦ ὁ Cornelio Magni καὶ ὁ Chandler ὁμιλοῦσι

(1) Τὸ σῶμα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου μετεκομίσθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐντὸς χρυσοῦ κιθωτίου τεθέντος ἐν ὑελίνῳ φερέτρῳ (Στράβων). Ὁ δὲ Αἰλιανὸς (Ποικιλ. ἱστορ.) λέγει ὅτι ὅταν ὁ Ξέρξης ἤνοιξε τὸν τάφον τοῦ βασιλέως Βήλου, ἐνὸς τῶν ἰδρυτῶν τῆς Χαλδαϊκῆς δυναστείας, ἐξεπλάγῃ βλέπων διατηρούμενον τὸ σῶμα τοῦ προγόνου του ἐντὸς μεγάλου φερέτρου ἐξ ὑέλου πεπληρωμένου ἐλαίου. Μήπως ἐσχάτως δὲν ἐδημοσίευσαν αἱ ἐφημερίδες, ὅτι ὁ νεκρὸς παντὸς ἀνθρώπου δύναται νὰ ἐγκλεισθῇ ἐντὸς θήκης ἐξ ὑέλου καὶ οὕτω νὰ διατηρῇται ἐπ' ἀπειρον;

(2) Οἱ Ῥωμαῖοι κατῴρθωσαν νὰ χύνωσι τὴν ὑελὸν εἰς πίνακας μεγέθους 72×54 . ὡς ἐν Sain Gobin. Ἐκάλυπτον δὲ τοὺς τοίχους τῶν οἰκειῶν των δι' ὑελίνων πλακῶν, ὡς καὶ τὰ πατώματα των καὶ τὰς ὁροφάς (Σενέκα ἐπιστολ. 86 Plin XXXVI). Ὅστε καὶ τὰ σημερινὰ πατώματα καὶ ὁροφαὶ ἐξ ὑέλου, δὲν εἶνε νέα.

περὶ τοῦ ἐν Βοιωτίᾳ ναοῦ τοῦ ἁγίου Λουκᾶ ἄλλοι δὲ περὶ τοῦ Παρθενῶνος, ὡς ἔχοντος τοιούτους·

Μετεχειρίζοντο δὲ προσέτι ἐκ λίνου, βάμβακος καὶ με-
τάξης, διαφανῆ ὑφάσματα κηρωμένα, ἢ λαδωμένα, δέρματα
ἢ περγαμηνὰς καὶ κέρατα ζῶων πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

Ὁ Ἀπελλῆς μετεχειρίζετο λαμπρόν τι ἐπίχρυσμα, ὥστε
ἔβλεπέ τις τὰς εἰκόνας του ὡς διὰ πρίσματος. Τὰς ἀνω-
τέρω λίθους καὶ ὑέλους ἃς μετεχειρίζοντο ἀντὶ τῶν σημε-
ρινῶν ὑελοπινάκων, ἔσως τὰς ἐζωγράφιζον καὶ ἐπέχριον διὰ
τοῦ ἀνωτέρου βερνικίου καὶ ἐντεῦθεν ἐπεκράτησεν ἡ γραφὴ
αὐτῶν καὶ ἡ διὰ μετὰλλων συγκόλλησις, ἕνεκα τῶν μικρῶν
αὐτῶν διαστάσεων· διὰ τοῦ χρόνου δὲ ἐπῆλθεν ἡ κατὰ τὸν
μεσαιῶνα ἀκμάσασα ὑελογραφία τῶν ὑελοπινάκων, διασω-
θεῖσα μέχρι σήμερον.

Ἐὰν ὁ Παρθενὼν ἦτον ὑπαιθρος, τὰ ὄμβρια ὕδατα μὴ
ἔχοντα οὐδεμίαν διέξοδον θὰ κατέκλυζον τὸ ἐμβαδὸν τοῦ
ναοῦ· ἐνῷ διὰ τὰ τῆς στέγης τοῦ περιστυλίου ἑλήφθη πρό-
νοια καὶ ἐξήρχοντο ταῦτα διὰ τοῦ στόματος τῶν κεφαλῶν
τῶν λεόντων τιθεμένων ἐπὶ τῶν γωνιῶν αὐτοῦ. Καὶ ὅμως
τὰ μὲν ἐπρόκειτο νὰ βλάψωσιν ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι μόνον
κατὰ τινὰς ὥρας τῆς ἡμέρας συνείρχοντο ὑπὸ τὸ περιστύ-
λιον καὶ ἠδύναντο νὰ προσυλαχθῶσιν ἐξ αὐτῶν, ἢ καὶ νὰ
τ' ἀποφύγωσι, τὰ δὲ ἐξ ἀνάγκης θὰ προσέβαλον τὸ τόσον
εὐπρόσβλητον (1) χρυσελεφάντινον ἀγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς

(1) Τὸ ἔδαφος τῆς Ἀκροπόλεως ἦτο ξηρὸν ἕνεκα τοῦ ὕψους
καὶ τοῦ αὐχμώδους Σκίρωνος· τοῦτου ἕνεκα οἱ Φαῖδρυνται ἔχονον
παρὰ τὸ βᾶθρον τῆς χρυσελεφαντίνου Ἀθηνᾶς ὕδωρ «Ἐν Ἀ-
κροπόλει δὲ τῇ Ἀθηναίων τὴν καλουμένην Παρθένον, οὐκ ἔλαιον,
ὕδωρ δὲ εἰς τὸν ἑλέφαντα ὠφέλοῦν ἔστιν» (Πaus. Ἡλ. ιά).

Τὸ ἔδαφος τῆς Ὀλυμπίας ἕνεκα τῆς γειννιαζούσης Ἀλτίας
ἦτον ὑγρὸν, διὸ καὶ περιωρίζοντο χάριν τῆς διατηρήσεως τοῦ
ἀγάλματος νὰ χύνωσιν εἰς τὸ παρὰ τὸ ἔδαφος τοῦ βᾶθρου ἐκ
μέλανος μαρμάρου ἔλαιον, περὶ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε κοίλη γραμμὴ
περιορίζουσα καὶ ἐντοπίζουσα τοῦτο. «Ὅσον δὲ τοῦ ἐδάφους

μετὰ τῶν ἐν τῷ νηφ̄ εὕρισκομένων ἀφιερωμάτων καὶ πολυειδῶν κειμηλίων.

Στέγην λοιπὸν εἶχον ἅπαντες οἱ ναοὶ συνήθως· ἴσως ξυλίνην ὑπερκειμένην τοῦ εἵδους αὐλῆς κενοῦ αὐτῶν, καὶ στηριζομένην ἐπὶ τῶν ἄκρων τῶν ἐσωτερικῶν περιστυλίων, ἐπικλινῶς ἴσως πρὸς περισσοτέραν ἀντοχὴν καὶ εἰς ὕψος 1—3 μέτρων, ὅταν ἡ ἐπιφάνεια αὐτῆς ἦτον ἐπίπεδος καὶ τότε ἡ βάσις ἦτο μικροτέρα βεβαίως, ἕνεκα τῶν ἐπικλινῶν τούτων πλευρῶν τῆς. Ἡ στέγη αὕτη σμικρυνθεῖσα προϊόντος τοῦ χρόνου ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν στηλῶν καὶ τῶν τῶν χριστιανικῶν ναῶν καὶ διὰ τοῦ θόλου τούτου, ἦτοι τοῦ «ὀπαίου», εἰσήρχετο ἐλεύθερον φῶς καὶ καθαρὸς ἀήρ, ἀπὸ τῶν ἀνοιχθέντων παραθύρων ἐπὶ τῶν πλευρῶν αὐτῆς, διὰ τῶν παραθύρων τούτων τοῦ θόλου, ἐφωτίζετο καὶ ἀερίζετο οὐ μόνον ὁ ναὸς, ἀλλὰ διετήρησεν οὕτω καὶ τὸ σχῆμα τῆς σκηνῆς, ὅπερ ἐμπεριέχει πάντοτε ὑψηλὸν τι καὶ ἡγεμονικὸν καὶ διὰ τοῦ χρόνου ἱερὸν τι, οὕτω δὲ δὲν ἀπεμακρύνετο καὶ ἀπὸ τὰς ἀρχαίας ἐλληνικὰς παραδόσεις. Ὁ σημερινὸς θόλος τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν εἶναι ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἀρχαίου ὀπαίου καὶ τῆς σκηνῆς. Ἡ ἐστία τῶν Δελφῶν ὑπετίθετο ὅτι ἔκειτο ἐπὶ τῆς στρογγύλης, ἄλλ'

ἐστὶν ἐμπροσθεν τοῦ ἀγάλματος, τοῦτο λευκῇ, μέλανι δὲ κατασκεύασται τῷ λίθῳ. Περιθεῖ δὲ ἐν κύκλῳ τὸν μέλανα λίθον παρίον κρηπίς, ἔρημα εἶναι τῷ ἐλαίῳ ἐγγεομένῳ (Παυσ. Ἠλ. ια').

Ἐν Ἐπιδαύρῳ τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ (Ἀσκληπιοῦ) καὶ ὁ θρόνος ἐπὶ φρέατος ἦσαν πεποιημένα (αὐτόθι).

Ἐπὶ Αὐγουστοῦ ἐκομίσθη ἐκ Τεγέας ἐν Ρώμῃ ἡ ἐξ ἐλέφαντος Ἀλέα Ἀθηναῖα στηθεῖσα ἐν τῇ εἰσόδῳ τῆς Ἀγορᾶς ἀποτελοῦσα οὕτω πάρισσον (pendant) τοῦ Ἀπόλλωνος.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἐξ ἐλέφαντος ἄγαλμα τοῦ Κρόνου ἦτο πλήρες ἐλαίου.

Ἐν Πελλήνῃ κατασκευάσθη ἄδυτον ὑπὸ τὸ βάθρον τῆς Ἀθηνᾶς, ἐξ ἧς ἤρχετο ὑγρὰ ἀτμοσφαῖρα χάριν τῆς διατηρήσεως τοῦ ἐλέφαντος (Παυσ. Ἀχ. κζ').

ἐπιπέδου ἐπιφανείας τῆς γῆς καὶ ὑπὸ τὸν οὐράνιον θόλον, θέσιν ὁμοίαν, ἣν ἡ οἰκογενειακὴ ἐστία κατεῖχεν ὑπὸ τὸ κέντρον τῆς στέγης τῶν πρώτων οἰκιῶν. Αἱ μυκηναϊκαὶ οἰκοδομαὶ εἰσὶ θολωταὶ εἰς σχῆμα πυραμίδος. Ὁ θόλος λοιπὸν ὡς τὸν γνωρίζομεν καὶ ἐννοοῦμεν, δὲν εἶναι ἀσσυριακῆς καταγωγῆς, ὡς ὑποθέτει ὁ Μαρκήσιος Melchior de Vogüé, διότι ἀνεκαλύφθησαν αἴθουσαι μεγάλων διαστάσεων, (αἷτινες ὡς εἶπομεν, ἦσαν ὑπόστυλοι δηλ. ἐχωρίζοντο καὶ ἐστεγάζοντο, ὡς ἐκ τῆς ἐποχῆς, διὰ ταπήτων), ἀλλ' ἐλληνικὸς, γεννηθεὶς ἀκριβῶς ἐκ τῆς ἀνάγκης τοῦ φωτισμοῦ καὶ ἀερισμοῦ, οὐχ ἥττον καὶ τῆς ἐξελιξέως τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ ἀνελθὼν εἰς τὴν ἀληθινὴν αὐτοῦ περιωπὴν διὰ τοῦ δαιμονίου πνεύματος τῶν Ἑλλήνων ἀρχιτεκτόνων τῆς Ἀγίας Σοφίας, Ἀνθεμίου καὶ Ἰσιδώρου.

Αἱ καμπύλαι καὶ ἀνισόττες τοῦ Παρθενῶνος.

Οἱ θεοὶ τῆς Ἑλλάδος εἶχον τὴν κοινὴν αὐτῶν κατοικίαν ἄνω τῆς ὀμίχλης καὶ τῶν νεφῶν· ἐπὶ τῆς χρυσοφαοῦς κορυφῆς τοῦ Θεσσαλικοῦ Ὀλύμπου· ἐντεῦθεν περιέφερον τὰ βλέμματά των ἐπὶ τῶν γαιῶν καὶ θαλασσῶν καὶ τῶν ἀναριθμῆτων χωρῶν καὶ πόλεων ἐκείνων, ἐνθα ὁ ἄνθρωπος ἔζη καὶ εὐημέρει, χάρις εἰς τὴν προστασίαν καὶ ἀνόρθωσιν, ἣν ἐπ' αὐτῶν ἐξήσκουν, χάριν τοῦ ὁποίου καὶ περιήρχοντο ἀπαύστως τὸ κράτος των, μεταβαίνοντες παντοῦ ἐνθα ἀταξία τις ἐλάμβανε χώραν, ἐπαναφέροντες τὰ πράγματα εἰς τὴν θέσιν των. Διαρκῶς λοιπὸν εὐρίσκοντο ἐν πορείᾳ, ὡς βλέπει τις ἐκ τῆς Ἰλιάδος· καὶ ἐν μὲν τῷ οὐρανίῳ αὐτῶν μεγάρῳ, ἔζων ἅπαντες ὁμοῦ, ἐν δὲ τῇ γῇ ἀνემιγνύοντο μετὰ τῶν θνητῶν, οἵτινες διὰ τῶν παρακλήσεων καὶ θυσιῶν των προσεκάλουν αὐτοὺς εἰς βοήθειάν των. Αἱ πόλεις, ἃς ἐπεσκέπτοντο καὶ ἐν αἷς διέμενον ἐνόμιζον ἑαυτάς ὑποχρέους νὰ τοῖς προσφέρωσιν ἐνδιαίτημα ἄξιον τῆς ὑπάτης αὐτῶν μεγαλειότητος· ἐντεῦθεν ἐγεννήθη

ὁ ναὸς, μὲ τὰς χαρακτηριζούσας αὐτὸν θεότητας καὶ τὸν πλοῦτον τῆς διακοσμήσεως αὐτοῦ. Ὁ ναὸς εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τοῦ μεγάρου τῶν ἡγεμόνων τῶν Μυκηναίων καὶ τῆς Τυρίνθου. Ἡ δημοκρατικὴ Ἑλλάς ἐπεθύμει ἵνα οἱ θεοὶ αὐτῆς κατοικῶσι κάλλιον καὶ τῶν ἰσχυροτέρων ποτὲ τυράννων καὶ σεβασμοῦ χάριν ὑψώσῃ περὶ τῆς οἰκοδομῆς τὴν ἐκ κίωνων ὠραίαν ταύτην ζώνην πρὸς κόσμον καὶ τιμὴν τοῦ ναοῦ. Ὁ Ἑλληνικὸς ναὸς δὲν εἶναι, ὥς ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησίᾳ, οἰκοδομὴ, ἔνθα οἱ πιστοὶ συνέρχονται ἀπὸ κοινοῦ ἵνα λατρεύσωσι τὸν ὑψιστον, εἶναι αὐτὴ ἡ κατοικία τοῦ θεοῦ. Οἱ τοῖχοι τοῦ σηκοῦ καὶ ὁ πυλὼν, εἶναι τὸ περίβλημα τοῦ δόμου, ὃν αὐτὸς ὁ θεὸς κατοικεῖ· ξένον ὃν τὸ θεῖον, τὸ ἄστυ καταγίνεται νὰ τὸ καλέσῃ καὶ κρατήσῃ ἐν τῷ οἰκῆματι τούτῳ, ἔνθεν ἡ προστασία του δύναται νὰ ἐξασκηθῇ πλησιέστερον ἐπὶ τοῦ λαοῦ, τοῦ ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ τεθέντος. Διὰ νὰ πραγματοποιήσωσι δὲ καὶ δικαιοσύνην τὴν πραγματικὴν αὐτοῦ παρουσίαν, τεκμήριον βέβαιον τῆς εὐημερίας τῆς πόλεως, δὲν ἀφίνουνσι κενὸν τὸ τέμενος τοῦτο, ἀλλὰ τοποθετοῦσιν ἐν αὐτῷ ὁμοίωμα τῆς θεότητος, ἐνοῦντες ἐν αὐτῷ τὰς ιδιότητας μὲ τὰς ὑπὸ τῆς παραδόσεως ἀποδιδόμενα αὐτῷ χαρακτηριστικά. Ὅσον τὸ ὁμοίωμα τοῦτο ἐκπληροῖ καλλίτερον τοὺς ὅρους, τόσον ὁ λαὸς εἶναι εὐδιάθετος νὰ τὸ συγχύσῃ μὲ τὸ ἰδανικὸν ὁμοίωμα, οὕτως εἶναι ἡ ἀτελής ἀντιγραφὴ. Ὅταν τὸ ἔργον ἀνέρχεται εἰς βαθμὸν τινα εὐγενείας καὶ κάλλους καὶ αὐτοὶ οἱ ἀνεπτυγμένοι ἄνθρωποι ἀρχίζουν νὰ παραδέχωνται τὴν ἰδέαν ταύτην, καταλαμβάνόμενοι ὑπὸ ἀκαταμαχῆτου τινὸς ιδέας λατρείας, ἔστιν ὅτε καὶ σεβασμοῦ πρὸς αὐτό(1).

(1) Μέγιστον δὲ τούτων ὑπῆρξεν τὸ τοῦ Διὸς ἑόρῃον, ὃ ἐποίησε ὁ Φειδίας ὁ Χαρμίδος, Ἀθηναῖος, ἐλεφάντινον τηλικούτου τοῦ μέγεθος ὥς καὶ περὶ μεγίστου ὄντος τοῦ νεῶ δοκεῖν ἀστοχῆσαι τῆς συμμετρίας τὸν τεχνίτην, καθήμενον ποιήσαντα, ἀπτόμενον δὲ σχεδὸν τι τῇ κορυφῇ τῆς ὀροφῆς ὥστ' ἐμφασιν ποιεῖν,

Ἀνέκαθεν λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπροθυμοποιήθησαν νὰ κατασκευάσωσι τῇ εὐνοουμένῃ αὐτῶν θεᾷ ναὸν ἄξιον αὐτῆς· ὅτε ὅμως κατὰ τὰ μνηδικὰ ἐπυρπολήθη οὗτος, οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς μεγαλητέραν ἐκδήλωσιν τῆς χαρᾶς καὶ εὐγνωμοσύνης των, συνεκέντρωσαν ἀπάσας τὰς ἡθικὰς καὶ ὑλικὰς αὐτῶν δυνάμεις πρὸς διακόσμησιν ἐν γένει τῆς Ἀκροπόλεως καὶ μάλιστα πρὸς κατασκευὴν παγκάλου ναοῦ τῆς

ἐὰν ὀρθὸς γένηται διαναστάς, ἀποστεγάζειν τὸν νεῶν... πολλὰ δὲ συνέπραξε τῷ Φειδίᾳ Πάναινος ὁ ζωγράφος. ἀδελφιδοῦς ὢν αὐτοῦ καὶ συνεργολάδος πρὸς τὴν τοῦ ξοάνου διὰ τῶν χρωμάτων κόσμησιν καὶ μάλιστα τῆς ἐσθῆτος. Ἀπομνημονεύουσι δὲ τοῦ Φειδίου, διότι πρὸς τὸν Πάναινον εἶπε πυνθανόμενον πρὸς τὴν παράδειγμα μέλλοι ποιήσιν τὴν εἰκόνα τοῦ Διὸς, ὅτι πρὸς τὴν τοῦ Ὀμήρου δι' ἐπῶν ἐκτεθεῖσαν τούτων (Στράβ. Η' 30).

ἢ καὶ κυανέησιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·

ἄμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος

κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλυμπον.

(Ἰλιάδ. Α'. 528-30).

Ἰδοῦ δὲ καὶ ἐπιγράμμά τι πρὸς τοῦτο Φιλίππου τοῦ Θεσσαλονικέως:

«Ἡ θεὸς ἦλθ' ἐπὶ γῇν ἐξ οὐρανοῦ εἰκόνα δειξῶν,

Φειδίᾳ, ἣ σὺ γ' ἔδης τὸν θεὸν ὀφόμενος».

Καὶ ὁ πρὸς τὴν γέννησιν τῆς Ἀθηνᾶς Ὕμνος (ἡ) τοῦ Ὀμήρου δὲν ἀπέχει τῶν ἰδεῶν τούτων.

... μέγας δι' ἐλελίξεν' Ὀλυμπος

δαινὸν ὑπὸ βρίμης γλαυκώπιδος· ἀμφὶ δὲ γαῖα

σμερδαλέον ἰάχησεν ἐκινήθη δ' ἄρα πόντος,

κύμασι πορφυρέασι κυκώμενος·

ἐκχυτο δ' ἄλμη ἐξαπίνης.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναφέρωμεν τὴν γνώμην τοῦ Ἀπολλωνίου δι' ἣν δὲν ὑπάρχει ἀντίρρσις; «Ἐγὼ δὲ ἐς ἱερὸν προσελθὼν πολλῷ ἂν ἦδιον ἐν αὐτῷ μικρῷ ὄντι ἄγαλμα ἐλέφαντός τε καὶ χρυσοῦ ἴδοιμι, ἢ ἐν μεγάλῳ κεραμενοῦν τε καὶ φαῦλον (Φιλόστρατ.)

Ἰδοῦ δὲ καὶ ὁ Πλούταρχος ὁ ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἀκρόπολιν πάντε αἰῶνας μετὰ τὴν κτίσιν τοῦ Παρθενῶνος, τί λέγει: «κάλλει

Παρθένου, ὃν καὶ μετὰ τὰς ὑπὸ τοῦ χρόνου, τῶν πολέμων καὶ τὰς βαρβάρους ἀνθρωπίνους κακώσεις, ὁ κόσμος δὲν ἔπαυσε νὰ θαυμάζῃ μέχρι σήμερον. Ἀλλ' ὁ ναὸς οὗτος ἔπρεπε νὰ εἶναι οὐ μόνον ὠραῖος, πολυτελής, ἀλλὰ καὶ στερεᾶς κατασκευῆς ἐκ τῆς ἀφθαρτοτέρας ὕλης, διὰ τῆς τελειότερας μεθόδου, ἀλλὰ καὶ μὲ τοιοῦτον σχέδιον, ὥστε ἡ θεὰ αὐτοῦ νὰ ἐμπνέῃ, οὐ μόνον τὴν περὶ τούτου πεποίθησιν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπαναπαύῃ τὸ πνεῦμα.

Τὰ στερεώτερα τῶν μνημείων εἶναι τὰ πυραμιδοειδῆ, ἔνεκα φυσικῶν λόγων. Ὁ Παρθενὼν εἶναι πυραμιδοειδὴς ἐκ τε τῆς βάσεώς του, ἥς αἱ βαθμίδες αποτελοῦσι κανονικὴν ἀρχὴν πυραμίδος, ἐξ ἀπασῶν τῶν γραμμῶν του, εὐθειῶν τε καὶ καθέτων καὶ μάλιστα τῶν κίωνων καὶ ἀπασῶν τῶν πλευρῶν του, ἔνεκα τῆς κλίσεώς των καὶ τέλος τῶν ἀετωμάτων του. Ἐντεῦθεν λοιπὸν αἱ καμπύλαι παρατηρηθεῖσαι ἀπὸ τοῦ 1838 καὶ ὧν ἡ ὑπερξὺς ἀπεδόθη εἰς ὀπτικούς λόγους.

Ἀφοῦ ὁ Παρθενὼν ἐθεμελιώθη καὶ κατεσκευάσθη ἡ βᾶσις του καὶ ἐτοποθετήθησαν αἱ ἐκ μαρμάρου 4 βαθμίδες αὐτοῦ καὶ ἔπασαι αἱ πλάκες «καταστρωτῆρες» τοῦ ἐδάφους τῶν τε προνάων καὶ τοῦ περιπτέρου, ἐτοποθετήθησαν καὶ ἅπαντες οἱ 46 κίονες τοῦ περιπτέρου, οἱ 6 τοῦ προνάου καὶ οἱ 6 τοῦ δυτικοῦ προνάου, χωρὶς νὰ ὑπολογίσωμεν τοὺς τοῦ σηκοῦ καὶ τοῦ Ὀπισθοδύμου. Τὰ μάρμαρα, οἰκοδομουμένου τοῦ ναοῦ, καθ' οἷονδῆποτε τρόπον τιθέμενα, αἱ συνεπαπτόμεναι πλευραὶ μεταξὺ των ἦσαν ἐντελῶς λείαι καὶ εὐθεῖαι συγκρατουμένων τῶν «ἀρμονιῶν» αὐτῶν διὰ τῶν μων καὶ γόμφων «σιδήρῳ καὶ μολύβδῳ συνδεδεμένων» (ἐκ-

μὲν γὰρ ἕκαστον εὐθὺς ἦν τότε ἀρχαῖον, ἀκμῇ δὲ μέχρι νῦν πρόσφατόν ἐστι καὶ νεουργόν· οὕτως ἐπανεθεῖ τις καινότης αἰε ἀθικτον ὑπὸ τοῦ χρόνου διατηροῦσα τὴν ὄψιν ὥσπερ ἀειθαλὲς πνεῦμα καὶ ψυχὴν ἀγῆρω καταμειγμένον τῶν ἔργων ἐχόντων».

τὸς τῶν σπονδύλων τῶν κίωνων συνδεομένων μεταξύ των ἐν τῷ κέντρῳ διὰ κύβου ἐκ κέδρου, ἢ ἀναλόγου ξύλου, ἀφοῦ ἐλειοῦντο διὰ προστριβῆς) χωρὶς νὰ μεσολαβῇ ἐν τῷ μεταξὺ οὐδενὸς εἶδους κολλητικῇ ὕλῃ ἐκ γῆς, ἀσβέστου, ἄμμου κτλ. Τὸ εἶδος τῆς οἰκοδομῆς τοῦτο εἶναι οὐ μόνον τὸ φυσικώτερον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐντελέστερον καὶ στερεώτερον ἀφοῦ ὁ χρόνος, οἱ σεισμοὶ καὶ αἱ πολεμικαὶ σφαῖραι, ἐλάχιστον ἔβλαψαν τοῦτο ἐπὶ τόσους αἰῶνας.

Ἀπαντες οἱ λίθοι λοιπὸν, κατὰ μὲν τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ἐπιφάνειαν, ἐλάμβανον διὰ τῆς ἐπεξεργασίας καὶ τῆς λειάνσεως τὴν ὀριστικὴν αὐτῶν κατὰστασιν· ἐξωτερικῶς δ' ἐλεικίνοντο, χωρὶς νὰ στιλβωθῶσι χάριν τῆς ἀσφαλοῦς κανονικῆς αὐτῶν ἐφαρμογῆς· ἅπαντα δὲ ἡ λοιπὴ ἐξωτερικὴ αὐτῶν ἐπιφάνεια ἐπλαισιοῦτο ἐκ λελαξευμένης τινος ταινίας, ἢ περιθωρίου, μενούσης τῆς ὑπολοίπου ἀκατεργάστου καὶ τραχείας μὲ ἐν ἡ δύο ὠτία, ἀναλόγως τοῦ ὄγκου τοῦ λίθου, καὶ χρησιμεύοντα ὡς λαβαὶ αὐτῆς διὰ πᾶσαν κίνησιν ἢ ἄρσιν, ὅταν ἡ λίθος ἦτο μεγάλη καὶ τοῦτ' αὐτὸ συνέβαινε δι' ἅπαντας τοὺς λίθους τῆς οἰκοδομῆς· ἐν τούτοις εἰς τὰ ἄκρα τῶν βαθμίδων καὶ εἰς πᾶν ἄλλο μέρος τῆς οἰκοδομῆς, ὅπερ ἡδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς καταμετρήσεως ἀφετηρία τῆς ἐργασίας ἐτίθετο σημεῖόν τι· ταῦτα ἀπεπερατοῦντο τοπικῶς ὡς τὸ κιονόκρανον, ὁ ἄβαξ, τὸ ὑποτραχήλιον, ὁ ἐχῖνος, οἱ ἱμάντες μὲ τὸ ἐξέχον οἶδημα καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν ραβδώσεων (στριγγῶν ἐξ οὗ καὶ τὸ λατιν. striga) ἢ κοίλων διαξεσμάτων· διεξέοντο δὲ κατ' ἐξακολούθησιν ἐν χώρᾳ μετὰ τὴν οἰκοδομὴν, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη ἡμιτελὴς ἐργασία· τοῦτ' αὐτὸ συνέβαινε καὶ διὰ τὸν θοιγκὸν καὶ σχεδὸν δι' ἅπαντα τὰ γλυπτὰ καὶ ἀρχιτεκτονικὰ κοσμήματα, ἐκτὸς βεβαίως τῶν σκολιδῶν ἔργων τῶν ἀετῶν, τῶν ἀκρωτηρίων, τῶν ἡγεμόνων κεραμίδων, τῶν φατνωμάτων καὶ τῆς ζωοφόρου καὶ τέλος τὰ μέρη ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς των, δὲν ἡδύνατο νὰ

κατεργασθῶσιν ἐν χώρᾳ, δι' ὃ περατούμενα ἐντελῶς ἐτοποθετοῦντο ἐν τῇ ὀριστικῇ αὐτῶν θέσει δεόντως προφυλαγμένα πρὸς ἀποφυγὴν πάσης βλάβης. Μετὰ τὸ πέρας τῆς οἰκοδομῆς ἡ ἐντελής ἐπεξεργασία ἤρχιζεν ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω· ὁ τοόπος δ' οὗτος οὐ μόνον ἐπροφύλασσε τὴν οἰκοδομὴν ἀπὸ πάσαν βλάβην δυναμένην νὰ προέλθῃ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατασκευῆς της, ἀλλ' οὕτω καθίστατο ἅμα στερεωτέρα καὶ ἀνθηροτέρα· ἡ «ἁρμονία» ὡς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι (Παυσ. Ἀρκαδ. 41) δηλ. ἡ ἔνωσις, ἡ προσαρμολογία τῶν λίθων, ἦτον ἀφανής(1) καὶ εἰς τοῦτο εἶχον μεγάλην ἀδυναμίαν· ἐπιθυμοῦντες ἵνα ἡ ἐπιφάνεια παριστάνῃ ἐντελῇ ἐνότητά. Εἰς ὅλα λοιπὸν τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τὰ περατωμένα ἡ ἐπιφάνεια μόνον ἐλειαίνετο καὶ ἐστιλβοῦτο αὐτῶν, ὡς ἡ τοῦ σηκοῦ τοῦ Παρθενῶνος. Ἐννοεῖται ὅτι πολλὰκις ἠναγκάζοντο νὰ διακόψωσιν, ἡ ἀναβάλωσιν τὴν κατασκευὴν, ἡ δι' ἕκτατόν τινα λόγον νὰ παραδώσωσιν εἰς χρῆσιν μνημεῖόν τι χάριν ἐορτῆς τινος πρὶν περατωθῶσι μέρη τινὰ αὐτῆς καὶ τὰ ὅποια δὲν ἐπερατώθησαν οὔτε ἀκολούθως· τοῦτο ὅμως ἦτον ἕκτακτον. Μέρη τινὰ τοῦ Παρθενῶνος, καὶ μάλιστα τῶν Προπυλαίων, οὐδέποτε ἐπερατώθησκν, ὡς ἡ μεσ. καὶ βορ. πλευρὰ αὐτῶν, ὧν ἡ ἐπιφάνεια τῶν τοίχων εἶναι τραχεῖα, φέρουσα ἔτι τὰ ὠτία τῶν

[1] Κίων τις π. χ. κατεργαζόμενος ἐντελῶς ἐκτὸς τῆς θεσεώς του καὶ ὑπὸ τῶν καλλιτέρων τεχνιτῶν καὶ ἀναστηλούμενος κατόπιν εἰς τὴν θέσιν του, οὐδέποτε δύναται νὰ ἔχῃ τὴν τελειότητα καὶ ἐνότητα τὴν τοῦ ἐν χώρᾳ ξεσθέντος καὶ ἐπεξεργασθέντος. Οἱ λίθοι τῶν βάσεων ἐκτὸς τοῦ λελειασμένου περιθωρίου των φέρουσι καὶ ἄλλο περιθώριον κοῖλον ἰσόγραμμον τὸ ὅποιον ἀκριβῶς καλύπτει τὴν ἔνωσιν λαμβάνουσαν χώραν ἐν τῇ κέντρῳ, ἡ ἐν τῇ ἀκρῇ ὑποκρυπτομένην. Ἐνῶ πολλοὶ νομίζουσιν ὅτι ταῦτα ἔμενον ὀριστικῶς, χάριν σκιᾶς, ἡ περισσοτέρας ἀναδειξέως τῶν λείων ἐπιφανειῶν π.χ. τοῦ Μ. καὶ Β. τοίχου τῶν Προπυλαίων. Ξένος τις μάλιστα ἀξιόλογος μηχανικὸς οἰκοδομήσας ἐνταῦθα οἶκον, ἐπὶ τῶν μὴ ἐκτραχιθέντων λίθων, ἄφησε καὶ τὰ ὠτία ἐπ' αὐτῶν.

λίθων, ὡς εἶπομεν. Ἐννοεῖται ὅτι συγχρόνως μὲ τὴν ἀποπε-
ράτωσιν αἱ οἰκοδομαὶ ἐστιλβοῦντο, ἐχρωματίζοντο, ἐν ἀ-
νάγκῃ δὲ καὶ ἐχρυσώνοντο εἰς τινὰ μέρη αὐτῶν.

Τὸ ἀριστούργημα τοῦτο τῆς ἀρχαίας τέχνης εἰς τὸ
ὁποῖον ἡ ἐντελής καὶ λεπτομερὴς σημερινὴ καταμέτρησις
εὔρε τόσας ἀσυμμετρίας καὶ ἀνεξηγήτους ἀνακριθείας, ὥς
βεβαιώνει, ἐλέγχει καὶ ἀποδεικνύει ἡ καταμέτρησις, ἀπο-
δοκιμάζει ὅμως ἡ λογικὴ καὶ ἡ καλαισθησία, μ' ὅλας τὰς
ἀκριβεῖς καὶ λεπτομερεῖς καταμετρήσεις τοῦ Penrose καὶ
Pennethorne ἐπὶ τοῦ μνημείου, δι' ὧν ἀπέδειξαν ὄντως
οὐ μόνον τὸ καμπύλον τῶν γραμμῶν τῶν βαθμίδων, τοῦ
θριγκοῦ, τὴν ἔντασιν καὶ ἀνισότητα τῶν κινδῶν γωνιαίων
τε καὶ μὴ, ὥστε ἐρωτᾷ τις εὐθὺς ἑαυτὸν, πῶς λοιπὸν οἱ ἄν-
θρωποι, οὗτοι οἱ ὁποῖοι εἶχον τόσον ἀνεπτυγμένον τὸ αἴ-
σθημα τοῦ καλοῦ ὑπέπεσαν εἰς τοιαῦτα λάθη ἀσυμμετρίας;
Ὅταν μάλιστα ἐνθυμηθῇ τις ὅτι κυρίως δὲν εἶχον χάρτην,
γραφίδας, μολυβδοκόνδυλον καὶ μελάνην ἀκόμη, ὡς ἐννοοῦ-
μεν σήμερον, σπεύδει νὰ βεβαιώσῃ τὸ πρᾶγμα τοῦτο. Βε-
βαίως εἶχον πάπυρον καὶ περγαμηνάς, ὅστ' αὖ καὶ λίθους,
φύλα κηρωμένα καὶ ἄβακας μὲ ἄμμον ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔγρα-
φον· ἀλλ' ἄπαντα ταῦτα, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἡ ὕλη ἐξ ἧς συνέκειντο
ἦτον ἀκατάλληλος καὶ ἐλαστικὴ, τῶν πλείστων ἡ ἔκτα-
σις καὶ ἡ ἐπιφάνεια ἦν ἀνώμαλος καὶ περιορισμένη, τὰ δὲ
ὄργανα τῆς γραφῆς τῶν, οὐ μόνον ἀκατάλληλα, ἀλλὰ καὶ
στερούμενα τῆς λεπτότητος καὶ ἀκριθείας τῶν σημερινῶν.
Βεβαίως εἶχον κανόνα, γωνίαν, διαβήτην, ὑδροστάθμην
(χωροβάτην, λέξιν, ἣν εὐτυχῶς μᾶς διέσωσεν ὁ Βιτρού-
βιος) καὶ μέτρον, ἀλλ' ἐκτὸς τῶν μνησθέντων ἐλαττωμά-
των τῶν (ἀφοῦ καὶ τὰ σημερινὰ στεροῦνται ἐντελοῦς μα-
θηματικῆς ἀκριθείας), δὲν εἶχον καὶ τὰς σημερινὰς ὑποδι-
αιρέσεις τῶν ἡμετέρων. (1) Ἡ γραμμὴ ἦτον ἡ μικροτέρα

(1) Μὴ νομίσῃ τις ὅμως ὅτι αἱ ἀσυμμετρίαι αὗται προέρχον-
ται ἐκ σπουδαίων κενῶν ἁπαγῶν.

διαίρεσις τῶν μέτρων τοῦ μήκους αὐτῶν, ἀντιστοιχοῦσα μὲ 2/000 καὶ 1)19 τοῦ μ. Αὐτὴ ἡ ἔλλειψις τῶν ἀραβικῶν ἀριθ. εἰς τοὺς ὑπολογισμοὺς των, τοῖς παρεῖχεν οὐκ ὀλίγας δυσκολίας. Ἀπάντων δὲ τούτων φαίνεται νὰ ἕκαμον καὶ λίαν περιωρισμένην χρῆσιν· ἐντεῦθεν λοιπὸν προῆλθεν ἡ γε- νικὴ αὕτη ἀσυμμετρία καὶ ἡ ἀνομοιότης πάντων καὶ εἰς πάντα· π. χ. μεταξὺ τῶν 46 κιόνων τοῦ περιστυλίου οὐ- δεὶς κίων εἶνε ὅμοιος τοῦ ἄλλου· οὔτε κατὰ τὸ ὕψος, οὔτε κατὰ τὴν διάμετρον (εἰς οὐδὲν μέρος τοῦ ὕψους), οὔτε κατὰ τὴν ἔντασιν, οὔτε κατὰ τὴν κλίσιν, οὔτε κατὰ τὸ πᾶχος, οὔτε κατὰ τὰς ραβδώσεις αὐτῶν(1), δὲν ἐννοῶ τὸν ἀριθμὸν, οὔτε κατὰ τὸ ὕψος τῶν τυμπάνων, οὔτε εἰς τοὺς γωνι- αίους· ἐνῶ οἱ κεντρικοὶ τῶν πλευρῶν π. χ. ἔπρεπε νὰ ὁ- μοιάζουσι τοὐλάχιστον μὲ τοὺς παραλλήλους αὐτῶν, ἢ μὲ τοὺς παρακειμένους αὐτῶν, ἢ τοὐλάχιστον μὲ τοὺς πα- ρίους. Οὐδὲν τούτων. Ἡ μόνη ὁμοιότης μεταξὺ αὐτῶν εἶναι, ὅτι ἕκαστος αὐτῶν ἔχει κιονόκρανον καὶ 20 ραβδώ- σεις ἢ στρίγγας, μὴ ἐχούσας οὔτε τὸ αὐτὸ πλάτος, οὔτε

Τὰ κενὰ μάλιστα ταῦτα ἀκατάληπτα τῷ ὀφθαλμῷ καὶ ἐπὶ τῆς μικροτέρας οἰκοδομῆς, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ παρουσιάζωνται καὶ εἰς τὰ τελειότερα μνημεῖα παντὸς τόπου καὶ πάσης ἐποχῆς, ἕνεκα τῆς πρώτης ὕλης, καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐργασίας. Ἡ ποιητικὴ ἄδεια δὲν εἶναι ἀποκλειστικὸν προνόμιον μόνον τῶν ποιητῶν, ἀλλὰ πάσης τέχνης καὶ βιομηχανίας· π. χ. τὰ ποτήρια ἅτινα ἅπαντες μεταχειρίζομεθα πολλάκις τῆς ἡμέρας, οὐ μόνον εἰσὶν ἀνόμοια τὰς διαστάσεις μεταξὺ των, ἀλλὰ καὶ τινα κρυ- σταλλοποιεῖα σημειώνουσι καὶ τὸν βαθμὸν τῆς διαφορᾶς, ὅν ὑπο- χρεοῦται τις νὰ δεχθῇ ὡς πρὸς τὸ ὕψος, διότι τὸ βάρος παρου- σιάζει ἐνίοτε διαφορὰν καὶ 30)00 καὶ ὅμως οὐδεὶς ποτε παρε- τήρησε βεβαίως ὅτι ταῦτα εἰσὶν ἄνισα μεταξὺ των.

(1) Ἴδου τὰ μέτρα τῶν ἀρχαίων ἐκτὸς τῶν ὁδοπορικῶν καὶ χωρομετρικῶν: Ὀργυιά, πυγών, ποδς, σπιθαμὴ (ἢ ὀρθόδωρον), λυχᾶς (ἢ ἡμιπόδιον), παλαιστής [ἢ δῶρον], κόνδυλος, δάκτυλος, γραμμὴ.

τὸ αὐτὸ ὕψος, ἀλλὰ μόνον τὸ αὐτὸ βάθος. Ἡ ἀπόστασις ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν, ἀπὸ τὸν ἀριστερὰ ἢ δεξιὰ κείμενον αὐτῶ, εἶναι ἀνισος, εἰς τε τὰς ἐξωτερικὰς πλευρὰς, καὶ ἐκ τοῦ ἄξωνος· (ἐκτὸς 2 ἐν τῇ Ἀν. προσόψει, 2 ἐν τῇ Δυτ. καὶ 2 ἐν τῇ Μεσημβ. πλευρᾷ). Οὐτε ἡ κλίσις αὐτῶν συμφωνεῖ, εἴτε εἰς τὸ σῶμα τῶν κίωνων, εἴτε εἰς τοὺς ἄβακας τῶν κιονοκρανῶν. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ κλίσις αὕτη διευθύνεται ἐξ ὅλης τῆς πλευρᾶς πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ καὶ ἀντιθέτως ἐκ τοῦ μέσου πρὸς ἐκάστην ἄκραν (εἰς τὸν τοῖχον τοῦ σηκοῦ ἡ κλίσις αὕτη εἶναι μόνον ἐξωτερικὴ). Ἐννοεῖται ὅτι οἱ τέσσαρες γωνιαῖοι κίονες εἶναι μεγαλύτεροι καθ' ὅλας αὐτῶν τὰς διαστάσεις ἀπὸ τοὺς λοιποὺς, καὶ κλίνουν πρὸς ἀμφοτέρως τὰς πλευρὰς τοῦ ναοῦ. Προκειμένου λοιπὸν περὶ τοιαύτης ἀσυμμετρίας μεταξύ 46 κίωνων, εἶναι περιττὸν ν' ἀναφέρωμεν ἄλλο τι μέρος, στερούμενον βεβαίως τοσοῦτον ὁμοιόμορφον ἀριθμὸν, διότι τὰ μέρη τοῦ θωρικοῦ τούτου ἀριστουργήματος, δὲν εἶναι πολλαπλάσιος μονάδος τινός, ὡς συνήθως. Μετὰ τὴν ἀδιαφιλονείκητον λοιπὸν ταύτην ἀπόδειξιν τῆς γενικῆς ταύτης ἀσυμμετρίας δυνάμεθα νὰ κατακρίνωμεν τοὺς ἀρχαίους ἐπὶ τυφλότητι καὶ ἀμαθείᾳ· καὶ θὰ τὸ ἐπράττομεν πρὸ πολλοῦ ἤδη, ὅπως καὶ διὰ τόσα ἄλλα πράγματα, ἂν ὁμοφώνως ὅλος ὁ κόσμος δὲν ἔκλινε μέχρι σήμερον γόνυ, θαυμάζων καὶ ἐκπληττόμενος ἐνώπιον τοῦ μεγαλείου, τῆς ἀπλότητος, τῆς ἁρμονίας καὶ τελειότητος τοῦ ἀριστουργήματος τούτου.

Τὸ τελειότερον πλάσμα τοῦ θεοῦ εἶναι βεβαίως οἱ ἄνθρωποι οἱ ὅποιοι ἐν γένει ὁμοιάζουσι μεταξύ των καὶ ὅμως εἰσὶν ἐντελῶς ἀνόμοιοι ὅχι κατὰ φυλὴν, ἔθνος, ἢ χώραν, ἀλλὰ κατὰ πόλιν, γένος, οἰκογένειαν καὶ τέλος ἀφ' ὅτου ὑπάρχει ὁ κόσμος ὑπῆρξαν καὶ ὑπάρχουν πολλοὶ ἄνθρωποι ἔχοντες π. χ. τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τριχῶν, ἄπαντες οἱ ἀρτιμελεῖς ἔχουσι τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ὀργάνων καὶ μελῶν· ἀφ' ὅτου ὅμως ὑπάρχει ὁ κόσμος δὲν ὑπῆρξαν δύο ἄνθρωποι νὰ

ὧσιν ὅμοιοι κατὰ πάντα μεταξύ των, ἀλλ' οὔτε εἰς νὰ εἶναι ὅμοιοι ἑαυτῷ, ὡς πρέπει καὶ ὑποτίθεται· π. χ. οὔτε οἱ ὀφθαλμοὶ, οὔτε τὰ ὦτα, οὔτε αἱ χεῖρες, οὔτε οἱ δάκτυλοι, οὔτε οἱ πόδες εἶναι ὅμοιοι μεταξύ των· ἀλλὰ μήπως καὶ τὰ δένδρα εἰσὶν ὅμοια μεταξύ αὐτῶν, ὅχι εἰς τὰς γενικὰς ιδιότητας αὐτῶν, ἀλλ' εἰς τοὺς κλάδους καὶ τὰ φύλλα· οὔτε ἐν φύλλον καὶ μόνον αὐτῶν ὁμοιάζει μὲ ἄλλο. Οἱ φιλόλογοι καὶ γραμματικοὶ, μὲ τὴν γραμματικὴν εἰς τὰς χεῖρας, κατῳρῶσαν νὰ εὑρουν λάθη εἰς τοὺς ἀρχαίους ἑλληνας συγγραφεῖς, εἰς αὐτὸν τὸν Ἰσοκράτην· ἐξ ὧν τὰ κοινότερα κατέταξαν εἰς τὰς ἐξαιρέσεις, τὰ ὀλιγώτερα εἰς ἀνωμαλίας καὶ τὰ λοιπὰ εἰς ιδιωτισμοὺς τοῦ συγγραφέως καὶ τὰ ὅλως σπάνια εἰς τὴν ράχιν τῶν ἀντιγραφῶν· ἀλλ' ἔχουσι δίκαιον; Οὐδεὶς ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων εἶχεν, ἢ ἐγνώριζε γραμματικὴν, ἀφοῦ αὕτη κατεσκευάσθη ὑπὸ Βυζαντίου τοῦ γραμματικοῦ Ἀριστοφάνους ἀκμάσαντος ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου· ἀλλὰ μήπως ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως ταύτης, ἣν οὐδέποτε ἤσθάνθησαν, διότι ἐθήλασαν ταύτην μὲ τὸ γάλα τῆς μητρὸς των καὶ ἐδιδάσκοντο ταύτην ἀνεπαισθήτως πανταχοῦ μέχρι τελευτῆς των, δὲν ἔγραψαν τὰ ἀθάνατα αὐτῶν ἔργα μὲ τὴν ἐντέλειαν ἐκείνην τὴν ὁποίαν οὔτε προσηγγίσαμεν, οὔτε ἐλπίζομεν νὰ φθάσωμέν ποτε, μ' ὅλην τὴν ἀπειρίαν τῶν γραμματικῶν καὶ τῶν κόπων οὓς καταβάλλομεν πρὸς ἐκμάθησιν των; Τὸ ὥραϊον λοιπὸν καὶ ἡ συμμετρία ἔγκεινται ἐν τῇ ἀνομοιότητι καὶ ἀνισότητι ὡς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ φύσει· δὲν ἐννοῶ ὅτι ἐξ ἀγνοίας, ἢ ἀδυναμίας, ἢ ἐλλείψεως πείρας ὑπέπιπτον ἐν ἀγνοίᾳ, ἢ ἀκουσίως, εἰς τοιαῦτα λεπτὰ λάθη· ἄπαγε τῆς βλασφημίας!

Τινὰ τῶν διασωθέντων δακτυλιολίθων καὶ κοσμημάτων ὡς καὶ τινὰ ἐκ νηματοειδοῦς ἀργύρου (*filigrane* καὶ μάλιστα τυρρηνικά), ἔχουσι τοιαύτην λεπτότητα καὶ καλαισθησίαν, ὥστε εἶναι ἀδύνατον ὅχι νὰ κατασκευασθῶσι

σήμερον, ἄλλ' ἀπλῶς μόνον ν' ἀπομιμηθῶσιν. Ἄλλ' ἰδοὺ καὶ ἄλλα δυσκολώτερα παραδείγματα μικροτεχνημάτων, εἰς ἃ διέπρεψεν Μυρμηκίδης ὁ Μιλήσιος (κατ' ἄλλους δ' Ἀθηναῖος) καὶ Καλλικράτης ὁ Λακεδαιμόνιος· οὗτοι κατασκευάζαν τέθριππα ὑπὸ μυίας καλυπτόμενα (Αἰλ. Ποικιλ. ἱστ. Α' 17), χαλκοῦν ἄρμα καὶ ἀναβάτην ἐλκόμενον ὑπὸ μυίας, μύρμηκας καὶ ἄλλα ζῷδια, ὧν τὰ μέλη διεκρίνοντο μόνον ὅταν παρενεβόλετο μέλαινα θρίξ. Ἐπετόρευον δὲ χρυσοῖς γράμμαι καὶ ἐλεγεία καὶ ὁμηρικούς στίχους ἐπὶ σησάμου. Ἀναφέρεται ἐπίσης πλατὺν καλυπτόμενον ὑπὸ τῶν πτερῶν μελίσσης, μύρμηκες ὧν δυσκόλως διεκρίνοντο τὰ μέλη αὐτῶν. Καὶ ὁ Φειδίας ἐτόρευσε μετὰ τελειότητος τέττιγα καὶ μίαν μέλισσαν (Πλουτ. περὶ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν πρὸς τοὺς Στωϊκοὺς 44). Ἐννοεῖται ὅτι ἡ σμικρότης τῶν ἔργων δὲν ἀπέκλειε τὴν ἀκριβειαν ἢ ὠραιοτάτην αὐτῶν. Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὰς ματαιοσχολίας ταύτας δι' ἃς ἡ τέχνη ἐφιλοτιμεῖτο νὰ ὑπερβῇ μᾶλλον τὴν ὑπερνίκησιν τῶν ὑλικῶν δυσχερειῶν, παρὰ τὴν ἀνωτάτου κάλλους εὗρεσιν καὶ παράστασιν, οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἔδιδον σημασίαν τινά. Ὁ Αἰλιανὸς δικαίως λέγει: «ἐμοὶ δοκεῖ, ὁ σπουδαιότερος οὐδέτερον ἐπαινέσεται. Τί γὰρ ἄλλο ἐστὶ ταῦτα ἢ χρόνου παρανάλωμα». Ὁ δὲ γραμματικὸς Θεοδόσιος ὀνομάζει τὴν ἐξαισίον μὲν, ἄλλ' ἄσκοπον ταύτην λεπουργίαν, *ψευδοτεχνίαν*.

Ἐὰν λοιπὸν τὰ μέσα τῶν ἀρχαίων ἦσαν ἀτελεῖ καὶ ἀνεπαρκῆ καὶ αἱ μικρότεραι ὑποδιαίρέσεις τοῦ μέτρου αὐτῶν ἦσαν ὅχι χιλιοστημόρια, ἀλλὰ πεντακκοσιοστημόρια, δὲν ἔπεται ὅτι δὲν ἦσαν εἰς κατὰστασιν νὰ κάμωσι λεπτοτέρας ἐργασίας τῶν σημερινῶν. Ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας αὐτῶν φαίνεται νὰ ἦτο διαφορετικὸς—ὥς εἰς τὴν τοιχοδομίαν π. χ. εἰς ἣν δὲν μετεχειρίζοντο οὐδενὸς εἶδους ὕλην κολλητικὴν—καὶ νὰ εἰργάζοντο ἐν γένει ἄνευ σχεδίου καὶ μέτρων ἀνχπληροῦντες ταῦτα διὰ τοῦ πληρεστέρου ὀργάνου, τοῦ

ὀφθαλμοῦ. Βεβαίως εἶχον πρόχειρόν τι σχέδιον εἰς γενικὰς γραμμὰς, ἀλλ' ἄνευ τῆς ἀκριθείας καὶ τῶν σημερινῶν λεπτομερειῶν· μᾶλλον θὰ κάτεσκεύασαν ξύλινόν τι κατ' ἀρχὰς μικρόν πρότυπον τοῦ Παρθενῶνος, τὸ ὅποτον ἀφοῦ ἐδιώρθωσαν καταλλήλως καὶ ὀριστικῶς, ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ, κάτεσκεύασαν τὸν ὑπάρχοντα καὶ ἀφοῦ ὥρισαν τὰς ὀριστικὰς καὶ κυρίας διαστάσεις πάντων τῶν λεπτομερειῶν, ἀρκούμενοι διὰ πάντα τὰ λοιπὰ καὶ μάλιστα διὰ τὴν εὐρυθμίαν καὶ ἀρμονίαν εἰς τὸ τελειότερον τῶν ὀργάνων τὸν ὀφθαλμόν καὶ τὴν καλαισθησίαν των, τὰ ὅποια εἶχον τόσον ἀνεπτυγμένα· οἱ δυνάμενοι δὲ νὰ ἐκτελῶσιν ἔργα, ὡς τὰ ἀναφερθέντα ἀνωτέρω, δὲν εἶχον ἀνάγκην μέτρων: «Τέλος δὲ τῷ ἀρχιτέκτονι τὸ πρὸς φαντασίαν εὐρυθμον ποιῆσαι τὸ ἔργον· καὶ ὅπόσον ἐγχωρεῖ πρὸς τὰς τῆς ὄψεως ἀπάτας ἀλεξήματα ἀνευρίσκειν, οὐ τῆς κατ' ἀλήθειαν ἰσότητος ἢ εὐρυθμίας ἀλλὰ τῆς πρὸς τὴν ὕψιν στοχαζομένῳ» (Ἡλιοδ. Λαρισσ. κεφ. Opticor). Ὁ Παρθενὸν λοιπὸν μ' ὅλας τὰς ἀσυμμετρίας του εἶναι καὶ ἔσεται τὸ τελειότερον ἀριστούργημα τῆς ἐλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς διακοσμητικῆς καὶ τῆς πλαστικῆς καὶ συνεπῶς τὸ ἰδανικὸν παντὸς ἀρχιτέκτονος. Ὁ ὀφθαλμὸς, ἡ αἴσθησις καὶ ἡ δι' αὐτῶν ἀντίληψις αὐτῶν ἦτο τόσον ταχεῖα, ἀκριβὴς καὶ ὀρθή, ὥστε ἀνεπλήρουν τὸ μέτρον, καὶ τὸν διαβήτην, τὴν γωνίαν, τὴν στάθμην καὶ ἅπαντα τὰ λοιπὰ κρίνοντες ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων, ὅπερ ἄλλως τε συμβαίνει πάντοτε καὶ σήμερον. Διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν τῆς καλλονῆς τοῦ ἀνθρώπου, δὲν εἶναι ἀνάγκη οὔτε νὰ ἐκδύσωμεν π. χ. μίαν γυναῖκα, οὔτε νὰ τὴν ἐξετάσωμεν ἱατρικῶς, οὔτε νὰ καταμετρήσωμεν τὰ μέλη τοῦ σώματός της καὶ νὰ πεισθῶμεν ὅτι ἡ κατασκευὴ της εἶναι κανονικὴ, ὅτι τὰ ὀργανά της λειτουργοῦν καλῶς, καὶ ὅτι αἱ ἀνχολογαί τοῦ σώματός της εἶναι ἄφθογοι. Ἀπαντα ταῦτα καὶ εἰς τὴν ἐντέλειαν καὶ ἂν εὐρίσκωνται δὲν συνεπάγονται καὶ τὴν ὕ-

παρξιν τῆς καλλονῆς, τούναντίον· δύνανται νὰ ὑπολείπων-
ται ταῦτα καὶ ὅμως ἡ γυνὴ αὕτη νὰ εἶναι ὠραιότατη.
Ἡ μηχανικὴ σήμερον δύναται νὰ κατασκευάσῃ ὄγκους
οἰκοδομῶν, πλοίων, θαύματα στερεότητος, ἀντοχῆς καὶ
συμμετρίας, ἄψογα τὴν θεωρίαν καὶ ὅμως νὰ ὧσιν ἀκα-
λαίσθητα — ἂν καὶ οἱ ἀρχαῖοι δὲν ὑστέρουν οὔτε εἰς
τοῦτο καὶ ἀπόδειξις τούτου ἔστωσαν τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα,
ἡ θαλαμηγὸς Ἰέρωνος τοῦ Β' καὶ τὰ ἐπτὰ θαύματα, διὰ
νὰ μὴν ἀναφέρωμεν τὰ αἰγυπτιακὰ καὶ τὰ Ἰνδικὰ, οὐδὲν
λέγοντα εἰς τὴν ψυχὴν, τὸ πνεῦμα, ἢ τὰς αἰσθήσεις — τὸ
αἶσθημα τῆς ὁράσεως δηλ. τοῦ ὀφθαλμοῦ εἶναι πολλάκις
οὐ μόνον ἀστραπιαίας ταχύτητος, ἀλλὰ καὶ καταπληκτι-
κῆς ἀκριβείας. Πρὸ δεκαετίας περίπου Λώρης τις, χωρὶς
σχεδὸν νὰ σκοπεύῃ, ἐπετύγχανεν διὰ σφαίρας τυφεκίου,
εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν, τὸ πάχος ἐπισκεπτηρίου. Ἐν τῷ
θεάτρῳ Μπούκρα Ἰάπων τις, ἡ Κινέζος, ἐτοποθετεῖ τὴν
σύζυγόν του ὀρθὴν στηριζομένην ἐπὶ σανίδος μὲ ἀνατετα-
μένας τὰς χεῖρας καὶ ἀνοικτοὺς τοὺς δακτύλους· οὗτος
λαμβάνων μαχαίρια ἐκ τῆς αἰχμῆς, τὰ ἐσφενδόνιζεν ἐξ
ἀποστάσεως 7—8, μέτρων περίξ τῆς κεφαλῆς τῆς δι' ὧν
τὴν περιέβαλε (εἰς ἀπόστασιν μόλις αἰσθητὴν) καὶ ἐντὸς
τῶν κενῶν τῶν ἀνοιγμένων δακτύλων τῆς χωρὶς ποτὲ νὰ
τὴν πληγώσῃ. Πολλάκις θίκσοι μουσικοὶ Ἀθιγγάνων, ἐκ-
τελοῦσιν μουσικὰ τεμάχια μεγάλων διδασκάλων ἀλανθά-
στως, τὰ ὑποῖα πρῶτον ἀκούουσιν. Εἰς τὸ ἐν Παρισίοις
Μέγα Ἰπποδρόμιον (νομίζω ρωσσικόν), πρὸ 17 ἐτῶν, με-
ταξὺ ἄλλων, ὑπῆρχε καὶ ἀνδρόγυνόν τι σκοπευτῶν σονεῦον
περιστερὰς ἀνελλειπῶς, ἀφοῦ διήρχοντο αὗται ἄνωθεν τῆς
κεφαλῆς των, ὅπισθεν, χωρὶς νὰ τὰς σκοπεύωσιν. Εἶδομεν
πῶς οἱ ἀρχαῖοι ἀγαλματοποιοὶ ἕνεκα τῆς γυμναστικῆς καὶ
τοῦ βίου των εἰργάζοντο ἀλανθάστως· ἐνῷ σήμερον ἐὰν
χεῖρ, κεφαλὴ ἢ ποὺς ἀγάλματός τινος ἐξαρθρωθῇ, ἀγνοῶ ἂν
καὶ ὁ καλῆτερος τεχνίτης δύναται δεόντως νὰ ἐπαναθῇ

τοῦτο εἰς τὴν θέσιν του. "Όταν ἀνεκαλύφθησαν τὰ γλυπτὰ μάρμαρα τῆς Αἰγίνης, ὁ ἐν Μονάχῳ Δανὸς γλύπτης Thorwaldson, θεωρούμενος ὡς ἄλλος νέος Πραξιτέλης, συμπλήρωσε ταῦτα προκαλέσας τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν ἐκπληξιν ὅλου τοῦ κόσμου διὰ τὴν ἐπιτυχίαν. Μετὰ τινὰ ἔτη ἀνακαλύπτονται τὰ ἐλλείποντα μέρη τῶν συμπληρωθέντων· ἐκ τῶν 40 περίπου συμπληρώσεων του, οὔτε μία δὲν ἦτον ὀρθή.

"Όταν πρόκηται τις ἐπὶ οἰασδῆποτε ἐπιφανείας νὰ θέσῃ ἢ στηρίξῃ μέγα βάρος, αὕτη δύναται νὰ ὑποστῇ καὶ ἀνωτέραν πίεσιν τῆς δυνάμεώς της, ἐάνειναι καμπύλη, ὡς καὶ τὸ στέγασμά της ἂν ἦναι καμπύλον, ἢ λήγει εἰς γωνίαν. Ἐνταῦθα ἔγκειται ὁ λόγος τῶν καμπυλῶν τῶν γραμμῶν τοῦ Παρθενῶνος καὶ μάλιστα τῶν βαθμίδων καὶ τοῦ θριγκοῦ. "Όταν πῖσωμεν ράβδον τινὰ καθέτως, πέραν τῆς κανονικῆς ἀντοχῆς της, αὕτη θὰ καμφθῇ περὶ τὸ κέντρον τοῦ ὕψους της, διότι ἐνταῦθα συγκεντροῦται ἡ ἐκ τῶν δύο ἄκρων προερχομένη ἀντίθετος πίεσις. Φυσικῶ τῷ λόγῳ λοιπὸν οἱ κίονες πρέπει νὰ ᾧσι παχύτεροι περὶ τὸ κέντρον τοῦ μήκους αὐτῶν. Ἐντεῦθεν ἡ ἔντασις των (1).

Τοῦτ' αὐτὸ λέγομεν καὶ διὰ τὰ παρὰ θύρα καὶ τὰς θύρας, ὅταν οἱ παραστάται αὐτῶν διίστανται περισσότερον εἰς τὴν βάσιν, τῆς κορυφῆς, ὡς ἠρέσκοντο οἱ ἀρχαῖοι νὰ τὰ κατασκευάζωσιν, αὕτη δὲ εἶναι καὶ ἡ θέσις τῶν ἀθλητῶν ὅταν πρόκηται νὰ ἄρῳσιν, ἢ δεχθῶσιν βάρη. Ἀπασαί αἱ πλευραὶ τοῦ Παρθενῶνος ἔχουσι κλίσιν πυραμιδοειδῆ,

(1) Ἄλλως τε ἡ ἔντασις αὕτη μαντεύεται χωρὶς ὁμως ν' ἀντιλαμβάνεται αὐτὴν ὁ ὀφθαλμὸς καὶ ὀπτικῶς μᾶς ἱκανοποιεῖ, ὡς καὶ πολλὰ ἄλλα τοιαῦτα ἀνισότητες· π. χ. αἱ ἐνώπιον τῆς Ἀκαδημίας ὑποβαστάζουσαι στήλαι τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὸν Ἀπόλλωνα δὲν ἔχουσι ἔντασιν (καὶ ἦτο δύσκολον νὰ ἔχωσιν ὡς κατασκευάσθησαν) καὶ μ' ὅλην τὴν πυραμοειδῆ κατασκευὴν τοῦ ἁ τρυπάνου τῆς βάσεως ἐμπνέουσιν ἂν ὄχι φόβον, στενοχωρίαν.

ἔστω καὶ ἐλαφροτάτην· ὅταν δὲ, ὡς εἵπομεν, λάβωμεν ὑπ' ὅψιν καὶ τὰς βαθμίδας καὶ τὰς προσόψεις μὲ τὰ πυραμιδοειδῆ αὐτῶν ἀετώματα, ἔχομεν πυραμιδοειδές τι οἰκοδόμημα. Διὰ τί; Διότι τὸ στερεώτερον τῶν οἰκοδομημάτων εἶναι ἡ πυραμὶς καὶ τὰ πυραμιδοειδῆ καὶ μάλιστα τὰ ἐδράζοντα ἐπὶ καμπυλῶν ἐπιφανειῶν (1). Οἱ ὅροι ἅπαντες οὗτοι ἐκτὸς τῆς καλλιτεχνικῆς ὡραιότητος τοῦ μνημείου καὶ τῆς συμμετρίας αὐτοῦ, ἐμπνέουσι γαλήνην εἰς τὴν ψυχὴν, ἡρεμίαν εἰς τὸ πνεῦμα καὶ ἀνάπαυσιν εἰς τὸν ὀφθαλμόν, ὁ ὅποτος οὔτε θέλει, οὔτε καιρὸν ἔχει, ὑπὸ ἐναντίους ὅρους διατελῶν, νὰ ἐνεργήσῃ καταμετρήσεις καὶ νὰ ἐξελέγχῃ διαστάσεις, ἀπαιτῶν μόνον νὰ ἐπαναπαύηται ἁρμο-νικῶς, ἡρέμα καὶ εὐχαρίστως.

Καθὼς δὲ ὅταν θελήσωμεν νὰ ἀναλύσωμεν τὸν γραπτὸν λόγον τῶν ἀρχαίων χανόμεθα εἰς πέλαγος κανόνων, ἐξαίρεσεων καὶ ἀνωμαλιῶν, χωρὶς νὰ μειώσωμεν, δι' αὐτῶν οὐδαμῶς τὰ ἔργα αὐτῶν· οὕτω διὰ τῶν μαθηματικῶν καὶ μάλιστα τῆς τριγωνομετρίας, γεωμετρίας καὶ τῆς ὀπτικής νὰ καταδείξωμεν μέχρι χιλιοστημορίου τοῦ μέτρου ἀπάσας τὰς ἀσυμμετρίας, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ μειώσωμεν οὔτε κατὰ χιλιοστημόριον τὸ ἀνέφικτον καὶ τὴν τελειότητα τοῦ ἔργου· διότι ἐκεῖνοι εἰργάζοντο ὅχι μηχανικῶς μὲ τὸ μέτρον εἰς τὰς χεῖρας κεκυφότες ἐπὶ τοῦ σχεδίου καὶ ἐπιδιώκοντες ἀκρίβειαν καὶ συμμετρίαν μόνον, ἀλλὰ μὲ τεντωμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς διαρκῶς ἐπὶ τοῦ ἔργου, μὲ ἐξεγυγερμένην τὴν ψυχὴν καὶ τὴν διάνοιαν, ἐνεφύσουν τὴν ζωὴν, ὡς ἄλλοι ἐμπνεομένοι ποιηταί, εἰς τὰ ἀθάνατα αὐτῶν ἔργα (2). Ἐὰν ὁ ποιητὴς, ὁ ζωγράφος, ὁ γλύπτης

(1) Σημειωτέον δὲ ὅτι μόνον τὰ ἀπαιτηθησόμενα μάρμαρα πρὸς ἀνακαίνισιν τοῦ Παρθενῶνος ἀνέρχονται εἰς 102 κυβ.μέτρα ἤτοι εἰς 244,800 ὀκάδας!

(2) Διὰ τῶν κανόνων τῆς γραμματικῆς οὗς συνετάξαμεν ἐπὶ τόσους αἰῶνας, θὰ εὕρωμεν πολλὰ λάθη καὶ ἀνωμαλίας εἰς τοὺς

εὐργάζοντο διὰ τοῦ πνεύματος, τῆς κλαισθησίας καὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ, διατὶ νὰ μὴ παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ οἱ ὄχι ὑποδεέστεροι αὐτῶν ποιηταὶ τοῦ Παρθενῶνος, ζῶντες ἐν μέσῳ δημοκρατίας συγκειμένης ἐξ ἀριστοκρατῶν, ὧν καὶ ὁ ἐλάχιστος ἦτο ἱκανὸς νὰ διοικήσῃ καὶ στρατηγήσῃ, οὐχ ἦττον καὶ νὰ κρίνῃ πᾶν ἔργον τέχνης, διατὶ λέγω νὰ μὴ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ ἐν μέσῳ αὐτῶν διακρινόμενοι καλλιτέχναι, δὲν εἶχον τὸ ἔμφυτον τοῦ ὠραίου, τὴν ἔμπνευσιν καὶ αἴσθησιν τοῦ καλοῦ!

Ἄλλ' ἄρα γε οἱ πρίοντες τὸ κύμινον καὶ καταπίνοντες τὴν κάμηλον οὗτοι μηχανικοὶ, τέκτονες καὶ γεωμέτραι, ἔχουσι καὶ ἐν τοῖς πράγμασι δίκαιον; Ἰδωμεν. Ἐν πρώτοις οἱ κ. Penrose καὶ Pennethorne διαφωνοῦσιν ὡς πρὸς τὰς καταμετρήσεις των, λίαν δικαίως. Διότι ἐμέτρησαν μὲ μέτρα (ἀδιάφορον ἂν πρόκηται περὶ γαλ. μέτρου, ἀγγλ. γιάρδας, ἢ πήχεως), κατεσκευασμένα φυσικῶ τῇ λόγῳ ὑπ' ἀνθρώπων, καὶ τὰ μέτρα ταῦτα εἴτε ἐξ ὑφάσματος ἀπλοῦ, ἢ κηρωτοῦ ἦσαν, εἴτε ἐκ δέρματος, εἴτε ἐκ ξύλου, ἢ ἐκ μετάλλου, δὲν εἶναι δυνατόν μαθηματικῶς καὶ ἀπολύτως νὰ ᾧσιν αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἀκριβῆ ἀλλὰ κατὰ δυνατόν μόνον προσέγγισιν. Διότι τὸ γαλ. π.χ. μέτρον δὲν εἶναι τὸ 1)10,000,000 τοῦ 1)4 τοῦ γηίνου μεσημβρινοῦ τοῦ διερχομένου διὰ τῶν Παρισίων, ἀλλὰ μικρότερον κατὰ 0.00022· ἀλλὰ διὰ νὰ ἔχῃ ὄντως τὴν διάστασιν ταύτην πρέπει νὰ μὴ χάνῃ τί ποτε εἰς πᾶσαντομὴν ἣν ὑφίσταται, νὰ ᾔναι ἐκ λευκοχρύσου καὶ νὰ διατελῇ διπρῶς ἐν θερμοκρασίᾳ 0 καὶ νὰ ᾔναι ἐντελῶς εὐθύ καὶ ὀριζόντιον· καὶ

ἀρχαίους συγγραφεῖς, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ δυνάμεθα νὰ γράψωμεν μίαν σελίδα πλήρη ζωῆς, ὥς ἔγραφον ἐκεῖνοι. Διὰ τῶν τελειοτάτων σημερινῶν ὀργάνων μας εὐρίσκομεν τόσας ἀσυμμετρίας εἰς τὸν Παρθενῶνα, ἀλλ' ἄρα γε θὰ κατορθώσωμεν ποτε νὰ συμπληρώσωμεν ἀλανθᾶτως τὰ καταστραφέντα αὐτοῦ μέρη;

προκειμένου περί μέτρου τοιαύτης ἀποστάσεως τὸ πρᾶγμα εἶναι δυνατόν· ὅταν πρόκηται ὅμως νὰ τὸ διπλασιάσῃ, τριπλασιάσῃ, ἢ πολλαπλασιάσῃ τις, τὸ μέτρον κατ' ἀναλογίαν, χάνει τὴν ἀκρίθειάν του καὶ ἐκ λευκοχρύσου ἂν ᾗναι· διότι ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἰς τὴν ἐπανάληψιν χάνει τὴν ἀκρίθειάν του, ὅταν ὑπερβῇ τὸ μῆκος τοῦ μέτρου, ἔνεκα τοῦ βάρους, τῆς κάμψεώς του ἢ τῆς ἐλαστικότητός του, χάνει ἐπίσης τὴν ἀκρίθειάν του. Βεβαίως δύναται νὰ κατασκευασθῇ ἐξ ἀναλόγου πάχους, ἀλλὰ τοῦτο προκειμένου μόνον διὰ 2, 3, ἢ 4 μ. διότι τὸ βάρος τὸ καθιστᾷ ἄχρηστον, καὶ τὰ μέτρα τὰ ὁποῖα μετεχειρίσθησαν οἱ καταμετρήσαντες τὸν Παρθενῶνα δὲν ᾗσαν βεβαίως οὔτε ἐκ λευκοχρύσου, οὔτε ἐκ μετάλλου, εὐθέα, ὀριζόντια καὶ ἄκαμπτα, ἀλλ' ἀπλῶς ταινίαι κυλινδρούμεναι ἐκ λίνου καὶ βάμβακος κηρωμένοι, ἢ καὶ ἐκ χάλυβος 10 ἢ 20 μ. ἢ γιαιδῶν χωρὶς νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ ζήτημα τῆς θερμοκρασίας καὶ τοῦ ἀνέμου. Πᾶσα καταμέτρησις ἀρχίζουσα ἀφ' ὠρισμένου σημείου τινὸς δέον νὰ προσπίπτῃ ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ἢ τοῦ τέλους τοῦ μετρομένου σημείου ὀριζομένου διὰ τῆς ὀπτικῆς γωνίας τοῦ μετροῦντος, ἵσταμένου ἀκριβῶς ἔναντι τοῦ σημείου τούτου καὶ σημειωμένου διὰ λεπτοτάτου αἰχμηροῦ ἐργαλείου, ἢ μολυβδοκονδύλου· καὶ τοῦτο σχετικῶς εἶναι τὸ ἐλάχιστον. Προκειμένου ὅμως νὰ μετρηθῇ ἀπόστασις 10 μ. τίς θὰ μὲ βεβαιώσῃ ὅτι ἡ ἀπόστασις αὕτη μετρηθεῖσα καὶ ὑπὸ τοὺς ἀνωτέρω ὅρους, εἶναι 10 μ. ἀφοῦ ἡ καταμέτρησις ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν τάνυσιν τῆς ταινίας, ἢ ὁποῖα ἔαν μὲν εἶνε μεταλλικὴ δὲν λαμβάνει ὁλόκληρον τὴν τάνυσίν της, δηλ. τὴν δεκάμετρον ἢ εἰκοσάμετρον ἀνάπτουζιν τοῦ μήκους της,

(1) Τοῦτου ἔνεκα παρεχωρήθη ἡ ἄνοχή (tolérance) ὡς πρὸς τὴν ἀκρίθειαν ἥτοι διὰ τὸ ξύλινον ἐκ 2 μέτρων 0μ.015. Διὰ τὸ ἀπλοῦν μέτρον 10 χιλιοστά διὰ τὸ ἡμίμετρον 6 χιλιοστά, διὰ τὸ πέμπτον τοῦ μέτρου 4 χιλιοστά καὶ διὰ τὸ δέκατον τοῦ μέτρου 3 χιλιοστά.

δι' ἣν κατεσκευάσθη, ἕνεκα τῆς σκληρότητος, ἢ δυσκαμψίας της. Ἐάν δὲ ἀποτελῇται ἐξ ὑφάσματος εἰς ἐκάστην νέαν καταμέτρησιν ἕνεκα τῆς τανύσεως χαλαροῦται, μὴ κύνεται καὶ τανυομένη θραύεται ὡς καὶ ἡ ἐκ μετάλλου. Τανυόμεναι δὲ μετρίως, τίς δύναται νὰ κανονίσῃ τὸν αὐτὸν βαθμὸν τῆς τανύσεως εἰς κάθε νέαν καταμέτρησιν, ὥστε νὰ εἶνε ὁμοιόμορφος; Οὐδεὶς. Ἄρα ἡ ἐντελής ἀκρίβεια πάσης ἀποστάσεως, ὡς καὶ ἡ τοῦ Παρθενῶνος, εἶνε σχετικῶς ἀκριβής καὶ ποικίλλει μεταξὺ ἀπάντων τῶν μετρούντων αὐτόν. Βεβαίως χωρὶς νὰ δύναται ν' ἀντικρούσῃ τις τὴν ὀρθότητα τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεών μου, θὰ μ' εἴπῃ ἐν τούτοις ὅτι καὶ μὲν αὐταὶ εἶνε ὀρθαί, ἀλλὰ τόσον λεπτομερεῖς ὥστε καταντοῦν σχολαστικαί, διότι ἐπὶ τέλους ἀπασαί αἱ διαφοραὶ αὐταὶ συνυψίζονται εἰς χιλιοστιμόρια καὶ οὐδὲν πλέον, ὅπερ ἀληθές· ἀλλὰ καὶ αἱ διαφοραὶ τῶν ἐλεγχόντων ἐξ ἐλαχίστων λεπτομερειῶν σύγκεινται. Ἀφοῦ διὰ νὰ πεισθῶμεν περὶ τοῦ σφαιρικοῦ σχήματος τῆς γῆς, ὅπερ δὲν ἀντιλαμβάνομεθα, ἀναγκάζομεθα νὰ καταφεύγωμεν εἰς μαθηματικούς ὑπολογισμοὺς καὶ ἀστρονομικὰ παρατηρήσεις.

Οἱ ἀρχαῖοι λοιπὸν δὲν εἰργάζοντο ὡς ἡμεῖς σήμερον, φαίνεται δὲ ὅτι σχεδιάσαντες προχειρῶς καὶ εἰς γενικὰς γραμμάς τὸν Παρθενῶνα (ὡς καὶ πᾶν ἄλλο μνημεῖον) ἀκολούθως κατεσκεύασαν, ὡς εἴπομεν, πρότυπὸν τι ἐκ ξύλου τέλειον, κατὰ τὸ ὅποῖον καὶ κατασκεύασαν τὸν Παρθενῶνα μεταχειριζόμενοι μᾶλλον τὸν ὀφθαλμὸν καὶ τὴν καλαισθησίαν αὐτῶν παρὰ τὰ μέτρα. Αἱ καμπύλαι τῶν γραμμῶν τοῦ Παρθενῶνος, ἡ ἔντασις τῶν στηλῶν, ἡ κλίσις αὐτῶν πρὸς τὰς γωνίας καὶ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Παρθενῶνος, ὥστε τὸ κτίριον ν' ἀποτελῇ πυραμιδοειδές τι, ὡς καὶ πολλὰ ἄλλα χάριν τοῦ σκοποῦ τούτου καὶ τῆς ὀπτικῆς βεβαίως ἐγένοντο ἐκ προμελέτης καὶ ἀπὸ σκοποῦ ὅχι ὅμως μικραὶ τινες ἄλλα λεπτομέρειαι, ὡς αἱ ραβδώσεις τῶν κιόνων ἢ

μεταξύ των απόστασις κτλ. τὰ ὅποια ἄλλως τε εἶναι οὐ μόνον ἀνάξια λόγου, ἔνεκα τῆς σμικρότητος τῶν διαστάσεων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἄνευ σημασίας εἰς τὸ ἔργον τοῦ ὁποίου τὸ σύνολον τῆς εὐρυθμίας οὐδαμῶς ἐμείωσεν.

Ἡ ἀνακαίνις τοῦ Παρθενῶνος.

Μετὰ τὰ μνηδικὰ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν ν' ἀποδείξωσιν εἰς τοὺς θεοὺς καὶ ἥρωας τὴν εὐγνωμοσύνην των, ἀφ' ἑνός, διότι τῇ συνδρομῇ αὐτῶν ἐξεδίωξαν τοὺς ἐν Ἑλλάδι εἰσβαλόντας Πέρσας, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ διὰ νὰ κλείσωσι τὴν πόλιν των. Ὁκοδόμησεν λοιπὸν καὶ ἐπεσκεύασεν πολλοὺς ναοὺς καὶ μνημεῖα, ὡς καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ἐκ βάθρων δὲ τὸν Παρθενῶνα ἐντὸς δέκα πέντε ἐτῶν (1) καὶ τὰ Προπύλαια ἐντὸς πέντε (2). Καὶ ὅμως ὁ μὲν Παρθενὼν ἔχει 70 μέτρων μήκους (3),

(1) Ἀπὸ τὸ 447-32 καὶ κατ' ἄλλους ἀπὸ τὸ 445-37,

(2) Τὰ Προπύλαια ἀπὸ τὸ 437-32.

(3) Ἰσοῦ αἱ διαστάσεις τοῦ Παρθενῶνος κατὰ τὸν Pennethorne εἰς πόδας (ἕκαστος ἰσοδυναμεῖ μὲ μ.¹¹ 3048) ἕκαστος ποῦς ἔχει 12 δακτύλους (ἕκαστος δάκτυλος ἰσοδυναμεῖ μὲ μ. 0.0254).

Τὴν ἐκ πωρίου λίθου βάσιν βασιζομένην ἐπὶ τοῦ βράχου, ἔνεκα τῆς ἀνισότητος τοῦ ἐδάφους δὲν ὑπολογίζομεν. Ἐπ' αὐτῆς κεῖται ὁ στυλοβάτης ἀποτελούμενος πρῶτον ἐκ μιᾶς στενῆς βαθμίδος ἐκ μαρμάρου καὶ ἐκ τριῶν ἄλλων ἰσοῦσθων βαθμίδων ἐπίσης ἐκ μαρμάρου, ὅφους ἐν συνόλῳ 5.6268

Τὸ ὕψος τῶν κιόνων μετὰ τοῦ κιονοκράνου 33.7788

» τοῦ θριγκοῦ 11.2596

» τοῦ ἀετώματος μέχρι τῆς κορυφῆς 13.136 (ἄνευ κορωνίδος 12.485)

Τὸ πλάτος ἐκ τοῦ Ανατ. μέρους ἀπὸ τοῦ στυλοβάτου δηλ. τῆς ἀνωτέρας βαθμίδος εἶναι 101.336 (καὶ κατὰ τὸν Penrose 101.341 καὶ τοιαῦται ἐλάχισται διαφοραὶ ὑφίστανται μεταξύ των). Τὸ δὲ πλάτος τοῦ ἀετώματος 100.326 καὶ μετὰ τῆς κορωνίδος 105.086.

Τὸ μήκος ἀπὸ τῆς ἀνωτέρας βαθμίδος 228.141 καὶ κατὰ τὸν Penrose μετὰ μιᾶς βαθμίδος ἐκατέρωθεν 238. 075.

31 πλάτος καὶ 29 ὕψος μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ ἀετώματος. Ἀποδομήθη δ' ἐξ ὀλοκλήρου ἐκ τεμαχίων μαρμάρου μεγίστων διαστάσεων (1) ἐφηρμοσμένων μεταξὺ των δι' ἐντελοῦς ἀρμονίας καὶ συγκρατουμένων διὰ σιδηρῶν τόρμων καὶ γόμφων (ἐκτὸς τῶν σπονδύλων, ἢ τυμπάνων τῶν κίωνων συγκρατουμένων διὰ κύβων κέδρου, ἢ ἀναλόγου σκληροῦ ξύλου ἐλαστικωτέρου ὅμως τοῦ σιδήρου), ἄνευ ἀμμοσβέστου ἢ παρομοίας κολλητικῆς ὕλης, ἢ ἐπιφάνεια τῶν μαρμάρων τούτων ἦτο λελειασμένη καὶ ἐστιλβωμένη. Ὁ ναὸς οὗτος ἐκοσμήθη δι' ἀρχιτεκτονικῶν κοσμημάτων, τὰ τύμπανα διὰ τελειοτάτων σχολιῶν ἔργων, αἱ μετόπαι τοῦ θριγκοῦ διὰ ζωηροτάτων ἐκτύπων ἀναγλύφων ἢ δ' ἐξωτερικὴ κορυφὴ τῶν τεσσάρων τοίχων τοῦ σηκοῦ κατέληγεν εἰς τὴν λεπτοφυστάτην ζωηφόρον ἐκ προστύπων ἀναγλύφων. Ἀλλ' ὅν ἡ γλυπτικὴ παρητήθη ἐξ ἀνάγκης τοῦ προσφιλοῦς αὐτῇ χαλκοῦ, ἕνεκα τῆς ἀπαιτουμένης καταλλήλου πρώτης ὕλης τῇ νάφῃ, ἡ γραφικὴ δὲν ἀπεσκοράκισε τὰς προσφιλεῖς αὐτῇ συνηθείας τῆς πολυχρωμίας, διὸ καὶ ἀφοῦ ἐχρωμάτισε τὴν ἐπιφάνειαν τῶν τυμπάνων τῶν ἀετῶν καὶ τὸ ἔδαφος τῶν μετοπῶν διὰ βαθέος ἐρυθροῦ χρώματος καὶ δι' εὐαρίθμων, ἀλλὰ ζωηρῶν χρωμάτων τὰ ἀρχιτεκτονικὰ κοσμήματα, δι' ἐλαφρῶν τὰ ἀγάλματα, τὰς μετόπας καὶ τὴν ζωοφόρον, καὶ ἐχρύσωσε τὰ ὅπλα, τὰ κοσμήματα, ὄργανα καὶ ἐργαλεῖα αὐτῶν, ὅσάκις δὲν ἦσαν ἐκ κεχυρωμένου ὀρειοχάλκου, ἐχρωμάτισε δαψιλῶς τοὺς κίονας καὶ τὸ περίπτερον μετὰ τὴν ὀροφὴν αὐτοῦ. Καὶ χωρὶς νὰ περιορισθῇ εἰς ταῦτα ἐκόσμησε δι' εἰκόνων τὸν σηκὸν ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς τὰ ἄνω μέρη αὐτοῦ· ἡ δὲ ταπητουργία δι' ἐνυφασμένων αὐλαίων

(1) Ἐν τοῖς Προπυλαίοις κεῖνται δύο παραστάται μήκους περίπου 6.35 πάχους 0.95 καὶ πλάτους 0.82 ἥτοι σχεδὸν 5 κυβ. μέτρων ἕκαστος δηλ. σχεδὸν 12,00 ὁκάδων!

καὶ παραπετασμάτων μετὰ γραφᾶς, περιέβαλε τὸ ὑπὸ τὰς εἰκόνας τοῦ σηκοῦ ἐσωτερικὸν τοῦ Παρθενῶνος· ἐν μέσῳ δ' αὐτῶν ἴστατο ἡ ἀπαστράπτουσα ἐκ κάλλους, αἰγλῆς καὶ σεμνότητος χρυσελεφάντινος Ἀθηνᾶ.

Μ' ὅλας τὰς ἐπελθούσας καταστροφὰς κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἐπὶ τοῦ μνημείου τούτου, διὰ τῶν διασωθέντων αὐτοῦ μερῶν καὶ μάλιστα τῶν προσόψεων μετὰ τῶν γωνιῶν καὶ τῶν ἐν μέρει ὑπαρχουσῶν πλευρῶν αὐτοῦ, δυνάμεθα ἀσφαλῶς καὶ ἀλκυνθᾶστως ν' ἀνακταίνωμεν ἅπαντα τὰ καταστραφέντα ἀρχιτεκτονικὰ αὐτοῦ μέρη, προσαρμόζοντες καὶ συνδέοντες δεόντως καὶ καταλλήλως μετὰ τὰ ἐν χώρᾳ ὑπάρχοντα, ἅμα δὲ καὶ μετὰ τὰ ἐν καλῇ καταστάσει διατελοῦντα καὶ χαμαὶ κείμενα καὶ τὰ ἐν διαφόροις Μουσείοις εὕρισκόμενα, στερεοποιοῦντες οὕτω τὸ πᾶν, ὥστε ἡ οἰκοδομὴ ἀνακταίνουσα πλῆρης καὶ ἀρτία, ὡς ἄλλοτε ποτε, νὰ ἐξασφαλισθῇ διὰ πολλοὺς ἔτι αἰῶνας καὶ διὰ τῆς μεθόδου ταύτης ἀκολουθῶς καὶ νὰ δικαιωνισθῇ.

Ἐνῶ ἐν τῇ καταστάσει ἐν ἣ διατελεῖ τὸ ἀριστούργημα τοῦτο σήμερον συντετριμμένον, κεκολωμένον, γυμνόν, ἀμορφον καὶ ἐστερημένον παντὸς κόσμου, τῆς χρυσελεφάντινου αὐτοῦ θεᾶς, τῆς πίστεως καὶ λατρείας, τῆς ἀκμῆς καὶ δόξης τοῦ πανισχύρου καὶ ἐνδόξου ποτὲ ἔθνους ἐκείνου ἐν μέσῳ τῶν περιφρονουμένων, τεταπεινωμένων, ἀνισχύρων καὶ ματαιοσυχολούντων ἀπογόνων αὐτοῦ, τὰ ἀναχρονιστικά, οὕτως εἰπεῖν, λείψανα ταῦτα μετὰ τὸν ψευδοθαυμασμόν καὶ φετιχισμόν ξένων τινῶν σοφῶν καὶ τὸν ἐκ κληρονομικότητος καὶ καθήκοντος ὀρμέμεφτον ἡμῶν σεβασμόν πρὸς αὐτὰ δύνανται νὰ στηριχθῶσι διὰ τῆς ἐξ αὐτῶν προερχομένης ἐμπνεύσεως καὶ διδασκαλίας πρὸς τὸ καλόν, πρὸς τὸ τέλειον;

Νομίζω ὅχι, διότι ὁ Παρθενὼν μετὰ ὑπαρξιν 2340 ἐτῶν ἀρκετὰ τρικυμιώδῃ, ἐγήρασε καὶ κύπτει ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ πανδαμάτορος χρόνου.

Πλὴν λεπτολογίσωμεν ἐπὶ τῶν λειψάνων τοῦ μοναχικοῦ τούτου δωρικοῦ ἀριστουργήματος.

Ὁ Παρθενὼν ἱστάμενος ἐπὶ τῶν καμπυλῶν βαθμίδων του φέρων ἐπὶ τῶν κεκλιμένων πλευρῶν του τοὺς ὑπὸ τοῦ βάρους ἐντεταμένους ἐν τῷ μέσῳ 46 κίονάς του, τὸν ἐπίσης καμπυλωτὸν θριγκὸν του, μὲ τὰ γωνιώδη ἀετώματα τοῦ ἀποτελεῖ ὄντως πυραμίδα, δηλ. τὸ στερεώτερον τῶν μνημείων! Εἶναι δὲ ἀπορίας ἄξιον πῶς οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, ἄνευ τῶν σημερινῶν μέσων τῆς τε συγκοινωνίας καὶ μεταφορᾶς, κατῴρθωσαν νὰ μεταφέρωσι τοιοῦτους ὀλομερεῖς ὄγκους μαρμάρων ἐκ τῆς Πεντέλης εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ νὰ περατώσωσι τὰ τε Προπύλαια καὶ τὸν Παρθενῶνα μὲ τοὺς λοιποὺς ναοὺς, ἱερὰ καὶ ἀναθήματα τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τὰ λοιπὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν, ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου, ὅπερ εἶναι ὄντως ἐκπληκτικόν.

Ἄλλ' ἱστορήσωμεν συνοπτικῶς τὰς λυπηρὰς περιπετείας τοῦ μνημείου τούτου.

Κατὰ τὸν Β'. μ. Χ. αἰῶνα, ὁ Παυσανίας εἶδεν ἄρτιον τὸν Παρθενῶνα. Περὶ τὴν 120 Ὀλυμπιάδα ὁ Λαχάρης ἀφῆρσε τὸν περιαιρετὸν χρυσὸν τῆς χρυσελεφαντίνου Ἀθηνᾶς καὶ τὰς χρυσὰς ἀσπίδας. Τὸ 450 μ. Χ. τὸ ἀγαλμα τοῦτο ὑπῆρχεν ἔτι ἐν τῇ θέσει του· κατὰ τὴν ἐποχὴν ὅμως ταύτην φαίνεται νὰ μετεφέρθη μετ' ἄλλων εἰς Κων(σταντινού)πολιν. Ὁ χριστιανισμὸς συνετέλεσεν οὐ μικρὸν εἰς τὴν περιφρόνησιν καὶ καταστροφὴν τῶν ναῶν καὶ εἰδώλων τῶν ἐθνικῶν. Περὶ τὰ μέσα τοῦ 19 αἰῶνος τὸ ἐπιστύλιον τοῦ ἀνατολικοῦ προνάου μετὰ τῶν ἐσωτερικῶν κιόνων ἀφῆρέθησαν διὰ τὴν μεταρρύθμισιν αὐτοῦ εἰς χριστιανικὸν ναὸν (εἰς ὄνομα τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ ἀκολούθως τῆς Παναγίας Γοργοπηκού), ἡ εἴσοδος μετεφέρθη, ὡς εἶδος, πρὸς δυσμὰς, ὅτε φαίνεται νὰ κατεσκευάσθῃ ἡ σωζομένη ἔτι ἐπιμήκης καὶ κακότεχνος θύρα· τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ σηκοῦ ἐπληρώθη ἁγιογραφίῳν, θόλος φαίνεται

νὰ κατεσκευάσθη καὶ νὰ εἰκονογραφῇθῃ διὰ ψήφων. Οἱ δώριοι ἐσωτερικοὶ κίονες ἐπίσης μετεβλήθησαν καὶ ἀντεκατεστάθησαν δι' ἄλλων καὶ κατηχούμενα φίνεται νὰ ἐγκατεστάθησαν. Τὸ 1010 ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ἐλθὼν ἐνταῦθα προσέφερε νέα κοσμήματα εἰς τὸν ναόν. Τὸ 1205-1456 κατὰ τὴν Φραγκοκρατίαν ἐγένετο δυτικὸς νὰός, τὸ δὲ 1456-8 μετεβλήθη εἰς μωαμεθανικὸν τέμενος, ὅτε καὶ ἡ δυτικομεσημβρινὴ γωνία τοῦ προνάου μετερρυθμίσθη ἕνεκα τοῦ αὐτόθι ἐγερεθέντος Μιναρέ. Ἐν τούτοις μέχρι τοῦ 1654 τὸ μνημεῖον τοῦτο, ἐκτὸς τῶν μνησθεισῶν μεταρρυθμίσεων καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῶν σεισμῶν ἀλλοιώσεων καὶ βλαβῶν, δύναται τι νὰ εἴπῃ ὅτι διετέλει ἄρτιον, ἀφοῦ ἔχομεν τὰ ὑπὸ τοῦ J. Carrey ἀντιγραφέντα γλυπτὰ αὐτοῦ, ὅτε κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὸ ἐπεσκέφθη μετὰ τοῦ πρέσβως τῆς Γαλλίας de No-intel ἄλλως ὁ Spon καὶ ὁ Wheler τὸ ἐπεσκέφθησαν τὸ 1676 καὶ διετελεῖ ἐν τῇ αὐτῇ καταστάσει.

Κατὰ τὴν ἐπιτυχῇ ἐκστρατείαν τῶν Ἑνετῶν τοῦ 1687 κατὰ τῆς Πελοποννήσου, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ Koenigsmark συνεννοήθη μετὰ τοῦ ἀρχιναύαρχου Μοροζίνη ἐν Κορίνθῳ, ἔνθα καὶ ἐκανόνισαν τὴν κατὰ τῶν Ἀθηνῶν ἐπίθεσιν των· καὶ ἐπειδὴ ἔως τότε αἱ ἐπιτυχίαι τῶν Ἑνετῶν προήρχοντο κυρίως ἐκ τοῦ πυροβολικοῦ των, ἅμα ἔφθασαν εἰς Ἀθήνας καὶ ἐπολιορκήσαν ταύτας, ἔστησαν ἀμέσως 15 ἰσχυρὰ πυροβόλα ἐπὶ τοῦ λόφου τῶν Μουσῶν, 8 ἐπὶ τῆς Πνυχὸς καὶ 4 ὄλμους τῶν 500 λιτρῶν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ἀρείου Πάγου. Οἱ Τοῦρκοι ἀφοῦ ὠχύρωσαν τὴν Ἀκρόπολιν κατεδάφισαν τὸν χαριέστατον ναὸν τῆς Ἀπτέρου Νίκης διὰ νὰ στήσωσι τὸ ἐκ 5 πυροβόλων πυροβολοστάσιόν των, ἐκτὸς τοῦ ἐν ταῖς Προπυλαίοις εὑρισκομένου καὶ ἀριθμοῦντος ἰσάριθμα πυροβόλα. Ὁ ἐχθρὸς ἤρχισε τὴν προσβολὴν καὶ διὰ τῆς πρώτης προσέδραλε τὴν εἴσοδον τῶν Προπυλαίων· ἡ δευ-

τέρα ἔβαλεν ἐπὶ τῶν τουρκικῶν πυροβολαρχιῶν, καὶ ἡ τελευταία κατὰ τῆς Ἀκροπόλεως τέλος ἔστησε δύο ὄλμους πρὸς τὸ βορειοανατολικὸν τεῖχος τοῦ Θεμιστοκλέους, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Τὰ ἀποτελέσματα ἐν γένει τῆς πολιορκίας ταύτης φαίνονται ἔτι ἐπὶ τῶν τοίχων καὶ τῶν κιόνων, οὐχ ἥττον καὶ αἱ μεταγενέστεραι κακώσεις αὐτῶν. Τὴν 25 Σεπτεμβρίου βόμβα τις ριφθεῖσα ἐπὶ τῆς μικρᾶς πυριτιδαποθήκης τῶν Προπυλαίων καὶ ἐκραγεῖσα ἔβλαψε σπουδαίως ταῦτα (1). τὴν ἐπομένην 26, βόμβα πεσοῦσα ἐπὶ τῆς ἐν τῷ Παρθενῶνι πυριτιδαποθήκης κατέστρεψε τὸ πλεῖστον τῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ, τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ὀροφῆς, τὰ τρία τέταρτα τῆς ζωοφόρου τοῦ Φειδίου, πέντε στήλας τοῦ προνάου, ἕξ στήλας τοῦ βορείου περιστυλίου καὶ πέντε τοῦ μεσημβρινοῦ, μεθ' ἅπαντος τοῦ θριγκοῦ καὶ τῶν μετοπῶν, χωρίσασα οὕτω τὸν ναὸν εἰς δύο. Ἡ ἔκρηξις ἦτο τόσον ἰσχυρὰ καὶ βεβήκη, ὥστε οὐκ ὀλίγα τεμάχια μαρμάρου ἐξεσφενδονίσθησαν μέχρι τοῦ στρατοπέδου τῶν πολιορκητῶν, ἐν μέσῳ τῶν ζητωκραυγῶν τῆς θορυβώδους αὐτῶν χαρᾶς. Ἡ Ἀκρόπολις ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ τὴν 29, ἀφοῦ ἀπέτυχεν ἡ ἀναμενομένη ἐπικουρία, χωρὶς ὅμως οἱ νικηταὶ νὰ σεβασθῶσι τοὺς ὑπὲρ τῶν παραδοθέντων συμφωνηθέντας ὅρους.

Οἱ βάρβαροι καὶ καταστροφεῖς οὗτοι τῶν τελειοτέρων καὶ ἐνδοξοτέρων μνημείων τοῦ κόσμου, μὴ δυνάμενοι νὰ

(1) Τὸ 1636 κεραυνὸς ἐνσκήψας ἐν ἡ σιγμῇ, ὡς λέγεται, ὁ Ὀθωμανὸς φρούραρχος τῆς Ἀκροπόλεως ἠτοιμάζετο νὰ κανονοβολίῃ τοὺς κατὰ τὸν Ἅγιον Δημήτριον ἐκκλησιαζομένους χριστιανοὺς, ἐπήνεγκεν ἔκρηξιν, καταστρέψασαν ὁλόκληρον τὸν θριγκὸν τῆς Ἀνατολικῆς αὐτῶν πλευρᾶς. Ὁ δὲ τῆς δυτικῆς παρέμενε μέχρι τοῦ 1687. Κατὰ δὲ τὴν ἐπανάστασιν εὐρέθησαν μεταβεβλημένα δι' ἀσβεστοκτίστων τοίχων εἰς θολωτὰς ἀποθήκας, ἐφ' ὧν ἐπεκάθητο κανονοστάσιον, καλύπτον αὐτὰ καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ ὕψος των.

διατηρήσωσι τὴν κατάκτησίν των ταύτην, πρὸ τῆς ἐγκυκλοπαίδειας αὐτῆς, ἀπεφάσισαν ἐπανειλημμένως τὴν καταστροφὴν τῶν Ἀθηνῶν· ἐὰν δὲ δὲν ἐπραγματοποιήσαν ταύτην τοῦτο προῆλθεν ὅχι ἐλλείψει διαθέσεως, ἀλλὰ χρόνου καὶ τῶν ἀπαιτουμένων χειρῶν καὶ διότι οὐδὲν ἠδύναντο νὰ καρπωθῶσι τῆς καταστροφῆς ταύτης καὶ οὕτω αἱ Ἀθῆναι ἐσώθησαν τῆς πανωλεθρίας ταύτης,

Ἐν τούτοις ὁ Μοροζίνης μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν καταστροφὴν ταύτην, ἠθέλησε νὰ συλήσῃ τὴν Ἀκρόπολιν ἀπὸ ὅ,τι δὲν κατέστρεψε καὶ ἐκ τῶν λαφύρων τούτων νὰ προσφέρῃ τρόπαια τῇ ἐνετικῇ δημοκρατίᾳ. Ἀλλὰ δὲν ἤρκεσθη νὰ λάβῃ ἐκ τῶν ἀναγλύφων καὶ ἀγαλμάτων, ὧν ἡ καταστροφὴ ἐπλήρωσε τὸν περίβολον τῆς Ἀκροπόλεως, ἀλλ' ἀκριβῶς ἀφ' ὅ,τι δὲν κατεστράφη, ὡς ἀντάξιον τῶν ἱππῶν τοῦ Ἀγίου Μάρκου, οὓς ἄλλοτε ἤρπασαν ἀπὸ τῆς Κων)πόλεως. Ὁ Ποσειδῶν καὶ τὸ ἄρμα τῆς Ἀπτέρου Νίκης τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος ἐφάνησαν ἀντάξια τοῦ σκοποῦ του, καὶ διέταξε τὴν ἄρπαγὴν αὐτῶν· ἀλλ' ἐνεκα τῆς ἀδεξιότητος τῶν καταστροφέων τούτων, τὰ ἀριστουργήματα ταῦτα κατακρημνισθέντα κατασυνετρίβησαν! Μία μόνη κεφαλὴ Κενταύρου μετεκομίσθη ὑπὸ Δανοῦ ἀξιωματικοῦ ἐν Κοπεγχάγῃ καὶ ἑτέρα κεφαλὴ Νίκης ὑπὸ τοῦ γραμματέως τοῦ Καϊνιγσμάρκου, ἥτις μετὰ πολλὰς περιπετειὰς περιῆλθεν εἰς κατοχὴν τοῦ Μ. τοῦ Λούβρου. Καί τινες ἄλλοι ἀξιωματικοὶ αὐτοῦ ὡς καὶ τοῦ Μοροζίνη χάριν περιεργείας καὶ ἀναμνήσεως, ἕκαστος αὐτῶν ἔλαβε λείψανα ἐκ τῶν ἀγαλμάτων καὶ ἀναγλύφων τῆς Ἀκροπόλεως.

Ὅτε ὁ Μαρκήσιος de Nointel διωρίσθη πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἐν Κων)πόλει (1670-9) ἐπεχείρησε νὰ περιηγηθῇ διὰ θαλάσσης (1673-4) ὕλην τὴν Ἀνατολὴν φέρων μεθ' ἑαυτοῦ πολυάριθμον συνοδίαν ἐν οἷς καὶ τὸν ζωγράφον J. Carrey ὁ ὁποῖος ἐργασθεὶς ἐπὶ πολλὰ ἐβδομάδας ἐν Ἀκροπόλει, μᾶς διέσωσεν εὐτυχῶς τὰ γλυ-

πὰ μέρη τοῦ Παρθενῶνος. Ἀναχωρήσας ἐκ Κων)πόλεως πρὸ τοῦ πρέσβεως παρέδωκεν αὐτῷ τὰ μέρη ταῦτα ἀντιγεγραμμένα μετ' ἐπιμελείας. Ἐνεκα ὅμως τῶν δυσαρέστων περιπετειῶν τοῦ Nointel, τὰ σχέδια ταῦτα δυστυχῶς ἀπωλέσθησαν, διασωθέντων μόνον τῶν πρωτογράφων εἰς χεῖρας τοῦ Carrey, τὰ ὅποια καὶ μόνον ἔχομεν πρὸς διαφώτισιν τῶν σχετικῶν μερῶν τοῦ μνημείου τούτου μ' ὅλην τὴν ἀτέλειαν τῶν σχεδίων τούτων.

Τὸ 1801 ὁ λόρδος Εὐγγένιος λαβὼν ἄδειαν ἀπὸ τὴν Τουρκίαν, ἧς καὶ κατεχράσθη ὅσον ἡδυνήθη, ἐργασθεὶς μέχρι τοῦ 1803 ἀφῆρσεν ἐκ τοῦ Παρθενῶνος διὰ πρίονος οὐκ ὀλίγας μετόπας, 61 πλάκας ἐκ τῆς ζωοφόρου, 10 ἀγάλματα τοῦ Ἀνατολικοῦ αἰετώματος κείμενα κατὰ γῆς καὶ 6 τεμάχια κεκολοβωμένα τοῦ Δυτικοῦ αἰετώματος, 4 τεμάχια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτερου Νίκης, 1 Καρυάτιδα καὶ ὅ,τι ἄλλο ἡδυνήθη· ἐξ ὧν πληρώσας πολλὰ κιβώτια τὰ μετέφερε διὰ πλοίων εἰς Λονδίον. Ἐν ἐκ τῶν πλοίων τούτων ἐβυθίσθη παρὰ τὸ Ταίναρον, οὕτινος ὅμως τὸ φορτίον, μετὰ πολλοὺς κόπους, φθίνειται κατωρθώθη νὰ διασωθῇ ἐξ ὀλοκλήρου, ἢ κατὰ μέγα μέρος.

Τὸν σπουδαιότερον ὅμως κίνδυνον, ὃν διέτρεξεν ἡ Ἀκρόπολις ἦτο βεβαίως μετὰ τὴν ἀπελευθερώσιν μας, ὅτε ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ὁθωνος Μαξιμιλιανὸς προέτρεψε τὸν Ὁθωνα νὰ οἰκοδομήσῃ τὰ Ἀνάκτορά του ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως· ὁ βασιλεὺς ἔνεκα τῆς νεότητος καὶ ἀπειρίας του παρεδέχθη τοῦτο καὶ ὁ ἀρχιτέκτων μάλιστα Σίγγελ ἐξεπόνησε τὸ ἱερόσυλον σχέδιον. Εὐτυχῶς ὁ πατὴρ τοῦ Ὁθωνος ἐλθὼν ἐνταῦθα ἐγκαίρως περὶ τὸ τέλος τοῦ 1835 κατέδειξε τὸ βέβηλον καὶ ἡ Ἀκρόπολις δὲν φέρει καὶ τοῦτο τὸ στίγμα.

Τύχη ὅμως τιμωρὸς κατεδίωκεν ἀνέκαθεν τοὺς κατατροφεῖς τῆς Ἀκροπόλεως. Τὸ οἰκτρὸν τέλος τοῦ Ἀντωνίου εἶναι πασίγνωστον. Ὁ Μαρκήσιος de Nointel ἀπώ-

λεσε τὴν εὐνοίαν τοῦ βασιλέως περιελθὼν δ' εἰς οἰκονομικὰς δυσχερείας, ἐτελεύτησεν ἐν δυσμενεῖα. Οἱ Ἑνετοὶ καταστροφεῖς τοῦ Παρθενῶνος, οὐ μόνον δὲν ὠφελήθησαν ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης μετὰ τόσας θυσίας ἀλλὰ καὶ καταστραφέντες ἐκ τοῦ λοιμοῦ, ἠναγκάσθησαν νὰ ἀπέλθωσιν ἐν κακῇ καταστάσει, τιμωρηθέντες ἀναλόγως, μὴ ἐξαιρουμένων οὐδ' αὐτῶν τῶν ἐμμέσως συντελεσάντων εἰς τοῦτο. Ὁ Ἑλγῖνος κοπιήσας ἐπ' ἄρκετὰ ἔτη καὶ δαπανήσας 74,000 λ. στ. περιῆλθεν εἰς οἰκονομικὰς δυσχερείας ἐπίσης, ἀναγκασθεὶς ἐπὶ τέλους νὰ ἐκθέσῃ ἐπ' ἄρκετὰ ἔτη τὴν συλλογὴν τοῦ ταύτην ἐν τῇ οἰκίᾳ του (νομίζω ἐπὶ τιμῇ εἰσόδου) καὶ μόλις τὸ 1816 κατώρθωσε νὰ πωλήσῃ ταύτην εἰς τὸ Βρετανικὸν Μουσεῖον ἀντὶ 35,000 λ.στ. ὥστε:

Ἔστι δίκης ὀφθαλμὸς ὃς τὰ πάνθ' ὄρᾳ.

Πῶς ἀφηρέθησαν αἱ τε μετόπαι, μέρη τῶν ἀετῶν, καὶ τῆς ζωοφόρου καὶ τόσα ἄλλα ἀρχαῖα μνημεῖα ἐξ Ἑλλάδος κατὰ τοὺς πικροὺς χρόνους τῆς δουλείας ἡμῶν, τοῦτο τὸ εἶδομεν(1). Κατὰ τὸ διάστημα ὅμως τοῦτο οὔτε ἐδικαιούμεθα, οὔτε νὰ χρησιμοποιήσωμεν ταῦτα ἡδυνάμεθα. Ἀμα τῇ ἀναγεννήσει μας ὅμως αἰσθανόμενοι ἀπάσας τὰς ὑποχρεώσεις ἡμῶν πρὸς τὴν πατρογονικὴν ταύτην κληρονομίαν, ἤρχισαμεν νὰ περισυλλέγωμεν καὶ διατηρῶμεν μετ' εὐλαθείας ταύτην. Νῦν δὲ καιρὸς εἶναι νὰ σκεφθῶμεν καὶ διὰ τὰ συληθέντα καὶ ἐκπατρισθέντα καὶ ἐν τῇ ξένῃ μακρὰν ἡμῶν ἔτι εὐρισκόμενα ταῦτα ἀρχαῖα.

Ὅτε ὁ μέγας Ναπολέων κατὰ τὰς κατακτήσεις καὶ θριάμβους του ἀφῆρσεν ἐκ διαφόρων χωρῶν καὶ μάλιστα ἐξ Ἰταλίας, διαφόρους ἀρχαιότητος καὶ ἀντικείμενα τέχνης, οἱ σύμμαχοι τοῦ 1815 ὑπεχρέωσαν τὴν Γαλλίαν νὰ

(1) Ὅρα de Laborde, *Athènes aux XV, XVI et XVII siècles*. Paris 1854. Τόμ. 2.

ἐπιστρέψῃ ταῦτα εἰς τοὺς πρῶην κατόχους αὐτῶν(1), ὅπερ δίκαιον διότι τὰ κειμήλια ταῦτα τῆς τέχνης οὐ μόνον δὲν δύνανται ν' ἀποτελέσωσι μέρος λείας, ἢ πολεμικῆς ἀποζημιώσεως, ἀλλὰ καὶ ἀπολαμβάνουσιν, οὕτως εἰπεῖν, οὐδετερότητος κατὰ τὸν πόλεμον· ἐκπατριζόμενα δὲ ἀποβάλλουσιν ἐνίοτε τὴν ἀξίαν των καὶ μάλιστα τὰ περὶ οὗ λόγος. Σήμερον λοιπὸν προκειμένου περὶ τῆς ἀποδόσεως αὐτῶν εἰς τὴν δικαιοῦχον αὐτῶν μητέρα δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ δευτέρα γνώμη, ὥς καὶ ὅταν πρόκηται περὶ ἀποδόσεως κλαπέντος, ἀρπαγέντος, ἢ ἀπολεσθέντος οἰοῦδήποτε ἀντικειμένου, εἰς τὸν ἰδιοκτῆτην του. Ἡ Ἰταλία μάλιστα πρέπει πρώτη ν' ἀρχίσῃ τὴν ἀπόδοσιν ταύτην ἀρχίζουσα ἀπὸ τοὺς ὀρειχαλκίνοις ἵππους τῆς Βενετίας τοῦ Αγίου Μάρκου, οὓς ἤρπασεν ἀπὸ τὴν Κων(σταντινουπόλιν) (ἀφοῦ καὶ ἡ Γαλλία ἀνταπέδωκεν αὐτῇ τούτους μετὰ τῶν λοιπῶν, ἀρχαιοτήτων), τοῦλάχιστον πρὸς ἀποζημιώσιν παλαιότερου τινὸς χρέους τῆς πρὸς ἡμᾶς. Ὅτε δ' Ἀντώνιος ἦλθεν ἐνταῦθα κατὰ τὸ 32 π. Χ. καὶ ἐζήτησε νὰ νυμφευθῇ τὴν Ἀθηνᾶν (2), ἀπήτησε καὶ ἔλαβε, λόγῳ

A.S. Murray, The sculptures of the Parthenon. London. 1903.

(1) Κατὰ τὸν 30ετῆ πόλεμον, ὅτε ἠλώθη ἡ Ἐυδελδέργη (1622) ὁ Πάπας συνέλεξε διὰ τοῦ Α. Ἀλλατιῦ πολλά παλαιὰ χειρόγραφα, τὰ ὅποια κομισθέντα ἐν Βατικανῷ ἀπετέλεσαν τὴν Παλατίνην βιβλιοθήκην. Μεταξὺ τῶν 500 χειρογράφων, τὰ ὅποια οἱ Γάλλοι ἀφῆρσαν τὸ 1797 ἀπὸ τὴν Ρώμην, ἠριθμεῖτο καὶ τὸ μοναδικὸν χειρόγραφον τοῦ Ἀνακρέοντος καὶ ἡ Ἀνθολογία τοῦ Κ. Κεφαλαίου. Διὰ τῆς συνθήκης τοῦ 1815 τὰ χειρόγραφα ταῦτα μετὰ 847 ἄλλων γερμανικῶν, ἀπέδωκεν ὅχι εἰς τὴν Ρώμην, ἀλλ' εἰς τὴν Ἐυδελδέργην!

(2) Ὁ Ἀντώνιος μετὰ τὴν ἐν Φιλίπποις μάχην ἀφοῦ διέμεινε χρόνον τινὰ ἐν Ἀμφιπόλει ἦλθε καὶ ἐγκατεστάθη ἐν Ἀθήναις ἐνθα διεῖλε τὸν χειμῶνα μετὰ τῆς Ὀκταβίας μετὰ τὴν ἐν Βριτησίῳ εἰρήνην. Τότε συνεζεύχθη τὴν Ἀθηνᾶν μετὰ μεγάλης πομπῆς λαβὼν καὶ τὴν χιλιστάλαντον προίκα. Ἐν Ἀθήναις διε-

προϊκός, χίλια τάλαντα. Ὁ γάμος οὗτος διὰ λόγους φυσικοῦς, ἂν καὶ ἔμεινεν ἀκαρπός καὶ ἡ νύμφη παρθένος, ἡ προῖξ ἐν τούτοις δὲν ἐπεστράφη ποτέ. Ἐπὶ τῶν χιλίων τούτων τάλαντων ἐὰν ὑπολογισθῇ τόκος μόνον 6 000 ἔκτοτε μετ' ἐτησίου ἀνατοκισμοῦ, λάβωμεν δὲ ὑπ' ὄψιν καὶ τήντοτε ἐξαπλασίαν σχετικὴν ἀξίαν τοῦ χρυσοῦ καὶ ὑπολογίσωμεν τὸ τάλαντον πρὸς 6,000 φρ. το ποσὸν τοῦτο ἀνέρχεται εἰς 245,728 ἑκατομμύρια φρ. ἰσοδυναμοῦντα μὲ τὰ 2)9 περίπου τῆς ἀξίας τῆς γῆς ἢ μὲ ὁλόκληρον τὴν ἀξίαν τῆς τε Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας!

Καὶ τέλος ἐὰν κωφεύσωσιν εἰς τὰς δικαίας μας ταῦτας ἀξιώσεις, ἃς μᾶς δώσωσιν ἀντίτυπα γεγλυμμένα ὑπὸ τῶν ἀρίστων καλλιτεχνῶν των δαπάναις αὐτῶν—καὶ ἡ ἀντιγραφὴ δὲν εἶναι ἀδύνατος—διὰ τὰ τοποθετήσωμεν ταῦτα εἰς τὴν θέσιν των, ὅπερ θὰ ᾔηται δόξα καὶ τιμὴ εἰς τοὺς ἀντιγραφεῖς. Ἐν ἀποτυχίᾳ δὲ καὶ τούτου ἃς ἀντιγραφῶσιν ἐκ τῶν ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῆς Ἀκροπόλεως ὑπαρχόντων ἐκμαγείων αὐτῶν. Αἱ ἐλλείπουσαι μετόπισι καὶ τὰ τεμάχια τῆς ζωοφόρου μετὰ σοδορᾶς μελέτας, ἃς κατασκευασθῶσι τῇ βοηθείᾳ τῶν σχεδίων τοῦ Carrey. Αἱ λίαν δ' ἐφθαρμέναι ἐν χώρᾳ, ἂν τὸ ἐπιτρέπη ἡ οἰκοδομὴ, ἃς ἀντικατασταθῶσιν ἐπίσης διὰ τῆς ἰδίας μεθόδου καὶ αἱ ἐλλείπουσαι διὰ τῶν ὑπαρχουσῶν πληροφοριῶν καὶ μέχρι σήμερον λαβουσῶν χώρων δοκιμαστικῶν ἀνακκινίσεων.

Ἡ βάσις. Ἡ τε θεμελιώδης βάσις τοῦ νικοῦ ἐκ πωρίου λίθου ὡς καὶ αἱ τέσσαρες μαρμαρίναι βελυμίδες αὐτοῦ,

ξεύχθη τὴν Ὀκταβίαν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, καὶ εἰς τιμὴν τοῦ Ἀγρίππα ὁ ὁποῖος ἐνυμφεῦθη τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀδριανου (χήραν τοῦ Μαρκελλου), ἠγέρθη τὸ μέχρι σήμερον σωζόμενον βάθρον ἐν τῇ εἰσόδῳ τῆς Ἀκροπόλεως πρὸ τῆς Πινακοθήκης καὶ φέρον τὸ ἀγαλμα τοῦ Αυτοκράτορος καὶ ὅπερ καιρὸς εἶναι πλέον νὰ κρημνισθῇ ἐκεῖθεν ἀφοῦ πρὸ αἰῶνων ἤδη ἀσχημίζει τὸν χώρον τοῦτον· εἶναι δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐτοιμόρροπον.

χρῆζουσιν ἐπισκευῆς τινος· ἂν καὶ τὸ μέρος τοῦτο, ἕνεκα τῆς θέσεως καὶ τοῦ σκοποῦ του, ἐλάχιστον ἐβλάβη.

Τὸ περιστύλιον, πτερὸν ἢ πτέρωμα τοῦ ναοῦ ἀποτελεῖται ἐκ 46 στηλῶν ἧτοι ἐξ 8 δι' ἐκάστην πρόσοψιν μετὰ τῶν γωνιαίων καὶ ἐκ 15 δι' ἐκάστην πλευρὰν (ἄνευ τῶν γωνιαίων, αἱ ὁποῖαι μάλιστα εἶναι παχύτεραι καὶ ὑψηλότεραι τῶν λοιπῶν). Οἱ τῶν προσόψεων σώζονται ἐκ τοῦ μέσου ὅμως ἐκάστης πλευρᾶς λείπουσιν· ἧτοι ἐν μὲν τῇ μεσημβρινῇ πλευρᾷ ὑπάρχουσιν 11 ἐν χώρᾳ μετὰ τοῦ θριγκοῦ των, 3 κολοβοὶ καὶ 3 λείπουσιν ἐντελῶς. Ἐν τῇ βορείᾳ πλευρᾷ ὑπάρχουσιν 9 μετὰ τοῦ θριγκοῦ, 2 μετὰ τῶν κιονοκράνων των, 3 κολοβοὶ καὶ 2 λείπουνι συνεπεῖα τῆς ἐν τῷ Παρθενῶνι πυρποληθείσης πυριτιδαποθήκης διασχισίας αὐτὸν εἰς δύο καταστρεψίας δ' ἕμα ἐξ ὁλοκλήρου θριγκὸν τε κλπ. Ἐκ τῶν καταπεσόντων κίωνων δύνανται σχεδὸν ν' ἀναστηλωθῶσιν συμπληρουμένων καὶ τῶν 2 ἄνευ θριγκοῦ καὶ τῶν λοιπῶν κεκολωμένων ἐκ τῶν ἐν χώρᾳ κατακειμένων. Ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ προνάου πέντε στηλαὶ ἐξηφανίσθησαν μᾶλλον ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, σωζομένης μόνον τῆς Α. Δ. γωνιαίας ἣ ὁποία ὅμως ἕνεκα τῆς κακῆς αὐτῆς καταστάσεως πρέπει ἐπίσης ν' ἀντικατασταθῇ μετὰ τῶν λοιπῶν 5. Αἱ τοῦ δυτικεῦ προνάου δύνανται νὰ μείνωσιν ὡς ἔχουσιν ἐκτὸς τοῦ Β. Δ. παραστάτου καταστραφέντος χάριν τοῦ ἐγερθέντος Μιναρὲ ἐπὶ τουρκοκρατίας.

Ἐκαστος κίων τοῦ περιπτέρου ἔχει ὕψος μετὰ τοῦ κιονοκράνου πόδας 33.778 κατὰ τὸν Pennethorne, διάμετρον ἐν τῇ βάσει 8.113—8.249, 20 στρίγγας ἢ ραβδώσεις ἀνίσους τό τε ὕψος καὶ πλάτος ἐκτὸς τοῦ βάθους, ὅπερ εἶναι ἴσον εἰς ἅπαντας. Ἀπαντες κλίνουν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Παρθενῶνος καὶ τὸ ἥμισυ αὐτῶν ἐξ ἐκάστου μέρους πρὸς τὴν γωνίαν ἧτοι 4 ἐξ ἐκάστης γωνίας ἐκάστης προσόψεως καὶ 8 ἐξ ἐκάστης γωνίας ἐκάστης πλευ-

ρᾶς. Τὸ πρᾶγμα δὲ τοῦτο δὲν ἦτον ἄγνωστον οὔτε εἰς αὐτοὺς τοὺς Ρωμαίους, ἀφοῦ ὁ Κικέρων χλευάζει τὸν Οὐ-
 ἥρρον θέλοντα νὰ στήσῃ ὀρθοὺς τοὺς τοῦ ναοῦ τοῦ Κάστο-
 ρος κίονας. Ἐκαστος αὐτῶν ἔχει ἑντάσιν. Ἡ ἀπὸ ἄξονος
 εἰς ἄξονα ἀπόστασις αὐτῶν ποικίλλει ἀπὸ πόδ. 8.113—
 8.249 κατὰ τὸν Penrose.

Οἱ καταστρωτῆρες τοῦ περιστυλίου καὶ τῶν προνάων
 κατασυντετριμένοι κατὰ τὸ πλεῖστον, πρέπει ν' ἀντικα-
 τασταθῶσιν ἐν μέρει ἢ ἐξ ὁλοκλήρου πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως
 τῶν κίωνων· ἐνῷ οἱ τοῦ Ἐκτομπέδου μόνον μετὰ τὸ πέρας
 τῆς οἰκοδομῆς, ὡς τοῦτο ἐγένετο καὶ τὸ πάλαι.

Θριγκὸς. Ὅταν ἀναστυλῶσιν ἅπαντες οἱ κίονες ἐν
 τῇ θέσει των καὶ συζευχθῶσι διὰ τῶν δοκῶν τῶν ἐπιστυ-
 λίων καὶ αὗται βεβαίως ἕνεκα τοῦ μεγέθους των κατασυνε-
 τρίθησαν ἅπασαι, πρέπει ν' ἀντικατασταθῶσι διὰ νέων
 διότι, οὐ μόνον συγκρατοῦσι τοὺς κίονας, ἀλλὰ καὶ ὁλόκλη-
 ρον τὸν θριγκὸν μετὰ τῆς κορωνίδος καὶ συνεπῶς ὁλόκλη-
 ρον τὸ μνημεῖον. Ἄλλως ἐκτὸς τοῦ κοίλου αὐτῶν πρὸς
 ἀντίθεσιν τῆς καμπυλότητος τῶν βαθμίδων οὐδεμίαν τεχ-
 νιτὴν δυσκολίαν παρουσιάζουσιν.

Μειόποι. Εἴπομεν ἤδη ὅτι ὑπῆρχον 92 ἦτοι 14 ἐφ'
 ἐκάστης προσόψεως καὶ ἀνὰ 32 ἐφ' ἐκάστης πλευρᾶς εἰκο-
 νίζουσαι δι' ἐκτύπων ἀναγλύφων μύθους τῆς Ἀθηνᾶς, τοῦ
 Θησεῦς, τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ Περσέως καὶ Βελλεροφόντου
 Ἀμαζονομαχίας καὶ Κενταυρομαχίας μὲ τὴν τιμωρίαν ἣν
 ἐπέβαλεν αὐτοῖς ὁ Πειρίθους καὶ ὁ Θησεύς, ἱστορικὰς
 πεζομαχίας, παραστάσεις ἐκ τῶν Θεσμοφορίων, τὸν Ἐριχ-
 θόνιον δεχόμενον τὸ διπτετὸς ἔδος καὶ μαχόμενον πρὸς τὸν
 Εὐμολπον καὶ ἀναμνήσεις τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου. Καὶ αἱ
 μὲν τῶν προσόψεων διατελοῦσιν ἔτι ἅπασαι ἐν χώρᾳ ἀλλὰ
 κατεφθαρμέναι ὑπὸ τοῦ χρόνου. Ἐν τῇ Β. πλευρᾷ μένου-
 σιν ἐν χώρᾳ 11 ἐν οἰκτρᾷ καταστάσει, διότι ἡ πλευρὰ
 αὕτη εἶνε περισσότερον ἐκτεθειμένη εἰς ὕλας τὰς ἀκατα-

στασίας τῆς ἀτμοσφαίρας, ἀπαντα δὲ τὰ γλυπτὰ καὶ μά-
λιστα αἱ μετόπαι προσβάλλονται περισσότερον τῶν ἄλλων.
μερῶν ἕνεκα τῆς μεγαλητέρας αὐτῶν ἐπιφανείας. Τὸ μάρ-
μαρον αὐτῶν, ὡς καὶ εἰς ἄλλα τινὰ μέρη, ἤρχισε νὰ μετα-
βάλληται εἰς ἄμμον. Ἐν τῇ Μ. πλευρᾷ 1 μόνον διατη-
ρεῖται ἐν χώρᾳ. Ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τῆς Ἀκροπόλεως
εὐρέθη 1 διατηρουμένη μετὰ μιᾶς ἄλλης, 2 κεκολοβωμένοι
καὶ τινων συντρίμματα ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῆς Ἀκροπό-
λεως. 1 ὑπάρχει ἐν τῷ Μουσεῖῳ τοῦ Λούδρου καὶ 16 ἐν
Λονδίῳ, ἥτοι ἐν συνόλῳ 61· αἱ ὑπολειπόμεναι 31 φαί-
νεται νὰ κατεστράφησαν κατὰ τὴν ἔκρηξιν, ἥ καὶ ἄλλοτε
ἄλλως. 10 ἐξ αὐτῶν ἐσχεδιάσθησαν εὐτυχῶς ὑπὸ τινος
ἀγνώστου ζωγράφου πρὸ τῆς ἐκρήξεως. Ὁ J. Carrey ἐ-
ζωγράφησεν εὐτυχῶς ἀπάσας ταύτας, πλὴν ἀτελῶς, τὸ
1674. Αἱ μετόπαι αὗται, ὡς εἶπομεν, εἰσὶν ἐμπλαισιω-
μένοι ἐν τῷ θριγῶ μεταξὺ τῶν τριγύφων καὶ ἀποτε-
λοῦσιν οὕτως εἰπεῖν μέρος αὐτοῦ, ὥστε ἀνάγκη νὰ ζητη-
θῶσιν αἱ ὑπάρχουσαι, νὰ κατασκευασθῶσιν αἱ καταστρα-
φείσαι, ἵνα τοποθετηθῶσι δεόντως ἐν τῷ θριγῶ κατὰ
τὴν ἀναγκάινισιν. Αἱ μετόπαι ἐθεωρήθησαν ἀνέκαθεν ὡς
ἔργα τέχνης ὑποδεεστέρας τῶν λοιπῶν γλυπτῶν.

Κορωνίς. Αὕτη ἀποτελεῖ σχεδὸν μέρος τοῦ θριγῶς·
ὥστε ὅταν οὗτος πρόκηται νὰ συμπληρωθῇ συνεπάγεται
καὶ ἡ συμπλήρωσις αὐτῆς μετὰ τῶν ἀκρωτηρίων τῶν ὑ-
δρορροῶν, τῶν ἡγεμόνων κεράμων, τῶν ἀκροκεράμων, τῶν
κεράμων ὥστε ὁ θριγὸς νὰ ᾖ καὶ πλήρης καὶ τέλειος.

Σηκός. Ἡ ἀνέγερσις αὐτοῦ δὲν ἔχει τεχνικὰς δυσκο-
λίας, διότι οἱ τοῖχοι αὐτοῦ σύγκεινται ἐξ ἀπλῶν λείων
μαρμάρων τοποθετημένων κατ' εὐθείαν κλίθεον γραμμὴν
ἐσωτερικῶς, καὶ πυραμιδοειδῶς ἐξωτερικῶς. Ἐννοεῖται ὅτι
ἄπαντα τὰ βεβλαμμένα τεμάχια τῶν μαρμάρων, πρέπει
νὰ ἀντικατασταθῶσι ἡ Μ. Δ. γωνία ἔνθα ὑψώθη ὁ μι-
ναρὸς ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ χάριν αὐτοῦ ὁ Μ. Δ. παρκα-

στάτης τοῦ προνάου ἐπληρώθη διὰ τοίχου μέχρι τοῦ ἀντικρυνου γωνιαίου κίονος πρέπει νὰ ἐπανέλθῃ ἐν τῇ προτέρᾳ αὐτοῦ καταστάσει ἀκριβῶς, ὡς τὸ ἀντίθετον Δ. Β. μέρος.

Ἡ ζωοφόρος ὅπερ εἶναι τὸ δυσκολώτερον μέρος τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ σηκοῦ, διότι τὸ ὕψος αὐτῆς εἶναι ἐν μέτρον καὶ πλέον (1.005) τὸ δὲ πλάτος συγκείμενον ἐξ ἀνίσων τεμαχίων (διότι ἕκαστον αὐτῶν ἐπληροῦτο διὰ τινος συμπλέγματος) τὸ μῆκος ὅμως ἐν συνόλῳ ἦτοι καὶ τῶν τεσσάρων τοίχων σύγκειται ἐκ 524 ποδῶν ἦτοι 160 μέτρ. περίπου· τὸ πάχος δὲ ἐκάστης πλακὸς εἶναι 63—69 0/0 (μετὰ ἢ ἄνευ τῶν προστύπων ἀναγλύφων). Τὰ γλυπτὰ δὲ τοῦ ἄνω μέρους προέχουσιν, ὥστε ὁ θεατὴς νὰ τὰ διακρίνῃ εὐχερέστερον. Ἐπειδὴ ἡ κορυφή τῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ ἀποτελεῖται ἐκ τῶν τεμαχίων τούτων τῆς ζωοφόρου ἐντετοιχισμένων κατὰ τὴν οἰκοδομὴν, ἂν καὶ ἔχουσι τὸ αὐτὸ πάχος ἐν συνόλῳ τοῦ τῶν μετοπῶν εἰς βαρύτερα αὐτῶν διότι αἱ μὲν μετόπαι ἀποτελοῦνται ἐκ βαθυτάτων ἐκτύπων ἀναγλύφων ἐνῶ ἡ ζωοφόρος ἐξ ἀβαθῶν προστύπων ἀναγλύφων, 14 τεμάχια αὐτῆς σώζονται ἐν χώρᾳ ἦτοι ἐπὶ τῆς Δ. προσόψεως ἐκτὸς 2—3 τεμαχίων ἀφαιρεθέντων ἐκ τῆς Δ.—Β. γωνίας αὐτῆς κατὰ τὴν ἐσχάτως λαβοῦσαν χώραν στερεοποιήσιν τοῦ μέρους τούτου· ὑπάρχουσιν ὅμως ἰσάριθμα ἐν χώρᾳ τῆς Μ. πλευρᾶς, ἀλλ' ἐφθαρμένα. Ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τῆς Ἀκροπόλεως εὐρέθησαν 21 τεμάχια κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἡρωτηριασμένα καὶ διατηροῦνται ἐν τῷ Μ. τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐν Γαλλίᾳ ὑπάρχει 1 τῆς Δ. προσόψεως, 61 δὲ ἡρπάγησαν ὑπὸ τοῦ Ἑλγίνου καὶ διατηροῦνται ἐν τῷ Βρετ. Μουσεῖῳ, ἀλλ' ἄνευ σειρᾶς. Ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῆς Ἀκροπόλεως ὑπάρχουσι σήμερον 6 πλάκες ἀέραιαι, 5 κεκολωμένοι καὶ 11 βεβλαμμένοι καὶ κεκολωμένοι. Ἐκ τῶν περιγραφῶν, τῶν δοκιμαστικῶν συμπληρώσεων, καὶ τῶν ὀριστικῶν συζητήσεων καὶ τῶν ὑπαρ-

χόντων, ἐλπίζω ἢ ζωοφόρος νὰ τακτοποιηθῇ καὶ νὰ συμπληρωθῇ, τῇ βοηθείᾳ τῶν ὑπαρχουσῶν ἀντιγραφῶν, ὡς καὶ αἱ Μετόπκι μετ' ἄλλων τινῶν μερῶν. Εἴπομεν ἤδη ὅτι αὕτη παρίστανε τὴν πομπὴν τῶν Παναθηναίων καὶ τὴν θυσίαν κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν αὐτῶν, ἀναχωροῦσαν ἐκ τῆς Δ. προσόψεως καὶ διχάζομένη εἰς δύο διὰ τῆς Β. καὶ Μ. πλευρᾶς κατέληγεν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν πρόσοψιν· δηλ. τὴν εἴσοδον τοῦ ναοῦ.

Ἡ διαίρεσις τοῦ ναοῦ εἰς πρόναον ἢ πρόδρομον, εἰς τὸν κυρίως ναὸν ἢ σηκόν, τὴν θέσιν τοῦ βᾶθρου τοῦ ἀγάλματος καὶ εἰς τὸν Ὀπισθόδομον, δὲν θὰ παράσχη δυσκολίας διότι καὶ σχέδια πολλὰ ὑπάρχουσιν ἀκριβῆ καὶ λεπτομερῆ καὶ τὰ ἔχνη τῶν μερῶν τούτων διακρίνονται ἔτι.

Οἱ κατασιρωιῆρες τοῦ σηκοῦ. Ἀπαντες πρέπει νὰ ἀντικατασταθῶσι διότι εἰσὶ κατεστραμμένοι, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀρχικὰς διαίρεσεις καὶ μεγέθη αὐτῶν, καὶ ἀφοῦ προηγουμένως σημειωθῶσιν ἥτε θέσις τῶν κιόνων καὶ τοῦ χρυσελεφαντίνου ἀγάλματος καὶ τοῦ κιγκλιδώματος αὐτοῦ.

Αἱ θύραι τοῦ σηκοῦ, ὡς καὶ ἡ τοῦ Ὀπισθόδομου ὁ ὁποῖος φαίνεται νὰ συνεκινῶναι διὰ δύο πυλιδίων κειμένων ἐκατέρωθεν τῆς ἐσωτερικῆς στοᾶς, ὡς καὶ ἡ θέσις τῶν 4 ἢ 6 κιόνων οἱ ὅποιοι φαίνεται νὰ ὑπῆρχον ἐν αὐτῷ. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ὁ Ὀπισθόδομος ἐγένετο νάρθηξ τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπαντα ταῦτα πρέπει νὰ κανονισθῶσι καὶ ἴσως ἡ ὑπάρχουσα ἐπιμήκης καὶ ἀκκαλίσθητος κατασκευασθεῖσα θύρα εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, παρουσιάσῃ ἔχνη τινὰ τῆς ἀρχικῆς θύρας.

Οἱ κιόνες τοῦ Ἐκτομπέδου. Τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν πιστεύω νὰ παρουσιάσῃ μεγάλης δυσκολίας. Ἡ ἐσωτερικὴ στοὰ τοῦ Ἐκτομπέδου φαίνεται νὰ συνέκειτο ἐκ 16 δωρίων κιόνων ἀντικατασταθέντων ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἐκ 22 κορινθιακῶν κιόνων πρὸς τὰ κάτω καὶ 23 ἐν τῇ ἄνω σειρᾷ. χάριν ἴσως τῶν προστεθέντων βεβαίως Κατηχουμέ-

νων. Ἡ στοὰ αὕτη ἔχει μὲν 7 κίονας, κάτω δὲ μόνον 6, διότι εἰς τοῦ μεσαίου τὴν θέσιν ἠναώχθη θύρα, ἀντὶ τῶν δύο πυλίδων τοῦ Ὀπισθοδόμου, γενόμενον ἤδη νάρθηκα τῆς Ἐκκλησίας· τὸ ἱερὸν προσετέθη ὑψωθέντος τοῦ ἐδάφους πρὸς τὸ Ἀνατολικὸν πέρας, ἐνωθέντος τοῦ τοίχου μετὰ τῶν δύο μεσαίων κιόνων τοῦ προνάου, καὶ ἐκοσμήθη ἐσωτερικῶς διὰ κιόνων ἐξ ἰάσπιδος καὶ διὰ θόλου ψηφοκολλήτου. Πολλοὶ δὲ ἐκθειάζουσι τὴν λαμπρότητα τοῦ χριστιανικοῦ τούτου ναοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ὡς καὶ τὴν πομπὴν τῶν ἐκκλησιαζομένων.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ σηκὸς εἶναι ἀνεξάρτητος, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ περιστυλίου μέχρι τινὸς ὅταν ὅμως ἀρχίσῃ ἡ κατασκευὴ τοῦ θριγκοῦ συνδέεται ἐπειδὴ μετὰ τῆς ὀροφῆς τοῦ περιστυλίου, ἀκολουθῶς δὲ ἡ ἐσωτερικὴ αὐτοῦ στοὰ μετ' αὐτοῦ, πρέπει νὰ οἰκοδομῇται συγχρόνως μετὰ τῶν λοιπῶν μερῶν τοῦ ναοῦ.

Ὁροφή. Μετὰ τὰ γραφέντα, ὀλίγα ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Ἡ ὀροφή ἐστηρίζετο κυρίως ἐπὶ τοῦ σηκοῦ καὶ τῶν κιόνων τῆς ἐσωτερικῆς στοᾶς, ὡς π. χ. εἰς τὸ ἀνακατασκευαστικὸν σχέδιον τῆς Ἐπιδαύρου τῶν Α. Defrasse καὶ H. Lechat (1). Ἡ ἐκ τῶν σημείων τούτων ἀνύψωσις τῆς ὀροφῆς ἔφερε περίξ μικρὰ πικράθυρα ἢ φεγγίτας ἐν τῇ μέσῳ δὲ τὸ ὀπαῖον, ὑπελοσκέπτων βεβαίως, ὅπερ διὰ τῆς ἐξελιζέως μετεβλήθη εἰς θόλον τῶν βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν.

Ἄειοί. Τὸ ζήτημα τῶν ἐν τοῖς αἰετώμασι σκολιῶν ἔργων, ἢ συμπλεγμάτων εἶναι τὸ ὕψιστον ζήτημα τῆς γλυπτικῆς τοῦ Περσενῶνος. Τὸ πλάτος τοῦ τυμπάνου ἐκάστου αἰετώματος εἶναι 28 μ. περίπου, τὸ δὲ ὕψος ἐν τῇ κορυφῇ 4. Τὸ μὲν ἀνατολικὸν παρίστανε τὴν γέννησιν τῆς Ἀθηνᾶς, ὡς εἴπομεν, τὸ δὲ Δυτικόν, τὴν μετὰ τοῦ Ἰουσειδῶνος ἔριν αὐτῆς. Ἐ-

καστον αέτωμα ἐμπεριέχει περὶ τὰ 25 ἀγάλματα κατεργασμένα καὶ ὕψισθεν, ἐξ ὧν τὰ ἐν τῷ μέσῳ παριστάνοντα κύρια πρόσωπα ἦσαν ὑπερφυσικοῦ μεγέθους, τὰ δὲ ἐπόμενα τούτων, ἀνυπόλογου ὕψους, ἐκτὸς ὅταν ταῦτα ἐκάθηντο, ἢ ἦσαν κεκλιμένα καὶ τὰ πλεῖστα εἶχον τοιαύτας θέσεις ἐπὶ τούτῳ, διὰ νὰ μὴ σμικρυνθῶσιν ἕνεκα τοῦ περιορισμένου ὕψους τῆς θέσεως. Τὰς περιπετείας τῆς καταστροφῆς αὐτῶν ἐξιστορήσαμεν ἤδη, ὡς καὶ τὰ σχετικὰ αὐτοῖς. Ἡ παρὰστασις ἀμφοτέρων, ἂν καὶ γνωστὴ εἰς γενικὰς γραμμὰς οὐχ ἦττον στερούμεθα τῶν ἀπαιτουμένων λεπτομερειῶν. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι τὸ δυσκολώτερον μέρος τῆς γλυπτικῆς τοῦ Παρθενῶνος, ὃ δὲ νὰς δύναται νὰ περατωθῇ καὶ ἄνευ τῶν συμπλεγμάτων τούτων, τὰ ὑποῖα ἄλλως τε ἐτοποθετοῦντο μετὰ τὸ πέρας τῆς οἰκοδομῆς, διότι δὲν ἀπαρτίζουσι μέρος αὐτῆς, ἀλλ' ἐτοποθετοῦντο πρὸς κόσμον καὶ κάλυψιν τῶν τυμπάνων αὐτῆς, δύναται τὸ πρᾶγμα τοῦτο ν' ἀναβληθῇ μέχρις ἐπικρατήσεως τῆς ἀρίστης γνώμης περὶ αὐτῶν. Διότι κατὰ τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ Παρθενῶνος, ἐκτὸς τῶν ὑπαρχουσῶν μελετῶν, ὡς τῆς τοῦ Μιχαέλη(1) καὶ ἄλλων, ἄπαντες οἱ κατάλληλοι θὰ σπεύσωσι νὰ γνωστοποιήσωσι τὴν γνώμην των. Ἐννοεῖται ὅτι τὰ ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ τῶν αἰετῶν εὐρισκόμενα μέρη (μετὰ τῶν ἄλλων γλυπτῶν), ὡς καὶ τὸν ἐν Παρισίοις σωζόμενον κορμὸν τῆς Ἀθηνᾶς, θὰ ζητήσωμεν καὶ ὅτι ταῦτα μετὰ τῶν ὑπαρχόντων τεθραυσμένων παρ' ἡμῖν καὶ τῶν ἐν χώρᾳ ὑπαρχόντων, θὰ χρησιμοποιήσωμεν δεόντως.

Χρωματισμοί. Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ χρωματισμοῦ εἴπομεν ἤδη ὅτι οὐδεμίᾳ ἀμφιβολίᾳ ἐναπολείπεται ὡς πρὸς τοῦτο· γλυπτὰ, ἀνάγλυφα, ἀρχιτεκτονικὰ κοσμήματα καὶ αὐτὰ αἱ στήλαι, ἐχρωματίζοντο καὶ ὡς πρὸς

(1) Der Parthenon, Leipzig. 1870.

τοῦτο ἡ μελέτη τοῦ A. Pacard καὶ Ed. Loviot (1) τοῦ Penrose (2) καὶ Pennethorne (3), ὡς καὶ πρὸς τὴν ἐν γένει διακόσμησιν, ἐκτὸς ἄλλων, εἰσι σπουδαιόταται, ἵσως καὶ ἐπαρκεῖς κατ' ἀρχήν. Ἄλλως τε οἱ ἀρχαῖοι εἶχον τὴν ἐξῆς ἀρχήν. Ἐκαστον πεδῖον, ἢ χώρα, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ χρωματισθῇ, τὸ διάγραμμα αὐτῆς ἐχαράσσετο ὑπὸ τοῦ καταλλήλου προσώπου δι' αἰχμηροῦ ὀργάνου καὶ εἷς τινὰ ἄκραν ἐτίθετο τὸ χρῶμα, δι' οὗ τὸ μέρος τοῦτο ἔπρεπε νὰ πληρωθῇ· π. χ. φόρεμά τι προσώπου τινὸς πράσινον (διότι τὰ φορέματα ἔφερον συνήθως τοῦτο τὸ χρῶμα), ὁ δὲ τεχνίτης ἀπεμιμείτο τὸ δεῖγμα ἐκάστου μέρους, δι' οὗ καὶ ἐπλήρου τὸ διαγραφέν χωρίον. Τὰ ὅπλα, ὄργανα καὶ ἐργαλεῖα ἐχρυσούντο, ὡς καὶ τὰ ἡνία τῶν ἵππων κτλ. ὁσάκις δὲν ἦσαν ἐκ κεχυτωμένου ὀρειχάλκου. Εὐτυχῶς ἔχνη τῶν χρωμάτων τούτων σώζονται ἐν χώρᾳ καὶ τὸ ζήτημα τοῦ χρωματισμοῦ δὲν εἶνε δύσκολον.

Ἀσπίδες καὶ Πανοπλῖαι. Δίκην τροπαίων καὶ εὐσεβῶν ἀναθημάτων αὐται ἀνηρτῶντο αἱ μὲν ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου, αἱ δὲ ἐπὶ τῶν κιόνων τῶν προσόψεων, οὐχ ἥττον καὶ χάριν κόσμου

Ἡ χρυσελεφάντινος Ἀθηνᾶ. Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο ἡ μελέτη τοῦ Quatremère de Quincy, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας καὶ κατεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ ἀγαλματοποιοῦ Stimart εἰς φυσικὸν μέγεθος χρυσελεφάντινος Ἀθηνᾶ, τῇ παραγγελίᾳ τοῦ Δουκὸς de Luynes διατηρουμένη ἐν τῷ Château de Dampierre ἐν Γαλλίᾳ (Seine-et-Oise)

1) Ἡ μελέτη αὕτη γενομένη τὸ 1847 εἶνε ἀνέκδοτος καὶ εὐρίσκεται νομίζω ἐν τῇ Σχολῇ τῶς Ὡραίων Τεχνῶν, ὅθεν βεβαίως δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἀντίγραφον.

(2) *Principles of Athenien architecture*. London (1851)

(3) *The Geometry and optics of ancient Architecture*. London 1878.

δύνανται νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα τοῦτο, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐμάλασσον τὸν ἐλέφαντα χωρὶς νὰ τὸν προσαρμόζωσι διὰ λεπτῶν φύλλων, ἐν εἰδει μωσαϊκοῦ, ὡς νομίζει ὁ Quatremère de Quincy(1). Ἀλλὰ καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο δύναται νὰ ἀναβληθῇ, ἂν καὶ ὁ Φειδίας ἐπεράτωσε τὸ ἄγαλμα τοῦτο συγχρόνως μὲ τὸν Παρθενῶνα.

Ἀυλαῖαι καὶ παραπετάσματα. Εἵπωμεν λέξεις τινὰς ὡς πρὸς τὰ σχετικὰ ζητήματα τοῦ θεματός τούτου.

Ἡ ταπητουργία εἶναι μία τῶν ἀρχαιοτέρων τεχνῶν καὶ βιομηχανιῶν τῆς Ἀνατολῆς γεννηθεῖσα ἐν τε τῇ Ἀσίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἀκμάζουσα δὲ καὶ διατηρουμένη ἕκτοτε, μετεφέρθη πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐν Ἑλλάδι καὶ Βυζαντίῳ, ὅθεν καὶ διεδόθη ἐν Εὐρώπῃ διὰ τῶν σταυροφοριῶν. Εἶναι δὲ συνδεδεμένη στενῶς μετὰ παντός εἶδους κεντήματος καὶ αὐτῆς τῆς ζωγραφικῆς.

Ἐν Ἀσίᾳ ἐνεκα τοῦ εὐκρατοῦς κλίματος ἐγεννήθησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν εὐχερῶς φυτὰ τε καὶ ζῶα, συνεπῶς δὲ καὶ ἡ κτηνοτροφία. Ἡ νομαδικὴ καὶ πατριαρχικὴ ζωὴ ἤκμασεν αὐτόθι διότι ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῶν ποιμνίων του εἶχε τὸ γάλα, τὸ ἔριον, τὸ δέρμα καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν κατασκευαζόμενα, οὐχ ἥττον καὶ τὸ κρέας του καὶ τὸ λίπος. Ἐκ τούτων τὰ πεισσεύοντα ἀντήλλασσε μετὰ τῶν ἄλλων τότε ὑπαρχόντων προϊόντων καὶ μάλιστα τῶν γεωργικῶν, ἡ δὲ φύσις ἀντήμειβεν ἅπαντας δαφυλῶς. Τὸ πρῶτον πρᾶγμα, ὅπερ ὁ ἄνθρωπος κατεσκεύασε μετὰ τὰ ἐνδύματα καὶ τὰ ἐκ δερμάτων σκεύη του (Ἐξοδος ιε-ισ'), ἐκ πηλῆμάτων (ἐκ τριχῶν, ἢ ἐρίου) καὶ ἀκολουθῶς ἐκ ταπήτων, ἦτον ἡ σκηνή, δι' ἧς καὶ μόνης ἐστεγάζετο ἐπὶ πολὺν χρόνον καὶ μέχρις ὅπου κατεσκεύασεν οἰκίαν. Τὸ περίεργον δ' εἶναι ὅτι καὶ ἀφοῦ κατεσκεύασε ταύτην ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον, ἀνεμίγνυε τὴν σκηνὴν, ἢ μέρη αὐτῆς, εἰς τὸν βίον

(1) Le Jupiter Olympien. Paris 1814.

του, χρησιμοποιῶν ταῦτα εἰς τὰς ἀνάγκας του π. χ. Ἡ σκηνὴ ἦτο κινητὴ καὶ τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῆς χωρίσματα μεταβαλλόμενα συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς περιστάσεις τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ. Ἀπάντων τῶν ἀρχαίων ναῶν καὶ μεγάρων, ὡς τῆς Περσεπόλεως αἱ ὑπόστυλοι αἰθούσαι, οὐ μόνον ἐκαλύπτοντο, ἀλλὰ καὶ ἐχωρίζοντο τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῶν διαμερίσματα διὰ ταπήτων ἢ αὐλαίων, κατ' ἀπομίμησιν τῆς σκηνῆς ἐξ οὗ ἡ ἀκολούθως ἐπικάλυψις, ὡς μέχρι σήμερον, τῶν τοίχων αὐτῶν ἐπίσης διὰ ταπήτων καὶ δι' ὧν ἐμείουν ἢ ἡῤῥαζον τὸν χώρον τῶν διαμερισμάτων, τὸ φῶς κτλ. Ὑπάρχουσι μάλιστα ἀρχιτέκτονες ὑποστήριζοντες ὅτι ὁ λίθος δηλ. ἡ τοιχοποιία, ἐχρησίμευεν ἀπλῶς καὶ μόνον εἰς ὑποστήριξιν τῶν ταπήτων καὶ μόνον ἡ βάρβαρος ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ψυχρῶν κλιμάτων διεδέχθη τὴν θυγατέρα ταύτην τοῦ ἡλίου (1). Ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ἐδιδάχθησαν οἱ Ἑβραῖοι τὸν χρωματισμὸν τῶν νημάτων καὶ τὴν ταπητουργίαν, δι' ὧν ἐκόσμησαν τὸ ἐθνικὸν των μνημεῖον (2). Ἡ κιβωτὸς

(1). Τινὲς διατείνονται ὅτι αἱ ραδῶσεις τῶν στηλῶν παριστάνουσι τὰς πτυχὰς τῶν φορεμάτων. Τοῦτο μοι φαίνεται τολμηρόν, διότι ἡ στήλη προῆλθεν ἐκ τοῦ φοίνικος, (ἡ μόνη ξυλεία ἡ ὁποία ὑπῆρχεν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἀσίας) καὶ ἡ ὁποία ἐστήριζε τὴν σκηνὴν καὶ μάλιστα τὰς ἐκ ταπήτων στέγας εἰς τὰς εὐρείας ὑποστήλους αἰθούσας τῆς Περσεπόλεως. Ἐν τούτοις αἱ ἐκ κεράμου καὶ αἱ ἐκ λίθου στήλαι δὲν ἐδράδουν ὡς ἀντικαταστήσωσι τὴν σπανίζουσαν ξυλείαν εἰς τὰ μέρη ταῦτα, αἱ ὁποῖα περιβάλλοντο, φυσικῶς τῷ λόγῳ, ὑπὸ αὐλαίων καὶ παραπετασμάτων. Ἡ συνήθεια λοιπὸν ἵνα αἱ στήλαι, μάλιστα τῶν ναῶν περιβάλλωνται διὰ ταπήτων, ὥστε προῆλθον ἐντεῖθεν, ὥστε ὁ ναὸς νὰ παρουσιάσῃ ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς σκηνήν. Ὁ Φιλῶτας εἶχε παραπετάσματα ἑκατὸν σταδίων μίχους διὰ τὸ κυνήγιόν του (Πλουτ. Ἀλεξ. μ'). Ἄν καὶ τὸ πρᾶγμα τοῦτο εἶναι πολὺ μετεγενέστερον, οὐχ ἥτεον ἐμφανίζει ὁμοειδῆ πολυτέλειαν προερχομένην ἐκ παραδόσεως.

(2). Ὁ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀρχαῖος ναὸς τῶν ποιμένων, ὁ περιέ-

ἦτο σκηνή φορητὴ πλεκτὴ κατ' ἀρχὰς ἐκ δερμάτων κριῶν, χρωματισμένη ἐξ ἐρυθροῦ χρώματος ("Εξοδος ιστ') ὡς καὶ τὰ Ἅγια τῶν Ἀγίων τοῦ ναοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ. Τὰ δωρηθέντα μάλιστα ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀντιόχου εἰς τὸν ναὸν τῆς Ὀλυμπίας, φαίνεται νὰ ἦσαν αὐτὰ τὰ παραπετάσματα τοῦ οὐρανοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ, παριστάνοντα ὁλόκληρον τὸν οὐρανόν (1).

Ἐν σκηναῖς ἐσυμποσίαζον συνήθως οἱ Ἕλληνες, ὡς ὁ Ἀλκιβιάδης εἰς τοὺς ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας. Ἡ σκηνὴ τοῦ Ἰωνος ἐν Εὐριπίδῃ, ἡ περιβόητος σκηνὴ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου ἦν ἔπηξε διὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Διονύσου ὡς καὶ ἡ σκηνὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐχώρει 100 κλῖνας, ταῦτα ἔστρωσαν

χωὺν τὴν κιθωτὸν, ἣν κατεσκευασμένος ἐκ κινητῶν σανίδων, κεκαλυμμένων διὰ ταπήτων. Καὶ αὐτ' αὐτῶν ὁ Σολομὼν ὠκοδόμησε κατὰ τὴν Γραφὴν (Βασιλ. Γ' 7) ναὸν μέγαν, καθ' ὃ ἀφιερούμενος εἰς τὸν μέγιστον θεόν, καὶ πρὸς τοῦτο ἔφερεν ἀρχιτέκτονα καὶ οἰκοδόμους ἐκ Φοινίκων: «Καὶ τὸν οἶκον τὸν μέγαν ἐξύλωσε ξύλοις κεδρίνοις, καὶ κατεχρύσωσε χρυσίῳ καθαρῷ καὶ ἐγλύψεν αὐτοῦ φοίνικας καὶ χαλαστὰ, καὶ ἐκόσμησε τὸν οἶκον λίθοις τιμίοις εἰς δόξαν» (Παραλ. Β' 3. 5.) καὶ ἀλλαχοῦ. «Καὶ ὅλον τὸ ἔσω τοῦ λαβεῖρ ἐπετάλωσε τῷ χρυσίῳ» (Αὐτόθ. 6.22). Ξύλινοι δὲ τορευτοὶ καὶ κεχρυσωμένοι ἦσαν οἱ κίονες τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, ἡ ὁποία συνέκειτο ἐκ ποικίλων ταπήτων μετὰ Χερουβεὶμ ἐνυφασμένων κατὰ τὰ ἀσσυριακὰ ὑφάσματα καὶ κρεμαμένων ἐκ χρυσῶν κρίκων ("Εξοδ. 25).

(1). Ἰν' ἀντιληφθῇ τις πῶς ἐχωρίζοντο αἱ μεγάλαι αὐταὶ αἰθουσαι ὧν τὸ ἄνω μέρος τῶν τοίχων ἐκοσμεῖτο διὰ τοιχογραφιῶν, ἀναφέρομεν τὸν σημερινὸν τρόπον δι' οὗ χωρίζονται ἡ διαιροῦνται πολλαὶ αἰθουσαι εἰς μικρὰ γραφεῖα διαφόρων εἰδῶν ἢ τμημάτων ὡς π. χ. τῆς Ἑθνικῆς, τῆς Ἰονικῆς, τῆς Ἀθηναϊκῆς Τραπεζῆς, πολλῶν Ἑταιριῶν, ἐνίοτε ἅμαξαι σιδηροδρόμων, ἀποχωρητήρια κττ. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς διαιρέσεως δύναται πάντοτε νὰ μεταβληθῇ εὐχερῶς καὶ διὰ μικρᾶς δαπάνης, χωρὶς νὰ βλαφθῇ ἡ οἰκοδομὴ. Ὅταν δ' ἄλλοτε ἐγένετο διὰ ταπήτων, τὸ πρᾶγμα ἦτο εὐχερέστερον ὑπὸ πάσαν ἐποψιν.

μαρτύρια τούτου. Οἱ Δωριεῖς ἐώρταζον τὰ ἀγηνόρια ἐπί-
 της εἰς σκηνὴν πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ νομαδικοῦ αὐτῶν βίου·
 ἐπίσης καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐώρταζον τὰ Ποσειδώνιά των
 (Neptunia) ὑπὸ σκηνᾶς, οἱ ἀρχαῖοι δὲ εἶχον καὶ νεκρω-
 σίμους σκηνᾶς. Ἐν τοῖς φορητοῖς λοιπὸν τούτοις μεγάροις
 τῶν σκηνῶν, οἱ μονάρχαι βραδύτερον ἐδέχοντο καὶ προσέ-
 φερον θρησκευτικὰ συμπόσια καὶ πολυτελεῖς ἐορτάς. Ἐν
 Αἰγύπτῳ δὲ φαίνεται νὰ εἰσῆχθησαν τὸ πρῶτον αἱ ἐορ-
 τάσιμοι σκηναὶ πρὸς φιλοξενίαν ἐκ λινῶν ὑφασμάτων, το-
 ποθετούμεναι εἰς ἐπιφανῆ μέρη. Ἀπλῶν καλυβῶν ἐκ φύλ-
 λων καὶ κλάδων πρὸς φιλοξενίαν τῶν ξένων ἐπίσης ἐγέ-
 νετο χρῆσις. Καὶ ἐν Ἑλλάδι κατ' ἀρχὰς ἦσαν καλύβαι
 σχηματισθεῖσαι ἐκ φύλλων δάφνης. Ὁ Φαραὼ μετὰ τῆς
 κύλης του διέμενεν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν ἐορτῶν ἐν
 αὐταῖς. Ἐπίσης οἱ κάτοικοι τῆς χώρας ταύτης ἀφίνοντες
 τὰς οἰκίας των διήρχοντο ὑπὸ τὰς σκηνὰς τὰς ἐορτάς εἰς
 ἀνάμνησιν τοῦ σκηνικοῦ αὐτῶν βίου. Οἱ Ἑβραῖοι ἐορτά-
 ζοντες τὰς ἐορτάς τῆς Σκηνοπηγίας (καλύβια ὡς μέχρι σή-
 μερον ὀνομάζουσι ταῦτα), φαίνεται νὰ παρέλαβον ταύτας
 ἐκ τῶν Αἰγυπτίων καὶ ὅχι ὅτι καθιερώθησαν εἰς ἀνάμνησιν
 τῆς τεσσαρακονταετοῦς αὐτῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ περιπλανή-
 σεως. Τὰ ἀρχαῖα θέατρα ἦσαν σκηναὶ κεκαλυμμέναι δι'
 αὐλαίων (ἐξ οὗ βεδάκις καὶ τὸ ἀναπετάννυται καὶ κατα-
 πετάννυται ἢ αὐλαία)· τὸ δὲ διασωθὲν ὄνομα τῆς σκηνῆς
 περιορίσθη μόνον εἰς τὸ μέρος ἐνθα οἱ ἡθοποιοὶ ὑποκρί-
 νονται. Ὁ Περικλῆς ἤθελε νὰ δώσῃ εἰς τὸ Ὠδεῖον τὸ
 σχῆμα τῆς σκηνῆς τοῦ Ξέρξου, ἣν ἔλαβον μεταξὺ τῶν
 λαφύρων ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Μαραθῶνος. Ἡ σκηνὴ ἦτο συγ-
 χρόνως σύμβολον κυριαρχίας, ὡς τὸ ἀλεξήλιον μέχρι σή-
 μερον ἐν Ἀσίᾳ. Τὸ κουβούκλιον τῶν δεσποτικῶν θρόνων
 ἐν τε τῇ Παλατίῳ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ παρὰ τοῖς Βυζαντι-
 νοῖς, ὁ οὐρανὸς τῶν κλινῶν, τῶν φορίων palanquins φερό-
 μενος ἐνίοτε καὶ ἀνευ αὐτῶν, ὡς ἐν Σμύρνῃ, κατὰ τινὰς

έορτάς (π.χ. τοῦ ἁγίου Γεωργίου ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους).

Ἡ ἀναπτυσσομένη σκιάς ἐν ταῖς αἰθούσαις τῶν θρόνων τῶν βυζαντινῶν χρόνων (ὡς εἰς τὰς σκηνάς τῶν Ἰσχυρῶν καὶ τοῦ Ν. Φωκᾶ τοῦ Β. Θεάτρου) ἀπαντα ταῦτα εἶναι σύνοψις τῆς σκηνῆς οὕτως εἰπεῖν. Εἰς τὴν έορτὴν τῶν Σκιαδοφοριῶν (ἢ Ὑδροφοριῶν) ἐν Ἀθήναις, ἡ ἱερεὺς τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ ἱερεὺς τοῦ Ἐρεχθέως Ποσειδῶνος, ὁ τοῦ Ἡλίου καὶ τὰ μέλη τῆς ἱερατικῆς οἰκογενείας τῶν Ἐτεοβουταδῶν, ἔφερον ἀνθήλια ἐπίσης, ὡς καὶ αἱ δέσποιναι Ἀθηναῖαι κατὰ τὰ Παναθήναια, τὰ ὅποια ἐκράτουν αἱ κόραι τῶν μετοίκων. Αὐτὸς ὁ θόλος (τροῦλλος) τῶν βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, ὡς καὶ ὁ τῶν δεσποτικῶν θρόνων, εἶναι ἀναμνηστικὸν λειψανον τῆς σκηνῆς διὰ τῆς ἐξελίξεως τοῦ ὁπαίου.

Οἱ ἐνυφασμένοι οὗτοι τάπητες καὶ τὰ τοιαῦτα ἀνάλογα ἔργα, κατεσκευάζοντο ἀνέκαθεν ἐν Ἑλλάδι καὶ μέχρι σήμερον ὑπὸ γυναικῶν καὶ κυρίως παρθένων, μὴ ἐξαίρουμένου οὐδ' αὐτοῦ τοῦ πέπλου τῆς Ἀθηνᾶς.

Κατὰ τὰ μεγάλα Παναθήναια ἐφέρετο ὁ ἐξ ἑρίου πέπλος τῆς Ἀθηνᾶς, ἀφοῦ ἦτο καὶ ὁ κύριος σκοπὸς τῆς έορτῆς ταύτης· ταῖς λεπτομερείαις τοῦ πέπλου καὶ τῆς έορτῆς ἐξεθέσαμεν ἤδη. Ὁ Πρόκλος λέγει ὅτι αἱ εἰκόνες τοῦ πέπλου παρίστων τοὺς ὀλυμπίους θεοὺς καταβάλλοντας τοὺς Γίγαντας καὶ τοῦτο φαίνεται ἐν τῷ πέπλῳ τοῦ ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῆς Δρέσδης σωζομένου ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς (1).

Εἶδόμεν ὅτι οἱ ναοὶ, τὰ μέγαρά καὶ αὐταὶ αἱ ιδιωτικαὶ οἰκίαι, δὲν εἶχον χωρίσματα ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν καὶ ἐχωρίζοντο διὰ παραπετασμάτων, περιβαλλομένων καὶ αὐτῶν τῶν τοίχων δι' αὐλαίων, ὥστε νὰ

(1). Ὅρα καὶ Εὐριπίδου Ἐκάβην. 446 Σχόλια Ἀριστοφ. 566. Σουΐδαν, Πλάτ. Εὐθυδ. 6 Πρόκλ. εἰς Τιμ. Πλάτωνα.

μὴ διαφέρωσι τῆς σκηνῆς εἰς ἣν ὁ ἄνθρωπος ἦτο συνειθι-
σμένος. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι αὐλαῖαί τε καὶ παραπετάσματα
τοίχων τε καὶ χωρισμάτων, δὲν ἀνῆρχαντο μέχρις ὀροφῆς
ἀλλ' ὀλίγον ἀνωτέρω τῶν θυρῶν, ἦτοι τῶν τριῶν πέμπτων
περίπου τοῦ ὕψους. Ὁ Εὐριπίδης ἐν τῷ Ἰωνί (1), περι-
γράφει πέπλον ἔχοντα ἐνυφασμένῃ τὸν ἥλιον, τὴν σελή-
νην καὶ τοὺς ἀστέρας, ὅστις μετὰ διαφορῶν ἄλλων περι-
έχει ἄγρας θηρίων καὶ ἄλλας ποικίλας περιγραφάς· ἀνήκει
δὲ εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἐχρησί-
μευεν εἰς μεγαλοπρεπῆ σκηνὴν ὑφ' ἣν ἐλάμβανον χώραν
ἐστιάσεις. Ἐκ τούτων βλέπομεν ὅτι πέπλους ἀποτεταμι-
ευμένους δὲν εἶχον μόνον οἱ πλούσιοι ἰδιῶται, ἀλλὰ καὶ
οἱ θησαυροὶ τῶν ναῶν.

Εἶδός τις πέπλου τοιοῦτου ἦ σκιᾶδος ἐξετείνετο ἐν τῷ
Παρθενῶνι ἄνωθεν τοῦ ἀγάλματος τῆς Παρθένου Ἀθη-
νᾶς, ὡς καὶ ἐν τῷ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐνῷ ὑπῆρχον καὶ
ἀγάλματα ἄνευ τοιαύτης σκιᾶδος ἢ παραπετασμάτων πέ-
ριξ αὐτῶν ἐξ οὗ τὸ «οὐ φανερὰ ἀγάλματα», ὡς τὸ τῆς
Κνιδίας Ἀφροδίτης.

Τὸ ἐσωτερικὸν τῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ ἦτο κεκαλυμμέ-
νον μέχρις ἀναλόγου ὕψους, ὑπὸ παραπετασμάτων φερόντων
τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμῖνος, καὶ τὰ ὑπόλοιπα μέρη θη-
ρομαχίας «βαρβάρων ὑφάσματα»· τὰ ἐπὶ θύραις παραπε-
τάσματα τὴν ἱστορίαν τοῦ Κέκροπος καὶ τῶν θυγατέρων
του. Καὶ τὰ προπύλαια τοῦ Παρθενῶνος φαίνεται νὰ εἶχον
παραπετάσματα ἀφοῦ ἔκλειον διὰ χρυσῶν κιγκλίδων βρι-
θόντων πολυτίμων ἀντικειμένων· ἴσως δὲ καὶ εἰς αὐτὰ
τὰ Προπύλαια νὰ ὑπῆρχον παραπετάσματα χρησιμοποιο-
ύμενα ἐννοεῖται διὰ τὰ Μεγάλα Παναθήναια, ἢ καὶ νὰ
εἶχον ἄλλα διὰ τὰ Μικρὰ καὶ τὰς λοιπὰς ἡμέρας.

Οἱ τάπητες οὗτοι φαίνεται νὰ ἐχρησιμοποιοῦντο μὲν

(1). Στίχ. 3132—1165

νον διὰ τοὺς θεοὺς. Ἡ Ἑκάβη φυλάττει τὰ φοινικικά ταῦτα ὑφάσματα ἐν ἀποκρύφῳ μεμονωμένῳ δωματίῳ. Ἐν τῷ Ἀγαμέμνονι τοῦ Αἰσχύλου, ὁ Ἀγαμέμνων δὲν θέλει νὰ βαδίσῃ ἐπὶ τάπητος ὃν ἔστρωσεν ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ τοῦ μεγάρου ἢ Κλυταιμνήστρα καὶ τέλος ἐπιμενούσης τῆς συζύγου του, ἀποφασίζει νὰ διέλθῃ ἐπ' αὐτοῦ μὲ γυμνοὺς τοὺς πόδας (918—25, 930—44, 949). Ἐν τούτοις τῶν βαρυτίμων τούτων ἔργων δὲν ἐβράδυνον νὰ κάμωσι χρῆσιν οἱ πλούσιοι· ἔκτοτε δὲ βεβαίως ἐπεκράτησε καὶ ἡ συνήθεια τῆς ὑποστρώσεως αὐτῶν εἰς μέρητινὰ, ὅθεν ἐπρόκειτο νὰ διέλθωσι βασιλεῖς, ἡγεμόνες καὶ τοιαῦτα ἐπίσημα πρόσωπα.

Τὰ ὑπὸ τὴν ὀροφὴν καὶ ἄνωθεν τῶν ἐκτυλισσομένων παραπετασμάτων καὶ αὐλαίων κατὰ τῶν τοίχων, ἐκαλύπτοντο διὰ τοιχογραφιῶν κατὰ τὸν τρόπον τῶν προπυλαίων τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου, τῆς Μητροπόλεως, αἱ ὁποῖαι ἀπεδεικνύοντο ὑπ' αὐτῶν καὶ τοῦ ἄνωθεν προσπίπτοντος φωτός.

Ὁ Περικλῆς ᾔθελε νὰ δώσῃ τὸ σχῆμα τῆς σκηνῆς τοῦ Εἰρέξου εἰς τὸ ᾧδεῖον· λέγεται μάλιστα ὅτι μετεχειρίσθη τοὺς ἱστοὺς τῶν πλοίων αὐτοῦ εἰς τὴν οἰκοδομὴν αὐτοῦ.

Τοιχογραφίαι. Εἶδομεν πῶς διὰ τῶν παραπετασμάτων καὶ αὐλαίων ἐχωρίζοντο τὰ ἀρχαῖα μέγαρα καὶ οἱ ναοὶ ἀναπολοῦντες δι' αὐτῶν ἀφ' ἑνὸς τὴν σκηνὴν, ἐξ ἄλλου ἐκπληροῦντες διὰ τῆς διαιρέσεως αὐτῶν τὰς ἀνάγκας τῶν ἔμα δὲ ποικίλλοντες τοὺς ψυχροὺς τὴν θέαν τοίχους διὰ θερμῶν χρωματισμῶν καὶ διακοσμητικῶν εἰδῶν κολαζόντων δὲ τὴν γυμνότητα. Ἀλλ' αἱ αὐλαῖαι αὗται μόλις ὑπερέβαινον τὸ ἥμισυ τοῦ ὕψους τῶν τοίχων τούτων· τὰ ὑπὸ τὴν ὀροφὴν λοιπὸν κενὰ αὐτῶν ἐπληροῦντο γραφῶν. Ἀγνοοῦμεν τὸ εἶδος τῶν γραφῶν τοῦ Παρθενῶνος, ἐν τούτοις βεβαίως θὰ ἦσαν Γιγαντομαχίαι, ἢ Τιτανομαχίαι, Κενταυρομαχίαι, ἢ καὶ Ἀμαζονομαχίαι, σκηνὴ τοῦ Τρωϊκοῦ

πολέμου, μυθικαί, ἡρωϊκαί καὶ μάλιστα σκηναί σχετι-
καὶ τῆς Ἀττικῆς καὶ Ἀθηνᾶς καὶ ἱστορικαὶ σελίδες ἐκ
τῶν κατὰ τῶν βαρβάρων ἀγώνων αὐτῶν κατὰ ξηράν ἢ
καὶ κατὰ θάλασσαν. Δὲν πιστεύω τὸ ἐξωτερικὸν τῶν ταί-
χων τοῦ σπηκοῦ νὰ ἔφερεν γραφάς, ὡς ἐν Περγάμῳ, τὸ πολὺ
ἴσως ἀναλόγους τινὰς διακοσμῆσεις τῶν κιόνων. (1)

Ἴσως τέλος ἐν μέρει καὶ τὸ κατὰ δύναμιν, δυνηθῶμεν
νὰ συμπληρώσωμεν ἅπαντα ταῦτα. Τὴν ἐποχὴν ὁμῶς
καὶ τὴν πίστιν, πῶς θ' ἀντικαταστήσωμεν; Ἡ γυνῶσις
τῆς ἱστορίας καὶ τὸ καθήκον τοῦ υἱικοῦ σεβασμοῦ, θὰ ἐ-
παρκέσωσιν;

Ἐκ τῶν κατηρειπωμένων μερῶν λοιπῶν τοῦ Παρθε-
νῶνος καὶ συντετριμμένων χαμαὶ κειμένων τεμαχίων τινῶν
αὐτοῦ, ἐξ ὧν λείπει οὐ μόνον τὸ σύνολον τῆς οἰκοδομῆς
ἀλλ' ὁ ἀρχιτεκτονικὸς κόσμος, τὰ ἀγάλματα καὶ τὰ γλυ-
πτὰ αὐτοῦ μέρη, ὁ γραφικὸς διάκοσμος, αἱ τοιχογραφίαι,
αἱ αὐλαίαι καὶ τὰ παραπετάσματα, ἡ χρυσελεφάντινος

(1). Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἀφ' ἧς ἐν Αἰγύπτῳ ὁ Γύγης ἐφευρε τὴν
ζωγραφικὴν, ἐν δὲ τῇ Ἑλλάδι ὁ Εὐχρεῖς; τὴν ἰχνογραφίαν ὁ
ἐκ Σάμου Σαυρίας καὶ τὸν μονοχρωματισμὸν Κρότης ὁ Σικιώ-
νιος, ἡ γραφικὴ φαίνεται νὰ διατέλει ἐν τῇ παιδικῇ τῆς ἡλικίᾳ.
Ἐπὶ Φειδίου τοῦναντίον φαίνεται νὰ ἐπραγματοποιήσῃ προόδους
ἀξίας αὐτῆς. Ὁ Πολύγνωτος, σύγχρονος τοῦ Φειδίου ἔγραψε
τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος. Ἄλλως τε ἡ τύχη τῆς ἰχνογραφίας
ἐξαρτᾶται κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῆς ἀρχιτεκτο-
νικῆς, ἡ ὅποια δίδει τὸν τόνον καὶ τὸ μέτρον. Ἄλλ' ἐν τῇ θρη-
σκευτικῇ ἐξασκήσει τῆς εἰδωλολατρείας, καθ' ἣν ὁ ναὸς ἦτον ἡ
κατοικία τοῦ θεοῦ, ἡ τοῦ εἰδώλου αὐτοῦ, ἡ γλυπτικὴ συνεδέετο
στενῶς μὲ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, συνεπῶς δὲ καὶ ἡ γραφικὴ. Ὅσον
δὲ ηὐξάνετο ὁ ναὸς κατὰ τόσον ἐμεγεθύνοντο καὶ τὰ ἀγάλματα
κατ' ἀνάγκην δὲ καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς τέχνης. «Πολλὰ δὲ συνέ-
πραξε τῷ Φειδίᾳ Πάναινος ὁ ζωγράφος πρὸς τὴν τοῦ ἑοῦνου
κατασκευὴν, διὰ τῶν χρωμάτων κόσμησιν καὶ μάλιστα τῆς ἐ-
σθῆτος. Δεῖκνυνται δὲ καὶ γραφαὶ πολλαὶ τε καὶ θαυμασταὶ περὶ
τὸ ἱερὸν ἐκείνου ἔργον» (Στράβ. Η' 39).

Ἀθηνᾶ, ἡ ὑπηρεσία τοῦ ναοῦ, ἡ ἐποχή, ἡ πίστις καὶ ἡ λατρεία, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν δυνάμεθα οὔτε νὰ ἀντιληφθῶμεν, οὔτε νὰ κατανοήσωμεν τὰ κατ' αὐτὸν καὶ ὅτι ἅπαντα σχεδὸν τὰ λεγόμενα ἐκ σεβασμοῦ καὶ δέους ἀπέναντι τοῦ ἀδιαφιλονεικίτου κάλλους καὶ ὄγκου τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἣν χωρὶς νὰ βλέπωμεν καὶ αἰσθανώμεθα, παραδεχόμεθα ὡς δόγμα, δύναται διὰ τοῦ τρόπου τούτου ν' ἀναγεννηθῇ οὕτως εἰπεῖν ὁ Παρθενῶν, ὅσον εἶναι δυνατόν καὶ μᾶς τὸ ἐπιτρέπουσιν αἱ περιστάσεις.

Διὰ τῆς ἰδίας μεθόδου θὰ ἀνακαινίσωμεν τὸ Ἑρεχθεῖον, τὸν ναὸν τῆς Ἀπτέρου Νίκης, τὰ Προπύλαια καὶ τὴν κλίμακα αὐτῶν καὶ τέλος αὐτὴν τὴν πύλην τῆς εἰσόδου. Θὰ καθαρίσωμεν ἅπαντα τὸν χώρον τῆς Ἀκροπόλεως, ἱσοπεδοῦντες αὐτὸν μικρὸν καὶ διατηροῦντες τοὺς χώρους τῶν ἀρχαίων ναῶν, ἱερῶν, βωμῶν, ἀγαλμάτων καὶ ἀναθημάτων καὶ τέλος ἀνεγείροντες ἐκ νέου καὶ ἐκ βῆθρων τὸ κιμώνειον τεῖχος καὶ τὰ λοιπὰ ὅπου πρέπει, ἐντὸς τῶν ὁποίων μάλιστα ὑπάρχει ἐλπίς νὰ εὕρωμεν καὶ τινα ἀρχαῖα· βαθμηδὸν δὲ καὶ ἅπαντα τὰ πέριξ τῆς Ἀκροπόλεως, ἀλλὰ πρὸς τὸ παρὸν θὰ περιορισθῶμεν μόνον εἰς τὴν ἀνακαινίσιν τοῦ Παρθενῶνος.

Ὅταν ἀποφασισθῇ κατ' ἀρχὴν τὸ πρᾶγμα τοῦτο, αἱ γινῶμαι καὶ μελέται τῶν εἰδικῶν καὶ καταλλήλων, ὡς καὶ πολλῶν ἄλλων, θὰ ληφθῶσιν ὑπὸ σπουδαίαν ἔποψιν (οὐχ ἥττον καὶ τὸ ἀέτωμα τῆς Σιναίας Ἀκαδημίας). Οὕτω δὲ χωρὶς νὰ ἀποχωρισθῶμεν τῶν σεβαστῶν καὶ προσφιλῶν τούτων ἐρειπίων, τὰ ὅποια χωρὶς νὰ ἀπολέσωμεν ἢ στερηθῶμεν, θὰ θέσωμεν ἐν ἑκάστον αὐτῶν εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀνυψοῦντες καὶ ἀναδεικνύοντες ταῦτα δεόντως.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ὅτε ἡ Ἀθηνᾶ κατώρθωσεν, ὅχι ἀκίπως νὰ ἐνθρονισθῇ ἐπὶ τοῦ Ἀστεως καὶ ἐκεῖθεν νὰ περιβάλλῃ δι' ἑνὶς μητρικῆς στοργῆς τὴν φερώμενον πόλιν της, ἐσημέραι ἀναπτυσσομένην καὶ εὐημεροῦσαν, οἱ δ' εὐγνώμονες αὐτῆς κάτοικοι ἀποδεικνύοντες καθ' ἑκάστην τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν πρὸς τὴν Πολιοῦχον αὐτῶν λατρείαν τῶν δι' ἀπειραρίθμων τίτλων καὶ ἐπιθέτων, οὐχ ἥττον καὶ διὰ πραγμάτων, τῇ ἀνήγειρον πολυταλάντους ναοὺς καὶ ἀγάλματα μαρμάρινα, ὀρειχάλκινα καὶ χρυσελεφάντινα. Ἡ Ἀκρόπολις ἐπληρώθη πᾶσα ναῶν, βωμῶν, ἀγαλμάτων καὶ ἀναθημάτων, οὐχ ἥττον καὶ ἡ πόλις, ἅτινα ἐδόξασαν καὶ ἐλάμπρυνον τὰς Ἀθήνας, δι' ἃς ὁ Ἀριστοφάνης (Νεφέλ. 300-10) δικαίως ἔλεγεν:

Ἐλθωμεν λιπαρὰν χθόνα Παλλάδος, εἴανδρον γὰρ
Κέκροπος ἐψόμεναι πολυήρατον·
οὐ σέβας ἀρρήτων ἱερῶν, ἵνα
μυστοδόκος δόμος
ἐν τελεταῖς ἀγίαις ἀναδείκνυται.
οὐρανίοις τε θεοῖς δωρήματα,
ναοὶ θ' ὑψηρεφεῖς καὶ ἀγάλματα,
καὶ πρόσδοι μακάρων ἱερώταται,
εὐστέφανοί τε θεῶν θυσίαι θαλίαι τε,
παντοδαπαῖς ἐν ὥραις

Τὴν τελειότητα τῶν ναῶν καὶ ἀγαλμάτων τούτων. ἡ τέχνη δὲν κατώρθωσε νὰ φθάσῃ, οὔτε ἐν τῇ ἀρχαιοτητί· ἔκτοτε ὅλος ὁ κόσμος ἐξακολοθεῖ νὰ τὰ θαυμάζῃ καὶ ἐν τοῖς λειψάνοις αὐτῶν, χωρὶς νὰ ἐλπίζειν ὅτι δύναται ποτε νὰ τὰ φθάσῃ.

Ἡ τέχνη ἔνεκα τῆς φύσεως τοῦ μνημείου μετεχειρίσθη τὸ μάρμαρον, εἰς ὃ τόσον ἡρέσκοντο οἱ θεοὶ, εἰς

τὴν οἰκοδομὴν τοῦ Παρθενῶνος· ἡ δὲ γλυπτικὴ αὐτοῦ ἐκτυλιχθεῖσα ἐν ὅλῃ τῇ ἀναπτύξει καὶ διασπάζεται αὐτῆς διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ἐπίσης δὲν μετεχειρίσθη τὸν τόσον συνήθη αὐτῇ χαλκόν. Ἐκκστὸν τῶν ἀετωμάτων τοῦ Παρθενῶνος ἐπλήρωσε δι' ἀγαλμάτων τῶν πλείστων ὑπερφυσικοῦ μεγέθους ἐντελῶς γεγλυμμένων πανταχόθεν καὶ μετὰ τῶν παρακολουθημάτων αὐτῶν, ἀπεικονιζόντων δι' ἀπαραμίλλου πλοκῆς καὶ τέχνης τὸ μὲν τὴν γέννησιν τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ δὲ τὴν ἔριν αὐτῆς μετὰ τοῦ Ποσειδῶνος. Ἡ γλυπτικὴ μὴ περιορισθεῖσα ἐνταῦθα περιέβαλε τὸν ναὸν ὁλόκληρον δίκην στέμματος ἐξ 92 μετοπῶν ἐξ ἐκτύπων ἀναγλύφων ζωηροτάτων, εἰκονιζουσῶν μυθικὰς καὶ ἡρωϊκὰς φιλτάτας παραστάσεις τοῖς Ἀθηναίοις, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐμεσολάβουν τρίγλυφα δίκην πλαισίων. Τον σηκὸν τοῦ ναοῦ περιέβαλε συνεχῆς καὶ ἀδιάκοπος, δίκην διαδήματος, ζωοφόρος λεπτοτάτης καὶ ἐντελεστάτης ἐργασίας, κατὰ τὰς τέσσαρας ἐπιφανείας αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ὀροφὴν, εἰκονίζουσα τὰ Παναθηναία διὰ προστύπων ἀναγλύφων, τερματιζομένη διὰ τῆς θυσίας τῆς Ἐκατόμβης.

Ἄλλ' ἐὰν ἡ γλυπτικὴ ἕνεκα τῆς φύσεως τοῦ μνημείου, ἦναγκάσθη νὰ μετεχειρισθῇ τὸ μάρμαρον, ὡς εἴπομεν, ἀντὶ τοῦ προσφιλοῦς αὐτῇ χαλκοῦ, ἡ γραφικὴ δὲν ἀπεσκοράκισε τὴν πολυχρωμίαν, ἀλλ' ἐχρωμάτισε τὴν μὲν ἐπιφάνειαν τῶν τυμπάνων, τῶν ἀετῶν, τὰ ἐδάφη τῶν μετοπῶν μετ' ἄλλων τινῶν δι' εὐκρίθμων, ἀλλὰ ζωηρῶν χρωμάτων, τὰ ἀρχιτεκτονικὰ κοσμήματα καὶ ἐλαφρῶς τὰ ἀγάλματα καὶ ἀνάγλυφα τῆς ζωοφόρου, ἐχρύσωσε δὲ τὰ ὅπλα, ὄργανα καὶ ἐργαλεῖα, ὅσάκις δὲν ἦσαν ταῦτα ἐκ χαλκοῦ. Τοὺς κίονας καὶ ἅπαν τὸ περίπτερον ἐχρωμάτισαν δαφνίως, καὶ οὕτω ἡ γραφικὴ συνδεθεῖσα μετὰ τῆς γλυπτικῆς, ἀνέδειξεν αὐτὴν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ περιορισθῇ ἐνταῦθα, πληρώσασα τοὺς τοίχους τοῦ σηκοῦ ἐξωτερικῶς τε καὶ ἐσωτερικῶς δι' εἰκόνων. Ἡ ταπητουργία δι' ἀν-

λαιῶν καὶ παραπετασμάτων γεμουσῶν ἐνυφασμένων καταλήλων παραστάσεων, ἐκόσμησε τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ (ἴσως καὶ τὰ προπύλαια), ὧν οἱ θερμοὶ καὶ διάπυροι τόνοι τῶν χρωματισμῶν τῶν ἐμείωσαν, οὕτως εἰπεῖν, τὴν ἐπικρατοῦσαν ψυχρότητα τοῦ μαρμάρου· ἐν τῷ μέσῳ δ' ἀπάντων τούτων ἐβάσισευσεν ἡ ἀπαστράπτουσα κάλλους, σεμνότητος καὶ αἴγλης χρυσελεφάντινος Πολιοῦχος Παρθένος τῶν Ἀθηνῶν!

Ὅταν ἡ τέχνη ἀνεπτύχθη διὰ τοῦ τρόπου ὃν ἐξεθέσαμεν ἐν τοῖς προηγηθεῖσι κεφαλαίοις, οἱ Ἀθηναῖοι εὐσεβείας ἕνεκα, βραδύτερον δὲ χάριν πολιτικῶν σκοπῶν μετὰ τοὺς κατὰ τῶν βαρβάρων θριάμβους τῶν, ἀπεφάσισαν νὰ κοσμήσωσι καὶ λαμπρύνωσι τὰς Ἀθήνας. Ἡ γὰρ τοῖς εἶχεν ἐναποθηκεύσῃ ἄφθονον ὕλικόν εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐν τῷ παρακειμένῳ Πεντελικῷ διὰ τῶν καλλιμαρμάρων δ' αὐτοῦ, ἀπεκρυστάλλωσαν εἰς τὰ μαρμαίροντα μοναδικὰ ταῦτα μνημεῖα τῆς τέχνης, τὴν πρὸς τοὺς θεοὺς λατρείαν καὶ εὐσεβείαν αὐτῶν καὶ μάλιστα τὰς ὅλως εἰδικὰς αὐτῶν συμπαθείας πρὸς τὴν προστάτιδα Ἀθηνᾶν, τὴν ἐθνικὴν μυθολογίαν, τὰ ἥρωικά ἄθλα καὶ τὰς παραδόσεις τῶν, τὰς κολοσσιαίους προόδους τῆς τέχνης καὶ τοὺς νικηφόρους αὐτῶν κατὰ τῶν βαρβάρων ἀγῶνας, καὶ δι' ἀπάντων τούτων ἀπέδειξαν πρὸς ὅλους τοὺς ἄλλους τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν.

Τὴν ἀκμὴν καὶ ἀποστολὴν ὅμως τῶν ἀθανάτων τούτων μνημείων διὰ νὰ κατανοήσῃ τις ἔπρεπε νὰ ᾔηται Ἕλληνα καὶ νὰ τὰ ἴδῃ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς πλήρους δράσεως καὶ ἐνεργείας αὐτῶν, ἥτοι ἐν τῇ ἀκμῇ τῶν, κατὰ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τοῦ Περικλέους. Ὅ,τι φαντασθῇ τις σχετικόν, εἶνε στιγμαία, ὀνειρώδης, ἀτελής σκιά. Τὰ διασωθέντα δὲ τεθραυσμένα λείψανά τινα ἐξ αὐτῶν εἶναι τὰ ὁσπᾶ, οὕτως εἰπεῖν, θεοῦ, ἢ ἡρώος τινος. Ἐὰν π. χ. μᾶς διεσώζοντο τὰ λείψανα τοῦ Περικλέους, ἢ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου

θὰ ἦσαν δι' ἡμᾶς ἱερὰ, ἔστω σεβαστὰ, ἀνεκτίμητα· ἀλλὰ ἡδύνατο νὰ ἦναι ἄλλοτε εἰμὴ κενὴ σκιὰ μεγάλου παρελθόντος(1);

Ἐν τούτοις φαντασθῶμεν τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῶν Παναθηναίων, μὲ τὰ Προπύλαια καὶ τὸν Παρθενῶνα ἀκτινοβολοῦντα, τὴν Ἀκρόπολιν ἐν ὅλῃ τῇ δόξῃ της μὲ τοὺς λοιποὺς ναοὺς, τὰ ἱερὰ, τοὺς βωμοὺς, τὰ ἀγάλματα καὶ ἀναθήματα μὲ τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν ἐν ὅλῃ τῇ δράσει καὶ ἐνεργείᾳ των καὶ μὲ τοὺς κατόικους τῆς πόλεως, καὶ τοὺς συρρέοντας ξένους ἐορτάσιμα φέροντας καὶ ἐν διεγέρσει διατελοῦντας ἐπὶ τόσας ἡμέρας καὶ περιμένοντας ἀνυπομόνως τὴν ἡμέραν ταύτην, μήπως δι' αὐτῶν

(1). Ἴσως τὴν ἀκμὴν τοῦ μνημείου τούτου δύναται τις νὰ τὴν συγκρίνῃ μὲ ὥραιαν γυναῖκα κατὰ τὴν ἐντελῆ καὶ πλήρη ἀνάπτυξιν καὶ ἀκμὴν τοῦ κάλλους αὐτῆς. Τὸ κυριώτερον, ἢ μάλλον τὸ μόνον, προσόν τῶν ἑταίρων πάσης ἐποχῆς καὶ τόπου εἶναι ἡ καλλονὴ καὶ νεότης· καὶ ἡ ὥραιότερα αὐτῶν ὅταν γηράσῃ καὶ ἡ ἰδίᾳ αὐτῇ ἀποφεύγῃ νὰ βλέπῃ τὸ πρόσωπόν της (τούτου ἕνεκα καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι καὶ μάλιστα γυναῖκες ἀποφεύγουσι νὰ εἰκονίζωνται ἐν πρεσβυτικῇ ἡλικίᾳ.) Αἱ ἀρχαῖαι ἑταῖραι ἕνεκα τούτου ἐσπευδον ἐγκαίρως νὰ ἀφιερῶσιν τὸ κάτοπτρόν των τῇ Ἀφροδίτῃ. Μεταξὺ δ' αὐτῶν καὶ ἡ διαδόχη Λαῖς!

Ἴδου τὸ ἐπὶ τούτῳ ἐπίγραμμα (Ἀνθολ. Ἐπιγραμμ. Ἀναθ. VI. 1)

Ἡ σοδαρὸν γελάσασα καθ' Ἑλλάδος, ἡ τὸν ἔραστῶν

ἔσμον ἐνὶ προθύροις Λαῖς ἔχουσα νέων,

τῇ Παφίῃ τὸ κάτοπτρον ἐπεὶ τοίῃ μὲν δρᾶσθαι

οὐκ ἐθέλω· οἷα δ' ἦν πάρος οὐ δύναμαι.

Ἐκάστη ὁμιλία τῆς Λαῖδος ἐπληρῶντο μὲ μυριάς δραχμᾶς, ἐξ αὐτοῦ τοῦ Δημοσθένους «οὐκ ὄνειμι μυριόδραχμον μεταμέλειαν»· αὐτῇ λοιπὸν ἡ ὑπερήφανος Λαῖς, ἡ ὁποία ἐγέλα σπουδαίως διὰ τὴν Ἑλλάδα ἕνεκα τοῦ πλήθους τῶν ἔραστῶν τὸ ὁποῖον ἐπολιόρκει τὴν θύραν της, δὲν ἤθελε νὰ ἰδῇ ἑαυτὴν ὁποία ἦτον, ἀφοῦ δὲν ἡδύνατο νὰ ἰδῇ ἑαυτὴν ὥς ἦν ποτε, τι νὰ εἰπωμεν διὰ τὰ γυμνά, τεθραυσμένα καὶ κατεστραμμένα ἐρείπια τοῦ Παρθενῶνος, ἀπέναντι τῆς ποτε ἀκμῆς του, ἣν μόλις ἡδυνήθημεν νὰ σκιαγράψωμεν;

ἴδωμεν ἔστω καὶ πρὸς ττιγμὴν τὴν Ἀκρόπολιν, τὸν Παρθενῶνα, τῆς ἐποχῆς ταύτης.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ Ἰουλίου (28 Ἐκατομβαιῶνος, τελευταίαν ἡμέραν τῶν μεγάλων Παναθηναίων διαρκούντων πιθανῶς δωδεκαήμερον), ὁ βωμὸς, ὁ ναὸς καὶ τὸ ἀγάλμα τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς ἐβλεπον ἀκριβῶς τὸ σημεῖον τοῦ οὐρανοῦ, ὅθεν ἀνέτειλεν ἡ αὐγή. Τὸ πρῶτον φέγγος ἐφώτιζε τὴν ἀνατολικὴν πρόσοψιν τοῦ ναοῦ· διὰ τῆς ἀνοικτῆς θύρας ἐκατοπτρίζετο, εἰς τὰς χρυσιζούσας πτυχάς, ἡ κεφαλὴ τῆς Γοργόνης καὶ οἱ ἐκ πολυτίμων λίθων στίλβοντες ὀφθαλμοὶ τοῦ ἀγάλματος. Ὁ ἱερεὺς ἤναπτε τὸ πῦρ εἰς τὸν βωμὸν καὶ ἔψαλλε τὸν ὕμνον εἰς τὴν θυγατέρα τοῦ οὐρανοῦ αὐγὴν. Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα τὸ φαῖον ἡμισφαίριον τῆς νυκτὸς ἀπесύρετο ὀλίγον κατ' ὀλίγον πρὸς τὴν Δύσιν· τοξειδὲς φῶς πορφύρινον μεγεθυνόμενον ἀνῆρχετο εἰς τὸν οὐρανόν, τὰ κροκόχροα χρώματα καθιστάμενα φλογερώτερα διεδέχοντο τοῦτο. Ὅταν ἅπαντα ταῦτα, ἐν χρονικῷ τινι διαστήματι, ἤρχιοντο πρὸς τὴν μεσημβρίαν· αἶφνης ἐξ ἀνατολῶν, ὡς ἐξ ἐστίας, ἦς τὴν λάμψιν δὲν δύνανται ν' ἀνεχθῇ ὁ ὀφθαλμὸς, ἀκτὶς φωτὸς ἱπταμένη κατ' εὐθεΐαν ἐκ τοῦ καταφλεγμένου ὀρίζοντος, περιβάλλει τοὺς ναοὺς, τὰ ἀετώματα καὶ τὰ ἀφειδῶς διεσπαρμένα ἀγάλματα ἐν τῇ Ἀκροπόλει, κατέρχεται τὸ ὕψος τῶν βράχων· διαχέεται χρυσοειδὲς τι χρῶμα ἐπὶ τῶν ὀρέων, ἐπὶ τῶν νήσων, ἐπὶ τῆς πεδιάδος· τὸ πᾶν καταυγάζει. Τὴν στιγμὴν ταύτην περατοῦται ἡ ἱερὰ θυσία· ἡ ἐνδοξὸς βασιλεία τοῦ Ἡλίου ἀρχίζει, ἀφοῦ ἡ τῆς νυκτὸς ἐπερατώθη.

Ὁ ἥλιος τῆς μεγάλης ἡμέρας τῶν Παναθηναίων ἀνέτειλεν· ἡ λαμπρὰ αὕτη ἡμέρα ἦν ἐπὶ τέσσαρα ἤδη ἔτη μετὰ τῆς ἀνυπομονησίας ὅλος ὁ ἑλληνισμὸς περιέμενεν, ἐπὶ τέλους ἔφθασεν καὶ ἅπαντες οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ πλεῖστοι κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς, τῶν λοιπῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος,

πολλοὶ ἐκ τῶν ἀποικιῶν, τῶν συμμάχων καὶ ξένων εὐ-
ρισκόμενοι ἀπὸ τὰς παραμονὰς τῶν Παναθηναίων εἰς
Ἀθήνας καὶ καρταδοκοῦντες τὴν ἔλευσιν τῆς ἡμέρας ταύ-
της καὶ ποθοῦντες νὰ ἀπολαύσωσιν αὐτῆς, μίαν ὥραν
ἀρχήτερα ἡγέρθησαν ἀπὸ βαθείας νυκτὸς περιβεβλημένοι
τὰ ἐορτάσιμά των καὶ ἐν νευρικῇ ταραχῇ διατελοῦντες
ἀφ' ἑνὸς ἀπὸ τὸ μέγα γεγονός τοῦτο, ἐξ ἄλλου δὲ ἀπὸ
τὰς ἐντυπώσεις ἀπασῶν τῶν ἐορτῶν καὶ ἀγώνων τῶν
προηγηθέντων τῆς ἐορτῆς τῶν Παναθηναίων, διευθύνονται
πρὸς τὴν εἴσοδον τῆς Ἀκροπόλεως, ἔνθα ἡ πομπὴ συγ-
κεντρομένη ἀρχίζει.

Ἡ ναὺς ἡ ὁποία λαμβάνει μέρος εἰς τὴν Παναθηναϊ-
κὴν ταύτην πομπήν, ἐρχομένη ἐξ ἀνατολῶν πρὸς βορρᾶν,
φθάνει κάτωθεν τοῦ ναοῦ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς καὶ ἵστα-
ται εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ἀρείου Πάγου· ὁ πέπλος ἀ-
πλοῦται ἐπὶ τοῦ ἱστοῦ δίκην ἱστίων· ἡ ἱερὰ πομπὴ κινεῖ-
ται διακλαδουμένη εἰς τρεῖς ομάδας, ἐξ ὧν ἐκάστη λαμ-
βάνει διαφορετικὴν ὁδόν. Οἱ ἱερεῖς, οἱ ἐν τέλει, οἱ γέρον-
τες καὶ αἱ νέαι παρθένοι διευθύνονται πρὸς τὴν μεγάλην
εἴσοδον. Διέρχονται αὐτὴν, τοὺς πύργους τῆς προσόψεως
(1), οἱ ὅποιοι εἶναι τὰ πρόθυρα τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἀ-
νέρχονται βραδέως τὴν μεγαλοπρεπῆ μαρμαρίνην κλίμακα

(1). Τὰ ὑπὸ τοῦ Beulé ἀνακαλυφθέντα Προπύλαια δὲν νομίζω
νὰ ἔχωσι τὴν σημασίαν ἣν ἀπέδωκαν εἰς τὴν ἀνακάλυψιν ταύ-
την. Ἡ εἴσοδος τῆς Ἀκροπόλεως βεβαίως ἔκειτο πρὸ τῶν Προ-
πυλαίων: «εἰς δὲ τὴν Ἀκρόπολιν ἔστιν εἴσοδος μία· ἑτέραν δ' οὐ
παρέχεται» (Παυσ. Ἀττ. κβ') ἄτινα καὶ μ' ὅλην τὴν καταστρο-
φὴν αὐτῶν τὴν ὑπεδείκνυνον. Ἡ ἀνακαλυφθεῖσα δὲ καὶ νῦν ἐν
χρήσει ἀκαλαίσθητος εἴσοδος δι' ἧς εἰσερχόμεθα εἶνε ἀκαλαίσθη-
τον πρόχειρον κατασκευάσμα μεταγενεστέρων χρόνων, ὡς καὶ
οἱ πρὸ αὐτῆς ἄνιστοι δύο πύργοι. Ἡ κλίμαξ δι' ἧς ἀνέρχοντο εἰς
Προπύλαια ἐξακολουθεῖ νὰ μᾶς μένῃ ἄγνωστος τὸ εἶδός της ἂν
καὶ ἐν μέρει ὑφίσταται. Ἀλλ' ἦτο καὶ πεπερατωμένη; διότι τὰ
Προπύλαια δὲν ἐπερατώθησαν ἐντελῶς.

τῶν Προφυλαίων. Σχεδὸν τυγχρόνως οἱ θύται, τὰ σφάγια τῶν καὶ οἱ μέτοικοι μὲ τὰ ὑπ' αὐτῶν φερόμενα, φθάνουσι διὰ τῆς πλαγίας νατίου θύρας καὶ προβάλλουσι κάτωθεν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτέρου Νίκης. Τέλος ἡ πλήρης σφρίγγου καὶ ζωῆς νεολαία τῶν Ἀθηνῶν ἀφίνει τὰ ἄρματα καὶ τοὺς ἵππους τῆς παρὰ τὸν Ἀρειον Πάγον καὶ μὲ τὴν ἱερὰν ναὺν ἀνέρχεται τὴν κλίμακα τοῦ Πανός, εἰσβάλλει διὰ τῆς πλαγίας βορείας θύρας παρὰ τὴν Πινακοθήκην. Ἐν τῇ εἰσόδῳ ταύτῃ τῆς Ἀκροπόλεως ὑπῆρχον δύο εἰκόνες ἱππέων, αἱ ὅποαι ἂν δὲν παρίστανον τοὺς υἱοὺς τοῦ Ξενοφώντος, βεβαίως ἐγένοντο εὐπρεπείας χάριν. Κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀριστογείτονος φόνον τοῦ τυράννου Ἰππάρχου ὁ Ἰππίας θέλων νὰ μάθῃ καὶ τιμωρήσῃ τοὺς ἐνόχους, συνέλαβε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὴν φίλην τοῦ Ἀριστογείτονος Λέαιναν, ἡ ὅποια ἂν καὶ ἀπέθανεν ἐν βασάνοις, δὲν κατεμαρτύρησε τοῦ ἐραστοῦ τῆς· διὸ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐξ εὐγνωμίσυνης καὶ συμπαθείας, μετὰ τὴν ἐξωσιν τῶν Πεισιστρατιδῶν, ἔστησαν εἰς μνήμην αὐτῆς χαλκὴν λέαιναν μὲ γλῶσσαν κεκομμένην· μὴ θέλοντες ὅμως νὰ θέσωσι μνημεῖον ἐταίρας ἐν τῷ ἱερῷ περιβόλῳ τῆς Παρθένου, τὸ ἐτοποθέτησαν ἀμέσως πρὸ τῆς εἰσόδου καὶ παρ' αὐτὴν ἄγαλμα Ἀφροδίτης ἀνάθημα Καλλίου καὶ ἔργον Καλάμιδος. Παρὰ τὸν χαλκοῦν ἀνδριάντα τοῦ Διῦτρεφοῦς προσθεβλημένου ἐκ βελῶν καὶ παρ' αὐτῷ τὸ ἄγαλμα τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ Ὑγείας· καὶ λίθον οὐ μεγάλην, ἐφ' ἧς μόλις ἀνὴρ μικροῦ μεγέθους ἠδύνατο νὰ καθίσῃ καὶ ἐρ' ἧς ὁ Σειληνὸς ἀνεπαύθη, ὅτε ὁ Διόνυσος ἦλθεν εἰς τὴν γῆν. Ἐνταῦθα ὑπῆρχε καὶ μνημεῖον τῆς Πανδήμου Ἀφροδίτης ἐξ οὗ σώζονται πέντε τεμάχια τεθραυσμένα ἐνεπιγράφου γείσου (1) μὲ τὸ ἐρωτικὸν σύμβολον τῆς περιστερᾶς τῆς

(1) Ταῦτα εἰσὶ τοποθετημένα δεξιᾷ· ὅταν ἀνέρχεται τις τὴν κλίμακα τοῦ Πιτάκη.

καὶ μὲ ἀστραγάλους εἰς ἀναδέσμους. Δεξιᾷ ὕψεται ὁ
 ναὸς τῆς Ἀπτέρου Νίκης ἐξ οὗ βλέπει τις αὐτοῦ ὀφθαλμοῖς
 τὴν θάλασσαν. Ἐντεῦθεν ριφθεὶς ὁ Αἰγυῖς ἐφρονέυθη, ὅταν
 ὁ Θησεύς, ἕνεκα τῆς χάριτος καὶ τῶν ἐρωτικῶν μετὰ τῆς
 Ἀριάδνης περιπετειῶν του, ἐλησμονήσῃ ν' ἀλλάξῃ τὰ
 μαῦρα ἱστία τοῦ πλοίου του κατὰ τὰ συμπεφωνημένα
 καὶ τούτου ἕνεκα ὑπῆρχε παρ' Ἀθηναίους ἡρῶον Αἰγέως.
 Ἀριστερᾷ κάτωθεν τοῦ ἀκκαλλαισθήτου καὶ ἐτοιμορρόπου
 βάρους, ὅπερ ἔφερε τὸν ἀνδριάντα τοῦ Ἀγρίππα, ἐν τῇ
 βορειοδυτικῇ γωνίᾳ τῆς εἰσόδου, ἔκειτο ἡ Κλεψύδρα
 καὶ παρ' αὐτῇ τὸ ἱερὸν τοῦ Πανός, ὅπερ οἱ Ἀθηναῖοι
 εὐγνωμονοῦντες, διὰ τὸ μέρος ὅπερ ὑπὲρ αὐτῶν ἔλαβεν
 κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην, ἐσέβοντο. Ἐνταῦθα ὑπῆρ-
 χεν κοῖκημα ἔχον γραφάς, τῶν ὁποίων ἐπὶ Παυσανίου ἦδη
 τινὲς ἦσαν ἐντελῶς ἀφανεῖς. Μία ἐξ αὐτῶν παρίστανε
 τὸν Φιλοκτήτην πληγωμένον καὶ ἐγκαταλελειμμένον ἐν
 Λήμνῳ, ἄλλη τὸν Ὀδυσσεᾶ ἀφαιροῦντα τὴν Ἀθηνᾶν ἐξ
 Ἰλίου. Τὸν Ὀρέστην φονεύοντα τὸν Αἰγισθον καὶ τοὺς
 παῖδας τοῦ Ναυπλίου ἐλθόντας εἰς ἐπικουρίαν τοῦ Αἰγί-
 σθου. Τὴν Πολυξένην μέλλουσαν νὰ σφαγῇ ἐπὶ τοῦ τάφου
 τοῦ Ἀχιλλέως. Τὸν Ἀχιλλεὺς ἐν Σκύρῳ μετὰ παρθένων,
 ἔργον τοῦ Πολυγνώτου. Ὁ αὐτὸς ἔγραψεν ἐπίσης τὸν Ὀ-
 δυσσεᾶ ἱστάμενον παρὰ τῇ Ναυσικᾷ πλύνουσιν μετὰ τῶν
 ἀκολούθων τῆς εἰς τὸν ποταμὸν. Ὑπῆρχον δὲ καὶ ἄλλαι
 γραφαὶ ὡς ὁ Ἀλκιβιάδης μὲ τὰ σήματα τῆς ἐν Νεμέᾳ
 νίκης του. Ὁ Περσεὺς κομιζόμενος εἰς Σέριφον καὶ φέρων
 τῷ Πολυδέκτῃ τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης· ἄνωθεν τῶν
 γραφῶν τούτων παριστάνετο ὁ φέρων τὰς ὑδρίας παῖς,
 ὁ παλαιστής τοῦ Τιμαίνετου καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Μουσαίου.
 Κατὰ τὴν εἰσόδον ὑπῆρχεν ὁ Προπύλαιος Ἑρμῆς καὶ αἱ
 τρεῖς Χάριτες τοῦ Σωκράτους (ἐνδεδυμέναι)

Ἡ πομπὴ ἐκχέεται ἐπὶ τοῦ εὐρέως χάρου τῆς μεγάλ-
 λης κλίμακας τῶν Προπυλαίων· συγχρόνως διὰ τῶν πλα-

γίων κλιμάκων εἰσβάλλει τὸ πλῆθος μὲ τὰ μουσικά του ὄργανα, — ἀς ὑδρίας, τοὺς ἀσκούς, τὰς σκάφας, τοὺς ταύρους καὶ τοὺς κριούς. Αἱ δύο αὗται σειραὶ συναντῶνται, συμπυκνοῦνται, συνωθοῦνται ἐν τῷ διαζώματι τῶν Προπυλαίων διὰ τὰ ὅποια ὁ Δημοσθένης δεικνύων ταῦτα ἀπὸ τῆς Πνυχὸς ἔλεγε κομπαστικῶς: «Προπύλαια ταῦτα»! Ὁ Φιλόστρατος ἔλεγε: «Περικλεῖ μὲν Προπύλαια πρὸς φιλοτιμίαν ἤρκει καὶ Παρθενῶν». Ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας ἐπρότεινε τῆς συμπολίταις αὐτοῦ νὰ μεταφέρωσι ταῦτα εἰς Θήβας διὰ ν' ἀποκτήσωσι τὴν δύναμιν καὶ τὴν δόξαν τῶν Ἀθηναίων. Ὅταν ἡ πομπὴ ἀνέρχεται ἐπὶ τῶν Προπυλαίων τὸ πλῆθος συνωθούμενον καὶ συναστιζόμενον πρὸ καὶ μεταξὺ τῶν στηλῶν αὐτῶν ἐννεόν καὶ ἑκθαμβον, ἴσταται ἀκουσίως καὶ ἐξ ἀνάγκης, πρὸ μοναδικοῦ καὶ ἐκπάγλου θεάματος.

Ὁ Παρθενῶν ἴσταται δεξιᾷ τῶν Προπυλαίων ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου μέρους τῆς Ἀκροπόλεως ὅχι κατὰ μέτωπον, ἀλλὰ διαγωνίως ἵνα ἀκριβῶς ἐκτυλίσσεται ἡ δυτικὴ πρόσοψις καὶ ἡ βορείᾳ πλευρὰ αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ εἰσερχομένου. Ἐὰν σύρωμεν γραμμὴν εὐθεῖαν ἐκ τῆς βάσεως τοῦ θρησκευτῶν Προπυλαίων, αὕτη λήγει ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς ἀνωτέρας βαθμίδος τοῦ στηλοβάτου τοῦ Παρθενῶνος. Ὡστε τὸ πλῆθος συγκεντρούμενον ὑπὸ τὰ Προπύλαια, μέχρις ὅτου ἐκχυθῇ ἐν τῷ ἱερῷ περιβόλῳ τῆς Ἀκροπόλεως, ἡ μὲν ἐπίσημος συνοδία διὰ τῆς μεταίτας καὶ εὐρυτέρας αὐτῶν πύλης, τὸ δὲ πλῆθος διὰ τῶν παραπλευρῶς κειμένων διπλῶν πυλῶν, ἀπελάμβανε τοῦ ἐκτάκτου τούτου θεάματος, ἕνεκα τῆς ἀρίστης καὶ προμελετημένης τοποθεσίας τοῦ Παρθενῶνος, κειμένου σχεδὸν ἐντὸς τοῦ κέντρου τοῦ ἱεροῦ περιβόλου τῆς Ἀκροπόλεως, ὑπὸ τὸν αἶθριον οὐρανὸν καὶ τὴν χρυαίζουσαν ἀτμοσφαῖραν, ὥστε ὁλόκληρος μὲ τὴν Β. πλευρὰν καὶ τὴν Δ. πρόσοψιν, μὲ τὸ φειδωλὸς χρωματισμένον ἀέτωμά του, τὰς ζωηρῶς κεχρωματισμένας

μετόπας, τὴν ἐλαφρῶς χρωματισμένην διαφαινομένην χα-
 ριστάτην ζωοφόρον καὶ τὸν πλούσιον θριγκὸν τοῦ, τὰς
 ἀπλὰς καὶ κομψὰς κυρτωμένας ἐν τῷ μέσῳ, δῆθεν ὑπὸ τὸ
 βάρος, χρωματιστὰς στήλας τοῦ, τὰς καμπυλωτὰς μαρ-
 μαρίνας βαθμίδας τοῦ, τὸν πλήρη γραφῶν σηκὸν τοῦ, μὲ
 τὰ κεχρυσωμένα ὅπλα, κοσμήματα, ὄργανα καὶ ἐργαλεῖα
 τῶν ἀγαλμάτων τοῦ, ἀκτινοβολοῦντα ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς
 ζώνης τοῦ ἐπιστυλίου κρεμασμένων ἀσπίδων καὶ τῶν ἐπὶ
 τῶν προφυλαίων ἀνηρτημένων πανοπλιῶν. Καὶ ταῦτα ἅ-
 παντα ἐν μέσῳ τῶν Προφυλαίων, τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτέρου
 Νίκης, τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος, τῆς Ἐργάνης Ἀθη-
 νᾶς, τοῦ τῆς Δάφνης, τοῦ Πανός, τοῦ Ἐρεχθείου,
 δάσους ἀγαλμάτων καὶ ἀπειραρίθμων βωμῶν, ἱερῶν, θη-
 σαυρῶν, ἀφιερωμάτων, ἀναθημάτων καὶ παντοειδῶν μνη-
 μείων, λέγω τὸν Παρθενῶνα, μὲ τὴν χρυσελεφάντινον Ἀ-
 θηνᾶν τοῦ. ἐν μέσῳ ἐνυφασμένων βαρυτίμων αὐλαίων καὶ
 παραπετασμάτων, μυθικῶν καὶ ἡρωικῶν τοιχογραφιῶν,
 πλούτου καὶ τέχνης· ἅπαντα δὲ ταῦτα ἔργα ἀνέφικτα
 τῆς τελειοτέρας ἀνθρωπίνης διανοίας!

Ἡ πομπὴ ἐκχειλίζει διὰ μέσου τῶν Προφυλαίων, τὸ
 δὲ πλῆθος διὰ τῶν τεσσάρων στενοτέρων πλαγίων θυρῶν
 τοῦ, διευθύνεται πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ Παρθενῶνος, διὰ τῶν
 δύο αὐτοῦ πλευρῶν. Ἐν τῇ Ἀκροπόλει ὑπῆρχεν ὁ χαλκοῦς
 παῖς τοῦ Λυκίου Μύρωνος μὲ τὸ περιρραντήριον, καὶ ὁ
 Περσεὺς μὲ τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης τοῦ αὐτοῦ, τὸ τῆς
 Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος, ἀγάλμα τοῦ Πραξιτέλους ἐν τῷ
 ἱερῷ αὐτῆς. Ἐντεῦθεν ἀνέκειτο ὁ χαλκοῦς Δούρειος ἵππος
 ὑπὸ Ἐπειοῦ, ἐξ οὗ ὑπερέκυπτον ὁ Μνεσθεὺς καὶ ὁ Τεῦκρος
 καὶ οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Θησέως ἀκολούθως δ' οἱ ἀνδριάντες τοῦ
 ὀπλιτοδρόμου Ἐπιχαρίνου ὑπὸ Κριτίου, τοῦ Οἰνοβίου, τοῦ
 Θουκυδίδου, Ἑρμολύκου τοῦ παγκρατιστοῦ, Φορμίωνος
 τοῦ Ἀσωπίγου, τοῦ ὁποίου τὰ χρέη ἐπλήρωσαν οἱ Ἀθη-
 ναῖοι ὅταν ἐξελέγη ναύαρχος. Τὸ ἀγάλμα τῆς Ἀρτέμιδος

ὑπὸ τοῦ Πραξιτέλους, τῆς Ἀθηνᾶς παιούσης τὸν Μαρσίαν, μακρύτερον τοῦ Θησέως μαχομένου πρὸς τὸν τερατώδη Μινώταυρον· τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀθάμαντος Φρίξου ὁ ὁποῖος διασωθεὶς ὑπὸ τοῦ χριστοῦ, εἰς Κολχούς θυσιάζει αὐτὸν τῷ Διφυστίῳ θεῷ. Ἀκολουθῶς παρουσιάζονται ἄλλαι παραστάσεις τοῦ Ἡρακλέους. Ἡ Ἀθηνᾶ ἐξερχομένη τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς, ταῦρος ἀνάθημα τῆς ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ βουλῆς. Τὸ ἐπικείμενον κρᾶνος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἀνδρὸς οὔτινος οἱ ὄνυχες εἶναι ἀργυροὶ τοῦ Κλεοῖτου. Τὸ ἄγαλμα τῆς Γῆς ἱκετευούσης τὸν Δία νὰ βρέξῃ. Ὁ τοῦ Τιμοθέου υἱὸς Κόνων καὶ αὐτὸς ὁ Κόνων. Ἡ Πρόκνη μελετοῦσα τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ τῆς Ἴτυος, ἀνάθημα Ἀλκαμένους. Ἡ ἐλαία τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὸ κύμα τοῦ Ποσειδῶνος. Τὸ τοῦ Διὸς ἄγαλμα τοῦ Λεωχάρους καὶ τὸ τοῦ Πολιέως.

Ἐπὶ Πausaniῶν ἐν τῷ Παρθενῷ ὑπῆρχεν τὸ ἄγαλμα τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ καὶ κατὰ τὴν εἴσοδον τὸ τοῦ Ἰφικράτους. Πέραν δὲ τοῦ ναοῦ τὸ χαλκοῦν ἄγαλμα τοῦ Παρνοπίου Ἀπόλλωνος ὑπὸ τοῦ Φειδίου. Περικλῆς ὁ Ξανθίππου καὶ αὐτὸς ὁ Ξάνθιππος αὖς ἐναυμάχησεν ἐν Μυκάλῃ Μῆδοις. Ἀλλ' ὁ μὲν ἀνδριὰς τοῦ Περικλέους ἀνέκειτο ἀλλαχοῦ, ἐνῷ ὁ τοῦ πατρὸς τοῦ πλησίον τοῦ Τηίου Ἀνακρέοντος, ἡ Ἰὼ τοῦ Ἰνάχου καὶ ἡ Καλλιστὼ τοῦ Λυκάωνος ὑπὸ Δεινομένων, ἀμφότεραι ἔρωτος θύματα τοῦ Διὸς, ἃς ἡ Ἥρα μετέβαλε τὴν μὲν εἰς βοῦν, τὴν δὲ εἰς ἄρκτον. Πρὸς τὸ νότιον τεῖχος ὑπῆρχε Γίγαντομαχία καὶ Ἀμαζονομαχία. Αἱ κῆμαι μιᾶς Ἀμαζόνος ἦσαν τόσον ὥραται ὥστε ἐλέγετο «εὐκνημος»· ὁ Νέρων θελχθεὶς ὑπ' αὐτῆς τὴν παρέλαβε καὶ ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ παντοῦ. Ἐνταῦθα ὑπῆρχε τὸ ἐν Μαραθῶνι ἔργον κατὰ τῶν Μῆδων καὶ ἡ ἐν Μυσίᾳ φθορὰ τῶν Γαλατῶν, ἕκαστον μέγεθος δύο περίπου πήχεων, ἅτινα ἀνέθεσεν ὁ Ἀτταλος. Ὑπῆρχεν ἐπίσης καὶ ὁ Ὀλυμπιόδωρος καὶ πλησίον αὐτοῦ τὸ τῆς Λευκοφρύνης Ἀρτέμιδος χαλκοῦν ἄγαλμα, ἀνατεθὲν

ὑπὸ τῶν παίδων τοῦ Θεμιστοκλέους. Ἡ καθημένη Ἀθηναῖα ἔργον τοῦ Ἐνδοίου, ἀνατεθὲν ὑπὸ τοῦ Καλλιᾶ.

Ἐνώπιον τοῦ Παρθενῶνος κεῖται ὁ κυκλοτερὲς ναὸς τῆς Ρώμης καὶ τοῦ Αὐγούστου, οὗτινος σώζονται ἔτι τὰ ἐρείπια καὶ τέλος τὸ Ἐρεχθεῖον μὲ τὸν ἐνώπιον αὐτοῦ βωμὸν «ἐνθα ἔμφυχον θύουσιν οὐδέν». Παρὰ τῷ ναῷ ὑπῆρχε πηχιαῖόν τι ἄγαλμα τῆς διακόνου τῆς Ἀθηνᾶς πρεσβύτιδος Λυσιμάχης, σύμπλεγμα χαλκοῦν δύο μαχομένων ἀνδρῶν παριστάνοντος τὸν Ἐρεχθέα καὶ Εὐμολπον. Τὸν Τολμίδην ἐπὶ βάρους, σύμπλεγμα θήρας τοῦ Κολυδάνιου Συός, ἕτερον Κύκνου μαχομένου πρὸς τὸν Ἡρακλέα. Τὸν δεκαεξαετῇ Θησέα αἶροντα καὶ λαμβάνοντα τὴν παρακαταθήκην τοῦ πατρὸς του, ἥτοι τὰς ἐκ χαλκοῦ κρηπίδας καὶ τὸ ξίφος, ἅτινα ὁ Αἰγεὺς ἔθεσεν ὑπὸ πέτρᾳ. Τὸν Κύλωνα ἐκ χαλκοῦ. Τὸν ταῦρον ἀνάθημα τῶν Μαραθωνίων. Ἐκτὸς δὲ τῶν περιγραφέντων ὑπῆρχον καὶ αἱ ἑξῆς δύο προσφοραί. Ἡ πρώτη εἶναι ἄγαλμα Ἀθηνᾶς χαλκοῦν τοῦ Φειδίου ἀπὸ Μήδων τῶν ἐν Μαραθῶνι ἀποδάντων, ἥτοι ἡ Πρόμαχος. Ἡ δευτέρα εἶναι ἔρμα χαλκοῦν ἀπὸ Βοιωτῶν δεκάτης καὶ Χαλκιδικαίων τῶν ἐν Εὐβοίᾳ, καὶ Ἀθηναῖ ἡ Λιμναία.

Ἡ πομπὴ φθάνει εἰς τὸν Παρθενῶνα, τὸ πλῆθος εἰσέρχεται μετὰ σεβασμοῦ, θαυμάζει καὶ προσκυνεῖ τὴν χρυσελεφάντινον Παρθένον, ἣ ὅποια ἦτον ὁρατὴ μόνον κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην καὶ κατὰ τὰ μικρὰ Παναθήναια. Τὰ ὀνόματα τῶν νικητῶν τῶν ἀγώνων ἐκφωνοῦνται, μετὰ τὰς εὐχὰς καὶ τύπους τῆς θυσίας, τὰ πολυάριθμα θύματα σφαγιάζονται περὶ τὰ δυτικὰ προπύλαια τοῦ ναοῦ καὶ διανέμονται εἰς τὰ πλῆθη, τὰ ὅποια μετὰ τῶν ἐπὶ τούτῳ κομισθέντων ἐπιλοίπων προμηθειῶν, ἀποτελοῦσι τὴν εὐωχίαν καὶ οὕτω ἡ ἑορτὴ τερματίζεται ἐν χαρᾷ.

Διὰ τῆς ἀρχαίας ταύτης περιγραφῆς τῆς Ἀκροπόλεως, ἠθέλησα νὰ δώσω ἀμυδράν τινα ἰδέαν τοῦ ποτε

κλέους καὶ σημεσίαις αὐτῆς· ἄλλοι εἰδικώτεροι καὶ καταλλήλότεροι εἰπάτωσαν πλείονα, οἱ δὲ δυνατόν, ὡς πράξωσι τὸ πρέπον.

Χωρὶς νὰ ἤματι ὑλιστῆς, οὔτε φετιχιστῆς, θέλω καὶ ἐπιθυμῶ νὰ ἶδω τὸν Παρθενῶνα, ἀφοῦ εἶναι δυνατόν, συμπληρωμένον καὶ κεκοσμημένον ἀρχιτεκτονικῶς, καὶ καλλιτεχνικῶς· ἦτοι μὲ τὰ σκολιὰ συμπλέγματα τῶν ἀετῶν, τὰ ἔκτυπα ἀνάγλυφα τῶν μετοπῶν, τὰ πρόστυπα ἀνάγλυφα τῆς ζωφόρου χρωματισμένα καὶ κεχρυσωμένα, μὲ τὴν χρυσελεφάντινον Ἀθηνᾶν, τὰς χρυσᾶς ἀσπίδας καὶ πανοπλίας ὑπὸ τὰς μετόπας καὶ ἐπὶ τῶν προπυλαίων του, ὁλόκληρον χρωματισμένον ὡς ἦτο, μὲ τὰς αὐλαίας, τὰ παραπετάσματα καὶ τὰς γραφάς του καὶ εἰ δυνατόν ὁλόκληρον τὴν Ἀκρόπολιν μὲ τοὺς πανταχόθεν περιβλέπτους ναοὺς τῆς, ἢ τοῦλάχιστον μὲ τὴν Εἴσοδον καὶ τὰ Προπύλαιά τῆς, τὸν ναὸν τῆς Ἀπτέρου Νίκης καὶ τὸ Ἐρεχθεῖον, μὲ τὴν Προμαχον Ἀθηνᾶν, καὶ μὲ μίαν ἀπομίμησιν τῆς πομπῆς τῶν Παναθηναίων κατὰ τὸ πέρασ τῶν ἀπὸ τίνος ἀνακαινισθέντων Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων. Ἡ ἐντεῦθεν προσελυσσομένη ὕλική καὶ ἠθικὴ ὠφέλεια, νομίζω ὅτι θὰ ἦναι ἀνυπολόγιστος, οὐχ ἥττον καὶ καταπληκτικὴ !

(α) Σημ. εἰς τὰς σελίδας 27, 155.

Ἰδοὺ τὰ κυριώτερα ἐπιθετὰ τῆς Ἀθηνᾶς:

Ἀλέα, Ἀκρία, Ἀρία, Ἀτρυτώνη, Ἀγρία, Ἀνεμώτης, Ἀιγίοχος, Ἀγέλαία, Ἀρακυνθία, Ἀλαλιχομένης, Ἀθονία, Ἀσία, Ἀθῶν, Αἰδοίη, Ἀγριόπολις, Ἀλεκτρος, Ἀρχηγέτης, Ἀραία, Ἀρβουλία, Ἀγνά, Ἀποτροπαία, Ἀλεξάνδρος, Ἀμπατεურία, Ἀλέα, Ἀξιοπῖνος, Ἀλχλομένης, Ἀδάματος, Βοαρμία, Βούδεια, Βομβυλεία, Βουλαία, Βασιλεία, Γοργὸν, Γυγαίη, Γυνωπίς, Δαμάσιππος, Δέσποινα, Ἐρυσίπολις, Πικυργίτις, Εἰρηνοφόρος, Ἐργάνη, Ἐπίσκοπος, Ἐγκέλιος, Ζωστηρία, Θεός, Θούρια, Ἰππία, Ἰτανία, Κληροῦχος, Καναία, Κολοκασία, Κτησία, Κουροτρόφος, Κυπρισις, Καθάρ, Κισσαία, Κόρη, Κορία, Κορησία, Κορηφασία, Λαρισισία, Μαχμήτηρ, Μῆτις, Νίκη, Νεδουσία, Ξενία, Εὐμμεχος, Ὀδρριμπού, Ὀξυδερκής, Ὀσπελείτις, Ὀφθαλμῆτις, Παλλας, Πολίας, Πολύχορος, Πρόνοια, Πολιάτις, Πολισῦχος, Πολυτίτις, Πρόμαχος, Πόμος, Πηνίτις, Παιδοτρόφος, Παναχαΐς, Παλληγνίς, Παρθένος, Πανία, Πρόναία, Πολύβουλος, Πολεμαδόκος, Στρατία, Σύνια, Σάλπιγξ, Σταθμία, Σώτηρα, Σκυράς, Σουνιάς, Σαφία, Σθενιάς, Ταυροπόλος, Τριτογένεια, Ὑγεία, Φρόν, Φρατρία, Φυγόλεκτρος, Χαλινίτις.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελίς	8	στίχος	5	ἀντὶ τῆς.	γράφει τοῦ
»	12	ἡ σημ.	3	ἀνήκει εἰς τὴν σελ. 13	
»	24			ἀντὶ Φιλίππιτος γράφει	Φιλίππιδος
»	27	στίχ.	9	» μήκους	» (μήκους
»	28	σημ.	8	» πλάτους	» ὀγκώδεις
»	32	στίχ.	1	» εὐχρίασει	» ὠχρίασει
»	46	»	10	» Πλαταιαίς	» Πλαταιαίς)
»	54	»	30	» ἐντεῦθε	» ἐνταῦθα,
»	68	»	17	» διηθισμένον	» διηθισμένον
»	69	»	16	» ἄλλως	» ἄλλῃ